

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GERALD MESSADIÉ

500 YILLIK BİLİMSEL ALDATMACALAR

• “BEYLER, DÜNYA DÜZDÜR.” • PARATONER, KÂFİRLERİN KILICI. • “DEMİRYOLU, YOLCULARI BOĞACAKTIR.” • BEKÂRET KEMERİ, ÇILGINLIĞI ÖNLER. • “BAY PASTEUR KUDUZU YAYIYOR!” • KOKLAYICI UÇAKLAR PETROL YATAKLARINI BULUYOR. • ÇERNOBİL’İN DUMANI BİZİM SINIRLARIMIZDA DURMUŞTUR.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

PEGASUS

Yıldırım gökyüzünün öfkesinin ifadesidir... Demiryolu yolcuları boğacaktır... Ay, 200 kilometrelik bir buz tabakasıyla kaplıdır... Mastürbasyon çıldırtır ve verem yapar... İneklerin osuruğundan çıkan metan gazı sera etkisini artırır... GDO'lu mısırların sağlık açısından hiçbir tehlikesi yoktur... Nötrinolar ışıktan daha hızlı parçacıklardır...

Bütün bu “gerçek”lerin bilim çevreleri tarafından ciddiye alındığına inanmak güçtür. Oysa frenolojiden soğuk füzyona, koklayıcı uçaklardan suyun belleğine kadar aldatmacalar ve saçmalıklar çoğu kez saygın otoritelerden onay görmüştür. Galileo, Buffon, Newton, Franklin, Darwin, Pasteur ya da Einstein’a gelince, bunların hepsi bilim karşıtlarını ya da değişmez gerçekler olarak kabul edilen öğretileri yeninceye dek sahtekâr yerine konmuşlardır.

Bu kitap kendi kendini aldatmaktan cehaletin getirdiği hatalara, doğrulanmış düzenbazlıktan yanlış yönlendirmeye kadar bilim tarihinin doksan “olağanüstü öyküsünü” bir araya getiriyor. Bu öyküler, gerçeğin en büyük düşmanının yalanlar değil inanışlar olduğunu düşünen Nietzsche’nin haksız olmadığını kanıtlıyor.

www.pegasusyayinlari.com

500 YILLIK BİLİMSEL ALDATMACALAR

Pegasus Yayınları: 995

500 YILLIK BİLİMSEL ALDATMACALAR

GERALD MESSADIÉ

Özgün Adı: 500 ans d'impostures scientifiques

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan

Editör: Esra Kökkılıç Bal

Düzeltili: Cengiz Alkan

Sayfa Tasarımı: Meral Gök

Kapak Uygulama: Pınar Yıldız

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık

Sertifika No: 11946

Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Aralık 2014

ISBN: 978-605-343-450-4

Tüm hakları saklıdır.

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2014

Copyright © L'Archipel, 2013

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Editions de l'Archipel'den alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han

No: 11/9 Taksim / İSTANBUL

Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46

www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

GERALD MESSADIÉ

500 YILLIK BİLİMSEL ALDATMACALAR

Fransızcadan Çeviren:
HASAN CAN UTKU

PEGASUS YAYINLARI

İçindekiler

Bilimsel Sahtekârlığın Çeşitleri ve Tarihçesi Üzerine Kısa Özet	7
“İnsanlık yozlaşmıştır. Biz eskiden bir devler ırkıydık!”	19
“Galileo Dünya’nın Güneş’in çevresinde döndüğünü ileri sürdüğü için Engizisyon tarafından hapsedilmiştir!”	22
“Peder Kircher dünyanın en büyük Mısırbilim uzmanıdır.”	31
“Ne aldatmacası? Hiçbir aldatmaca yapılmadı!”	33
“Gökten bir taş parçasının düştüğünü görmüş olan köylüler ya yanılıyorlar ya da yalan söylüyorlar.”	36
“Variyolasyon, Fakülte tarafından kabul edilmemiş olduğundan Paris şehri sınırları içinde yasaklanmıştı.”	39
“Yıldırım ilahi öfkenin bir ifadesidir.”	41
“Kadınlar tecavüze uğrayacaklarını ve birliklerin gelip çocuklarını katledeceğini haykırıyorlardı...”	44
“Demiryolu solunum hastalıklarını artıracak ve askerlerimizi güçsüzleştirecektir!”	48
“Mafya üyeleri ayaklarının kıvrık, kulaklarınnsa kepçe şeklinde olmasından tanınırlar.”	50
“Hidrarkus Tufan’dan önce bir denizyılanıydı.”	56
“Bunlar Napolyon’un ordularının peşindeki bir Moğol Kazağının kalıntılarıdır.”	58
“Dünya milattan önce 4004 yılının 22 Ekim Pazartesi günü, akşam saat altıda yaratılmıştır.”	61
“Mastürbasyon yapan kişi ne kadar çabuk ölürse, dünya ondan o kadar çabuk kurtulmuş olur.”	66
“Fransız mıyız değil miyiz? Newton bizim büyük Pascal’ımızdan fikir çalmıştır!”	73
“Bu yadsınmaz biçimde gerçek bir taşlaşmış insandır.”	77
“Nihayet kötü adamların ve onların şeytani üstatlarının alışverişleri son buldu.”	79
“Baharatlı yiyecekler afrodizyaktır, yüzyıllardır bilinir bu”	83
“Her müdahaleden önce el yıkamak mı? Hastalık bu!”	85
“Bay Pasteur kuduz aşıyor!”	89
“Sanden elektrikli kemeri her şeyi iyileştiriyor.”	95
“Tıpkı hayvan soylarının iyileştirilmesi gibi insan soyunun iyileştirilmesi de mümkündür”	97
“Hayvanlardan alınan organların nakliyle gençliğin geri kazanılması mümkündür.”	101
“Yoğurt herkesin yüz kırk yaşına kadar yaşamasını sağlayacak!”	107
“Bu radyasyonlara bundan böyle Nancy kentinin onuruna N ışınları adını veriyorum.”	109
“Bu açıkça günün 24 saatinde insanın Kötü ve İyi doğrusundan yararlanmasını sağlar.”	114

“Bu aldatmaca yüzyıllarca sürmüştür.”	118
“Kıtaların yerküre üzerinde tıpkı bir tezgâhın üstündeki tabaklar gibi kayması fikri tamamen aptalcadır!”	123
“Sarı ırkın ve özellikle de siyah ırkın, beyaz ırka göre kesinlikle aşağı olduğu, karşı konulmaz bir kanıtlar bütünüyle kanıtlanmış durumdadır.”	126
“Bu insülin meselesi beni şeker hastası yapacak!”	132
“Bunlar Yeti’nin ayak izleri...”	136
“İnsan babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”	140
“Bir tutam kokain daha almaz mıydınız, Sigmund?”	148
“Görelilik hiçbir değer taşımadığı gibi hataya da yol açar ”	151
“Gıda katkıları modern yaşamın bir gerekliliğidir”	155
“Mu kıtası İncil’deki Cennet Bahçesi’nden başka bir yer değildir”	160
“Nükleer enerjinin bir gün kullanılabilir olacağına ilişkin en küçük bir belirti yoktur.”	163
“Güneş sisteminin bütün gezegenleri, Ay da dâhil olmak üzere buzla kaplıdır.”	169
“Zekâ katsayıları kalıtıma bağlıdır.”	172
“Bu sivil halkı korumak için.”	175
“Uzaylılar Roswell’de yok edildiler ve cesetleri de askerlerin elinde bulunuyor...”	181
“Sibiryada portakal ağaçları büyütüp çiçeklendireceğim!”	190
“Bize güvenin: Bu ürün %100 doğaldır.”	194
“Açılın! Karşın ve Sıyrılın!”	197
“Priore Makinesi mi? Bilmiyorum, nedir o?”	201
“Vajinal orgazm biyolojik olarak imkânsızdır.”	209
“İlk insanlar gururlu avcılardı...”	215
“Yolculuklardan ve kâşiflerden nefret ediyorum.”	219
“Uzaylılar üçüncü yüzyıl’da Çinlileri alüminyum üretimine başlatmış olabilirler mi?”	225
“Bermuda Şeytan Üçgeni bütün tehlikelerin bulunduğu bölgedir.” ...	227
“Tarihöncesi çağlardan kalma avcılar aslında yalnızca sefalet içindeki halklardı.”	229
“Anormal su, kimya tarihinin en önemli keşiflerinden biridir.”	234
“Ben küçükken bana hep tecavüz ederdi...”	239
“Stüdyoda çekilmiş. FBI’n oyunu, blöf bu!”	242
“Bundan on iki bin yıl kadar önce Amerika kıtasında Behring Boğazı yoluyla Asya’dan gelmiş halklar yaşıyordu.”	244
“Bu koku yoluyla iletişim konusu basın sansasyonundan ibaret.”	252
“Onun G noktasını hiç bulamadım...”	257
“Şekerli gıdalar ve içlerindeki renklendiriciler çocukları hiperaktif yapıyor.”	259
“Her çeşit organın nereden geldiği çok daha kolay öğrenilebilir.”	262

“Özel bir aygıt sayesinde petrol yataklarının yerlerini yukarıdan belirlemek mümkündür.”	264
“Afrika demiryollarıyla dolacak...”	268
“Solomidès bir şarlatandır!”	271
“Bunun bir insan hücresi olmadığı açıkça görülüyor!”	274
“Greyfurt yiyin, yağları eritir.”	276
“Mutluluk haplarından öldü.”	283
“Yale tıp fakültesinin saygıdeğer intihalcileri...”	288
“Deli yerine konmak beni gerçekten şaşırttı!”	290
“Fransız toprakları, uzaklığı nedeniyle Çernobil Santrali’ndeki kazanın radyonüklid atıklarından tamamen korunmuştur.”	293
“Soğuk füzyon gerçekten geleceğin enerji kaynağıdır.”	297
“Suyun belleği, keşke gerçek olsa, çok şiirsel bir şey.”	299
“2000 yılında Güneş öfkeden kıpkırmızı olacak...”	307
“Bu arkeoloğun elleri gerçekten ilahidir!”	310
“Jung’un öğretisi insan bilimlerinde görülmüş olanların en parlağıdır.”	312
“Kaşık bükücüler soğuk savaş sırasında birbirleriyle savaştılar.”	316
“Gerçeklik yoktur.”	324
“Acele sonuçlar çıkarmak yok!”	327
“Mide ülseri yalnızca asit fazlalığından kaynaklanmaktadır, o kadar.”	331
“İnsan (hâlâ) babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”	333
“İnek osuruğundaki metan, sera gazlarının yüzde 2 oranında çoğalmasına katkı sağlamaktadır”	337
“En güçlü olanın gerekçesi her zaman en iyisidir”	341
“Elektromanyetik alanların sağlık üzerinde hiçbir etkisi yoktur.”	345
“İnsanoğlunun bütün bilgisi yüzyıllar boyunca yukarıda kalacak...”	348
“Elektronik fizikçiler için ağır bir darbe.”	350
“Piano Man bir simülatördür.”	352
“İnsanın klonlanması yolundayız.”	356
“Tutankamon’un bir ayağı sakat mıydı?”	358
“Buzul eriyecek ve binlerce kilometrelik toprak sular altında kalacak...”	361
“Hayvanlar yalan söyleyemez.”	368
“Bu, insanları sömüren sahte bir klinik deneydi!”	370
“Titanik’in batmasına sebep olan gezegenlerin sıralanışydı.”	372
“Akıl hastalıkları: Dalavere.”	374
“GDO’lu mısır insan sağlığına karşı hiçbir tehlike oluşturmaz”	378

BİLİMSEL SAHTEKÂRLIĞIN ÇEŞİTLERİ VE TARİHÇESİ ÜZERİNE KISA ÖZET

Dalavere, hile, blöf, desise, yalan, aldatmaca, yanıltmaca, manipülasyon, göz boyama, sahtecilik, uydurmaca, yutturmaca, kafa karıştırmaca, düzmece, oyun, martaval, hata, zihin kirletme, düzenbazlık, dolapçılık, fesat, şarlatanlık... Sahtekârlık ya da aldatmacanın bilimsel olanı da, tıpkı tarih, ekonomi, edebiyat ya da ahlâk alanlarındaki akrabaları gibi yukarıda sayılanların hepsini değişik derecelerde içermektedir. Sahtekârlığın bütün çeşitleri içinde aynı çarpıtılmış unsurları farklı oranlarda taşır. Pasteur'ün düşmanlarının, Cardiff Devi'ni yaratan şakacı sahtekârın¹ ya da unutulmaz koklayıcı uçaklar skandalının fazla iddialı sözde mucitlerinin² amaçlarındaki farklılıkları herkes kendine göre değerlendirebilir.

Hepsinin tek ortak noktasıysa gerçeği çarpıtmış olmalarıdır.

Gerçek güç demektir. Onu elinde bulunduran, meşru bir otoriteye sahip olur. Günümüzün Fransız Devleti, yurttaşlarına bir metrenin uzunluğunu Sevr köşkünde bulunan ayar ölçüsüne uygun olarak belirleme zorunluluğu dayatmaktadır. Metrenin uzunluğunu azaltmaya ya da (ticari hayatta çok daha ender olsa da) çoğaltmaya kalkışacak olanlara böylece engel olunacaktır. Günümüzdeki bütün devletlerin çeşitli kurumları, toplumun uyumu için gerekli olan davranış biçimlerini benzer şekilde tanımlar. Böylece hiçbir kendini bilmez, papağanıyla evlenmeye kalkamayacak ya da hayalî birinin kimliğiyle medeni haklardan yararlanamayacaktır.

1 Bakınız sf. 11.

2 Bakınız sf. 264.

Tarih boyunca gerçek, otoritenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Doğası, tanım gereği içkin bir nitelik taşıdığından ona çeşitli dinler ve bunların yerini tutan geleneksel inanışlar sahip çıkmıştır. Böylece M 3 Ağustos 431 tarihinde devlet adamı Perikles, Atina'yı karanlığa ve dehşete gmen bir güneş tutulmasının felaket habercisi olduğuna karşı çıkarak iktidarını tehlikeye atmıştır. Astronomi bilen Perikles Atinalılara şu söylevi çekmişti: "Bu karanlık, bir lambanın önünden geçen bir el kadar doğaldır. Burada güneş lamba, ay ise el olmaktadır. Gkcisimleri dönerek yörüngeleri belirlerler. Her yerde felaket haberleri gören kişilerden sakınınız."

Perikles'e yerleşik bir inanışa, tutulmaların her zaman felaketleri haber verdiğine karşı çıktığı için sitem edildi. Onlara göre yaptığı şey kfirlikti. "İnanışlar gerçeğin düşmanları olarak, yalanlardan bile daha tehlikelidir," diye yazacaktı Nietzsche günün birinde.

Bu inanışlara başka bir örnek de M 2. yüzyılda Polybius ve 1. yüzyılda Strabo adlı coğrafya otoritelerinin, dünyanın en kuzeyinde o çağlarda "donmuş denizler" olarak bilinen ve gecenin yalnızca iki saat sürdüğü yerleri keşfetmiş olan Pytheas adlı kşfin anlattıklarını kmsemeyle reddetmeleridir. Donmuş denizler denen şey buzul denizleriydi ve güneyin insanları henüz buraları hiç görmemişti. Yirmi iki saat süren gndzlerse Kuzey Kutup Dairesi'nin yaz günleriydi. Böyle bir şeyin mümkün olamayacağından emin olan coğrafyacılar, Kuzey Kutbu'nun keşfedilmesiyle Pytheas'ın anlattıkları doğrulanana kadar bütün dünyayı yanıltmışlardı.

Bu, yüzyıllar boyunca böyle sürüp gidecektir. Gerçek ile inanışlar arasındaki düello günümüzde bile halen devam etmektedir. En kötüsü de, bilim insanları, kimi zaman kendilerine inanışlarının yol göstermesine izin vermektedir.

İlkçağ da dzenbazlardan nasibini almıştır, hem de fazlasıyla. MS 1. yüzyılın ünlü astronomu, kendisinden sonraki astronomlar için kuşaklar boyunca bir referans kaynağı olan ve adı daima saygıyla anılan Batlamyus da bunlardan biridir. Bu büyük düşünür, şöhretini günümüzde olsa büyük bir skandala yol aacak bir yöntem üzerine kurmuştur. Titiz gözlemler yaptığını söylemiş ama bunları aslında

kendinden önce yaşamış olan Hipparkos'un gözlemlerinden kopya çekmiştir. Bizzat kendi yaptığını iddia ettiği gözlemlerse, çoğunlukla yanlış olan, önceden belirlenmiş yasaların üzerine kurulmuştur. Quod erat demonstrandum!³

*

Bilim bilginin en soylu alanıdır. İnsanlığı pek çok beladan kurtarmış, onun biyolojik yasalarının kendisine sağladığı olanaklardan çok daha hızlı yol almasına izin vermiştir. İnsana üzerinde yaşadığı dünyayı öğretmiş ve bakış açısını evrenin derinliklerine doğru genişletmiştir.

Yüzyıllar boyunca "bilgi" ve "bilim" kavramları birbirlerinden ya hiç ayrılmamış ya da çok az uzaklaşmıştır. Ancak gene de bilgi ona sahip olmak isteyen herkese verilirken, bilim yalnızca yüksek eğitime sahip kişilerin işi olmuştur. En iyi et sosunu pişirmenin ya da bir kemanı cilalamanın biçimine herkes itiraz edebilir, çünkü bunlar bilgiye girmektedir. Ancak gökyüzünde Çobanyıldızı'nın yerinin belirlenmesi ya da bir termometrede sıfırın tanımlanması söz konusu oldu mu bilimin alanına girmiş oluruz. Sanattan farklı olarak bilimin özü gerçeğe ilgilenmektir. Gerçeğin araştırılması, korunması ve yaygınlaştırılması da bilim insanlarının işidir.

Aslen, Eski Yunanlarda, Bizanslılarda, Araplarda, Hindularda ya da Çinlilerde büyük bilginler, en bilgili olarak gördükleri ve şöhretleri sayesinde başkalarını eğitime ayrıcalığına hak kazanmış olan ustaların çevresinde kurulmuş olan okullar sayesinde bir araya toplanırlardı. On ikinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'da, her önüne gelen, kendilerine kulak verecek herkese *canının* her istediğini öğretmesin diye, krallar ve papalar bu ayrıcalığı kendi yetkileri altındaki kurumlarla sınırlı tutmayı gerekli gördüler. Üniversiteler işte böyle doğdu ve adını da gerçeğin evrensel olmasından aldı.⁴ Çeşitli akademiler ve fakülteler kuruldu ve bunlar kendi çevrelerinde birer ağırlık merkezi

3 Kesin bir kanıtın sonunda kullanılan Latince bir terimdir. Gösterilmek istenen şey de buydu anlamına gelmektedir. (yay. n.)

4 Fransızcası *université* olan kelime Latince *universitas* (birlik) kelimesinden gelmesine karşın yazar evrensel (evrensel) kelimesine olan benzerliğini vurgulamıştır. (yay. n.)

halini aldılar. Bu zamandan itibaren kabul edilebilir ve aktarılabilir nitelikteki her türlü bilgi yalnızca üniversiteler ve bu kurumlar tarafından onaylanabilecekti. Yani böylece bilgi iktidarın boyunduruğu altına girmiş oluyordu. Adına da “bilim” dendi.

Sonra, 1633 yılında Avrupa üniversitelerini bir fırtına vurdu. Bu, Galileo vakasıydı. Bu vaka o zamandan beri öylesine çarpıtılmış bir açıyla sunulmaktadır ki daha sonra ele alacağımız üzere kendi de başlı başına bir aldatmacaya dönüşmüştür.⁵ En önemli etkisiyse üniversitelerin ve bilime kefil olanların otoritesinin sarsılmış görünmesidir. Aslında bu otorite çok da sarsılmış değildir ancak Rönesans’tan itibaren fen bilimlerinin kazandığı ivme, edinilen bilgileri öylesine çoğaltmıştır ki en yeni bilgiler en eskileri çürütür hale gelmiştir. Bu ritim yükselmeye devam etmiştir. Gerçek göreceliymiş gibi görünmeye başlamıştır. Buradan da şu deyiş doğmuştur: “Bugünün gerçeği yarının hatasıdır.”

Çatışmalar gitgide çoğalmış ve kimi zaman da skandallara yol açmıştır. 17 Ocak 1761 tarihinde Paris “İlahiyat Fakültesi’nin Temsilci ve Yetkilileri” Buffon’a *Histoire naturelle*⁶ adlı eseriyle ilgili olarak bir yayılım ateşi açmıştır. Darwin’in öncülü, insanı bir hayvan olarak tanımlayan ünlü doğa bilimcinin insan doğasına ilişkin önermelerinden on dört tanesini sansürlediler. Sorbonne Üniversitesi, ilahiyatçıların yanında yer alma tehdidinde bulununca Buffon geri adım atmayı tercih etti. Ancak bu, bağnazlar için yeterli olmadı. Onun yazdığı *Discours sur la nature des animaux*⁷ onlara göre Musa’ya karşı geliyordu. Buffon bu sefer direndi. 1791 yılında *Les charlatans modernes*⁸ adlı bir eser yazan Jean-Paul Marat adındaki genç gazeteci en tepedeki yüceleri bile yerin dibine batırdı.

Bunu çok daha güçlü bir başka deprem izledi: 1859 yılında Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* adlı eserinin yayımlanması. Georges Cuvier, Etienne Geoffroy Saint-Hilaire, Jean-Baptiste de Lamarck, Alfred R. Wallace gibi diğer ünlü doğa bilimcilerin çalışmalarıyla birlikte bu eserde geliştirilen kuram İncil’deki Yaratılış bölümünü sembolik bir

5 Bakınız sf. 22.

6 *Doğa Tarihi* (ç. n.)

7 *Hayvanların Doğası Üzerine Söylev* (ç. n.)

8 *Çağdaş Şarlatanlar* (ç. n.)

masal konumuna indirgiyordu. Dünya altı günde yaratılmamış ve türler yeryüzüne kimi ilahi hareketlerin sonucu olarak yayılmamıştı.

Sanayi Devrimi, bilimi bugün hâlâ korumakta olduğu en üst rütbeye yükseltmiştir. Bu sayede Kiliseler, Darwin'i zindana kapata-madılar ama kendilerine sadık olanların zihinlerini şekillendirdiler. Var güçleriyle haykırdılar. İnanışlarının zayıflayabilmesi için aradan bir yüzyıl daha geçmesi gerekti.

1950 yılında kimileri hâlâ nefretle, "İnsanın maymundan geldiğini savunmaya devam mı edeceksiniz?" diye soruyordu. "Maymunlar arasında bir Mozart'a rastladınız mı hiç?" Kimi zamansa bu akıl yürütme biçimi Darwin karşıtlarının Asyalılar ya da Afrikalılar arasın-dan da bir Mozart çıkmadığına göre bu durumda onların da "aşağı" sayılması gerektiği sonucuna varmalarına yol açıyordu. Devamınıysa tahmin etmek güç değil.

Bundan sonraki yıllar boyunca Darwin'in bir peygamber konu-munu kazanmış olması herhalde en çok kendisini şaşırtırdı. O tür-lerin evrimi için genel bir şema sunmuştu, oysa takipçileri her türlü edinilmiş karakter aktarımını dışlayarak bu şemayı bir tür on emir haline getirdi. Onlar da kendilerinden önce gelenlerle aynı hataya düşmüş ve ilerdeki sayfalarda göreceğimiz gibi yeni aldatmacaların doğmasına yol açmışlardı.

*

Yüzyıllar boyunca entelektüel otoriteler gerçeğin kalıcı olmadığını ve bizzat bilimin konusu olan keşiflerin gerçekleri birbiri ardına değersizleştirdiğini gözden kaçırmışlardır. Gerçek kalıcı değil miy-miş? Kabul edilemez bir düşünce, rölativistlerin sapkınlığı! Yirminci yüzyılın ortalarına kadar Ernst Mach gibi ünlü bilginlerin bile mad-denin atomlardan oluştuğuna inanmayı reddettiğini unutmamak gerekir. Bu bilginler atomculuğa karşı on altıncı yüzyıl kilisesiyle eşdeğer bir küçümseme besliyorlardı. Kendilerine böyle öğretilmemiş olduğuna göre atomculuk yanlış olmak zorundaydı. Daha pek çok başka alanda da bilim insanları gerçeğin değişmiş olduğuna inanmayı reddettikleri için hurafeleri öğretmeye devam etmişlerdir. Sözde

kontrolleri altında tuttıkları bilimin ilerleyişine yetişememişlerdir. Dünyayı aldatmışlardır.

Çünkü başka aldatmacalardan farklı olarak bilimsel sahtekârlık ancak otoriteyi elinde bulunduranlar tarafından uygulanabilir. Bunun için sebepleri neydi? Bilgi yetersizliği mi? Sapkınlık mı? Hiçbiri. Yalnızca kibir ve inanış. Bu sebeplerden ilki şu anlama geliyordu: Bilginin zirvesindeki ulular sahip oldukları bilgeliği kendilerinden öncekilerden devralmışlar ve boş fikirleri öğretmekte olduklarını kabul edemiyorlardı. Üstelik bunu kabul etmeleri tehlikeli de olabilirdi, çünkü saygınlıklarını ve iktidarlarını riske atmış olacaktı. İnanış ise zamanın havasından kaynaklanıyordu: İnsanın çocukluktan beri inandığı bir şeyi yanlış diye kaldırıp atması çok zor, belki de olanaksızdır. Bu durum psikolojide “bilişsel uyumsuzluk” olarak adlandırılır: çok eski kavramlarla çeliştiği için gözle görülür olanın yadsınması durumudur.

Şu halc'e bilimsel aldatmaca yanılmış olduğunu kabul etmenin yadsınmasından ve yapılan hatanın yaygınlaştırılarak getireceği aşagılanmada:1 kurtulma isteğinden hareket eder. Ancak çoğu zaman samimidir ve bu yüzden de çifte bir kendini aldatmaya dönüşür. Darwinciliğin düşmanları, ki yirminci yüzyılın ortalarına dek sayıları oldukça fazladır, kendi saygınlıklarını tehlikeye atmakta olan bir kavrama tamamen dürüstlikle karşı çıkmışlardır. Kendileri nasıl olur da başka hayvanların soyundan gelen birer hayvan olabilirler? Kabul edilecek şey değildir bu: Uygarlığın, ahlâkın ve dinin bütün temelleri tehdit altına giriyordu. Hayır, insan soyu ayrı yaratılmış olmalıydı. Her fırsatta Mozart'ı (ya da Bach veya Racine) dile getirmeleri ve Henri Bergson'un (yirminci yüzyılın sonunda etoloji uzmanları tarafından çürütülen) meşhur önermesi “Gülmek insana özgüdür” de buradan kaynaklanmıştır.

Bu nedenle de böyle aldatmacalar aslında safça ve kimi zaman da bağınaz niteliktedir. Yeri geldiğinde meşru şüphencilik ya da kendi gözlerinde en korkunç fikirler olan “yeni fikirler” tarafından tehdit edilen kurulu düzenin korunması gibi gerçeğe yabancı olan düşüncelerin kisvesine bürünürler. Darwinciler onlarca yıl boyunca din düşmanı anarşistler yerine konmuş ve düşmanları da Darwin'in agnostik olduğu gerçeğini rahatça aleyhlerine kullanmıştır. Bu satırların yazarı

gençlik yıllarında aslında son derecede iyiliksever yaradılıştaki olan kişilerden şu azarları işitmiştir: “Nasıl olur da Tanrı’ya inanmayan bir adamın düşüncelerine inanırsınız?” Burada söz konusu olanın inançlar değil somut olgular olduğunu öne sürmek nafileydi. Onların gözünde Darwincilik ahlaki düzene yönelik, dolayısıyla otoriteye de yönelik bir tehditti.

Anlaşılabileceği üzere her türlü aldatmacaya iktidar isteği, esin kaynağı olmaktadır. Pasteur’ün ya da daha sonraları Kammerer’in başlıkları, onlara karşı gelenlerin kafalarına birer eşek kulağı takmaları tehdidini de içeriyordu. Sonunda bunu takmak zorunda kaldılar.

Sanılabileceğinin aksine aldatmacalardan çok azı kazanç uğruna sürdürülmüştür. Bunların en yaygın nedeni belli bir ideolojinin korunması ya da belli bir ideolojiye karşı nefret olmuştur.

Bu noktada belirtilmelidir ki bunlardan en saçma ve en inanılmaz olanları en uzun sürenleri olmuştur. Çünkü temellerinde yatan inanışlar en derine gömülmüş olanlardır. Bunun en güzel örneklerinden biri, bir insanın karakter özelliklerinin kafatasının çıkıntılarında anlaşılabileceğini öne süren frenolojidir. Ah şu matematik kafası!

Ancak yine de modern zamanlardaki bilimsel gelişmelerin aldatmaca riskini azalttığını düşünmekten sakınmak gerekir. İleriki sayfalarda görüleceği üzere bunların sayısı tarihin hiçbir döneminde son iki yüzyılda olduğu kadar çok olmamıştır. Bunun nedeni ne olabilir? Bilimin saygınlığının artmasıyla onun da aynen siyaset ve dine eşdeğer bir otorite halini almış olmasıdır elbette. Pasteur’ün ya da Semmelweis’in durumundaki bilim insanlarının, gerçek kâşiflere parmak sallayarak onları sahtekârlıkla suçladıklarına bile tanık olabiliyoruz.

*

Hab ile aldatmaca, yani bir çıkar sağlamak için kasıtlı olarak yanıltma isteği arasındaki sınır kimi zaman çok ince olabilir. Ancak böyle bir sınır mevcuttur. 2012 yılında “Opera” deneyinde nötrinoların hızını ölçmekle görevli olan uzmanların rahatlatıcı bir bildirge yayımlayarak daha önceki sarsıcı açıklamalarını geri almaları buna bir örnektir.

2011 yılının Eylül ayında ışıktan daha hızlı hareket eden küçük parçacıkları yani şu meşhur nötrinoları bulduklarını açıklamışlardı. Bu açıklama kuramsal fizik dünyasını yerinden oynatmıştı, çünkü böyle bir keşif, ışığın vektör parçacığı olan fotonun evrendeki en yüksek hıza sahip olduğu ilkesine dayanan genel göreliliğin çöküşü anlamına geliyordu. Bu da bütün kozmolojinin, bütün fiziğin yeni baştan gözden geçirilmesi gerekiyor demekti. Neredeyse kıyamet koptu! Zihinler kızıştı ve kimileri Görelilik ilkesinin yalnızca bir kuramdan ibaret olduğunu ve her kuram gibi yalnızca belli bir süre için geçerli olup süresini doldurduğunu öne sürdü, kimileriye bu sonuçlara inanmayı reddetti.

Aylar boyunca bir aldatmaca senaryosu hazırlandı. Eğer bir yalanlama gelmeseydi, aldatmacaya teslim olunacaktı. İngiliz fizikçi Jim Al-Khalili eğer bu sonuçlar doğrulanırsa herkesin gözü önünde iç çamaşırlarını yiyeceğini iddia etti, ama yemedi. Çünkü 2012'nin Şubat ayında ortalığı karıştıran bu sonuçların bir bağlantı hatasından ileri geldiği açıklandı. Nötrino ışıktan daha hızlı değildi. Şimdilik.

Dolayısıyla bir aldatmaca oluşmadı. Devrimci nitelikteki sonuçları fazla erken ilan etmekle "suçlu" olan fizikçiler skandal yaratmak değil gerçeğe ulaşmak kaygısındaydılar. Ancak yine de günün birinde Higgs Bozonu gibi bir parçacığın ışıktan daha hızlı olduğu keşfedilirse, neler olacağını düşünüp ürpermemek elde değil. Böyle bir durumda yaşanacakların yanında Montségur ve Aziz Bartolomeus Katliamları ya da Bastille ve Alamo Kalesi Çarpışmaları hiç kalacaktır.

Günümüzdeki aldatmacaların çoğunlukla bir ya da birkaç kişi tarafından daha çok sayıda kimsenin aleyhine çıkarıldığını gözlemliyoruz. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. İlerideki sayfalarda okurların da görecekleri gibi kimi durumlarda kalabalık bir topluluk tarafından uygulanmış aldatmacalar da yaşanmıştır.

Okurlar belki de kendilerinin de bu aldatmacalara suç ortağı olduklarını fark edebilirler. Bana böyle oldu. Uzun yıllar boyunca yaptığım zorunlu okumalar sonucunda Kilise'nin pedagojik ya da başka nitelikteki amaçlarla cesetlerin kesilip biçilmesini yasaklamış olduğuna inanıyordum. Çok daha sonraları, on yedinci yüzyılda anatomistler bu yasağı kaldırarak vücut içindeki organların gerçek yerini ve şeklini belirleyebildiler sanıyordum. Oysa bu bilgi yanlıştı: İnsan cesetleri üzerindeki ilk çalışmalar Bolonyalı cerrah Mondino

De'Luzzi (1270-1326) tarafından, yaşadığı şehrin üniversitesinde ve kilisenin sıkı kontrolü altında yapılmıştı. Kendisi bizzat birkaç inceleme gerçekleştirmiş ve birçoğunu da yönetmişti. Yazdığı anatomi eseri iki yüz yıl sonra Vésale ortaya çıkana dek bir otorite olarak kabul edilmişti. Cesetlerin kesilmesini yasaklayan Hıristiyan Kilisesi değil Roma'ydı. Jül Sezar zamanında anatomi öğrenmeye kim ihtiyaç duyacaktı ki zaten? Demek ki ben de, herhalde Galileo'nun hatırına olacak, Roma'ya karşı kuşkuyla yaklaşan eserlerin haksız otoritesine aldanmıştım.

Bu sayfaları tamamlarken aldatmacaların sonuç olarak çok da fazla ciddi bir nitelik taşımadıkları sonucunu çıkarmanın mümkün olduğu düşünülebilir. Hepsi zaman içinde evrim geçiren baskı grupları tarafından uygulanmakta olduklarına göre her türlü kasıtlı göz boyamacılık er geç açığa çıkarılmaktadır. Oysa bu her zaman böyle olmayabiliyor. Tarih boyunca bazı gerçekler gibi bazı düzeltmeler de engellerin en kötüsüyle karşı karşıya kalmıştır: Amerika'nın sömürgecilik süreci örneğinde⁹ olduğu gibi sessizliğin eylemsizliğiyle. Haklarında hiç konuşmamak en iyisidir. Günümüzde çoğu zaman baskı gruplarıyla çıkar birliği halinde olan medya da bunları görmezden gelmektedir.

Ve eğer söz konusu olan, örneğin kamu sağlığıyla ilgili bir dursam toplum bunun sıkıntısını yıllar boyunca çekebilmektedir.

*

Bilimin kimi alanları, o alanın uzmanları haricindekilere tamamen yabancı olduğundan bu konulardaki aldatmacaların herkesçe bilinme olasılığı çok azdır. Yalnızca o bilimin uzmanlık dergileri bunları yansıtır ve bu yankı konunun tartışıldığı gizli odaların kalın duvarlarını aşmayı başarabilse bile günümüzün dürüst insanının bunların önemini ölçebilmesi pek mümkün değildir. Oysa çok önemli olabilirler. Edinilmiş karakterlerin aktarımı konusunda durum böyle olmuş ve bu mesele, Darwinciliğin en sıkı takipçileri ile kalıtımda önemli çeşitlenmeler saptayan biyologları yüz yıla yakın bir süre boyunca karşı karşıya getirmiştir. Darwinciler çocukların ebeveynlerinin gü-

9 Bakınız sf. 244.

nahlarının bedelini ödemesini saçma bularak, yaşam biçimine göre değişmeyecek sabit bir DNA dogmasını sürdürmeye çalışırlarken, biyologlarsa yalnızca olguları saptamakla yetindiler. Yirmi birinci yüzyılın başında epigenetik¹⁰ biyologların öcünü almayı başarmıştır. Gen verenlerin kendilerinden sonra gelecek kuşakların sağlığından sorumlu olabildikleri kamuoyuna sunulmuştur.¹¹

Aslında bu çekişme Eski Ahit'e kadar uzanmaktadır. Yaratılış bölümünde oğulların babalarının günahlarının bedelini üçüncü kuşağa kadar ödeyecekleri söylenir. Ancak son Kitap olan Tesniye'de oğulların babaların günahlarının bedelini ödemeyecekleri söylenir.

Burada söz konusu olan, değişmez DNA dogmasını körü körüne savunmaktan ibaret basit bir hata değil, belli bir kandırmaca, bir aldatmacadır. Mısır kromozomunun kaprislerini ortaya koyan Amerikalı "küçük kadıncağız" Barbara McClintock cesaretinin bedelini yirmi yıl boyunca dışlanmayla ödedi ancak sonunda skandal yaratan buluşu Nobel'le ödüllendirildi.

Biz bu sayfalara en çarpıcı ideolojik kandırmacalardan birkaçını yerleştirirken onlara ihanet etmeden, verilerini sadeleştirmeye özen gösterdik ve gerektiğinde bilim muhabiri olarak anılanımıza da başvurduk.

Kimi aldatmacalar ise daha sinsî niteliktedir. Belki bunlar Piltdown'un kafatası ya da koklayıcı uçaklar gibi gürültülü skandallara yol açmamışlardır ama sırf kamuoyunun ilgisini çekmemiş oldukları için onları bu dökümün kapsamı dışında bırakmak medyanın bugün halen hüküm sürmekte olan gücüne haddinden fazla önem atfetmek anlamına gelecekti.

*

Geçmişin bilimsel aldatmacalarına dönüp bakmak her türlü kandırmaca için geçerli olabileceği gibi can sıkıcı bir iş olarak görülebilir. Oysa hiç de öyle değildir. Çoğunlukla eğlendirici, her zaman eğitici ve kesinlikle yararlıdır. Görünürde hiçbir bilginin eleştirel analizden kurtulamadığı yirmi birinci yüzyılda bile aldatmacalar sürekli üre-

10 Genlerin aktarımı üzerinde çevrenin ve kişisel tarihin etkilerinin incelenmesi.

11 Bakınız sf. 140.

mektedir. Onlara sağlık alanında olduğu kadar daha üst düzeydeki bilimsel kavramlarda da rastlayabiliyoruz. İlaçlardan ve diyetlerden, evrene ilişkin genel fikirlerle kadar bilimsel gelişme kaçınılmaz olarak yeni aldatmacaların üreticisi olmaktadır. İlk başta “mucizevi” diye adlandırılan ecza ürünlerinin deneylerle saptanan yan etkilerinin önceden hafife alınmış ya da ihmal edilmiş olduğu durumlar hiç de az değildir.

O halde aldanmamak için bilimsel çalışmalar yapmak hatta profesör olmak mı gerekir? Oysa kimi zaman uzmanlar yanıltıcı doğrulamaların ya da şiddetli yadsımların en saf kurbanları haline gelebilmektedir. Bu sayfalar yanılmamak için insanın inanışlarının tutsağı olmamasının yeterli olduğunu göstermektedir.

Ancak okurlar bu sayfaları bilimin küçümsenmesi ya da alaya alınması olarak görmemelidir: Bilim sonsuz gelişmeler göstermiş, insan ömrünü uzatmış ve içinde yaşadığımız dünya ile evrene ait bilgileri son derecede zenginleştirmiştir. Her türlü insani girişim gibi o da yolundan saptırılmış, yanlış adımlar atırılmış entelektüel sahteciliklere maruz kalmıştır. Bunlar süpürülmesi gereken yıkıntılar değil, alınması gereken derslerdir.

Aldatmacanın sağladığı yarar çoğu zaman yanlış anlaşılır: Papa Ioanna’dan Orson Welles’in 1938 tarihli radyo oyunu *Dünyalar Savaşı*’na kadar insanın tek başına sahip olacağı bir gerçek yaratma ve koruma arzusu evrensel niteliktedir. Kaynağını kimi zaman şakacı bir mizaçtan kimi zamansa insan zihninin üstünlük kurmaya dayalı doğasından alır. Tıpkı bilim insanlarının Darwin’in türlerin evrimi kuramına ya da Pasteur’ün mikropolar kuramına körü körüne karşı çıkmalarında olduğu gibi.

Bilimin aldatmacaları keşfedildikçe insan sandığından da çok şey öğreniyor. Bunların yararlarından biri de bilimin aslında bilgiden başka bir şey olmadığının ve hataya, sahteciliğe ya da değişime karşı bağışıklığı bulunmadığının hatırlatılmasıdır.

Bu sayfalar polemik yaratmayı amaçlamıyor. Bu nedenle de kırk yıllık bilim muhabirliği süresince danışılmış olan ve gözle görülen gerçekleri yadsıyan kimi bilim insanının adını kullanmadık. Suçluluk duygusundan kaynaklanan inatları onlara cezalarını vermiştir. Yaptıkları aldatmacaları kabul etmek zorunda kalmak.

“İnsanlık yozlaşmıştır. Biz eskiden bir devler ırkıydık!”

(On yedinci yüzyıl başında aydınlar topluluğu)

1613 yılında, Töton kralı Teutobochus’un kalıntılarının bulunduğu açıklandığında önce Cermenlerin daha sonraysa bütün Avrupa’nın aydınlar ve bilginler topluluğu arasında belli bir heyecan dalgası yayıldı. Milattan önce birinci yüzyılda hüküm sürdüğü düşünülen bu kral ardında ilgiye değer bir tarihsel iz bırakmadan, Romalı General Gaius Marius’un Cermen kavimleri Cimbriler ve Tötonlar üzerine gerçekleştirdiği sefer sırasında komutanın kendisi tarafından öldürülmüştü. Ancak kral, kendisini efsane haline getiren bir özelliğe sahipti: Bir devdi.¹² Kalıntısının boyunun on ayaktan daha fazla, yani o zaman henüz bulunmayan ölçü birimine göre üç metrenin üzerinde olduğu bildirilmiştir.

Bu sözde keşfi doğrulayan hiçbir kanıt yoktur. İster blöf, ister hile olsun sonuçta bu bir aldatmacaydı. Paradoksal olarak bu aldatmaca Kral Teutobochus’un kendinden çok daha fazla bir ilgi hak ediyordu. Çünkü evrensel bir inanışı yansıtmaktaydı: Yeryüzünde eskiden devler yaşamış. Aydınlar ve bilginler topluluğu da aynı inanışı paylaşmaktaydı: İnsanlık zaman içinde yozlaşmıştır.

O yıllarda bilinen antropoloji, yani insan ırkının çeşitli topluluklarının fiziksel ve kültürel karakteristiklerini inceleyen bilim dalı henüz yoktu. Bu bilim Charles Darwin’in¹³ eserlerinin yayımlanmasından

12 Söz konusu kralı Google’da araştırarak olan okurlar *The Secret Doctrine – The Synthesis of Science, Religion and Philosophy* (“Gizli Öğreti – Bilim, Din ve Felsefenin Sentezi”) başlığı altında Androjen’den Yahweh’e kadar şaşırtıcı çeşitlilikteki ezoterik inanışlara rastlayacaklardır. Görünüşe bakılırsa Teutobochus ezoterizmin büyük sırlarından biridir.

13 Bakınız sf. 61.

sonra kurulmuş ve arkeoloji tarafından da desteklenerek tarihöncesinden kalma insan kalıntılarını incelemeye başlamıştır. Ancak iki yüz yılı aşkın keşifler sırasında eski bir devler ırkı efsanesini doğrulayacak hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Aksine ilk insanların kısa boylu oldukları bulunmuştur.

Oysa bu efsane evrensel, izlerine birbirlerinden en uzakta olanlar da dâhil, dünyadaki bütün mitolojilerde rastlanır. Eski Ahit'te İbranilerin Kenan'da birçok defalar Anaklular, Emliler, Horlular, Refaliler ve Zamzumlular gibi devlerle çarpıştıklarını okuruz (*Çölde Sayım*, 13:33; *Yasanın Tekrarı*, 2:1; *1. Samuel*, 17:4). Eski Ahit bu konuda epey açıktır ve “devlerin diyarı diye bilinen Başan”ın kralı Og’un ölçüsüz büyüklükteki lahdinden söz eder (*Yasanın Tekrarı*, 3:11). Homeros’daki “Kikloplar ve vahşi Dev kabileleri” de aynı devasa yaratıklardan söz ederken bu canavarlar şair Hesiodos’un *Tanrıların Doğuşu* eserinde de karşımıza çıkarlar. Bu şiirlerde devler ve titanlar, tanrılarla çarpışmak üzere kocaman dağları birer küçük tepelikmiş gibi aşarlar. Tötonlar da buna istisna değildir ve bütün İskandinav krallarının da devlerin soyundan geldikleri söylenir, atalarıysa Tanrı Thor’un düşmanı olan Thymr’dır. Son olarak devlerin öykülerine Asya mitolojilerinde de rastlanabilmektedir.

Avrupa şehirlerinin pek çoğunun söylencelerinde, masalsı bir geçmişte bu topraklarda hüküm süren devlerin efsaneleri de yer almaktadır. Londra’da “gerçek boyutlardaki” heykelleri 4,20 metre civarında olan Ye’cüc ve Me’cüc, Guildhall Binası’na tepeden bakmaktadırlar. Anvers’teki Antigonus’un boyu 12 metredir! Douai’daki Gayant ise 7,20 metredir.

İlk insanların çok uzun boylu oldukları inancı on dokuzuncu yüzyıla kadar varlığını koruyarak bu dönemde de Cardiff devi aldatmacasına yol açmıştır.¹⁴

Teutobochus’un meşhur keşfinden beş yüzyıl sonra antropologlara sorulacak soru şudur: Böyle evrensel bir efsanenin kaynağı ne olabilir? Olağanüstü boyda bireylerin yaşamış olduğu bilinen bir gerçektir. Bunlardan en ünlüsüyse 235 ve 238 yılları arasında hüküm sürmüş ve hatta unvanını bile boyuna borçlu olan Roma İmparatoru

14 Bakınız sf. 77.

Maximinus (adı Latince de hoş bir tersinlemedir) olmalıdır. Gerçekten de öncülü Alexander Severus onun boyunu fark edince Ren ordusunun komutasını ona emanet etmiştir. Yaklaşık sekiz ayak yani aşağı yukarı 2 metre 40 santim boyunda olan bu adam yalnızca bir sırk değilmiş, aynı zamanda inanılmaz bir güce de sahipmiş.

Günümüze en yakın olan örnekse Amerikalı Robert Wadlow'dur (1918-1940). Boyu beş yaşındayken 1,63, yirmi yaşındaykense 218 kilo ağırlıkla 2,61 olmuş, yirmi iki yaşındayken 2,72 boyla vakitsizce ölmüştür. Çağımızın en uzun boylu kadını da 2 metre 48 santime varan boyuyla Çinli Zeng Jin-Lian (1948-1982) olmuştur.

Ama herhangi bir zamanda bir devler halkı yaşamış mıdır?

Günümüze dek buna bir yanıt bulunamamıştır. Devlik, hipofiz bezinin düzensiz çalışmasıyla büyüme hormonunun aşırı salgılanmasından kaynaklanan bir durumdur. Çok eski devirlerde bu türden bir bozukluğun daha yaygın görülmüş olması mümkün müdür? Boyları üç metreye yaklaşan birkaç kişinin görülmüş olması, dehşet içinde kalmış halklar arasında böyle bir efsanenin yayılması için yeterli olmuş olabilir.

Teutobochus aldatmacasının önemi, bu soylu ve gizemli Töton'un boyunu aşmıştır. Bu aldatmaca insanoğlunun, soyu konusunda nasıl coşkunca fikirlere kapılabildiğini göstermektedir.

“Galileo Dünya’nın Güneş’in çevresinde döndüğünü ileri sürdüğü için Engizisyon tarafından hapsedilmiştir!”

*(Yüz yılı aşkın süredir bütün sözlükler,
ders kitapları ve öğretmenler)*

“Eppur si muove”: “Yine de dönüyor. Bunlar ünlü astronom Galileo Galilei’nin, o zaman bilinenin aksine Güneş’in Dünya’nın çevresinde değil, Dünya’nın Güneş’in çevresinde döndüğünü savunmaya cüret ettiği için 1633 yılında Engizisyon tarafından zindana atılmadan önce mırıldandığı son sözcüklerdir. Okurlardan pek çoğu bu üç İtalyanca sözcüğün ciddi ve ağırbaşlı bir tonla tekrarlandığını çocukluğunda ya da daha sonraki yıllarda duymuştur. Yetmiş yaşındaki bilgin, Santa Maria Sopra Minerva Manastırı’nın kocaman salonunda ezici bir sessizliğin ortasında diz çökmüş olarak canlandırılır.

Öykünün popüler ya da popülerleştirilmiş olan versiyonuna göre Batı dünyasının en büyük bilginlerinden biri, Kilise’nin karanlık fikirli cahillerince mahkûm edilmiştir. Ancak bilimin ilerlemesi onun öcünü almış ve kendisine onurunu Güneş’in lekelerini keşfeden ve Ay yüzeyinin sanıldığı gibi pürüzsüz olmadığını ortaya çıkaran adam olarak geri kazandırmıştır. Bütün bunları kendi elleriyle yaptığı teleskop sayesinde bulmuştur çünkü teleskobun mucidi de odur! Geri kafalı zihinlerse böyle bir dâhiyi unutulmaya tutsak etmeye çalışmıştır!

Hatta yirminci yüzyılda oyun yazarı Bertold Brecht tiyatro oyunlarından birini bu özgür fikirli adamın heyecan verici yaşamına adanmış, adını da elbette *Galileo Galilei* (1943) koymuştur.

Olayı yorumlayanlardan kimileri, Galileo’yu yargılayanlar arasında başı çeken birini, Kardinal Bellarmın’ı özellikle öne çıkarmıştır. Sonraki üç yüzyıl boyunca bu adam vahye dayanan dinlerin dar görüşlülüğünün

vücut bulmuş hali olarak görülmüş ve bütün bu dava, pozitivizmin ve üstü çok da kapalı olmayan bir kilise karşıtlığının en önde gelen kozu halini almıştır. Bu arada Reform hareketinin önderi olan Martin Luther'in günmerkezlilik kuramının kurucusu olan Kopernik karşısında daha fazla hoşgörülü olmadığı, onu çılgınlık (*verrückt*) ve sersemlikle (*schwachsinnig*) suçladığı unutturulmuştur. Gerçekten de Reform sonrası Kilise kimi Katolik üniversitelerince İncil'in serbest olarak yorumlanmasını yargılıyordu. Ayrıca Galileo'nun Kilise tarafından verilen basım iznini alamadığı için son eseri olan *İki Yeni Bilim Üzerine Diyalog ve Kanıtlamalar*'ı özgür ülke Hollanda'nın Leyde kentinde bastırmak zorunda kaldığı da anlatılır. Ancak Galileo'nun, basılan eserin Kilise'nin onayını aldığını gösteren bu basım iznine aslında gerek duymadığını belirtmek unutulur.

Astronomi ve günmerkezlilik kuramının arkası sağlamdır. Gerçeğin de öyle.

*

Bu ünlü davanın üzerinde zaman içinde ne kadar oynama yapıldığını göstermek için tek bir ayrıntı yeterlidir. Galileo'nun atıldığı o "uğursuz zindan" aslında hiç var olmamıştır. Astronom hapiste tek bir saat bile geçirmemiştir. Kaldığı ilk yer, Papa VIII. Urbain ona kendi sürgün yerini seçme hakkını tanıdığı için, arkadaşı olan Niccolini Markisinin sarayı olmuştur. Oraya gitmesi için emrine bir at arabası verilmiştir. Daha sonra Floransa'ya geri dönmek istemiş, ancak burada hâlâ vebanın hüküm sürdüğünü öğrenince bir başka dostu olan ve dava sırasında onu savunduğu gibi Sienalılara karşı da şiddetle savunmaya devam eden Siena Başpiskoposu Piccolomini'nin evine geçmiş, burada da beş ay kalmıştır. Veba salgını sona erince de Floransa yakınlarında Martellini villası adıyla bilinen kır evine geri dönmeyi istemiştir. VIII. Urbain bir kere daha onun isteğini kabul etmiş, yalnız kendisinden daha fazla gürültüye sebep olmamak için Siena Başpiskoposunun evinde kalırken yaptığı ve Vatikan'a şikâyet edilmesine sebep olduğu gibi bir seferde çok fazla konuk ağırlamamasını rica etmiştir. Ancak bu Galileo'yu istediği herkesi evinde ağırlamaktan geri koymamıştır.

Çünkü VIII. Urbain'in bu ünlü arkadaşına karşı beslediği dostluk hiç bozulmamış, Engizisyon'un astronom hakkında verdiği cezaları harfiyen uygulamasına da bizzat engel olmuştur. Kardinal Bellarmın'e gelince, o da Galileo'ya karşı bir o kadar anlayışlı sayılır: Sadece ona, bilim ile dini birbirine karıştırmamayı ve varsayımlarında temkinli olmayı öğütlemekle yetinmişti. Cezalandırmanın bundan çok daha ağır olanları da görülmüştür. Galileo saldırganca bir mizaca sahip olduğundan, temkinden çok azarlamaya yatkın olduğu düşünülürse bu öğütler hayli yerinde sayılır. Günümüzde olduğu gibi, din adamlarının önde gelenleri her zaman dar görüşlü olmayabiliyor.

Davadan bir buçuk yüzyıl sonra Vatikan, Floransa'da Galileo'nun mozolesinin yapılmasına izin vermiştir. Bu arada mezar taşının yazılmasına da gözetmenlik etmiştir.

Pek de kindar olduğu söylenemez.

*

Davanın bilimsel tabanındaysa boşluklar ve hatalar, hem daha büyük hem de daha ciddidir.

Galileo'nun şanına gölge düşürmeksizin belirtilmelidir ki teleskobu o icat etmemiştir. İlk astronomi dürbünü -o zamanlar alet bu adla anılıyordu- 1608 yılında Hollandalı Lippershey tarafından üretilmiştir. Londra'da, Paris'te ve Avrupa'nın başka şehirlerinde yaygın olarak satılmakta olduğu bilinmektedir. Yani buluş o sırada zamanın ruhunda mevcuttu ve Galileo'nun yaptığı da bu tekniği mükemmelleştirmekten ibaretti. Küçük çaplı, kurşundan bir tüpün iki ucuna birer içbükey ve dışbükey mercek yerleştirmiş ve bu yolla üç çap ölçüsünde bir büyütme elde etmiştir, ki çok da fazla bir şey sayılmaz. Bu, 1609 yılında olmuştur. Sonrasında dürbününü birkaç kere yenilemiş ve 33 çap ölçüsünde bir büyütmeye ulaşmıştır. Bu sayede Jüpiter'in uydularını, Venüs'ün aşamalarını ve Satürn'ün halkalarını incelemiş ancak bunları doğru olarak tanımlayamamıştır (onlardan "yoldaşlar" olarak söz etmesi uydu olduklarını sandığını gösteriyor).

Davayla ilgili olarak günmerkezlilik konusundaki karışıklıklar ve hatalı yorumlamalar sayıca fazladır. Her şeyden önce ve kimi mace-

raperest varsayımların aksine, Antik Çağ'da astronomi konusunda "büyük bir bilgi" mevcut değildi. Örneğin Babilliler, Dünya'nın suyla çevrili yassı bir çember olduğuna inanıyorlardı. Güneş sistemini oluşturan gezegenlerin Güneş'in çevresinde döndükleri fikrine dayanan günmerkezlilik Galileo'nun öncülerinden Kopernik'e kadar kuşkuyla bakılan, zayıf bir varsayımdan ibaretti. O da bu kuramını hiç kanıtlayamadı. Başka bir deyişle ilkesi doğru bile olsa sunumu yanlıştı. Milattan önce üçüncü yüzyılda Sisamlı Aristarkus bu ilkeyi sezgi yoluyla bulmuşsa da çağdaşları bu varsayımını reddetmişlerdi. Rönesans'ın sonuna dek pek çok alanda otorite olarak kabul edilen Aristoteles ise evrenin kapalı bir küre olduğunu, Dünya'nın da bunun merkezinde bulunduğunu ileri sürüyordu. Aristoteles'in söylediği her şey doğrudu ve tartışma götürmezdi. Daha ilk kardinalin atanmasından çok önceleri bile Avrupa'nın aydınları arasında felsefenin böyle bir otoritesi bulunuyordu.

İlkçağın astronomları gökcisimlerinin gökyüzüne sabitlenmiş olmadığını görebiliyorlardı ama uzun bir süre Pergeli Apollonius'un Batlamyus tarafından da yinelenen kuramıyla yetindiler: Gezegenler büyük bir çember çizmekte olan bir merkez –iç çember– çevresinde küçük çemberler –dış çemberler– çiziyorlardı. Gözlemlerini çıplak gözle yapan bu astronomlar yine de dikkate değer keşiflerde bulunabilmişlerdir. Hipparkos yörüngesel salınımı¹⁵ bu yolla bulmuştur.

Ancak günmerkezlilik kuramı konusundan eser yoktur. Bu konuda eğitim hiç ilerlememiş, fikirler kökleşmiştir. Kuramın yeniden ortaya çıkması ise ancak Nicolas Kopernik'le (1473-1543) olmuştur ama o sırada hâlâ dairesel hareketleri temel aldığı için gökyüzünün geri kalanıyla ilgili gözlemlerle uyum içinde değildir. Dönemin bilgin çevreleri Dünya'nın Güneş çevresinde dönmesi fikrine sıcak bakmadıkları için ve Kopernik de kendi aldığı sonuçlardan tatmin olmadığından kuramını hiçbir zaman yayımlamamıştır. Kuram ancak onun ölümünden sonra bilinebildi.

Ancak günmerkezlilik kuramının sanki Profesör Turnusol'un kafasının üzerinde bir ampul yanmışçasına Kopernik'in ve sonra da Galileo'nun akıllarına birdenbire gelivermiş olduğuna inanmaktan

15 Yörünge ekseninin yörünge düzleminin ortalama kutbu yönündeki hareketine bağlı olarak düzlem üzerindeki ilkbahar noktasının geriye doğru hareketi.

kaçınmak gerekir. Bu fikir iki yüzyıl boyunca, deyim yerindeyse, havada salınmaktaydı. On dördüncü yüzyılda, çağın en büyük zekâlarından ikisi olan mantıkçı Jean Buridan ile ilahiyat doktoru ve önde gelen matematikçi Nicole Oresme arasındaki bir tartışmada bunun sözü edilmiştir. Bu adamların ikisi de Aristoteles'in otoritesini tartışılmaz bulmuyorlardı. Özellikle Oresme, Dünya'nın dönmediğini kanıtlamanın mümkün olmadığını ortaya koymuştu.

Onların tartışmalarının içinde Dünya'nın hareket ettiği varsayımını bulabiliyoruz. Ancak o sırada bunu kanıtlayabilecek araçlardan yoksundular. Kilise ileri gelenlerinin yalnızca kara cahillerden oluştuğuna ve içlerinden hiçbirinin iki yüzyıl tartışılmakta olan bir konudan en azından haberdar olmadığına inanmak da yanlış olur.

Kendi zamanında astronomiyi epeyce ileri taşımış olan keskin gözlemci Tycho Brahe (1546-1601) de Kopernik'in günmerkezliliğine inanmıyordu: Ona göre o çağda bilinmekte olan beş gezegen Güneş'in çevresinde, Güneş ve Ay ise Dünya'nın çevresinde dönüyordu. Bu karmaşık kuram çok fazla kimseyi ikna edemedi: Tycho Brahe'in adı tarihe güneş sistemine getirdiği bu betimlemeyle değil, gözlemlerinin inceliğiyle geçti.

*

Bilgilerin ilerlemesiye ancak Tycho Brahe'in asistanı olan ve onun gözlemlerine dayanarak Mars'ın hareketinin bir çember değil, bir elips oluşturduğunu bulan Johann Kepler sayesinde olmuştur. Bu eliptik hareketlilik varsayımını diğer gezegenlere uygulayarak sonunda kuramı diğer gözlemlerle uyumlu hale getirmeyi o başarmıştır. Sözcüğün her anlamıyla devrim niteliğindeki üç eseri *Astronomia Nova*, *De harmonice mundi (Dünyanın Uyumu Hakkında)* ve *Tabulae Rudolphinae* sırasıyla 1609, 1619 ve 1627 yıllarında yayımlanmıştır. Nihayet 1687 yılında Newton'un evrensel yerçekimini bulmasıyla da günmerkezlilik kuramı gerçek bir tutarlılığa kavuşmuştur.

Kepler'in üç eseri henüz yakın tarihli olduklarından Galileo'nun bunlardan haberdar olmadığı anlaşılır. Eserlerinde yalnızca Kopernik'e atıfta bulunur. Kendisinin göksel uyum görüşüne uygun düştüğü için -aslında Kepler tarafından çürütülmüş olan- dairesel hareket kuramına ~~taraf~~ görünür. Pisa Kulesi deneyinden anlaşıldığı kadarıyla

evrensel yerçekimini de sezmiş ancak tıpkı Descartes'ın yaptığı gibi bunu "gizli" bir güç olarak görmüş ve reddetmiştir. Çalışmalarında yalnızca Kopernik'i kabul eder, oysa Kopernik modern bir deyişle çoktan aşılmıştır bile.

Aslında İtalyan üniversite çevrelerinde Kopernik hem bilimsel hem de bilim dışı nedenlerle gözden düşmüştü. Daha bilgili olan kimileri, Kopernik'in kendi vardığı sonuca ulaşmışlardı: Günmerkezlilik kuramı yapılan gözlemlere uygun düşmüyordu. Bunun bir kanıtı olarak Kopernik'in yöntemi uygulandığında, örneğin Ay tutulmaları tahmin edilirken alınan sonuçlar Batlamyus'un eski yönteminden daha iyi değildi: Yüzde birlik bir hata payı hâlâ yerinde duruyordu.

Bilimsel yaklaşmayan ve denetlemelere fazla önem vermeyen kişilerse kurama Aristoteles'ten beri öğretilenmekte olan astronomi kavramlarıyla çeliştiği için karşı çıkıyorlardı. Bunlardan en katı olanları, kuramın Eski Ahit'te Yeşeya'nın Güneş'i durdurduğu ünlü bölümle uyuşmadığını görüyorlardı.¹⁶ Onlar için Kutsal Kitap'ın gerçeği bilginlerin gerçeğinden önde geldiğinden Galileo'nun çıkarımları da bunların gözünden Kopernik'inkilerden daha değerli olamazdı.

Yine de çoğu zaman öne sürüldüğünün aksine Roma'da Kopernik'in günmerkezliliğinden söz etmek, yalnızca bir varsayım olarak ele alınması koşuluyla yasaklanmamıştır. Vatikan'ın 15 Mayıs 1620 tarihli bildirgesi buna tanıklık eder. Belki de bu hoşgörü Luther'in düşmanca tavrından kaynaklanmış olabilir.

Her ne olursa olsun, Kutsal Kitap ile astronomi varsayımlarını birbirine karıştırmaktan kaçınmak daha iyiydi ve VIII. Urbain ile Kardinal Bellarmın'ın Galileo'ya öğütleri de bu yöndeydi zaten.

*

Galileo ise bu öğütleri hiç dikkate almadı. Kuramlarını yalnızca yayımlamakla yetinmedi, onlara karşı gelenlere de şiddetle saldırdı. Monsenyor Querengo'nun 1615 tarihli bir mektubuna göre bu kişileri Floransa'da, Pisa'da ve hatta Roma'da alaya aldı. Günümüzdeki takip-

16 Günmerkezliliğin düşmanlarının inançlarını güçlendiren başka bir bölüm: "Sözümü gerçekleştireceğime ilişkin sana vereceğim belirti şu olacak: RAB, batmakta olan güneşin Ahaz'ın inşa ettiği basamakların üzerine düşen gölgesini on basamak kısaltacak." Böylece batmakta olan güneşin gölgesi on basamak kısaltıldı." (Yeşeya, 38: 7-8)

çilerinden Giorgio de Santillana'ya göre çevresinde bir ilgi hareketi oluşturmayı hedefliyor, yani kışkırtıcılık yapıyordu. Düşmanlarının nüfuzunu hafife aldı, güneşin lekeleriyle ilgili betimlemesinin Kilise'nin kimi ileri gelenleri için ne derecede rahatsız edici olduğunu hesaba katmadı. Çünkü bu lekeler, ilahi yaradılışın kusursuz olmadığı anlamına geliyordu ve uzun yıllar boyunca astronomi okullarında bu lekelerden söz edilmesi yasaklandı.

Bundan daha ciddi bir durumsa, elinde en küçük bir kanıt olmaksızın Yeşeya'nın öyküsünü Kopernik'in kuramıyla açıklamaya kalkışarak ilahiyata da bulaşmış olmasıydı. Galileo'nun Kopernik'in kuramını herhangi bir şekilde kanıtlamamış olduğu unutulmamalıdır. Günmerkezlilik ilkesine yalnızca bir yatkınlığı vardı ama onu doğrulayamıyordu. Yine de dava sırasında "ruhunda ve vicdanında" Kopernik'in kuramını desteklemediğini ve hiçbir zaman da desteklememiş olduğunu bildirmişti. Oysa yazdıkları bunun aksini gösteriyordu. Savunması en hafif deyişle muğlaktır:

"Bunu yaptım ama aslında Kopernik'in asıl fikrine değer veriyor değilim, yalnızca bunun kamu yararına olduğunu düşünüyordum. İki taraftan herhangi birine atfedilebilecek doğal ve astronomik nedenleri açıklamak yoluyla her iki tarafın fikirlerinin de kesin sonuca ulaşabilecek derecede güçlü olmadığını ortaya koymaya çabaladım..."

Burada gerçekten de çok fazla kötü niyet vardı. Galileo aralarında Papa'nın da bulunduğu iyi niyetli koruyucularını kızdırmıştı ve Papa da Vatikan'ın onu mahkûm etmesine izin verdi. Sanık yemin altında ifade vermiş olduğu için yalancı tanıklıktan suçlu bulundu.

Günümüzün bakış açısıyla ele alındığında işgüzar bir kimse Kopernik'in kuramını doğrulamaksızın bağıra çağıra övdüğü için Galileo'nun düşmanlarını hataya sevk ettiği ve bunu davaya kadar sürdürdüğü sonucuna varabilir. Bu durumda asıl aldatmacayı yapan da o olmuş oluyor.

Onun dehasını savunanlar kimi zaman bu **gaflarını** hasıraltı ederler. Gözlemlerinin yüksek kalitesine karşın, sözelimi kuyruklu yıldızların optik bir yanılsamadan ibaret olduğu sonucuna varabilmiştir. Bu çıkarımın, Ay'ın yüzeyinin pürüzsüz olmadığını ortaya çıkarmış

ve dolayısıyla kuyruklu yıldızların optikle hiç ilgisi olmayan birer başı ve kuyruğu olma durumunu gözden kaçırmış olamayacak bir gözlemciden gelmesi şaşırtıcıdır. Gerçekten de o çağlarda kuyruklu yıldız ve meteorlar pek çok ilahiyatçıyı düşündürmüştür. Luther şunu söylemişti:

“Kâfirler kuyruklu yıldızın doğal nedenlerden ortaya çıktığını yazıyorlar, ancak Tanrı onlardan hiçbirini belli bir felaketi haber vermeyecek şekilde yaratmamıştır.”

Galileo davasından kırk yıl sonra Roma’daki Clementin Koleji’nden Peder Augustin de Angelis aynı konuyu ustalıkla ortadan kaldırır:

“Kuyruklu yıldızlar gök cisimleri değildir, Dünya’nın atmosferinde Ay’ın üzerinden kaynaklanırlar. Çünkü göksel olan her şey sonsuzdur ve yok edilemez, oysa kuyruklu yıldızların bir başlangıcı ve bir sonu vardır, demek ki onlar gök cismi olamazlar.”

Kesinlikle güzel ifade edilmiş ama yalnızca bir safsatadan ibaret ve yeni bir aldatmaca daha. Peder de Angelis’e göre gökyüzü Ay’ın üzerinde mi başlıyor? Ayrıca kalıcı olması gerekiyor. On dokuzuncu yüzyıla kadar kuyruklu yıldızlar, meteorlar ve diğer gök cisimleri evrenden gelen madensel nesnelerden başka her türlü şey olarak görülmüşlerdir. 1910 yılında 18 Mayıs’ı 19’una bağlayan gece Halley kuyruklu yıldızı geçerken binlerce inançlı insan Roma’daki Saint-Pierre Meydanı’na toplanarak dua etmeye koyuldular. Kuyruklu yıldızlar hakkında kamuoyuna mal olmuş bilgiler, bir diğerinin 1456 yılındaki geçişinden beri hiç de değişmemiştir. O zaman da Papa III. Calixte, Hristiyan âlemine her gün üç Ave Maria duasıyla birlikte bir de şu yeni duayı tekrarlamalarını emretmişti: “Efendimiz, bizi Kötülükten, Türklerden ve Kuyruklu yıldız’dan koru.” 1910 yılına gelindiğindeyse halk kuyruklu yıldızla karşı şemsiyeler, yayacağı zehirli dumanlara karşı gaz maskeleri ve “kuyruklu yıldız karşıtı haplar” satın alabiliyordu!

O halde Galileo kuyruklu yıldızları optik bir yanılsama olarak göstermekle ne yapmaya çalışıyordu?

Bunun yanı sıra gelgitlerin Dünya’nın hareketinden kaynaklandığını da ortaya koymaya çalışmıştı, oysa Antik çağlardan beri, yani yerçekiminin bulunmasından çok daha önceleri bile bunların Ay’ın evreleriyle örtüştüğü biliniyordu.

Her ne olursa olsun o, Vatikan'ın bir kurbanı olmamıştır. Sonraki yüzyıllar boyunca şöhretini daha da coşturacak olan bu davanın sonuçlarından bir diğeri de güneşin lekelerinin bulunmasının yalnızca ona mal edilmiş olmasıdır. Burada da ikincil bir aldatmaca söz konusudur: Çünkü aynı yıl, yani 1611'de bu lekeler Almanya'da Christoph Scheiner, Hollanda'da Johann Fabricius ve İngiltere'de de Thomas Harriott tarafından da fark edilmiştir. Onlar da Lippershey dürbününü mükemmelleştirmeyi başarmışlardı. Ancak bu kişilerin değeri bugün Galileo'nun gölgesinin altında gizli kalmıştır.

Onun asıl ve tartışmasız büyük değeriye hazırlıksız savunucuları tarafından çoğu zaman gözden kaçırılmaktadır. Astronomiye matematiğin pratiğini ve dolaylı ölçümleri o getirmiştir. Bu son derecede büyük bir gelişmedir.

Elbette ki o çağlarda Kilise'nin yeni fikirlere açık, aydınlık zihinli kimselerden oluşan bir akademi olması gerekirdi. Tartışmaya teşne olan Galileo'yla tartışmaya daldığında kendi yetki alanının çok dışında kalan yerlerde maceraya atılmış oluyordu. Ayrıca bir astronomi varsayımının mahkemede yargılanmasının fikri bile gülünçtü. Ancak dinî kurumlar uzun zamandır her türlü bilgi üzerinde hak iddia etmekteydi, çünkü otoriteleri buna bağlıydı.

Bunun iyi bir ders olması gerektiğini umuyor insan ama nafile. Sonraki yüzyılların laikleri de kardinallerden daha akıllıca davranmadılar. Ayrıca bilim insanlarının kendi düşünme biçimlerine ters düşen meslektaşlarına karşı açtıkları savaşlar da Pasteur'ün tanıklık edebileceği gibi Engizisyon'ununkiler kadar kör ve düşüncesiz olabilecektir. Kötü niyetle hareket ettiklerine göre bu çabaların hepsi aldatmaca niteliğindedir.

“Peder Kircher dünyanın en büyük Mısırbilim uzmanıdır.”

*(Lincei Akademisi’nin Başkanı,
1666 yılında gizemli bir dikilitaş davası sırasında)*

Cizvit Athanase Kircher (1602-1680) on yedinci yüzyıl Avrupa bilim dünyasının en büyüleyici aynı zamanda da en şaşırtıcı kişiliklerinden biridir. Karşı-Reform denen şiddetli tepki sırasında kendini göstermiş olan yetkinlikleri ansiklopedik niteliktedir: Doğa bilimleriyle olduğu kadar Kabala’yla, dinler tarihi kadar simyayla da ilgilenmiştir. Çağının araç gereçlerinin izin verdiği ölçüde mikroskop altındaki ilk incelemeleri yapan kişilerden biri aynı zamanda da “yıldızlar sihri” konusunda da bilgilidir.

Çalışmalarının çoğunu gerçekleştirdiği Roma’daki ünü en üst düzeydeydi. Uzun süre adına Mısırbilim denen Mısır uzmanlığı dalının kurucusu olarak bilindi ve hiyeroglifleri çözmüş olmakla övündü. Bu alandaki uzmanlığını sağlamlaştıran bir olay da yaşanmıştı: 1666 yılında bir sarayın inşa edilmesi için yapılan toprak düzleştirme çalışmaları sırasında işçiler, toprağın altında gömülü kalmış bir Mısır dikilitaşına rastladılar. Kendisine haber ulaştırılan Kircher koşarak geldi ve taşın görünen üç yüzündeki yazıların “şifresini çözdü”, görünmeyen yüzündeki metnin de içeriğini açıkladı. Dikilitaş topraktan çıkarılıp da Minerva Meydanı’na dikildiğindeyse bir mucize görüldü! Yazılı metin Kircher’in açıklamış olduğuna tamamen uyuyordu.

Yazıtın yorumlanması konusunda yapmış olduğu açıklama elimizde bulunuyor:

“Nil Nehri’nin normal olarak bahsettiği refahın yararlarının düşman Tayfun’un şiddetine karşı güvence altına alınabilmesi için, belirtilmiş âdetlere ve kurban törenlerine göre aynı zamanda Üçlü

Dünya'nın koruyucu cinlerinin de çağırılması yoluyla Osiris'in Tayfun'un şiddetine karşı korunması istenmelidir."

Dikilitaş bugün hâlâ Minerva Meydanı'nda durmaktadır. Çağımızın Mısırbilim uzmanları da elbette bu yazıtları çözmek için işe koyulmuşlardır. O zaman ortaya çıkmıştır ki Kircher'in titizlikle tercüme ettiği yazıtta aslında yalnızca Firavun Psammeticus'un adı yazılıdır.

Saygıdeğer Kircher bütün dünyayla alay mı etmişti? Hiç de değil, aslında yalnızca pek çok zihnin düşmekte olduğu bir yanılgıya düşmüş ve kendi kişisel yorumunu gerçekliğin üzerine yerleştirmişti. Hiyerogliflerin birer simge olduğuna inanmıştı, oysa Rosetta Taşı'nın bulunmasından sonra Champollion'un üç dilde kanıtladığı üzere, aslında onlar sesleri ya da sesbirimleri temsil ediyorlardı.

Ancak bu Kircher'in çağının dünyasını farkında olmadan ve ustaca aldatmış olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Antik Mısır ve Mısırlıların dini hakkındaki bilgince söylevleri artık pek bir ağırlık taşımıyor, çünkü aslında hepsi kendi uydurmasıydı. Şöhreti bunun bedelini ödedi gerçi ama bu ölümünden çok sonra oldu: Roma'da onun şanına adanmış olan muhteşem Kircher Müzesi 1879 yılında kapatıldı.

“Ne aldatmacası? Hiçbir aldatmaca yapılmadı!”

*(Würzburg Prens-Piskoposu ve
Franconie Dükü Christopher Franz, 1726’da, doktorunun
kurbanı olduğu aldatmaca ortaya çıkarıldığında)*

“Tufan öncesi” denilen kalıntılara yani sıradan ammonitlere, bitki izlerine, ortadan kaybolmuş balık fosillerine ya da mastodon kemiklerine duyulan ilgi, türlerin evrimi kavramından bile öteye, paleontoloji biliminin ortaya çıkışından dahi çok daha öncelere dayanmaktadır. On sekizinci yüzyılda, çok eski çağlarda yaşamış olan canlı varlıklara ait ve tarihlerinin belirlenmesi mümkün olmayan bu kalıntılar, yönetici sınıfların ve aydınların merakını uyandırıyor, bu kişiler onları ilginç şeyleri biriktirdikleri dolaplarında saklıyorlardı.

Örgütlü bir bilginin eksikliğinden ötürü en hayalperest kuram ve varsayımlar birbirini izliyordu. Örneğin kimileri yüzyıllar boyunca toprağın altında gömülü kalmanın bir sonucu olarak adına “taşlaşma” dedikleri bir olayın gerçekleştiğini ileri sürüyorlardı. Canlı varlıklar bu şekilde taşla dönüyorlardı (günümüzde bu terim yalnızca böcek fosilleri ile kireçleşmiş bitkiler için kullanılmaktadır). Doğada bulunan kimi minerallerin tuhaf biçimleri de bu şekilde açıklanıyordu. Bunlar, içlerinde bulunan bir çeşit “plastik güç” tarafından biçimlendirilmekteydiler. Yeni-Platoncu bu görüş, İncil’in öğretilerine de ters düşmediği için o çağlarda epeyce popülerdi.

Yine aynı kurama göre ammonitler, nautiluslar, pektinidler, kısacası günümüzde kafadanbacaklılar olarak adlandırdığımız her şey aynı akıbete uğramış, kabukları ya da dış iskeletleri zamanın sınavına yenilmiş olmalıydı. Bu kuram fazla uzun ömürlü olamadı.

Yine de Bavyera'nın Würzbourg kentinde yaşayan Johann Beringer 1725 yılında bu kuramı benimsemişti. Aynı kentin üniversitesindeki tıp fakültesinde kıdemli bir profesör olan Beringer aynı zamanda da Würzbourg'un Prens-Piskoposu ve Fraconie Dükü olan Christopher Franz'ın da özel doktoruydu. Bu saygıdeğer aydın, arkeolojik kalıntılar, ok başları, ilkel el aletleri, fosiller, mineraller ve benzersiz nesneler biriktirirdi. Ancak yaşadığı kentin çevresinde bunlardan çok az bulunması onu üzüyordu.

Bu nedenle de Christian Zänger ile Niklaus ve Valentin Hehn kardeşler kendisine şehrin yakınlarındaki Eibelstadt tepesinde bulduklarını söyledikleri “taş resimleri”ni getirdiğinde çok heyecanlandı. Bunlar yıldız şekline sahip olan ve üzerlerinde kurtçuk izleri taşıyan kireç tabakalarıydı. Gençlere zahmetlerinin bedelini ödedikten sonra onlardan kendisi için bunlardan daha fazlasını bulmalarını rica etti.

Onlar da kendisine beklenmedik “kalıntılar” getirdiler. Hâlâ ağının üzerinde duran bir örümcek, çiftler halinde kurbağalar, kayan yıldızlar –o çağda yıldızların kaydıktan sonra kuyruklarıyla birlikte öylece yeryüzüne düştüğüne inanılırdı– ve hatta İbranice bir yazıt! Bu buluşlar kulaktan kulağa yayılınca Beringer de onları yayımlamak zorunda kaldı. Bu nesnelerden her birinin birer şeklini çizerek bir oymacıya verdi.

O bu çabalarla meşgulken kötü niyetli ya da işgüzar veya her ikisi de olan bir meslektaş, üniversiteden bir coğrafya ve cebir profesörü Ignatz Roderick işsiz güçsüz birkaç kişiyi Eibelstadt tepesi üzerine topladı ve onların huzurunda kireçten kanatlı bir ejderha, bir el bombası ve daha başka şekillerde heykeller yaptı. Sonra da bunları koparıp alarak Zänger'e götürdü ve ondan da bu nesneleri Beringer'e vermesini istedi. Profesör sevinç içinde aracıya biraz daha ödeme yaparak yeni eserleri de koleksiyonuna ekledi. Bunların da elindeki diğer “kalıntılar”la birlikte suretini çıkarmaya hazırlanıyordu. Kanatlı bir ejderha! Ne büyük buluş!

*

Yapılan şaka kısa zamanda duyuldu ve öfkeye kapılan Beringer dava açmaya kalkıştı. O zaman tepenin üzerinde bulunmuş olduğu düşü-

nülen nesnelerin hepsinin Roderick tarafından üretildiği ve bu işte sarayın ve üniversitenin kütüphanecisi Johann Georg von Eckhardt'ın da ona suç ortaklığı yapmış olduğu ortaya çıktı. Amaçlarının ne olduğu bilinmiyordu ama Beringer gibi bir kişiliği oyuna getirdiklerine göre epey cüretkâr olmalıydılar.

Bu arada kamuoyu önünde gözden düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olan Beringer ise hiçbir şey yapmadı. Prens-Piskopos davanın tutanaklarının gizlenmesini ve bu konudan bir daha hiç söz edilmemesini emretti. Gerçekten de bu davanın kayıtlarına ancak 1935 yılında tarihçi Heinrich Kirchner, Würzburg kentinin arşivlerini araştırırken rastlayabildi.

Ancak bu süre içinde aldatmacadan sıkça söz edilmişti. Paradoksal olarak da bu olay iyi bir sonuca yol açmış oldu: “Plastik güç” kuramını gözden düşürdü.

“Gökten bir taş parçasının düştüğünü görmüş olan köylüler ya yanılıyorlar ya da yalan söylüyorlar.”

(Lavoisier, 1768)

13 Eylül 1768 günü Sarthe'taki Lucé çayırında bulunan kişiler gök gürültüsüne benzer bir patlama sesinin ardından gökyüzünden kocaman bir taş parçasının yere düştüğünü gördüler. Olay halk arasında ağızdan kulağa yayılarak Paris'e kadar ulaştı ve Lavoisier'nin de kulağına çalındı. Büyük bilgin konuyu Bilimler Akademisi'ne taşıdı ve gerçek olmasının olanaksızlığını yukarıda belirtilen cümleyle duyurdu.

İki yüzyıl aşkın bir süre sonra bakıldığında büyük bilginin bu kuşkuculuğu şaşırtıcı görünüyor ve kolaylıkla düşüncesizlik olarak algılanabiliyor.

Meteor düşmesi haberleri ta İlkçağ'a kadar uzanıyor çünkü. Hatta *Elçilerin İşleri*'nde bile bir örneğine rastlayabiliyoruz (19:35); Efeslilerin gökyüzünden düşmüş bir “Artemis sembolü”nü (anlaşıldığı kadarıyla avcı tanrıçanın avını üzerine taşlar fırlatarak öldürmesine atıfta bulunuluyor) korudukları anlatılır. Bir başka meteor da Delfi'deki Apollon tapınağında saklanmış, Numa Pompilius zamanında Roma'ya düşmüş “demir kalkan” ise on iki rahipten oluşan bir heyetin korumasına emanet edilmiştir. Gerçekten de meteorlar doğaüstü nesneler olarak görülmüşlerdir ve Kâbe'deki Hacerü'l-Esved de büyük olasılıkla bir meteor olmalıdır. Bugün bir başka meteor örneği de Alsace'taki Ensisheim Kilisesi'nde görülebilir. Bu taş 1492 yılında bu kilisenin yakınlarına düşmüş ve İmparator I. Maximilian bunun Türklere karşı yürütülen Haçlı Seferleri için gökyüzünden gönderilen bir yüreklendirme olduğunu duyurmuştur.

Bir Meksika tapınağından bir Hindu tapınağına kadar daha pek çok ibadet yerinde meteorlar bulunmaktadır. Bu meteorlar korundukları

her yerde gösterişli kumaşlara sarınmış, çiçeklerle donatılmış bir halde inananların saygılarını göstermeleri için teşhir edilmektedir. Bu taşlar birer tapınma nesnesidir.

Bu türden bir tapınma, zaman içinde kuşkuları uyandırmış ve daha sonra kuşkuculuğun etkisiyle Aydınlanma Çağı'nda bilim insanları bunları yadsımıştır. Onlara göre gökyüzünden düşmüş olan ve sihirli nitelikler taşıyan bu taşlar aslında ilkel boş inançların ürünüdür. Dahası, ilahiyatçıların yeryüzü atmosferi içindeki gök cisimlerine¹⁷ karşı aşırı ilgilerinin yobazca bir akıldışılığa doğru yaklaştığını düşünüyorlardı. Lavoisier'nin tavrı da bundan kaynaklanıyordu. Hiç meteor düşüşüne tanık olmamış olduğundan buna inanamıyordu.

Ancak bu her yerde böyle olmuyordu. Yolu 1751 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı Hradchin'de son bulmuş olan bir meteor bunun zıddı bir yaklaşımla karşılanmıştı. Zagreb Kilisesi'nin yüksek meclis üyeleri bu taşın düşüşünü gören kişilerin yeminli ifadelerini almışlar ve sonra da hem taşı hem de ifadeleri imparatora iletmışler; o da bunları Viyana Müzesine emanet etmiştir. Burada Alman fizikçi Ernst Florens Friedrich Chladni Fransız meslektaşlarının kuşkuculuğuna karşı çıkmıştır. 1794 yılında bir konferans ve bir kitapçık aracılığıyla meteorların kozmik maddeler olduğunu bildirmiştir. Ancak bu bildirim Ren Nehri'nin ötesindeki meslektaşlarını pek de etkilememiştir. Geç gelen intikamla Chladni bugün modern meteor biliminin kurucusu olarak görülmektedir.

*

On sekizinci yüzyıl arkeolojisi ağırkanlıydı. Eğer Lavoisier ve meslektaşları sonraki yüzyıllarda edinilecek verilere sahip olsalardı meteorların çoğunun eski dillerdeki adlarının göksel kökenlerine atıfta bulunduğunu öğrenerek yararlı bir ipucu elde etmiş olabileceklerdi. Dahası bu şekilde bütün Antik uygarlıkların meteorların demirden kütlelerini fark etmiş ve yeryüzü minerallerinin füzyon tekniklerinin geliştirilmesinden bile önce meteorların demirini silah yapmakta kullanmış olduklarını bileceklerdi. Aslında meteor düşüşleri Kuvaterner Çağ'ın ortalarından beri aralıksız olarak sürmüştür.

17 Bakınız sf. 29.

Bilim insanlarının yaklaşımı 1803 yılında değişti. O yıl Paris yakınlarındaki L'Aigle üzerine bir meteor yağmuru olmuştu. Tanıklar ve nesneler çok sayıdaydı. Bu durumda astronomlar ve fizikçiler gözle görüleni inkâr edemediler. Bu gizemli nesnelerin incelenmesi gerekti. Lavoisier o zamana kadar giyotine gönderilmişti bile çünkü "Cumhuriyet'in bilginlere gereksinimi yoktu". Hayatta olsaydı, hiç kuşkusuz içinde bulunduğu durumun ironisini o da fark edecekti: Kimi zaman bir aldatmacayı ortadan kaldırma isteği de başlı başına bir aldatmacaya dönüşebiliyor. Çünkü o ve meslektaşları halka meteorların gerçekte var olamayacakları konusunda güvence vererek halkı aldatmış bulunuyordu.

Tıpkı sezgi ve temkin gibi kuşku da Gerçek Tapınağı'nın hizmetkârlarındandır.

Ancak gerçeğin galip çıkması her yerde ve her zaman bu kadar kolay olmamıştır: 1807 yılında genç Birleşik Devletler'in Başkanı Thomas Jefferson şöyle demiştir: "Gökyüzünden taşların düştüğüne inanan iki Yanki profesörün yalan söylediklerine kanaat getirme eğilimindeyim."

Oysa Mısır'ın Yedi Belası'nın gökyüzünden inmiş olduğuna inanıyordu. Çünkü bu İncil'de yazılıydı.

Daha sonraları da defalarca yineleneyeği üzere bir kere daha inanışlar hataya ve oradan da aldatmacaya yol açmıştır.

“Variyolasyon, Fakülte tarafından kabul edilmemiş olduğundan Paris şehri sınırları içinde yasaklanmıştır.”

(Paris Parlamentosu, 1776)

Tıp tarihindeki en dar kafalı ve en utanç verici örgütlenmiş kandirmacalardan biri Paris Parlamentosu’nun 1776 yılında tıp fakültesinin yönetmeliklerince kabul edilmemiş olduğu bahanesiyle varyiolasyon işlemini yasaklayan bir yasa çıkarmış olmasıdır.

Yüz yıl kadar sonra çiçek aşısının ilk aşamasını oluşturacak olan varyiolasyon o dönemde İngiltere’de yaygın bir uygulamaydı. 1718 yılında Bâb-ı Âli, yani Türkiye’deki İngiliz büyükelçisinin eşi olan Lady Wortley Montagu tarafından ortaya atılmıştı. Lady Montagu oradayken, sağlıklı insanlara çiçek hastalığının ılımlı vakalarından alınmış olan döküntü sıvısının şırınga edilmesine dayanan bu çok eski bağışıklık kazandırma yöntemini keşfetmiştir. Bu ön aşılama biçimi “inokülasyon” olarak da bilinir. Yöntem işe yaradığını kanıtlamış ve bir yığın insanı o yıllarda çevreye dehşet saçmakta olan bu hastalığa karşı korumayı başarmıştır. Fransa’da da Kral XV. Louis 1774 yılında bu hastalıktan ölmüş ve hastalığıyla ilgili anlatılanlar korkuyu daha da körüklemiştir.

Ancak Fransa’da, fakültenin beyefendileri bu yöntemi anlamıyor, öğrenmeye de yanaşmıyorlardı. Manş Denizi’nin öte yanından gelen bu kötülüğe karşı kötülükle savaş verme söylencelerini eskiden kalma hurafeler olarak görüyor olmalıydılar ki elde edilen sonuçları incelemek yerine yalnızca yöntemle ilgilenmişlerdi. Bunun onlara barbarca görünmüş olması anlaşılabilir: Sağlıklı bir insanın derisine hastalıklı bir sıvıyı enjekte etmek mi? Ne ters iş! Hastalığı bulaştırmak için daha iyi yol mu bulunur? Öte yandan bu örnek alımı ve

enjekte edilmesi işlemleri deneysel yollarla uygulandığından kimi kazalar da görülmüştü ve fakülteye göre bunlar da varyolasyonun verimsizliğini kanıtlar nitelikteydi.

Bu kodamanların elbette ki ne bakteriyoloji ne de viroloji konusunda bilgileri vardı. Bağışıklık sistemini hiç anlamıyorlardı ve ellerinde herhangi bir yöntembilim ya da istatistik de yoktu. Hastalıkla ilgili tanımlamalar bile henüz tam değildi: Çiçek hastalığı çoğu zaman frengi veya suçiçeğiyle karıştırılıyordu. Bu yüzden de onları suçlayabileceğimiz tek şey kazalardan çok daha fazla sayıda olan olumlu sonuçları kasıtlı olarak gizlemiş olmaları ve sırf gizemini kavrayamadıkları için tedavinin uygulanmasını daha iyi hale getirmeye uğraşmamalarıdır. Bu konuda ilk önce fakültenin ileri gelenleri arasında daha sonraysa bunlarla salgını durdurmaya çabalayan seçkinler arasında şiddetli tartışmalar çıkmıştır. Örneğin Voltaire bu yeni, önleyici şifaya karşı çıkan geri kafalı “yobaz”lara hakaretler yağdırmıştır. Ancak olan olmuştu: Paris’te varyolasyon yasaktı.

Bu nedenle söz konusu doktorlar cahilliklerini otoritenin arkasına saklayarak varyolasyonu Paris sınırları içinde yasaklayan yasayı çıkarttırmış olmakla suçlanabilirler. Yetkilerini kötüye kullanmanın da ötesinde bunlar çok ciddi bir aldatmacanın da suçluları haline gelmişlerdir.

Başkentin hijyeninden sorumlu olan polisin de gizli varyolasyon merkezlerine göz yumduğunu bilmiyor olamazlardı. Polis bu konuyu soruşturarak kararını vermişti. Fakültenin sivri kukuletalılarıyla aynı safta yer almaya niyeti olmayan hijyen sorumlusu ve Kraliyet Tıp Derneği onursal üyesi, polis teğmeni Le Noir günümüzdeki aşının atası olan bu tedavinin düşmanlarına karşı savaş açmıştı. Bu amaçla bir annenin, çocuklarını bu yeni moda tedaviyle iyileştirmeye çalışırken ölümüne sebep olan kocasına sitemini anlatan *L’Héroïde* adlı manzum bir eseri de toplattırmıştı.

Parlamentonun getirdiği bu yasak ayrıca ciddi bir toplumsal adaletsizliğe de yol açmıştı: Yalnızca zenginler varyolasyon yaptırmak için başkentin dışına gidebiliyorlardı. Bu durum, Devlet Bakanı Maurepas’ın Paris’te ilk defa bir “inokülasyon evi” kurulmasını isteyerek Parlamento’nun düşmanlığını yenmesine dek sürmüştür.

“Yıldırım ilahi öfkenin bir ifadesidir.”

*(1780 yılında Saint-Omer yargıçları tarafından
ileri sürülen bir halk inancı)*

Maximilien de Robespierre adındaki Arraslı bir avukatın açtığı ilk davalardan biri eskiden yaygın olan belli bir aldatmaca türüne son vermeyi hedefliyordu: Bir topluluğa karşı belli bireyler tarafından işlenen daha sonraki aldatmacaların aksine, bir topluluğun bütününe belli bireylere karşı suçlu olduğu aldatmacalar.

1780 yılının Mayıs ayında Saint-Omerli eski bir avukat olan Bay de Visséry de Boisvallé evinin bacasına bir paratoner koydurarak Benjamin Franklin’in yıldırımlara karşı geliştirdiği bu buluş sayesinde evini koruma altına almıştır. 1752 yılında merakı doymak bilmeyen, dâhi deneyci Franklin, yıldırım olayının doğasında elektrik olduğunu ortaya koymuş ve ertesi yıl içinde de paratoneri icat etmişti. Bu aksesuar kısa zamanda büyük rağbet görmüş, evlerin ve kiliselerin çatılarına on bin adet “basit saplı” örneği yerleştirilmişti. Ancak Eski Kıta bu yeniliğe ayak uydurmakta gecikti. Fransa’da ilk paratoner 1776’da Dijon’daki Saint-Philibert Kilisesi’nin çatısına kondu. O çağda iletişim henüz yeni gelişmekte olduğundan, amatör fizikçi, botanikçi ve ressam olan Bay de Visséry’nin bilgilendirici metinleri nüfusun geri kalanı tarafından paylaşılamıyordu. Halkın büyük bir kısmı için yıldırım hâlâ gizemli bir olay, ilahi bir öfke dışavurumuydu.

Bay de Visséry’nin komşuları evin bacasında yükselmekte olan madeni sıırğa kötü gözle bakmaktaydılar: Bu şeyin Efendilerinin öfkesini üzerlerine çekme tehlikesi vardı, çünkü onlar hâlâ yıldırımın ilahi bir doğası olduğuna inanıyorlardı. Telaşa kapılarak ona karşı bir dava açtılar. Yargıçların kararı çabucak geldi: Kendisine savunma fırsatı bile verilmeksizin bu münasebetsiz ev sahibine çatısındaki aygıtı yirmi dört saat içinde sökmesi emredildi. Adam karşı dava

açtıysa da reddedildi. Yerel yargıçlara göre o, ilahi öfkeyi komşularının üzerine çekiyor ve kurduğu düzenekle kamu düzenini bozuyordu. Söz konusu komşular şikâyetçi olduklarına göre bir bildikleri olmalıydı mutlaka. Visséry buna kulak asmadı ve davayı Artois Konseyi'nde temyize götürdü.

Kendi de aynı zamanda bir fizikçi olan avukat Antoine Buissart bu örnek davadan büyük bir heyecan duydu. Bu durum ona çağdışı kalmış bir yobazlık karşısında Aydınlanma Çağı'nın ruhunu ortaya çıkarmak için güzel bir fırsat sağlıyordu. Peder Cotte, Keşiş Bertholon ve Condorcet gibi bilginlerin de desteğini arkasına alarak bir günce yazdı ve davayı açması için de Robespierre'i önerdi.

Robespierre somut verileri ortaya döktü: Paratoner Amerika Birleşik Devletleri'nin her yerinde görülüyordu ve Avrupa'da da benimsenmeye başlamış, mühimmat depolarına yerleştirilmişti. Hatta La Muette'teki bir kraliyet evine bile bunlardan konmuştu. Saint-Omer yargıçlarının temsilcileri yıldırımın gücünün Tanrı'nın elinden çıkıp insanlarınkine geçmiş olmasını nefretle karşılayınca Robespierre şöyle karşılık verdi: "Tanrı'nın elinden insanların eline geçen bir yıldırım yerine ben yalnızca bir bulut üzerinde yoğunlaşmış olan elektriği görüyorum." Sözüyle şuraya bağladı: "Siz daha kararı açıkladığınız anda şanı onu Avrupa'nın dört köşesine kadar taşıyacaktır."

Bu defa davayı kazanan Bay de Visséry oldu.

*

Aradan iki yüzyıldan fazla zaman geçmişken Saint-Omer yargıçlarının kafalarından neler geçtiğini okumamız mümkün değil. Yıldırımın gerçekten de ilahi bir doğaya sahip olduğuna inanıyorlar mıydı? Bundan kuşku duymamak güç: Sırf sağduyu bile onlara fırtınalı havalarda Tanrı'nın öfkesinin büyük kısmının boşa gittiğini, hiçbir günah işlemiş olamayacak ağaçları çarpmakla yetindiğini görmelerini sağlamalıydı. Üstelik bu öfkenin özellikle bahar aylarında kendini göstermesi de tuhaf bir şekilde mevsimlik nitelikte olduğunu düşündürmeliydi. Bu yüzden de bir tek demir sırığın gökyüzünün hiddetine yön vermeye yeterli olabildiğine inanmak için ilahi güce

karşı saygısızlık etmek, hatta onu hiçe saymak gerekirdi. Yeterince eğitilmiş olmamış olsalar bile Saint-Omer yargıçlarının hepsinin bu dala olduğuna da inanmak güç.

Yıldırımın doğaüstü bir kaynağı olduğuna dair inanış Yeni Ahit'te sözü edilen Tanrı'dan çok paganizmden, örneğin Romalıların üzerine gürleyen Zeus'tan kalmış olmalıdır ve ilahiyat tarafından hiçbir şekilde desteklenmez. Buradan da şu sonuca varılabilir ki Saint-Omer yargıçları aslında aracın etkililiğinden çok kamu düzeninin bozulmasından kaygılanmış olmalıdırlar, çünkü Visséry'nin komşuları ve özellikle de zincirlerinden boşanmış şirret bir kadın bu paratonerden endişe etmekteydi. Aynı zamanda da paratonerin simgelediği, yerleşik fikirleri yerinden oynatarak, gelenekleri ve giderek dini bile küçümsemeye başlayan yeni bilim ruhuna bu vesileyle bir hakaret etme fırsatı da hoşlarına gitmiş olmalıdır. Bu durumda onlar da otoriteleri tarafından desteklenmiş olan bir aldatmacaya alet olmuşlardır.

Ancak yıldırımla ilgili boş inançların en son kırıntıları da hızla süpürülüp temizlendi. Devrim'den hemen sonraki yıllarda Paris sokaklarında sivri uçları ve yerlerde sürünen madeni zincirleriyle paratonerli şemsiyeler görülmeye başlandı. Bunlar tehlikeli aksesuarlardı elbette, çünkü yıldırımı üstlerine çekiyorlardı ve çarpması durumunda da yere sürünen küçücük zincirin onlara pek de büyük bir yardımı dokunamayacaktı.

“Kadınlar tecavüze uğrayacaklarını ve birliklerin gelip çocuklarını katledeceğini haykırıyorlardı...”

(1789 yılındaki Büyük Korku’nun tanıkları)

1789 yılında, 20 Temmuz ile 6 Ağustos arasındaki günlerde, Fransa’nın birkaç bölgesinde telaş içindeki köylü yığınları, hasatlarını ellerinden almaya gelecek olan çete birliklerinin korkusuyla sokağa dökülmüşlerdi. Pek çok kişi onları gördüğünü sanıyor, içlerinden kimileri “Kadınlar tecavüze uğrayacaklarını ve birliklerin gelip çocuklarını katledeceğini, evlerini yakacağını haykırıyorlardı” şeklinde tanıklık ediyorlardı. Çoğu kimseye göre artık çok geçti, örneğin Dauphiné’de tırpanlar ve misket tüfekleriyle silahlanmış köylüler şatoları yakıp yıkarak toprak sahiplerine borçlu oldukları imtiyaz kâğıtlarını ateşe veriyorlardı. Adına Büyük Korku denen bu dönem Fransız Devrimi’nin ilk belirtilerinden biriydi ve Brötanya, Artois, Franche-Comté ve Paris gibi çok çeşitli bölgelerde görülmüştü. Bu dönem çok iyi bilinmez ve tarihçiler tarafından geleneksel olarak köylülerin, kendilerine ağır vergiler ve haraçlar dayatan feodal sisteme karşı öfkesi olarak açıklanır.

Kimileriye bu korkunun nedenlerini şaşırtıcı bulmuştur. Konuyla ilgilenen en son tarihçi Georges Lefebvre 1934 yılında olayların ayrıntılı bir betimlemesini *1789’un Büyük Korkusu* başlığıyla yazmıştır. Köylüleri ürküten o çete birlikleri, aslında bir hayalden ibaretti, o kadar. Ortada ne bir komplo ne de elebaşları vardı. Panik çeşitli köylerde durup dururken çıkmış, diğer bölgelereyse hiç uğramamıştı.

Söz konusu panik hali tıbbi bir salgının belirtilerinden çoğunu taşıyordu. Amerikalı bir tarihçi olan Mary Kilbourne Matossian durumun aslında tam da bu olduğunu kanıtlamıştır.¹⁸

*

Kraliyet Tıp Derneği'nin Tarihçesi ve Anıları'nda Dr. Geoffrey adında biri 1789 yılında Temmuz ayının ikinci yarısında, kamu sağlığında belirgin bir bozulma görüldüğünden söz eder ve özellikle kadınlar arasında sarılık, ishal ve sinir krizi vakalarının çoğaldığını bildirir. Yazdığına göre iki hafta içinde bunama, sersemlik ya da aptallık nedeniyle "aklını yitiren" beş kişiye rastlamıştır. Ağustos ve Eylül ayları boyuncaysa mide hastalıklarıyla, ishal ve kolitte artış saptamıştır. Parisli iki doktor da Temmuz ayının son on beş günü içinde çeşitli hamile kadınlarda "sinir krizi, beyin kanaması, anksiyete, korku, sindirim güçlükleri, depresyon, ateş ve yılancık" vakalarının artışıyla hayretle karşılaşmışlardır.

Çağın doktorları bu hastalıkları "bozuk un"a bağlamışlardı. Bu terim bugün bizim için biraz muğlak olsa da onlar için hiç de öyle değildi: Adına çavdarmahmuzu denen bir asalığın çavdar ununu bozmuş olduğunu kastediyorlardı. İlk olarak 1770 yılında Alman doktor Johann Taube tarafından tanımlanan ve Fransız meslektaşlarınca ancak 1785'te kabul edilen bu mantarın zararlı etkileri 1960'larda "Kova Burcu Çağı"nın şafağında en görkemli devrini yaşamış olan modern sanrı yaratıcı uyuşturucu LSD'nin etkilerine benzemektedir.¹⁹ Bilimsel adı *claviceps purpurea* olan bu mantar nemli yerlerde bekletilen buğday ve tahılların üzerinde gelişir. Yukarıda sözü edilmiş olan belirtilerinin yanı sıra hamileliği sonlandırabilmekte ve bazı durumlarda da hastanın el ve ayak parmaklarını, hatta kimi zaman bütün bir organını yitirmesine sebep olabilen kangrenlere yol açmaktadır. Ortaçağ'da bu zararlı, Saint-Antoine ateşi olarak bilinirdi. Bu fizyolojik belirtilerinin ötesinde ruhsal ve sinirsel rahatsızlıklara, körlüğe, konuşma engeline, kasılmalara, sanrı ve sayıklamalara da sebep olabilmektedir.

18 "The Time of the Great Fear", *The Sciences*, Mart-Nisan 1984.

19 Bakınız sf. 197.

Önceki yüzyıllarda pek çok toplu çılgınlık vakalarına yol açmış ve en ünlü örneklerinden biri de on yedinci yüzyılda sanrılar içindeki rahibelerin, üstleri olan Peder Urbain Grandier'yi cinsel şiddet uygulamakla suçladıkları Loudun'un Şeytanları vakası olmuştur

*

1974 yılında Lefebvre'in araştırmasını yeniden ele alan tarihçi Pierre Goubert, Brötanyalı bir doktor olan Clisson'un 1789 yılının Temmuz ayındaki çavdar hasadının mahmuz tarafından "olağanüstü biçimde" bozulmaya uğratılmış olduğunu saptadığını buldu. Ona göre tahılın on ikide biri bozulmuştu. Killbourne Matossian tahılda yüzde bir oranındaki bir bozulmanın bile salgın başlatmak için yeterli olacağını gözlemlemiştir. Üstelik 1789 yılı, çavdar üretiminin en verimli olduğu yıllardan biri olmuştur.

Bu durumda geriye zehirlenmenin neden kimi bölgelerde çok etkiliyken kimilerine hiç uğramamış olduğunu bulunması kalıyor. Bu da yerel koşullar ve rezervlerle ilgiliydi. Örneğin Vannes'da çavdar hasadı ihraç edildiğinden yerel nüfus karabuğday yemişti. Mahmuz kangreni deneyiminden nasibini daha önce almış olan Sologne'da köylüler hasadı titizlikle ayıklayıp temizlemişlerdi. Ayrıca mahmuz, çoklu tarım bölgelerinde ve ülkenin güney kesimlerinde daha az yaygındı. Aslında çavdar daha çok kuzeye özgü bir tarım ürünü olduğundan Büyük Korku da daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde yıkımlara yol açmıştı.

Aynı yıl, yani 1789'da Torino'daki bir yatılı kız okulunda da mahmuz zehirlenmesi görülmüş ve ayrıca çavdarın yine bolca tüketildiği Manchester ve Salford'da da başka vakalara rastlanmıştır.

*

Yine de çavdarmahmuzu tek başına Fransız Devrimi'nin nedeni olmak için yeterli değildi. Kilbourne Matossian'ın hatırlattığı üzere bütün Fransa bozuk çavdardan yemiş değildi. Ancak bu, Büyük Korku ve zehirlenme salgınınun olayı başlatan etkenler arasında sayılmasına engel değildir. 1789 yılı aynı zamanda çok büyük bir toplumsal kaygının da yılıydı. Grenoble'da vücutları çarpılmış yobazlar İsa Mesih'in

geri dönüşünü ve bin yıllık hükümdarlığının başlayışını duyuruyorlardı. Perigord'da Suzette Labrousse adında bir kadın peygamber, cennet ve cehenneme ilişkin anlatılarıyla kendine kalabalık bir mürit topluluğu edinmişti. Mahmuz zehirlenmesinin patolojik boyutlara taşınmış olduğu Büyük Korku'nun asıl tohumuysa hâlâ bilinmiyor. Öte yandan Fransız Devrimi gibi geniş kapsamlı ve büyük önem taşıyan bir olay da yalnızca ideolojik nitelikli şemalarla açıklanamaz. Hem duygusal hem de fiziksel bağlamı belirleyici rol oynamış ve zehirlenme salgını da bunu alevlendirmiştir.

Bu gerçeği gizlemek aldatmaca olacaktır.

“Demiryolu solunum hastalıklarını artıracak ve askerlerimizi güçsüzleştirecektir!”

(François Arago, büyük bilgin, 1832)

1837 yılında Paris ile Saint-Germain-en-Laye arasındaki demiryolu hattının hizmete açılması Majesteleri Kral I. Louis Philippe’in huzurunda olmuştu. İnsanları taşıyan vagonlar buharlı bir lokomotif tarafından çekiliyordu. Her ne kadar 1828’den beri Paris ile Andrézieux arasında bir hat bulunuyorduysa da orada ~~çekiş~~ **çekiş** gücünü atlar sağlıyordu. Lokomotif ilk defa 1832 yılında kullanılmaya başladı. Ancak kimi bölgelerde **çekişin** atlar tarafından yapılmasına 1844’e dek devam edildi.

Paris’te büyük bir heyecan yaşanmıştı ama nedeni tahmin edilen şey değildi. Kimi bilginler, insanların ürkütücü derecede yüksek miktarlarda duman üfleyen bu makineler tarafından taşınmasına karşı ayaklanmıştı. Yük taşınabilirdi ama insan! Bu bilginlerin başını ise büyük Arago çekiyordu, evet bilimin kendisine çok şeyler borçlu olduğu ünlü fizikçi ve astronom François Arago (1786-1853). Bu bilgin, tünellerden geçişlerin solunum hastalıklarını artıracığını ve hatta kimi durumlarda boğulma tehlikelerine bile yol açabileceğini açıklamıştı. Alay etmek kolay: 1830’da, Londra’da University College’dan Doktor Dionysius Lardner heyecanla bildiriyordu: “Bu hızlı ulaşım araçları soluksuz kalan yolcuların boğularak ölmesine yol açacaktır!”

Askerî birliklerin demiryoluyla taşınması fikri de bilginlerden kabul görmüyordu, üstelik bunun tek nedeni solunum hastalıkları tehlikesi değil aynı zamanda bu ulaşım biçiminin askerlerin gücünü azaltacağı düşüncesiydi. Yürüyüşün ~~ortadan~~ **ortadan** kalkması dayanıklılıklarını azaltacağından adamlarımız zayıf düşecek hatta kadınsılaşacaklardı.

Çağın en seçkin zihinlerinden bir kısmının içinde bulunduğu bu genel sapkınlık hali zekânın sınırlarını göstermesi bakımından değer taşımaktadır. Bu durum on dokuzuncu yüzyıla özgü de değildir. Göreceğimiz gibi bütün çağlarda karşımıza çıkar.

Yolcular herhangi bir zarar görmeden Saint-Germain'e vardılar. Fransa'nın en ünlü bilginlerinden biriyle arkadaşlarının işlemiş oldukları bu cehalet yoluyla aldatmaca kısa süreli oldu: On beş yıl içinde Fransa'nın demiryolu ağı yaygınlaştı ve trafik gelişti. Verem ve zatürree vakalarının sayısında artış olmadı. Askerî birliklerin taşınması da askerlerin dayanıklılığında ya da erkekliğinde herhangi bir azalma saptanmasına yol açmadı. Siyasi yetkililer bu yanılgyı Arago'nun aleyhine kullanmadılar. 1848 yılında Denizcilik Bakanı oldu.

**“Mafya üyeleri ayaklarının kıvrık,
kulaklarınınsa kepçe şeklinde
olmasından tanınırlar.”**

(Cesare Lombroso, 1836-1909)

Sözlükler ve ansiklopediler yeniden basımları sırasında tartışmalı maddelerini düzeltmeye ya da kaldırmaya özen gösterirler. Bu nedenle de hepsinin yirminci yüzyıl baskılarında bugün unutulmuş olan, frenoloji adındaki bir bilimle ilgili metinler küçümseyici birkaç satırdan ibaret kalıncaya dek gitgide küçültülmüştür. Bugün artık bu bilimden yalnızca “E.J. Gall’a ait olan ve insan beyninin zihinsel işleyişiyle kafatasının biçimi arasında bir ilişki bulunduğunu varsayan kuram” cinsinden ifadelerle söz edilmektedir. Oysa bu, iki yüzyıla yakın bir süre boyunca Batı dünyasında hüküm sürmüş bir hastalıktı. Çünkü bir zamanlar frenolojiye geleceğin bilimi gözüyle bakılıyordu. *On Dokuzuncu Yüzyıl Büyük Evrensel Sözlüğü* (12. cilt, 1874) hem bu bilime hem de onun Bernard Moulin tarafından kurulmuş bir türevi olan “frenojeni”ye bolca yer ayırmıştı. Oysa bu ikinci terim artık tamamen yok olmuştur.

Frenoloji, bilim tarihinin en çetin aldatmacalarından biri olmuştur. Bir kimsenin karakterinin kafatasından anlaşılabilceği varsayımıyla suçluları, dâhileri, delileri, hassasları, vahşileri vs. ayırt edebileceğini iddia ediyordu. Oysa bu bilimden bize kalan tek şey günlük dilde bir deyim oldu: kafada “matematik şişliği”²⁰.

Söz konusu “bilim”, 1800’den İkinci Dünya Savaşı ertesine dek uzun bir kariyere sahip olmuştur. Gall’dan sonra öğrencisi Spruzheim (“frenoloji” terimi ona aittir) ve Moulin tarafından geliştirilmiş, daha

20 *Bosse des maths*: Fransızcadaki matematik konusunda yetenekli olan kişiler için söylenen bir deyim. (ç. n.)

sonraları da ünlü kriminolog Cesare Lombroso ile anafilaksi fenomeninin kâşifi olan 1909 Nobel tıp ödüllü büyük bilgin Charles Richet de bu alana ilgi duymuşlardır.

*

Ancak her şey bundan çok daha önceleri başlamıştı. Daha Antik çağlardan itibaren insan karakterinin kişinin yüzünden okunabilmesi beklenmiştir. Kimi insanlar aslan yüzüne sahiptirler, kimileriye eşeğe ya da boğaya benzemektedirler ve bu yüzden de bu kimselerin buna uygun bir davranış biçimine sahip olacakları düşünülmüştür. Hipokrat'ın belirlediği dört mizaç, insanoğlunun tipolojiler oluşturmaya olan sonsuz eğiliminin bir örneğidir.

On sekizinci yüzyılda bu tipolojinin bir başka çeşitlemesi olarak, mistisizm, teozofi ve aydınlanmacılığın bir melezi olan fizyognomi ortaya çıktı. Destekleyicilerinden biri de Avignon'daki hermetik bir tarikatın kurucusu olan Başrahip Antoine Pernety olmuştur. Ancak bu düşüncenin en ünlü kuramcısı, yeni disiplinin önde gelen uygulayıcısı olan Johann Kaspar Lavater (1741-1801) adında benzersiz bir kişiydi. Zürihli bu papaz içinde bulunduğu dinî hiyerarşi tarafından pek fazla beğenilmiyordu, çünkü bir tarikatın tuhaf fikirlere sahipti. İnsanın, insani eylemleri yönlendirmeye yönelik bir işaretler sisteminden ibaret olduğunu savunuyordu. Sonunda da Mesmer gibi manyetizma ve Cagliostro gibi sihir uygulamaya başladı. Gerçi bu onun ciddiyetini kanıtlayamaz ama *Fizyognomi Üzerine Deneme* (1781) adlı eseri çok büyük bir başarı kazanmıştır. Goethe, Chateaubriand, Stendhal, Balzac, Baudelaire ve daha başkaları eseri heyecanla karşılamış ve Lavater de insanlık için bir aydınlık kaynağı olarak görülmüştür. Örneğin Goethe'ye göre fizyognomi insanı hayvandan ayıran şeyi ortaya koyuyordu.

Böylesine gelecek vaat eden bir disiplinin yayılması çok gecikmedi. Aydınlanma çağının ve onun bir ürünü olarak çıkan, pozitivizme dayalı Alman Aufklärung'unun akılcılığına karşı tepki olarak fizyognomi, bilginler arasında belli bir küçümsenmeyle karşılanıyordu. Diğer tuhaflıklarının yanı sıra Lavater eğitimin bireyde hiçbir şey değiştiremeyeceğini de iddia etmişti. Bu aşırıya kaçmak demek oluyordu ve ilerlemenin yüceltildiği bir çağda her şekilde kötü görülmüştü.

Franz Josef Gall (1758-1828) imdada yetişti. Kusursuz bir beyin anatomisi uzmanı olarak kafatasının biçimiyle çeşitli “zihinsel”, “ahlaki” ve “fiziksel yeterlilikler” arasında, beynin farklı kuşaklarındaki değişik gelişmişlik düzeylerinden kaynaklanan ilişkiler bulunduğunu öne sürüyordu.

Yöntemleri beklenmedik cinstendi: Geçmişin büyük adamlarının portrelerini inceliyor ya da hamalları sarhoş edip konuşturarak eğilimlerini öğreniyor ve sonra da kafataslarını inceliyordu. Gall bu şekilde elbette ki uyduruk nitelikli olan bir beyin haritası çıkarmış ve bunu da üzerinde yerel yeterlilik merkezlerini ya da beynin “organlarını” gösterdiği alçıdan bir kafayla ölümsüzleştirmişti. Çalışmalarını okuması en azından keyifliydi: İnsanları üremeye sevk eden bir *aşk eğilimi* merkezi, para idaresiyle ilgili olan ve yozlaştığında cimriliğe dönüşen *edinme hırsı* merkezi ya da kişinin evinde oturmayı tercih etmesine yol açan bir *evcimenlik* merkezi gibi şeylerden bahseder.

O dönemde ırkçılık ve cinsiyetçilik Batı’da yaygın olduğundan Gall daha entelektüel olan “ön beyin ırkları” ile üyeleri daha çok “duyular alanında” gelişmiş olan “art beyin ırkları”nı birbirinden ayırdığı için hiç yadırganmamıştır. Elbette erkekler daha çok “ön beyin”, kadınlarsa “art beyin” tarafından yönetiliyorlardı. Bu türden bir safsata uzun süre geçerliliğini korudu.

Kimse bunu itici bulmadı, hatta tam tersine uygar dünyanın bütün politikacıları, aydınları, sanatçıları, fırsatını her bulduklarında birbirlerinin kafataslarını yoklayarak şişkinliklerin yerlerini arıyorlardı. Gall de, aslında yalnızca kafataslarındaki şişliklerin kurbanı olan zavallı suçluları “artık daha iyi ayırt ederek cezalandırabileceğimiz” için kutlanıyordu. Alman doğmuş olmasına karşın Fransız olarak öldü.

*

Frenolojinin yükselişi burada duramayacak kadar hızlı olmuştu. İki sanat adamı daha bu “bilime” yeni birer dinamik kazandırdılar: Paul Broca (1824-1880) ve Cesare Lombroso (1836-1909). Gerçek bir anatomi uzmanı olan Broca frenolojiyle fazla oyalanmadı: Yalnızca beynin farklı kuşaklarındaki işlevlerinin incelenmesi için yolu açtı. Bu şekilde konuşma merkezinin sol şakak lobunda bulunduğunu

keşfetti. Ancak bu ve benzeri keşifleri frenologların spekülasyonlarını canlandırdı. Kriminolojinin kurucusu olan Lombroso ise çok erkenden başlayarak fiziksel ve zihinsel bozukluklar arasındaki ilişkiyle ilgilendi. Uzun süredir gözden düşmüş olan “kriminal antropoloji” kürsüsünün sahibi olarak suçlu nüfusun suçlu olmayanlara kıyasla fiziksel ve zihinsel anormalliklerin çok daha yüksek bir yüzdesine sahip olduğunu istatistiksel temellere dayanarak öne sürdü. Bulduğu bu “stigma”ları, “yozlaşma”, “atavizm” ya da “ilkel bir evrim aşamasına geri dönüş”le açıklıyordu.

Lombroso’nun bulguları incelenip çürütülünceye dek, yaptığı tanımlamalar rağbet görmüştü bile. Her şeyden önce bunlar hukuki referansların yükünü azaltıyordu. Lombroso “Mafya üyelerinin ayaklarının kıvrık, kulaklarınınsa kepçe şeklinde”²¹ olduğunu yazdığından İtalyan mahkemelerinde tutuklular kulaklarının şekli incelendikten sonra, ayakkabılarını çıkarmaya zorlanarak ayak parmaklarının “kıvrık” olup olmadığı kontrol ediliyordu.

Dahası, yirminci yüzyıl başlarının bilimsel, sosyolojik, siyasi ve romanesk literatüründe Lombroso’nun saçmalamaları bolca konu ediliyor, bunlar o yıllarda henüz pek düşmanı bulunmayan sömürgecilik ve ırkçılık tarafından rahatlıkla kullanılabiliyordu. Örneğin anatomi uzmanı Carl Vogt “Yetişkin Zenci, zihinsel yeterlilikler bakımından bir çocuğun, kadının ya da bunamış Beyaz’ın doğasına benzer,” diye yazıyordu. Bunu da “bilimsel” açıklamalar izliyordu: Zenci, bingıldakların erken gelişmiş bir dikişi (kafatası dikişleri) yüzünden daha aşağı yaratılmıştı.

Darwin’le birlikte *Türlerin Kökeni*’ni kaleme almış olan biyolog Alfred Russel Wallace gibi seçkin bir bilim adamı, 1899 yılında şöyle der:

“[Frenoloji] zihnin gerçek bilimi olduğunu kanıtlayacaktır. Eğitim, kişisel disiplin, suçluların ıslah edilmesi ve akıl hastalarının tedavisindeki pratik uygulamaları sayesinde bilimlerin hiyerarşisi içinde çok yüksek bir yer edinecektir.”

21 John Dickie, *Mafia Brotherhoods – Camorra, Mafia, N’drangheta: The Rise of the Honored Societies*, bakınız kaynakça, sf. 383.

Fazlasıyla uzun zamandır frenoloji, çoğunlukla yabancı düşmanı niteliğinde olan derin sosyokültürel kavramlara uygun düşmekte olduğundan aklı başında kimisi zihinlerin ona karşı itiraz ve çekinceleri onu delik deşik etmeye yeterli olamamıştır. Kapkaranlık bir salgın gibi bilim dünyasının ve hatta siyasetin bile üzerine çökmüştür. Günümüzde neyse ki unutulmuş olan (her ne kadar Freud tarafından yeniden değer kazandırılmış olsa da), çarşı antropolojisi, panayır psikolojisi ve hayali seksoloji kodamanı Havelock Ellis'in (1859-1939) eserlerinde birkaç seçmece örneğe rastlayabiliyoruz:

"Genel olarak evrim yolculuğunun dolikosefaliden brakisefaliye doğru ilerlediğini söyleyebilmemiz kuşkuludur [...] Clapham'ın bulgularına göre erkek delillerdeki sefalik indeks kadın delilerdekinden biraz daha yüksektir [...] bu fark kızlardaki önden arkaya pelvis çapının daha az gelişmiş olmasından kaynaklanır..."²²

Başka bir deyişle delillerde bile kadınlar erkeklere kıyasla daha aşağı yaratılıştadır. Bu türden sözde bilimsel saçmalıklar yüzlerce sayfa boyunca uzayıp giderek yanılsamalar yaratıyor ve otorite oluşturuyor.

*

Yirminci yüzyılın başlarında frenolojinin yolu daha ileride açıklanacak olan ürkütücü bir ütopyayla kesişiyor: Öjenizm, yani yapay seçim yoluyla "ırk"ın iyileştirilmesi olasılığı.²³ Naziler bu düşüncüyü ele alarak kendi ideolojilerine uygulamışlardı. Tamamen uydurmaca hatta aldatıcı ve kesinlikle suç niteliğinde olan kafatası ölçümleriyle "yozlaşmış" olarak niteledikleri on binlerce insanı yok etmişlerdir. Buna frenoloji de kadeh kaldırmıştır. 1945'ten sonraysa hiç kimse Lavater, Gall ya da Lambroso'nun saçmalamalarını ağzına almaya cesaret edemedi.

Fizyognomi ise son atışlarını savaştan kısa süre önce, özellikle o sıralar ünlü olan bir yazarın şu açıklamasıyla yapmıştır:

"[Hitler'in] yüzünün fizyognomik analizi [...] içindeki sonsuz iyiliği ortaya koymaktadır. Evet, Hitler iyidir. Çocukların arasındayken,

22 *Études de psychologie sexuelle*, cilt IX, bakınız kaynakça sf. 383.

23 Bakınız sf. 97 ve 172.

sevdiklerinin mezarları üzerine eğilirken ona iyi bakın, tekrar söylüyorum ki son derecede iyi bir insandır o.”

1939 tarihli bu metin *La Brière* adlı eseriyle 1923 yılının Goncourt ödülünü kazanmış olan Alphonse de Châteaubriant'ın imzasını taşıyor. Entelektüel bir hilecilik ve bir sahtekârlık olan frenoloji, bu methiyeden daha şık bir ürün veremezdi.

“Hidrarkus Tufan’dan önce bir denizyılanıydı.”

(*Philadelphia basınından sahtekâr Albert Koch, 1846*)

On yedinci yüzyıldan beridir uzman olsun amatör olsun Avrupalı doğa bilimciler toprak düzleştirilmesi ya da taşocağı işletmeciliği sırasında çıkarılmış olan, çoğunlukla dev boyutlardaki soyu tükenmiş, bilinmeyen hayvan türlerine ilgi duymuşlardır. En yaygın açıklama bu olağanüstü türlerin Tufan sırasında yok edilmiş olduğuydu. Bu konuya halkın ilgisi de gitgide arttı ve çeşitli paleontolojik buluntular aristokratların ya da büyük aydınların dolaplarındaki yerlerini aldılar. On dokuzuncu yüzyılda bu ilgi Amerika’yı da sardı.

Bugün olduğu gibi dün de bu canavar kalıntıları her yaştan yurттаşı büyölüyordu. Böylece kurnaz bir girişimci olan Albert Koch 1846 yılında Philadelphia’da bu iş için kiralanmış bir binanın iç salonu boyunca uzatılmış olan olağanüstü bir iskelet, bir “Hidrarkus” sayesinde çok büyük bir başarı kazandı. “Hidrarkus Tufan’dan önce bir denizyılanıydı” diye açıklıyordu. Koch ona Missourili adını da vermiş ve sayesinde büyük tutarlarda para kazanmıştı. Ne var ki Philadelphialıların tamamı paleontoloji konusunda bilgisiz değildi ve içlerinden kimileri bu mastodonun aslında sicimle ustaca bağlanmış bir balina kemikleri ve tarihöncesinden kalma kemikler yığını olduğunun farkına vardılar. Hidrarkus diye bir hayvan hiç var olmamıştı.

Bu özgün taklit hemen teşhirden kaldırıldı ancak Koch’un bunun bir örneğini Londra’daki British Museum’a satmayı başardığı öğrenildi. Birkaç yıl sonraysa hem İngiltere hem de bütün dünya

çok daha ünlü hale gelecek başka bir aldatmaca olan Piltdown'un kafatası vakasıyla sarsıldı.²⁴

Ne yazık ki zaman içinde Hidararkus'a rakipler çıkmıştı.

24 Bakınız sf. 114.

“Bunlar Napolyon’un ordularının peşindeki bir Moğol Kazağının kalıntılarıdır.”

*(Bonn’dan Profesör Franz Mayer, 1856’da, bir Neandertal
insanının kalıntıları bulunduğunda)*

Çoğu zaman cehaletin özü özgüvendir ve bu ikisi otoriteyle de birleşince aldatmacanın temel malzemelerini oluştururlar. Birden fazla bilim insanının hakkında hiçbir şey bilmediği bir konuda aceleci ve çoğunlukla yanlış fikirler bildirerek unutulmaya mahkûm olması ya da daha kötüsü Aptalca Açıklamalar Konservatuvarında seçkin bir şöhret kazanması da böyle olmuştur. Ancak yukarıda adı geçen Franz Mayer’in adının tek başına anılması haksızlık olur: Çağının bilim camiasının neredeyse tamamı onun yanında yer almayı hak etmiştir.

1856 yazında Almanya’nın Düsseldorf kenti yakınlarındaki Neander vadisinde çalışan işçiler rastlantı sonucunda Ren Nehri’nin buradaki kolundan on sekiz metre yükseklikte bulunan bir mağarayı keşfettiler. Kireçtaşı çıkarmak için kaya parçalarını kazmalarıyla kırırlarken eski kemik parçaları fark ettiler ancak bunlarla pek ilgilenmediler. Çoğunu kırdılar ya da nehre attılar. Şans eseri bir kafatasıyla birkaç küçük iskelet parçası yağmadan kurtulmuştu ve Düsseldorf’a götürüldü. Buradaysa bir doktorun elinden bir adli tabibin eline ve sonra da bir anatomi uzmanına geçtiler.

Saptamalar iç karartıcıydı: Çıkıntılı ve alçak kaş kemeri, belirgin biçimde tümsekli ve geriye doğru alın, alt çenenin açıkça uzun oluşu bu kişinin pek de zarif görünüşlü olmadığını ortaya koyuyordu. İskeletin yaklaşık olarak tamamlanması ise genel bir dehşetin uyanmasına yol açtı: Görülen yaratık insana pek benzemeyen, küçük boylu ve ağır adımlı bir şeydi. Bir insan mıydı bu? Olacak şey değildi! Olsa olsa zavallı bir hayvan olabilirdi.

Henüz ne Ernst Haeckel'in *Genel Morfoloji*'si ne de Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* (1859) yayımlanmamış olduğundan evrimcilik henüz kurulmamıştı ama on yedinci yüzyıldan beridir paleontolojik buluşlar ve bilimsel çalışmalar, insan soyunun her zaman o çağdaki morfolojisine sahip olmadığını güçlü biçimde düşündürmekteydi. Cuvier, Geoffrey Saint-Hilaire, Jean-Baptiste de Lamarck ve daha başkaları, aydınların merakını uyandırmışlardı. Neander'in üzerinde bulunan bu insanımsı yaratık antropologların yaptığından çok daha fazla bir ağız sıklıkla incelenmeliydi.

"Bunlar, 1814 yılında Napolyon ordularının peşinden Prusya'ya giderken o mağaraya gizlenmiş olan bir Moğol Kazağının kalıntılarıdır" diye açıklamıştı Profesör Mayer sözlerinin saçmalığının farkına varmaksızın. Her şeyden önce "Moğol Kazağı" diye bir şey yoktu, Kazaklar ordunun belli bir birliğini oluşturmadan önce de etnik bir topluluktular. Ayrıca işçiler mağarada tek bir tane değil birkaç kişinin iskeletini bulduklarını bildirmişlerdi. Hem sonra bu sözde Kazak, Napolyon ordularının peşine düşmüş Rus birliğine mensupsa Düsseldorf'ta ne işi vardı? Nehrin 18 metre yukarısındaki bir mağaraya saklanmayı nasıl başarmıştı? Son olarak Mayer hiçbir şey bilmediği bir konuda konuşuyordu: Kazakların ya da Moğolların bulunan iskeletinkine benzer bir anatomiye sahip olduklarını düşünüyorsa onları hiç görmemiş olmalıydı.

Yine de inat etti: Ona göre bu zavallı doğuştan raşitizmden muzdarip olduğundan "yüzünün şekli değişmiş"ti. Bilim camiasının geri kalanı da ondan daha açık fikirli davranmadı. Kimi uzmanlar "vahşi bir ırkın mensubu" olduğunu öne sürerlerken bu durumda Düsseldorf yakınlarında ne işi olduğunu açıklamaya gerek duymadılar, kimileriye "doğuştan zekâ özürlü" olduğunu ileri sürdüler.

O çağda iletişim daha sonra olacağı kadar hızlı değilse bile antropologlar daha sekiz yıl önce Cebelitarık'ta bir başka "doğuştan zekâ özürlü", yani bir başka Neandertal insanı, vârisleri olan Cro-Magnon insanların önceki döneme ait olan nüfusun bir üyesinin bulunmuş olduğunu bilmiyor olamazlardı. Ancak bu durum fazla kimsenin ilgisini çekmemişti. Ne de olsa onun Napolyon ordularının peşinde olduğu düşünülmemişti.

Gözle görülen gerçeğin reddedilmesi, dinsel öğretilerin birleşmesinden ve aynı zamanda Neandertal insanı gibi çok da övünülemeyecek atalara sahip olmanın az ya da çok bilinçli inkârından kaynaklanıyordu. Bilimsel otorite halkı aydınlığa çıkarmamak için bu iki gücü temel alıyordu. Bu amaçla da belirgin bir aldatmacaya teslim olmuştu. Üniversitelerin pek çoğunda uzun süre yalnızca İncil'e uygun yaratım kuramları hüküm sürmüştü, bilimsel gerçeklereyse fazla yer kalmamıştır. Neandertal insanının gerçek yerine sahip olabilmesi de ancak yarım yüzyıl sonra olabilecekti: Bu insanlar milattan önce 100,000 ile 20,000 yılları arasında yaşamış ve *Homo sapiens*'in öncülleri arasında yer almışlardır.

1856'da böyle aptallıkların türemesine yol açan özgüven aradan geçen yıllarla birlikte ihtişamını yitirmeye başladı. 1868 yılında Dordogne'daki Vézère vadisinde, Eyzies adlı komşu uçurumlar içinden geçecek bir demiryolu için kazı yapan başka bir işçi ekibi Cro-Magnon adıyla bilinen bir mağara keşfettiler. İçinde, görünüşe bakılırsa zamanı bilinmeyecek kadar eski olan beş iskelet bulunuyordu. Fransız işçiler Alman meslektaşlarından daha titiz davrandılar, olay bir köy öğretmenine haber verildi ve buradan da bilimsel yetkililere bildirildi. İskeletler aynı ırka mensup bireylere aitti ve bunlar uzun kafataslarıyla Neandertal insanından çok günümüz insanına daha fazla benziyorlardı. Bilim dünyası hayrete düştü: Demek çok eskilerde kalmış bir geçmişte bizim bildiğimizden daha farklı insan ırkları da yaşamıştı. Bu yeni tip Cro-Magnon insanı, *Homo sapiens sapiens* olarak adlandırıldı.

Ancak bunun için evrim davasının kazanılması gerekecekti.

“Dünya milattan önce 4004 yılının 22 Ekim Pazartesi günü, akşam saat altıda yaratılmıştır.”

(Başpiskopos James Usher, 1654, 1859’da birkaç saat farkla Cambridge Üniversitesi başkan yardımcısı John Lightfoot tarafından tekrarlandı)

On sekizinci yüzyıldan itibaren seçkinlerin doğa bilimlerine duydukları ilginin giderek artması, o çağlarda “libertinler” olarak anılan özgür zihinlerin önce yaşamın kaynağı, ardından da dünyanın oluşumu üzerine sorular sormalarına ve *Yaratılış*’ın anlam olarak değerini gitgide daha çok sorgulamalarına yol açmıştır. Fransa’da omurgalılar paleontolojisinin kurucusu olan Georges Cuvier’nin bilinmeyen kuş türlerinin kemiklerini bulması ve örneğin Boucher de Perthes’in ilkel araç gereç ve kalıntılarla ilgili buluşları, Batı’nın kimi eğitilmiş zihinlerini insan soyunun çok eskilere dayandığı ve bu arada klasik incelemelerde hiç sözü edilmeyen kimi aşamalardan geçmiş olduğu sonucunu çıkarmaya yöneltmiştir. Tarihöncesi hayvan türlerinin sonradan yok olmuş olması Tufan dışında daha başka büyük afetlerin de yaşanmış olduğunu düşündürmüştür.

Kısacası, dünyanın oluşumuna ilişkin bilinen tek yazılı kaynak olan *Yaratılış* mecazi anlamda ele alınmalıydı.

Ancak İngiltere’de ve kuzey ülkelerinin çoğunda İncil’in mutlak değerinin bu şekilde sorgulamaya tabi tutulması dine karşı bir küfür olarak görüldü. Yirmi birinci yüzyıldan bakıldığında Armagh Başpiskoposu İrlandalı James Usher’ın 1654 tarihli *Eski ve Yeni Ahdin Vakayinameleri* adlı eserinde yer verdiği “Dünya milattan önce 4004 yılının 22 Ekim Pazartesi günü, akşam saat altıda yaratılmıştır” açıklamasının ağırlığını hesap edebilmek mümkün değildir. Aslında bu

da 1492 yılında kendi eseri *Pseudodoxia Epidemica* içinde dünyanın milattan önce 5509 yılında yaratılmış olup yedi bin yıl ayakta kalacağını bildirmiş olan Sir Thomas Browne'un tahmininin yeniden gözden geçirilmiş haliydi. Ancak o, Yaratılış'ın haftanın hangi günü ve günün hangi saatinde gerçekleşmiş olduğunu belirlememişti.

Kuşkusuz bu tahminler, Musa'nın otoritesinin dünyanın ondan altı bin yıl önce var olmuş olmayacağını kanıtı olduğunu düşünen Luther'e ve dünyanın milattan önce 3693 yılında kurulmuş olduğuna inanan Luther'in halefi Melancton'a karşı çıkmayı hedefliyordu.

Bu üstün zihinlerin böylesine kesin hesaplamaları yaparken hangi temellere dayanmış olduklarını bilmekse ne genel halkı ne de aydınları ilgilendirmişti. Herkes için Kilise'nin otoritesi yeterliydi. Bu birincil gerçeklere karşı çıkmak, üzerinde gizliden gizliye dinî otoritenin hüküm sürmekte olduğu bilim camiası tarafından dışlanmak anlamına gelecekti.

O çağda bile böylesine ucuz savlar ileri sürmek belirgin bir aldatmaca anlamına geliyordu. Bir kere daha otorite baskın çıkıyordu.

Uzun bir süre daha da baskın çıkmaya devam edecekti: 1859'da, tam da Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni yayımladığı yılda, Cambridge Üniversitesi başkan yardımcısı olan Dr. John Lightfoot, Usher'ın iddiasını neredeyse harfi harfine yineliyordu:

"Gökyüzü ve yeryüzü, merkez ve çevre olarak aynı anda ve bir kerede yağmur dolu bulutlarla birlikte yaratılmıştır. [...] İnsan Kutsal Üçlü tarafından milattan önce 4004 yılının 23 Ekim günü, sabah saat 9'da yaratıldı."

Bu on üç saatlik gecikmenin esinini Lightfoot'a neyin verdiği bilinmiyor. Ancak evrimciliğin yaratmış olduğu çalkantıların dört yüzyıl yaşındaki bu eski ve gülünç savın yeniden gündeme getirilmesinde etkili olduğunu tahmin etmek güç değil. Elbette bilim camiasında sebep olduğu alaycı gülümsemeleri de öyle.

Zamanda ve disiplinler bütünü içinde yapılmakta olan araştırmaların genişliği ve belki bir de yeni bir "Galileo davası"nı önleme kaygısı, Roma Kilisesi'ni kendi uzmanlık alanının dışında kalan bir konuda çok keskin bir hüküm vermekten alıkoymuştur. Ancak yine de Kilise'nin yalnızca Eski Ahdin bilinen değerini değil aynı zamanda

yaşamın amaçlılığıyla ilgili öğretilerini de sorgulanmaya açabilecek olan fikirlere boyun eğmeyeceği de açıktı.

*

Anglosakson dünyasında en güçlü sarsıntıyı yaratan 1859'da Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nin yayımlanması oldu. Bu eserde evrim teorisi, doğal elenme ve çevreye uyum sağlama gibi yöntemlerle türlerin nasıl bir dönüşümden geçtikleri kanıtlarla ortaya konarak bütünlük içinde sunulmuş oluyordu. Genetik bilimi henüz doğmamış olduğundan Dünya üzerinde yaşayan canlı türlerinin evrimini açıklayacak olan en temel anahtar henüz ortaya çıkarılamamışsa da, Darwin'in kanıtlarından çıkan mantıksal sonuç karşı çıkılır gibi değildi. Dahası, dünya bilginlerinin çok büyük bir çoğunluğu yıllardır ve özellikle de 1858'de eserin kimi parçaları Linnaean Society adlı bilim derneğinde okunduğundan beri bu sonucu beklemekteydi. Bin altı yüz nüshalık ilk baskı birkaç saat içinde tükendi ve yedi yıl içinde yalnızca İngiltere'de altmış bin nüsha satıldı.

Eski aldatmacanın mirasçıları buna isyan ettiler. 1870 yılında Oxford'daki British Association kongresinde bir başka piskopos olan Wilberforce, insanı maymun düzeyine indirgeyen (kuramın aşağılanmasına yardımcı olan bu tema yirminci yüzyılın hemen öncesinde maymunun insan için doğrudan bir ata değil, yalnızca dolaylı ve uzak bir "kuzen" olduğu kanıtlarıncaya dek sürmüştür) ahlâkdışı ve Hristiyanlık karşıtı olarak tanımladığı bu "öğreti"ye şiddetle saldırdı. Bu çalkantılı toplantı sırasında Darwinciliğin ateşli savunucusu Thomas Huxley piskoposa yanıt olarak, kendini yalnızca gerçeğin araştırılmasına adanmış bir bilim adamını sindirmeye çalışan bir adamdansa bir maymunun oğlu olmayı tercih edeceğini söylemiştir.

Uzun yıllar boyunca basın ve mizahçılar bu akrabalık varsayımını büyük bir keyifle ele almış ve bu moda bütün kıtaya yayılmıştır. Darwinciliğin karşıtları, hatta bilim dünyasından olanlar da dâhil olmak üzere büyük yankılar uyandıran bir kampanya başlatmışlardır. Cambridge Üniversitesi'nden jeoloji profesörü Adam Sedgwick şöyle yazmıştır:

“Eğer bu kitap gerçekse, ölçülü tümevarımın bütün çabaları boşunadır, din bir yalandan ibarettir, insan yasaları bir yığın saçmalık ve adaletsizlikten oluşur, ahlâk bir hayaldir, Kara Afrika’ya ilişkin çabalarımız çılgınlık ürünüdür, erkek ve kadınsa biraz daha gelişmiş hayvandan ibarettirler.”

Hızını alamamak diye buna derler. Yirminci yüzyılda, Darwincilik kabul edildikten sonra bile komünist ideoloji onu yok saymaya çalışmıştır. Leningrad Üniversitesi’nden Profesör Leo S. Berg 1926’da şöyle yazar:

“Eğer çeşitlenme eğilimi önceden belirlenmişse, eğer [türlerde] çeşitlenmenin üretimini bir yasa belirliyorsa, elenmenin önemi sifıra indirgenmiş olur. Bunu Strakov daha 1873 yılında hayranlık verici biçimde ifade etmişti: ‘Çeşitlenme ve kalıtım fenomeniyle ilgili keşfedilen her türlü yasa Darwin’in kuramının yürütülmesi sonucunu getirir. Bu kuramın gücü ve entelektüel çekiciliği açık olarak, yasaların hiç var olmadığı ve fenomenin yalnızca rastlantının oyunlarına indirgenebileceği varsayımında yatmaktadır.’”

Sovyet bilim dünyası aslında tartışmaya “burjuva” Darwinciliğinin düşmanı olarak giriyordu, çünkü onlara göre bu kuram evrimin yönetilmiş olamayacağını ima ediyor ve resmî olarak, yanlış yönlendirilmiş bir Lamarckizmin tarafını tutuyordu. Böylece Sovyet bilginleri büyük Mitçurinizm aldatmacasına başlamış oluyordu.²⁵

*

Tarihin ironisi: Darwinciliğe karşı mücadelede Amerika Birleşik Devletleri’nde köktenci Hristiyanlık, Sovyet komünizminin idealizmiyle yan yana yer alacaktır. 10 Temmuz 1925 tarihinde Tennessee eyaletinin Dayton kentinde, bilim tarihinin Galileo’dan beri gördüğü en ünlü davalardan biri açıldı. Eyalet, Rhea Üniversitesi profesörü John Thomas Scopes’a Darwinciliği öğrettiği gerekçesiyle dava açıyordu, çünkü aynı yılın 13 Mart günü onaylanan bir yasaya göre bu eyalette Kutsal Kitap’ın içeriğinin doğrudan yorumlanmasının kuşkuyla karşılanması yasaklanmıştı. On bir gün süren dava bir devlet olayına dönüştü ve bütün dünyada on milyonlarca insan tarafından

25 Bakınız sf. 190.

takip edildi. Dava sırasında iddia makamında William Jennings Bryan, savunmadaysa Clarence S. Darrow, Dudley Field Malone ve Arthur Garfield Hays gibi Amerikan barosunun önde gelenleri karşı karşıya bulunmuşlardı. Scopes 100 dolarlık bir para cezasına çarptırıldı. Dava sırasındaki tartışmalar öylesine şiddetli olmuştu ki Bryan karardan beş gün sonra bir kalp krizi geçirerek öldü.

1927 yılında Scopes temyize başvurdu ve hukukî suçlamalardan aklandı ancak türlerin evriminin öğretilmesini yasaklayan yasa yürürlükte kaldı. Kaldırılması ancak 1967’de gerçekleşti. Uzun vadede Scopes davası köktenci Hıristiyanlar açısından zararlı oldu, çünkü yankıları milyonlarca insanın evrimciliğe ilgi duymasına yol açtı ve bunların pek çoğu teoriyi benimsedi. Dahası tam kırk iki yıl boyunca bir eyalet yasası bir saçmalığı korumuş ve sahte fikirleri hayatta tutmuş oldu. Piskopos Usher’ın gösterişli aldatmacası böylece tam üç yüz on üç yıl sürmüş oluyordu.

**“Mastürbasyon yapan kişi ne kadar çabuk
ölürse, dünya ondan o kadar çabuk
kurtulmuş olur.”**

(Henry Maudsley, Amerikalı psikiyatr, 1867)

Uygarlıkların başından beridir cinsellik her zaman kültürlerin ve yasaların gözünde suçla bağlantılı bir yer tutmuştur. Her türlü dinî ve siyasi otorite onu mümkün olan en sıkı biçimde kontrol altında tutmak istemiş, bireysel farklılıklar göz ardı edilerek belirlenmiş normlara uymayan her türlü şey, hastalık ya da kabahat konumuna indirgenmiştir. Sanayi Devrimi ve pozitif bilimlerin doğması da bu durumu değiştirememiş, cinsellik yine toplumun yasalarınca yönetilmek zorunda kalmış ve uygulanması hiçbir durumda özgür iradeye bırakılmamıştır. Cinselliğin amacı toplumun nüfusunun artmasını sağlamak değil midir? O halde toplumun otoritesi altında bulunması gerekir ve toplum da bireyleri evlilik öncesinde her türlü cinsel etkinlikten uzak tutmayı hedefler. Evlilik çerçevesi içindeyken de her zaman için üremeyi amaçlamalıdır. Bu yasanın çiğnenmesi her zaman için tehlikelidir ve hastalıklara yol açar.

Yeni doğan psikoloji ve psikiyatri ise üniversite ve fakültelerin otoritesi altında bulunduğundan, bu katılığı yumuşatacağı yerde onun hizmetine girmeyi tercih etmiştir. Gerçek ya da uydurma hastalıkları bilimsel yollarla iyileştirmek adına, çoğunlukla itiraf edilmeyen dinî ya da ahlaki inanışlara göre davranmış, yapılan haksızlıkları ve çekilen acıları daha da ciddi bir hale getirmişlerdir.

En saygın zihinler arasında bile hiç kimse, kültürel önyargıların beslediği ve bilimsel gerçeğe uygunluk iddiasıyla da güçlendirilen sapkınlıklardan kurtulamamıştır.

Bu şekilde hem çok yaygın ve dirençli, hem de toplumların üstü kapalı onayını almış olan çeşitli aldatmacalar ortaya çıkmıştır. Bunlar iki yüzyıl boyunca sürdüler. Çok geniş bir yelpazeye sahip olduklarından biz kendimizi yalnızca en dikkat çekici olanlarıyla sınırlandırıyoruz.

*

On sekizinci yüzyılın başlarından itibaren mastürbasyon toplumların ortak imgeleminde toplumun üzerindeki en ağır tehditlerden biri olarak yer almıştır. Örneğin, "Pennsylvania'nın Hipokrat'ı" olarak bilinen (ve aynı zamanda da Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzacılarından biri olan) Amerikan psikiyatrisinin kurucusu Benjamin Rush (1745-1813) 1812'de şunları yazmıştır:

"Mastürbasyon sperm zayıflamasına, iktidarsızlığa, idrar güçlüğüne, *tabes dorsalis*'e,²⁶ vereme, karın ağrılarına, görüş azalmasına, baş dönmesine, epilepsiye, hastalık hastalığına, bellek kaybına, maniye, zekâ geriliğine ve ölüme yol açar."

Amerika Birleşik Devletleri'nde bu türden söylemler çok ciddi sonuçlara yol açabilirdi, çünkü akıl hastaları ya da böyle tanımlanan kişiler neredeyse köleler gibi en yüksek fiyatı veren çiftçilere satılır ya da sefil barınaklara atılırdı (1766 yılına dek akıl hastanesi yoktu). Bu düşünce biçiminin, takıntılı olduğu açıkça belli olan ve görünüşe bakılırsa dogmalara bağlı bir tek adamın bakış açısı olduğu düşünülebilir. Ne de olsa bu doktor kendi sarıhumma tedavisinden ölmüştür: bağırsak temizliği ve kan alımı. Çünkü tıpkı Molière'in alaya aldığı doktorlar gibi her hastalığa karşı evrensel çözüm olarak bu iki bitkin düşürücü yöntemi öneriyordu: *primum purgare, deinde saignare*.²⁷ Ancak Rush'ın fikirleri dünyadaki pek çok ünlü meslektaş tarafından da paylaşılmaktaydı. 1816 yılında, akıl hastalarının durumunun iyileşmesinde büyük rol oynamış ve özellikle nörolojiyi psikiyatriden ayırmış olmasıyla övgüyü hak eden

26 Frenginin ileri dönemlerinde görülen, mastürbasyonla ilgili olmayan ve omurilikte belirerek kendini yürüyüşte koordinasyon eksikliği ve keskin ağrılarla belli eden bir hastalıktır.

27 (Lat.) Önce temizlik, sonra kan. (ç. n.)

saygıdeğer Jean Etienne Dominique Esquirol (1772-1840) de aynı önyargıyı doğruluyordu: “Mastürbasyon bütün ülkelerde deliliğin en yaygın nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir” Altı yıl sonraysa bu saptamasını geliştiriyor: “Dayanıklılık yetisini zayıflatarak [mastürbasyon] hastayı aptal durumuna indirgemekte [...] ve ölümüne sebep olmaktadır.”

Çağdaş Amerikalı psikiyatr Thomas Szasz²⁸ on dokuzuncu yüzyıl ortasından *New Orleans Medical and Surgical Journal* adlı bir tıp dergisinde rastladığı bir makale içinde şu metni bulmuştur:

“Ne veba, ne savaş, ne çiçek hastalığı ne de bunlara benzer diğer felaketlerin topu insanlık için mastürbasyon alışkanlığı kadar zararlı değildir. Uygar toplumu yıkacak olan unsur işte budur.”

Alman nöro-psikiyatr Richard von Krafft-Ebbing (1840-1902) belki bu kadar karamsar değildi ama o da daha ılımlı sayılmazdı: Ona göre de mastürbasyon fiziki harap etmesinin ve erken ölüme yol açmanın ötesinde çılgınlığı da doğuruyordu. Üzerinden bir buçuk yüzyıl geçtikten sonra baktığımızda onun kaleminden bu türden yargılar dökülmüş olması bizi şaşırtmıyor: 1886’da yayımlanmış olan *Psychopathia Sexualis* adlı uzun süre referans olarak görülmüş eseri cinsel anormallik vakalarını tanımlarken pek çok saçmalığa ve gerçekdışılığa yer vermektedir. Bu şekilde Krafft-Ebbing, cinsel anormalliklerin merkezi sinir sistemi hastalıklarının bir “atavizm”inden kaynaklandığını savunmaktadır ki bu aslında tamamen hayalperest bir çıkarımdır. Toplumsal ikiyüzlülüğün o zamana dek gizli tutmakta olduğu konuları ele aldığı için Krafft-Ebbing kimilerince cinselliğin özgürleştiricisi olarak görülmüştür, oysa aslında dinin otoritesini uygulamak için bilim kisvesini kullanan bir sahtekârdan başka bir şey değildi. Mastürbasyon ve eşcinsellik gibi cinsel “anormallikler”in kalıtsal niteliği hakkındaki tutumu bütün “akıl sakatları”nı hadım etmeyi amaçlayan öjenik hareketi cesaretlendirmiştir.

Bu çağda Batı’nın (diğer bölgelerde akademik tıp henüz gelişmemiş olduğundan doğal olarak bu kapsamın dışındadırlar) bütün ülkelerindeki tıp camiaları tarafından uygulanmış olan aldatmaca belirgin niteliktedir. İffet bayrağını açan bu doktorlardan hiçbiri

28 *Sexe sur ordonnance*, bakınız kaynakça sf.383.

mastürbasyonun yol açtığını öne sürdükleri sonuçların bir tane-sini bile kanıtlayamamışlardır. Her biri doğrulanmış olgular yerine inançlarını temel alarak konuşmuşlardır. Şu halde yalan söylemişler ve yalanlarını da bilimsel otoriteleriyle desteklemişlerdir.

Başka türlüünü de yapamazlardı zaten. Bunun için en küçük bir istekleri olsaydı dahi baskın ideoloji onlara bunu yasaklayacaktı. Örneğin, o çağda Fransa'nın çok daha başka sorunları varken, insa-nın daha uyanık olması gerektiğini umacağı kuramcı Pierre-Joseph Proudhon da "gençliği kırıp geçiren utanç verici kusur"u kınamış-tır.²⁹ Zamanın önde gelen bir başka psikiyatrı Henry Maudsley de bu bölümün başındaki alıntının kanıtladığı üzere havlu atmıştır: Mastürbasyonu tedavi edilemez olarak görüp uygulayanların za-mansız ölümlerini kutlamıştır.

Bu "kusur"u tehlikeli bir hastalık olarak görenlerin saflarında genellikle cinselliğin özgürleştiricisi olarak bilinen Sigmund Freud'u da bulmak şaşırtıcıdır.

"Eğer mastürbasyon nevrasteninin nedeniyse," diye yazmıştır 1898'de, "her iki cinsiyette de önlenmesine şimdiye kadar ol-duğundan daha çok özen gösterilmelidir"³⁰

Oysa aslında buna epeyce özen gösterilmişti, hatta fazlasıyla. Ancak Freud'a göre derideki siyah noktaların alınması da mastür-basyonun yerini tutan bir şeydi.

*

1800'lü yıllardan itibaren kişinin kendine zevk verme takıntısı Batı'yı kırıp geçirmekteydi. Hiçbir bilimsel rapora konu olmayan bir patoloji boyutuna ulaşmıştı.

Tıpla ilintili bütün disiplinler bu ağza alınmaz kusuru önlemeye ya da tedavi etmeye çağırıyorlardı. İlk önce diyet: Zengin etler, ba-haratlar ve av etleri hiç yok, balık çok az. Sözle anlatılması mümkün olmayan Dr. Pavet de Courteille, *Kolejlerin ve Eğitim Yuvalarının*

29 *De la justice dans la Révolution et dans l'Église. Nouveaux principes de philosophie pratique*, Jean Stengers, Anne Van Neck'in, *Histoire d'une grande peur, la masturba-tion* adlı eserinden alıntılanmıştır, bakınız kaynakça sf. 383.

30 *L'Inconscient*, 1915, bakınız kaynakça sf. 383.

Hijyeni adlı eserinde Şu gözlemde bulunuyordu: “Yalnızca balık eti yiyen halklar ergenliğe zamanından erken girmekte ve kendilerini istismar etmeye diğlerlerinden daha yatkın olmaktadırlar” 1815 yılındaysa bir başka sözde doktor M. Friedländer, “mesanede fazla uzun süre tutulan idrar, kanın büyük miktarını, uzak tutulması yararlı olacak bölgeye doğru taşıyacağından” fazla içmemeyi öneriyor. Sırtüstü ya da sol tarafa dönerek uyumamak da daha iyiymiş. Eğer bu önlemler işe yaramazsa o zaman suçlu varsayılan kişinin ellerini yatağın kenarına bağlamaktan başka çare kalmıyor.

Bütün bu mutlak saçmalıklar seli yüz yıla yakın bir süre boyunca bütün Batı’da hüküm sürmüştür. Bilim ve teknik toplumun hizmetinde olduğundan doktorlar, yetişkinler bundan muaf olduğu için yalnızca ergenlerin kendi kullarımlarında bulunan bu musibetin ortadan kaldırılmasında zanaatkârların yardımına başvurmuşlardır.

Hekimlerin yönlendirmesi üzerine korse üreticileri halk arasında “bekâret kemeri” olarak bilinen ve kendisini kuşananların korkunç kusurlarına teslim olmalarını önlemek için kilitli, metal bir zırhla donanmış olan koruyucu iç çamaşırları üretmişlerdir. Bu araçları anlatan ayrıntılı özetler taşıyıcılarının işeyebilmesini mümkün kıldıklarını belirtiyor. Söz konusu aksesuarlardan ne kadar satılmış olduğuna dair herhangi bir veri bulunmuyorsa da yavrularını bu “toplumsal hastalık”tan korumaya çalışan ailelerin ne kadar ateşli oldukları düşünıldüğünde epeyce rağbet görmüş olmalıdır. Yaratdığı dermatolojik sonuçlarsa, bu tedavi biçiminin bıraktığı olması gereken psikolojik izlerin yanında önemsiz kalıyor olmalıydı.

Yine de koruyucu iç çamaşırı giyenler, başka “kusurlu” kişilerin çektikleriyle kıyaslanınca kendilerini şanslı sayabilirler: Penis ucu derisine ya da klitorise bir halka veya çengelli iğne takılması anlamına gelen enfibülasyon, kızlarda sünnet ve erkeklerde iğdiş. Üzerinden yüz elli yıl geçtikten sonra bunlara inanmak güç ama mastürbasyon için önerilen tedavi yöntemleri işte bunlardı.

Szasz, sonradan Amerikan Psikiyatri Derneği adını alacak olan Akıl Hastaları İçin Amerikan Kurumları Yönetici Doktorları Derneği’nin kurucularından olan psikiyatr Dr. Luther V. Bell’in (1806-1862) bir

mektubunu alıntılar 9 Ekim 1856 tarihinde meslektaşlarından birine şunları yazmıştır:

“Spermatore [o yıllarda mastürbasyonla ilişkilendirilen istemsiz boşalma] ile ilgili durumlarda testislerin çıkarılması ya da sperm damarlarıyla ilgili kanalların bağlanması konularında bana akıl danışan çok olurdu. Bunun sıkça uygulandığını biliyorum. Bir keresinde Dr. X bana bir mastürbasyoncu hadım ettiğini ve adamın daha sonra aktif bir insan haline gelerek onu her gördüğünde kendisine yaptığı büyük iyilik için şükranlarını iletteğini söylemişti.”

Bu türden tedavilerin kurbanları yaygın ideolojiye öylesine bulanmışlardı ki aslında cellatları sayılabilecek olan kişilere minnet duyuyorlardı. Szasz 1884 yılında *Boston Medical and Surgical Journal*'da yayınlanmış olan, başka bir cerraha ait şu alıntıdan da söz eder:

“Testislerin alınmasının sorunun [bir hastanın mastürbasyonu] büyük kaynağını ortadan kaldıracağını düşünerek [...] hadım etmenin yararlı olacağından emin oldum ve bunu önerdim. Hasta öylesine mutsuzdu, yaşam onun için öyle büyük bir yüke dönüşmüştü ki yalnızca ameliyatta girmeyi kabul etmekle kalmadı bunu bir an önce yapmam için de beni sıkıştırdı ve ben de ameliyatı 29 Kasım'da yaptım. [...] Şimdi sağlığı yerinde görünüyor, neşeli ve mutlu. En sağlıklı kişiler kadar büyük bir rahatlık ve esneklikle kilometrelerce yolu yürüyebilecek durumda. İyi bir sağlık ve yararlı bir yaşam vaat ediyor. Aktif biçimde çalışma hayatına atılmaya hazır”

Yeni hadım edilmiş bir adamın neşesini ve mutluluğunu açıklamaya çalışmaktan kaçınmayı tercih ediyoruz. Eğer bu metni yazan cerraha inanacak olursak, erkek cinsel organları mutlu bir yaşamın önünde bir engel oluşturuyor demek oluyor. Bu fikir o dönemde epey yaygındı ve hatta yansımalarını cinselliği kayıp bir vaka olarak gören Freud'da bile bulmamız mümkündür: Erkek ve kadın çoğu zaman çocuk istemiyor bile olsalar ya bir çocuğun doğumuna yol açacak normal edimlere girecekler ya da “sapık” edimlere kendilerini teslim edecekler ve kadınlar histerik, erkeklerse nevrastenik olacaktır. Onun yaptığı aslında içten içe, Aziz Paul'un herkese bekâ-

reti önerdiği konuşmasının (1. Korintliler, 7:7-8 ve 7:27) içeriğini sürdürmektir. Özetle cinsellik ölümcül bir yükü.

Bu akıl almaz fikir ve uygulamaların sonucunda baskın kültür tarafından aldatılmış olan hekimler iki yüzyıla yakın bir süre boyunca kendi çevrelerindeki milyonlarca insanı aldatmayı sürdürdüler. Toplumun ve bireylerinin iyiliği için hareket ettiklerine inanarak ölü kamplarındaki Nazi doktorlarınkine eşdeğer uygulamalara kendilerini bıraktılar.

Ancak cinsellik konusundaki hatalı fikirlerin yol açtığı yıkımlar burada da son bulmuyor. Aslına bakılacak olursa Batı toplumları cinselliğin ta kendisine karşı yaman bir savaş açmışlardır. Bu savaşın hiç de küçümsenir cinsten olmadığını daha ileride göreceğiz.

“Fransız mıyız değil miyiz? Newton bizim büyük Pascal’ımızdan fikir çalmıştır!”

*(Adolphe Tiers, 1867, Pascal ve Newton arasında,
Fransız filozofun yerçekiminin taslağını çizdiği
sözde yazışma hakkında)*

İnsan hem “geometrinin imparatoru” olup –bu unvan kendisine bir İngiliz meslektaşı tarafından verilmiştir– hem de bilim tarihinin en ateşli düzenbazlıklarından birine kendini kaptırabiliyor demek ki. $AC=AB+BC$ denklemini bütün okulluların bildiği, pek çok matematik öğrencisinin koni tasanının başında zor dakikalar geçirdiği Michel Chasles (1793-1880) için durum böyle olmuştur. Kişisel bir yanılı mıydı bu? Hayır, Chasles az kalsın Fransız seçkinlerinin önemli bir kısmını da beraberinde sürükleyecekti.

Paris Bilimler Akademisi’nin bu ünlü üyesi, fen fakültesinde özel olarak onun adına açılmış bir kürsünün sahibi, yetmiş beş yaşındaki Chasles, Akademi’deki meslektaşlarına olağanüstü nitelikte bir ifşa-atta bulundu. Bunun için de Akademi’nin, Colbert tarafından kuruluşunun iki yüzüncü yılını kutladığı 8 Temmuz 1867 gününü seçti. Paylaştığı bilgi küçümsenecek gibi değildi: Blaise Pascal, yaşamının son yıllarında evrensel yerçekimi kavramını Isaac Newton’a iletmişti. Zaten ünlü filozofun dinî düşüncelere dalmak için bilimi terk etmiş olduğunu varsaymak yanlıştı: Ömrünün sonuna dek Galileo gibi dönemin büyük bilginleriyle yazışmayı sürdürmüş ve Galileo da aslında son yıllarında kör olmamış, yalnızca böyle bir söylenti çıkarmıştı.

Chasles elinde bu söylediklerini kanıtlayacak belgeler de bulunduruyordu: Pascal’ın Robert Boyle’a yazdığı bir mektup vardı ve içinde çekim gücünün kütlenin bir özelliği olduğu ve mesafenin karesine ters orantılı bir yasayla işlediğini, bunun da “Evren’i sarsan

bütün büyük devrimleri açıklayabilecek" nitelikte olduğu yazılıydı. *Düşünceler*'in yazarı sürekli bir "çekim gücü"ne boyun eğen cisimlerin hareketinden söz ediyordu. Vay canına! O halde Newton hiçbir şey bulmuş değildi. Daha da kötüsü, büyük buluşunu ölümünden sonra Pascal'dan çalmış ve filozofun bütün mektuplarını ve notlarını da satın almıştı.

Chasles, eline geçirmiş olduğu parçalardan özellikle bir tanesinin kuşkuyla yer bırakmadığına inanıyordu: Newton'un annesi Anne Ascough'un Pascal'a genç oğluna göstermiş olduğu ilgi için teşekkür eden bir mektubu. Ayrıca Galileo'nun yazdığı ve İtalyan'ın genç Pascal'a gezegenlere ilişkin kimi unsurları öğrettiği Fransızca yazılmış mektuplar da vardı.

Böylece Chasles, Akademi'nin huzurunda gerçek bir bomba patlatmış oluyordu.

Bununla da yetinmeyerek belgelerden birkaçını Akademi'nin tutanakları içinde yayımlattı.

*

Ne var ki herkes onunla aynı fikirde değildi. Doğal olarak en başta da İngilizler... İlk önce Pascal'ın evrensel yerçekimi kavramını Newton'a açtığı iddia edilen mektubun 1653 tarihli olduğunu buldular. Bu tarihte İngiliz on bir yaşında oluyordu. Evet, gerçi Newton erken gelişmiş bir zihindi ama o kadar da değil! Dahası Newton'un annesi böyle bir mektubu kızlık soyadıyla imzalamış olamazdı.

Kimi Fransızlarsa Pascal'ın, Newton (ya da Leibniz) tarafından bulunan ve onun ölümünden sonra yayımlanan diferansiyel hesabını kullanmaksızın evrensel yerçekimini keşfedebilmesine olanak tanıyacak hesaplamaları yapabilmesinden kuşku duyular.

Pascal uzmanları, Chasles tarafından ortaya atılan mektupların ünlü filozofun elinden çıkmamış olduğunu düşündüler.

İtalyanlar, Galileo'nun Fransızca bilmediğini ve bu dilde yazmış olmasının mümkün olamayacağını hatırlattılar.

Boş laflar! Belgeler ortadaydı işte! Küçük bir sahtekârdan başka bir şey olmayan Newton, Pascal'ın buluşunu çalmıştı. Bu noktada, olayın esasıyla hiç ilgisi bulunmayan bir tartışma başladı. Fransa'nın

onuru söz konusuydu. Aynı zamanda gazeteci olan Adolphe Thiers de tartışmalara katıldı:

“Bizler Fransız mıyız yoksa değil miyiz? Eğer hâlâ öyleyse, Newton’un bizim büyük Pascal’ımızın fikrini çalmış bir hırsızdan başka bir şey olmadığını çürütülmez biçimde kanıtlayan bu belgelerin gerçekliğinden kuşku duymamız utanç vericidir.”

Kutlamalar bitsin! Peki ama bu olağanüstü belgeler nereden geliyordu? Onları Chasles’a satan kişi tarihe kuşkusuz tercih edeceğinden farklı nedenlerle geçmiştir: Denis Vrain-Lucas (1816-1881). Gerçek bir kütüphane faresi olan ve kimi zaman soyağacı çıkarmakla uğraşan bu zat, geçmişî taklit etmeyi müşterilerini kandırabilecek derecede iyi öğrenmişti. En azından kendi dönemi için neredeyse bire bir, imzalı belgeler üretebiliyordu. Matematik ve fizik tarihini düzeltmek için Chasles’in çalışmalarını takip etmiş, hatta o farkında bile olmaksızın astronomun “t” harflerinin biçimi sayesinde Galileo’nun “gerçek” mektuplarını tanımayı da yine Chasles’dan öğrenmişti. Vrain-Lucas aynı zamanda gerçeğe benzer olan ya da en azından müşterilerine öyle görünen mektuplar taklit edebilecek kadar da kurnazdı.

Çünkü o çağda kültürlü insanlar, geçmişe ait özgün tanıklıkları ellerinde bulundurmamakla övünürlerdi. Chasles da sonsuz bir saflıkla sahte mektuplar ve elyazmaları için ona on yılda 140,000 frank para ödemişti. Bunların arasında Galli bir doktorun İsa’ya yazdığı bir mektup, Meccelli Meryem’in ağabeyi Lazarus’a –evet o öldükten sonra diriltilen adam– Galya’ya yaptığı yolculuğu anlattığı bir mektup ve yine aynı kadının İsa’ya yazdığı Fransızca bir mektup daha vardı. Bunların içinde Kleopatra’nın Jül Sezar’a yazdıklarından, Büyük İskender’in hocası Aristoteles’e yazdıklarına kadar her şeyi bulmak mümkündü.

Evrensel yerçekiminin kaynağının Chasles tarafından düzeltilmesi, Vrain-Lucas’ın sahtecilikten hüküm giyerek iki yıl hapse mahkûm edilmesiyle son buldu. Adam hapisten çıktıktan sonra da aynı suçun tekrarıyla ilk cezasının iki katıyla yeniden hüküm giydi.³¹

31 Alphonse Daudet’nin romanı *Ölümsüz* (1883) bu olaydan esinlenmiştir.

Bilim tarihi ucuz kurtulmuştu. Ancak sahte ürünlerin önünde hâlâ güzel günler mevcuttu: Otuz beş yıl sonra, 1902'de Louvre Müzesi en ünlülerinden biri olarak Kral Saitapharnès'in tacına 200,000 Frank ödeyecekti. Ancak en kârlı sahteler hükümetlerin ve devletlerin ödeneklerini kendine çekmeyi başaranlar oldu.

*

Charles'in düştüğü yanılgı başka bir aldatmacanın üzerine demir atmıştı. Hem kötü niyetli bir şovenizmden hem de cehaletten kaynaklanacak şekilde Newton'un bir sahtekâr olduğu ve aslında Leibniz tarafından ortaya konmuş olan kalkülüsün fikir babası olduğu iddiasıdır bu. Söylentiler 1711 yılında Alman bilim adamının Royal Academy'ye yazdığı bir mektupta, Newton'un buluşun öncelik hakları kendisine tanımamış olmasından yakınmasıyla başlamış ve yirmi birinci yüzyıla dek (2012 yılında bile en saygın kimi yayınlarda bu iddiaya yer verilmektedir) yayılmıştır. Gerçekte bu iki bilgin bu yöntemi aynı zamanda bulmuşlardır, çünkü bu fikir o çağın ruhunda vardı.

Descartes ve Pascal önceden temellerini atmış ve John Wallis de onların çalışmalarını geliştirmiştir. Leibniz, Fransızların çalışmalarından Paris'te kaldığı dönemde haberdar olmuştu. Newton'un hocası olan Isaac Barrow ise İtalya'da çalışmış olduğundan Torricelli ve Cavalieri'nin bu yöndeki çalışmalarını biliyordu ve bunları öğren-cisine de tanıtmıştı.

Newton ve Leibniz kalkülüsü birbirlerinden ayrı olarak geliştirmişlerdi ve hatta öncelik bunu 1665 yılına doğru ortaya koymuş olan Newton'a aitti. Ancak çalışmalarını yayımlamamış olduğundan bundan yalnızca arkadaşları haberdardı. Ayrıca Leibniz fikir babası olduğunu iddia ettiğinde de Newton'un arkadaşları onu yöntemin yaratılışını çarpıtmakla suçladılar.³²

Çok sıklıkla görüldüğü gibi yine herkes gerçeği kendi penceresinden gördüğü gibi yorumluyor ve bu arada da asılsız suçlamalar başını alıp gidiyordu.

32 Bu konuda daha fazla bilgi için Richard Westfall'un *Newton* adlı eserine başvurabilirsiniz. Bakınız kaynakça sf. 383.

“Bu yadsınmaz biçimde gerçek bir taşlaşmış insandır.”

*(Amerikalı filozof Ralph Waldo Emerson, 1870’te,
New York eyaletinde keşfedilen “taşlaşmış dev”, yani ünlü
“Cardiff Devi” hakkında)*

15 Ekim 1869 günü, bilim tarihinin en ünlü ve aynı zamanda en leziz aldatmacalarından biri başlamıştır. New York eyaletinde, Onondaga bölgesindeki Cardiff’te bir kuyu kazmakta olan işçiler insan biçimindeki kocaman bir taş bloğu çıkardılar. Bunun İncil çağlarından kalmış olan taşlaşmış bir dev olduğuna anında ve hiç konuşulmadan karar verildi. Eski Ahit’te Amerika’dan hiç söz edilmiyordu gerçi ama böylesi bir mucizenin karşısında tarihsel tutarlılık çoktan aşılmış oluyordu. Üstelik bu durum, ilk insanların dev olduklarına ilişkin yaygın ve dirençli inancı da güçlendiriyordu.³³

Sözde mumyanın boyu iki metreyi aşıyordu ve vücudunun yanlarının etsiz olması gibi, kadavrayı andıran kimi nitelikler taşımaktaydı, ancak deneyimli bir anatomi uzmanı yüzünün ve baldırlarının aynı derecede zayıf olmamasını şaşırtıcı bulurdu. Soyu tükenmiş bir dev nesline ait olan bu yaratığın inanılmaz kalıntılarını incelemek üzere bilginler çağırıldı. Ekibe New York Eyalet Müzesinde paleontoloji profesörü olan James H. Drayton başkanlık ediyordu. Hüküm çok özlü oldu: “Bu ülke tarihinde topraktan çıkarılmış en dikkat çekici nesne.”

Uzmanlar arasında tartışmalar başladı: Bu bir mumya mıydı yoksa heykel mi? Üzerinde hiçbir insan dokusuna rastlanmamış olması heykel olasılığını doğruluyordu ancak belki de tamamıyla mineralleşmiş olabilirdi. “Taşlaşma” fikrinin doğacılar arasında yaygın

33 Bakınız sf. 19.

olduğunu daha önce görmüştük. Buna karşılık nesnenin duruşu bir heykel için fazla “doğal” görünüyordu ve dizini yapılmış kanonlardan hiçbirine de uymuyordu. Üstelik sanat eseri olarak nitelendirilemeyecek kadar da çirkindi. Heykeltıraş Adam Cobb, nesneyi bizzat inceledikten sonra şu açıklamayı yapıyordu: “Bunun elle yapılmış bir nesne olduğunu her kim iddia ediyorsa budalanın tekidir.” Belki de elin gerçeğe uygunluğu konusunda çok fazla titizliğe gerek duymamıştı, çünkü başparmaklardan biri bir boğum kısaydı.

Heykel yeterince edepli olduğundan –sağ eliyle cinsel organlarını örtüyordu çünkü– halkın ilgisine sunulmasında bir sakınca görülmedi. Böylece “Cardiff devi”, “tarihöncesi insanı” sıfatıyla ülkeyi gezmeye başladı ve Darwinciliğin karşıtlarına da insanın maymundan geldiği öyküleriyle dalga geçme fırsatı verdi.

Ünlü şair ve filozof Ralph Waldo Emerson 1870 yılında, onu incelediğinde duygulanarak, “Bu yadsınmaz biçimde gerçek bir taşlaşmış insandır,” yargısında bulundu.

Bu maskaralık tam on bir yıl boyunca hem halk hem de bilim otoriteleri tarafından son derecede büyük bir ciddiyetle karşılandı. Sonra, Yale Üniversitesi’nden Othoniel C. Marsh adında bir şahıs, meslektaşlarının saflığının bu şekilde sömürülmüş olmasına daha fazla dayanamayarak bu uydurmacanın gerçeğe aykırı yanlarını ortaya döktü ve böylece aldatmacayı yapan kişi kendini ele verdi: Binghamton’dan M. George Hall, 1868 yılında heykeltıraş bir arkadaşına bir kireç bloğu vermiş ve sonra da onu kuzeninin çiftliğine gömmüştü. Daha sonraysa kuyu kazma bahanesiyle o yöreye işçiler göndermişti. Bu şekilde Darwincileri alaya alabilecekti, çünkü maymundan gelmiş olduğu fikrine akli hiç yatmıyordu.

Yine de “Cardiff devi” güzel bir kariyere sahip oldu. Ancak üzü, yarım yüzyıla yakın bir süre sonra ünlü “Piltdown adamı”³⁴ tarafından gölgelenecekti.

34 Bakınız sf. 114.

“Nihayet kötü adamların ve onların şeytani üstatlarının alışverişleri son buldu.”

*(John Harvey Kellogg, mısır gevreğinin mucidi,
1873'te “muzır” edebiyatı yasaklayan
Comstock yasaları hakkında)*

Batı dünyasının mastürbasyon konusundaki ortak takıntısı ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında son bulabildi. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde ancak 1972 yılında, Fransa'daki Doktorlar Birliği Konseyi'nin karşılığı olan American Medical Association *İnsan Cinselliği* başlıklı raporunda bu uygulamanın bir ergenin gelişim süreci içinde normal bir evre olduğu ve hiçbir tıbbi tedavi gerektirmediği açıklamasını yaptı. Bu arada hadım edilmiş olanlar sessizliğe mahkûmdular, çünkü çoktan mezarlarına girmişlerdi.

Ancak Batı'nın cinselliğe karşı on sekizinci yüzyıldan beri verdiği mücadelenin izleri yasalarda ve zihinlerde hâlâ dolaşmaktaydı. ABD'de nüfuzlu bir doktor olan Sylvester Graham (1794-1851) konferansları ve yayınları aracılığıyla o sıralarda ortada dolaşan katı fikirleri, içine bizzat kendinininkileri de ekleyerek yaymaktaydı (hatta *Sağlık ve Uzun Ömür İçin Graham Dergisi* bile mevcuttu). Bu yolla, cinsellik karşıtı çabayı evlilik sınırlarının bile içine taşıyarak, evli çiftlere fiziksel ve sinirsel açıdan ölümcül bitkinliğe yol açabileceği ve ayrıca kalıtsal yozlaşmayı doğurabileceği gerekçesiyle haftada bir kereden fazla cinsel birleşmeyi önermiyordu. Cinsel ilişkinin fizyolojisiyle ilgili görüşleri çok büyük fanteziler içeriyordu. Kemik iliği, lenf bezleri ve sinir ağlarının tehlikede olduğuna kanaat getiren bu düşünceler bugün tıp fakültelerinin birinci sınıf öğrencilerini amfilerinde gülmekten kınıp geçirmektedir. Oysa kendi çağında o bir otoriteydi. Ona göre cinsel ilişki organizmada “korkunç bir fırtına” başlatmaktaydı ve böylelikle de kişinin (ister erkek, ister kadın olsun) bütün organlarını ve hatta canını tehlikeye atıyordu. Söylediklerine inanılacak olursa

yayınlanmamış anatomik hesaplamalar cinsel organ ile beynin sinirleri arasındaki ilişkileri gösteriyordu.³⁵

Bu saçmalıklardan hiçbiri günümüzde tıbbın kabul ettiği en küçük bir kavrama uygun düşmüyor. Graham gerçek bir şarlatandı. Daha başka pek çokları ortalığı kırıp geçiriyor ve kamu ahlâkını koruma çabalarından dolayı kimse onlara karşı koyamıyordu.

Gerek o çağda gerekse günümüzde şarlatanlık konusundaki benzerlerinin çoğu gibi Graham da cinselliği kontrol altında tutabilmek için belli bir beslenme biçimi öneriyordu. Et, özellikle de “temiz olmayan” hayvanlarınki yasaktı. Tavşan eti tüketende reşit olmayanlara karşı bedensel istekler uyandırıyor, sırtlan etiyse –demek on dokuzuncu yüzyılda Amerikalıların sırtlan yeme olasılığı bulunduğunu düşünüyordu– eşcinsel yapıyordu. Tuz uçkur gevşetiyor –başka ne olacaktı ki– baharatlarsa tutkuları alevlendiriyordu. Alkol, kahve, çay ve tütün de yasaktı. Graham ekmek –kendi tarifiyle ürettiği “gerçek ve iyi” un kullanılarak yapılanından olacaktı mutlaka– ve meşhur Graham bisküvilerinin yenmesini öneriyordu. Bu bisküviler ondan uzun ömürlü oldu.

Fırıncılar ve kasaplar doğal olarak onu lanetliyorlardı ama canını alan onlar olmadı: O kendi saçmalamalarının ve beslenme biçiminin kurbanı oldu. İlk önce *Boston Medical and Surgical Journal* onu şarlatan yerine koymaya başladı. Büyük bir popülerlik kazandıktan sonra görece genç sayılabilecek bir çağda, elli beş yaşında her ne kadar yaşamının son yıllarında et yemeye ve alkol almaya razı gelmiş olsa bile kendi rejiminden dolayı güçsüz düşerek öldü.

Ancak cinselliğe karşı verilen savaş burada da bitmedi.

*

Graham'ın hazin sonundan ders almamış olan ve edindiği müritler tarafından canlandırılan takipçileri Yedinci Gün Adventistleri gibi yeni kiliselerin de desteğini alarak serpildiler. Bunlardan biri olan James Caleb Jackson (1814-1895) tıpkı Graham gibi cinsellikten el çekmeyi bir rejim biçimine ve çeşitli fiziksel disiplinlere bağladı.

35 John Hopkins Medical School'dan John Money, *The Destroying Angel* adlı eserinde bunun ayrıntılı bir özetini vermektedir. Bakınız kaynakça sf. 383.

Bunların arasında vücuda soğuk kompres uygulama, duş yapma, sulama gibi biçimleriyle hidroterapi başta geliyordu. Jackson aynı zamanda bedensel isteklere karşı tahıl tüketilmesini de öneriyordu. Bu tahılların katı olarak yenmesi mümkün olmadığından, yutulabilmeleri için süte batırılmaları gerekiyordu. Amerikalıların kahvaltıda mısır gevreği yemeleri âdeti bu şekilde başladı. Günümüzde bu tahılları tüketmekte olan kişiler bunun başlangıçta libidoyu bastırma amacı taşıdığını bilseler şaşırırlardı mutlaka.

Graham'ın en ateşli takipçilerinden biri de *corn flakes* adıyla bilinen kar tanesi şeklindeki mısır gevreklerinin üreticisi olan John Harvey Kellogg olmuştur. Bu ürünün tarifinde mastürbasyon sapkınlığına ya da oğlancılığa bir gedik açabilecek olan rafine şekerin kullanılmasından kaçınılıyordu.

Çünkü İblis'e karşı verilen savaş, anne babalar ve mesleği eğitimcilik olan kişilere yönelik olarak hazırlanmış broşürler ve el kitapları aracılığıyla etkin bir biçimde sürdürülmekteydi. Bunlardan bizzat Kellogg tarafından, tıbbi çalışma kılıfında kaleme alınmış olan bir tanesinde -bir kere daha- mastürbasyon alışkanlığını belirlemeye yönelik işaretler titizce sıralanmıştı: Çekingenlik ya da aşırı cüretkârlık, dalgınlık, mizaç değişkenliği, sırt ağrıları, kalem sapı kemirme ya da tırnak yeme kesinlikle kendi kendine zevk vermenin belirtileriydi. Bu durumda suçluların gözetlenmesi ve gecenin bir yarısı yatak odalarına girivererek aniden üzerlerindeki örtülerin açılması öğütleniyordu. Çaresi: *Corn flakes*!

*

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, kadınların özgürleşmesi hareketinin güç kazanması ve en çok da feministlerin oy hakkı talep etmeye başlamaları Batı dünyasındaki bütün ülkelerde toplumun en tutucu unsurlarında kaygılara yol açmaktaydı. Oy hakkı isteyen kadınlar erkeklerin topluma dayatmaya çabaladıkları ideal kadının edep ve utangaç imajına karşı başkaldırdıkça bu kaygılar güçleniyordu. Örneğin ABD'de en uzlaşmacı kanun koyucular bile Siyahlara oy hakkı tanırken bunu evli kadınlardan esirgiyorlardı: Çünkü bu durum aile ocağının huzurunu bozacaktı. Her ne olursa

olsun kadınların “özgürleşme”sinin erkek nüfusta bedensel istekleri artıracığından kuşku duymuyorlardı.

Cinselliğe karşı savaşın en ateşli neferlerinden biri de Anthony Comstock (1844-1915) olmuştur. Lobisiyle Kongre’yi müstehcenliğe karşı bir dizi yasayı onaylamaya zorlamış ve bunun sonucunda 1875 yılında kitaplar, dergiler, oyun kartları, fotoğraflar ve kauçuk ürünlerden oluşan tonlarca malzeme müstehcen bulunarak toplatılmış, bu da bütün bu ürünlerin her türlü otoritenin kontrolünden uzak olarak karaborsa satılmaya başlamasına sebep olmuştur. 1922 yılında, protestolar çok sayıda filmin “ahlâk dışı” ilan edilmesine sebep olduğunda Hollywood yapımcıları kendi aralarında bir otosansür örgütü kurarak filmleri hangi yaştaki seyircilerin görmesine izin verileceğine göre sınıflandırmaya başladılar. Komisyonun başında bulunan görevlinin adıyla “Hays Komisyonu” olarak bilinen bu örgüt örneğin bir insanın göbek deliğinin gösterilmesini yasaklıyordu. Ancak komisyon 1966 yılında geçerliliğini yitirdi ve yalnızca yapımları sınıflandırmakla yetinir oldu.

Katı ahlâkçılara göreyse devlet görevini yapmış oluyordu. Bu yolla cinselliğin “toplumu kirletmesi” ve “soyun yozlaşması” önleniliyordu. “Nihayet kötü adamların ve onların şeytani üstatlarının alışverişleri son buldu.”

Kendinden menkul reformculardan hiçbirinin aklına yüz yıla yakın bir süre boyunca devam edecek ve küçümsenmeyecek sayıda nevroza yol açacak böyle bir kampanyanın tıbbi, sosyolojik ve ahlaki temellerinin tamamen uydurulmuş olduğu gelmemiştir. Tıbbi, sosyolojiyi, ahlâkı ve kamuoyunu saptırmışlar ve kendi kendilerini aldatmakla kalmayıp ülkelerini ve onları kamu hijyeninin öncüleri yerine koyan Batı düşüncesini de aldatmışlardır.

Bu koyu ahlakçılık dalgasının üzerinden birkaç düzine yıl geçtikten sonra insan vücudunun, elbette çıplak haliyle yarı mistik olarak coşkuyla kutlandığı bir evre de gelecektir.³⁶ Ancak o zaman da yine *corn flakes* tüketilecektir. Sanatı kilise ayinlerinin kurtarıcı mayasız ekmeği gibi.

36 Bakınız sf. 194.

“Baharatlı yiyecekler afrodisyaktır, yüzyıllardır bilinir bu.”

(“Ulusların bilgeliği”)

On dokuzuncu yüzyılda iffeti korunması gereken gençlere baharatlı yemekler yedirilmemesi öneriliyordu, çünkü karabiber ve benzeri baharatlar kişiyi tenin zevklerine hazırlıyordu. Bir yığın tıbbi kitap bu kavramı karşı konulmaz bir bilimsel gerçek düzeyine yükseltmişti. Ancak sapkın zihinler, aşırı baharatlı soslarla gençliği yoldan çıkarma umuduyla ona karşı çıkmaya cesaret edebilirlerdi. Bu anlayış yirminci yüzyıla kadar neredeyse hiç bozulmadan geldiğinden, örneğin körili pilav eşliğindeki acı biberli bir biftek çoğunlukla imalı bir göz kırpışla birlikte servis edilirdi. Eski çağlardan kalma koyu ahlakçılık çeşitli cinsel devrimlerle yerinden oynatıldıktan sonra yirminci yüzyılın sonlarına doğru Victoria çağından kalma beslenme alışkanlıklarına daha az önem atfedilir olmuştu ama baharatların afrodisyak olduğu kavramı yirmi birinci yüzyıla kadar yerini korudu. Akılcı benzetmelere boyun eğilerek ağzı yakan biberin vücudun başka kısımlarını da yakıyor olması gerektiği sonucuna varlıyordu. Hatta kimileri bu benzetmeyi biberin şeklinin kendilerini kandırmasına izin verecek derecede bile ileri götürmüş olabilirler.

Oysa bu tamamen bir aldatmacadan ibaretti ve geçmişin tıp ve seksoloji otoriteleri de farkında olmadan onun hizmetinde çalışmışlardı. Biberin içindeki kapsaisin maddesinin tek yaptığı, ısı 43 derecenin üzerinde bulunan besinleri seçmekle görevli olan ağız mukozası alıcı hücrelerini uyarmaktı. Küçük miktarlarda tat alma kabarcıklarını besinlerin tadına karşı daha duyarlı hale getiriyor, fazla miktarlardaysa hassas mide ve bağırsakları rahatsız ediyordu ve dolayısıyla da aşk yapmakla herhangi bir ilgisi yoktu. Buna karşılık

söz konusu maddenin erotizme tamamen yabancı olan başka bir niteliği keşfedilmiş, antibiyotik özellik taşıdığı bulunmuştur

Karanfil taneleri ve ardıç gibi başka baharatların da benzer anti-septik özellikler taşıdıkları anlaşıyor ki bu da onların eskiden neden bu kadar değer gördüğünü ve ticaretlerinin böylesine önemsenmiş olduğunu açıklıyor. Ancak bütün bilinenler ışığında örneğin safranın ya da muskat cevizinin cinsellikle herhangi bir ilişkisinin bulunduğu saptanmamıştır.

Belki de baharatlar yalnızca fıkren işe yaramakta, bir çeşit özgün plasebo etkisi yaratmaktadır.

“Her müdahaleden önce el yıkamak mı? Hastalık bu!”

(On dokuzuncu yüzyılın cerrahlar cemaati)

Bulaşıcı mikroplar Pasteur tarafından bulununcaya dek yani on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar, bütün dünyanın hekim ve cerrahları ne hastaların tedavisinde ne de yaraların iyileştirilmesinde hiçbir hijyen kuralını uygulamıyordu. Bunun en feci sonuçlarından biri, savaşta yaralanmanın korkunç acılar çekerek septisemiden (yaygınlaşmış enfeksiyon) ölmekle hemen hemen aynı anlama geliyor olmasıydı. Fransızların 1854’ten 1856’ya dek Kırım ve Türkiye üzerine yaptıkları seferleri boyunca enfeksiyon sonucu ölen yaralıların sayısı, savaş alanında ölenlerinkine neredeyse eşit olmuştur. Bir başka sonucuysa gebe kadınlarda doğum sonrası ateşlenme sonucu ölüm oranının iyice yükselerek yüzde 25’leri bulmasıdır (çünkü en azından bunun hesabını tutuyorlardı).

O çağlarda henüz bakteriyoloji bilgisi olmadığı halde bir doğum uzmanı sezgi ve sağduyuyla bunu keşfetmişti ve bugün de söz konusu bilimin öncüleri arasında sayılmaktadır. Joseph Clarke 1790’lı yıllarda İngiltere’de belli bir temizlik anlayışı sayesinde kendi sorumluluğu altındaki doğum kliniklerinde ölüm oranını düşürmeyi başarmıştı. Ondan sonra yönetimi devralan damadı Robert Collins ise bir adım daha ileri giderek ameliyat odalarını ve hatta yatak tavanlarını klorla temizletmiş ve bu noktada da meslektaşlarının öfkesini ya da alayını kazanmıştır. Henüz “asepsi” terimi bulunmadığından hijyen, cerrahlar tarafından kesinlikle ciddiye alınmıyordu. Üstelik durum daha da kötüleşecekti. Artan ölüm oranını ise tıbbın kodamanları hastane odalarının aşırı dolu oluşuna, yetersiz havalandırmaya ve elbette “miyazma”ya bağlıyorlardı. Bu içeriği belirsiz terim uzun süre boyunca katışıksız, saf cehaleti maskeleyemeye yaradı. Fransa’da

Lieutaud ve ünlü Broussais gibi büyük üstatlar ölüm oranını “sütün kötü akışı” ile açıklıyorlardı...

1843'te Amerikalı Oliver Wendell Holmes ilk defa doğum sonrası ateşlenmenin bulaşıcı doğasından söz etti ve görünürde temiz olan ellerin bile enfeksiyon taşıyabildiğini öne sürdü. Adamın yüzüne karşı gülündü ve sapkınca bulunan bu düşünceleri hiç ciddiye alınmadı. Hekimler hijyen önlemlerini reddetmek için kendi deneyimlerini ve bilgilerini öne sürüyorlardı: Bunlar bir aldatmacanın temelleriydi.

*

Tıp âleminin genel görüşüyle hijyenin öncüleri arasındaki çatışma Avrupa'da daha da vahim boyutlara taşındı. 1845 yılında bugün hem asepisin kahramanı hem de tıp tarihinin kahramanlarından biri olarak görülen Macar Doktor Ignaz Philip Semmelweis (1818-1865) hayati bir saptamada bulundu. 1844'te Viyana'nın bir numaralı doğum kliniğinin şeflerinden Johann Klein'a asistan olarak atandıktan bir yıl sonra, Klein'ın yönetimi altındaki birinci kısımda genç annelerin ölüm oranının meslektaş Bartsch tarafından yönetilen ikinci kısımdakine oranla iki kat daha yüksek olduğunu fark etti. Oysa her iki birim de aynı doğum tekniklerini uygulamaktaydı. Klein'ın tavsiyelerine karşı gelerek bu durumun nedenlerini araştırmaya koyuldu. On dokuzuncu yüzyılda gebe kadınların çoğunun evlerinde doğum yapmayı tercih ettiklerini hatırlatmakta fayda var. Doğum yapmak için doğumevlerine giden kadınlar genellikle en yoksullar, bekâr anneler ya da jinekolojik komplikasyonlara uğramış kadınlar oluyordu. Kısacası bu kadınlar yüksek bir ilgiye değmeyecek olan marjinallerdi. Klein'ın itirazı da bundan kaynaklanıyordu. Ancak neden onun biriminde diğerlerinden daha fazla hastanın ölmekte olduğunu öğrenmek için yanıp tutuşuyor olmadığı da kesindir.

Semmelweis yine de araştırmasını sürdürdü. Bulgularından biri de birinci kısımda kadınların muayenelerini tıp öğrencileri yaparken, ikinci kısımda bu işi ebe kadınların üstlenmiş olduklarıydı. Bundan tıp öğrencilerinin ellerinde enfeksiyona neden olabilecek mikroplar taşıyor oldukları sonucunu çıkardı. Bu beyler nereden geliyorlardı? Otopsi salonundan! Demek ki kadavraların enfeksiyon mikroplarını doğum yapmış sağlıklı kadınlara taşıyorlardı.

Bulgusundan çıkardığı dersi uygulayarak öğrencilere doğum odasına girmeden önce ellerini yıkama zorunluluğu getirdi, hem de klorlu bir çözeltiyle. Doğum uzmanı çırakları bununla kapris diyerek dalga geçtiler. Ancak sonuçlar kendini göstermekte gecikmedi. Birinci kısımdaki ölüm oranı gitgide düşerek ikinci kısımdakinin bile altına indi.

O sırada acı bir olay Semmelweis'ı sarstı: Çalışma arkadaşı Jakob Koletschka doğum sonrası ateşlenmeye yakalanmış bir kadını muayene ederken yaralanarak septisemiden öldü. Bu da onun çıkarımını doğruluyordu: Hasta bireylerden sağlıklı olanlara taşınabilen bir şeyler vardı.

Otoritenin anlayışı da devreye bu noktada girecekti.

*

Asistanının kendisine karşı haklı çıkmasından öfkeye kapılan Klein, Semmelweis'a karşı bir tuzak kurdu. Bu cahil, kıskanç ve kibirli doktor onun terfi etmesine engel olarak Viyana'yı terk etmesine yol açtı.

1850 yılında Pest doğumevine kadın doğum uzmanı olarak atanan Semmelweis kendi yöntemiyle buradaki ölüm oranını neredeyse sıfıra indirdi (yüzde 0,85). Ancak meslektaşlarının hijyen alanındaki kuramına bakışları burada da değişmemişti. Lister tarafından "modern cerrahinin babası" olarak kutlanacak adam kendi zamanında "deli" yerine konuyordu.

"Her müdahaleden önce el yıkamak mı? Hastalık bu!", diye yakınıyordu cerrahlar nefretle. 1858 yılında Parisli kadın doğum uzmanı Dr. Dubois tıp fakültesinden konuyla ilgili bir anısını anlatıyor:

"[Semmelweis'ın yaklaşımı] içinde kimi iyi fikirler taşıyor olabilirdi ama titizlikle uygulanması öyle güçlükler çıkarıyordu ki, örneğin Paris'te bir hastanenin bütün personelinin yılın büyük bir bölümü boyunca karantina altına alınması gerekecekti ve üstelik de bu tamamen tartışmalı kalacak sonuçlar elde edebilmek uğrunaydı."

Karantina yalnızca bu hekimin zihninde mevcuttu ve yarım yüzyıldan kısa süre içinde asepsinin sonuçları hiçbir biçimde "tartışmalı" olmayacağından eski uygulamalara geri dönme düşüncesi bile nefretle karşılanacaktı.

Önyargı uzun süre devam etti. Sayısız başka kanıtlarla birlikte Amerikalı ressam Thomas Eakins'in iki tablosu *Gross Kliniği* (1875) ve *Agnew Kliniği* (1889) buna tanıklık etmektedir. Bu tablolarla ellerinde neşter tutan cerrah ve asistanların hastalarını çıplak elle muayene ettikleri görülmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın sonuna dek kurumsal camianın baskın otoritesi gözle görüleni kabul etmeye yanaşmadı: Hijyen hayat kurtarıyordu. Bütün dünyaya dayatılan bu kendi kendini aldatmaca çok sayıda ölüme yol açmıştır. Bilimi temsil edenler yalnız kendilerini değil, hastalarını ve halklarını da kandırmışlardır.

“Bay Pasteur kuduz aşıyor!”

(Profesör Peter, Bilimler Akademisi, 1886’da)

7 Temmuz 1885 günü Louis Pasteur kuduz bir köpek tarafından on dört yerinden ısırılmış ve güçlkle yürüyebilecek halde olan, dokuz yaşındaki Alsaceli Joseph Meister’e , kuduza karşı geliştirmiş olduğı aşığı ilk defa uygulayacaktı. Bütün gece hiç uyumamıştı, gerçekten de ürkütücü bir ikilemle karşı karşıyaydı: Aşısı çocuğun hayatını kurtaramazsa bütün kariyeri bitecekti. Eğer aşığı uygulamazsa çocuğun ölümüne sebep olabilirdi.

Bu aşığı yapmak için resmî bir yasağı çiğnemesi gerekiyordu. İnsanlar üzerinde tıbbi deney yapmak yasaktı. Dahası o bir “uzman” değildi; yani bir doktor değil kimyacıydı. Aşısını daha önce yalnızca tavşanlar ve köpekler üzerinde denemişti ve insanlar üzerinde etkili olabileceğinden emin olamıyordu.

Joseph Meister’i ısırması olan köpeğin kuduz olduğundan emin miydi peki? Evet: Hayvanın cesedini alıp otopsisini yapmış ve midesinde bolca kuru ot ve tahta parçaları bulmuştu, bu da kuduz hayvanlarda her zaman görüldüğü üzere köpeğin karşısına çıkan her türlü nesneyi ısırması olduğunu gösteriyordu.

Sonunda enjeksiyonu yaptı. Bu, bir dizi aşının ilki oluyordu. İlk aşı kuduz köpeğin on dört günlük kemik iliğinden, sonuncusuysa bir günlük iliğinden yapılmıştı. Son iğne 16 Temmuz günü yapıldı. Gerginlikten bitkin düşmüş olan Pasteur de dinlenmek üzere gittiği Morvan’da Joseph Meister’in durumunu kendisine bildirecek olan telgrafı beklemeye koyuldu. Beklediği haber ancak 16 Ağustos’ta geldi: Çocuk kurtulmuştu.

Aynı yılın ekim yılında Pasteur ikinci bir hastayı daha tedavi etti ve çoban Jupille’yi kurtarmayı da başardı.

Bu durumda Pasteur'ün, bilimin şimdiye kadar karşısında çaresiz kaldığı ölümcül hastalık kuduza karşı bir tedavi geliştirebilmiş olduğuna inanması için yeterli nedeni vardı artık. Bu arada yine kuduz bir köpek tarafından ısırılmış olan üçüncü bir hastaya, Louise Pelletier adında bir küçük kıza daha baktı. Ancak bu kız kendisine ısırıldıktan otuz yedi gün sonra başvurmuştu ve geç kalmıştı. Hastalığın kuluçka dönemi bir aydı ve bunu da bizzat Pasteur kuduz kurbanları üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda ortaya çıkarmıştı. Kasım ayında Pasteur, Louise'in ölüm haberini aldı. Bu olay onu derinden yaraladı. Oysa Louise'in babası, kızının durumunun umutsuz olduğunun farkındaydı ve daha sonra şöyle yazacaktı: "Yaşamım boyunca tanıdığım bütün büyük adamlar arasında hiçbirisi bana daha büyük görünmemiştir"

Aşının Joseph Meister üzerindeki başarısı tıbbın en büyük zaferlerinden biriydi ve hem tıp hem de bütün bilim dünyası bunu coşkuyla kutlamalıydı.

Ama hiç de öyle olmadı.

*

Pasteur kamuoyundan tıbbın zirvelerine kadar uzanan, kocaman bir düşmanlık duvarıyla karşılaştı. 26 Ekim 1885'te yazdığı güncelyi Bilimler Akademisi tarafından yayımlansın diye Akademi'nin önde gelen şahsiyetlerinden Emile Roux'ya teslim ettiğinde Roux onu geri çevirdi: Kuduzun kuluçkasının altı aydan bir yıla dek sürdüğüne itiraz ediyordu.

İşin aslı, bilgin o çağda halk arasında "animalküller" olarak bilinen mikroplar kuramıyla çevresindekileri huzursuz etmişti. 1860 yılında yaptığı deneyle su balonları içindeki kirlenmenin havada asılı bulunan mikropların sayısıyla orantılı olduğunu ortaya koymuş olması kendiliğinden oluşum kuramını öldürüyordu. Gerçekten de on dokuzuncu yüzyıl ortalarına dek gerek bilginler gerekse halk inatla salgın hastalıkların adına "miyazma" dedikleri ateş taşıyıcı buharlarla yayılmakta olduğuna inanıyorlardı ve hatta pek çok kişi sıçanların kirli çamaşır yığınları içinde ya da nemli mağara köşelerinde kendiliğinden oluştuğunu iddia ediyordu. "Kendiliğinden oluşum"

hemen hemen bir dogmaydı. Hem de çok eskilere dayanıyordu: Hâlâ bir otorite olarak görülmekte olan büyük Aristoteles milattan önce dördüncü yüzyılda *Hayvanların Parçaları* adlı eserinde şöyle yazıyordu:

“Yılanbalıklar cinsel birleşmeden ileri gelmezler, yumurtlayıcı değildirler ve sperm ya da yumurtalık taşıyanına rastlanmamıştır [...] Toprağın derinlikleri dediğimiz yerlerde, doğal olarak çamurun ve nemli toprağın bulunduğu alanların içinde oluşurlar”

Bu varsayımın sayısız yankılarından biri olarak Sevilalı Aziz Isidore yedinci yüzyılda şu iddiayı ortaya atmıştır: “Arılar çürümüş dana etinden ürerler.”

Din tarafından da güçlendirilen gelenek, bilimi yarmakta olan ve filozof Max Weber’in tanımlamasıyla “dünyanın uyandırılışı”nı gerçekleştirecek olan “mekanikçi” görüşü küçümsemiştir. 1872’de Toulouse Üniversitesi’nden bir fizyoloji profesörü olan Pierre Pochet *Evren: Sonsuzca Büyük ve Sonsuzca Küçük* eserinde şunları yazdı:

“[Louis Pasteur’ün] mikropolar kuramı gülünç bir kurmacadan ibarettir. Havada bulunan mikropların bütün bu organik kaynatmalar içinde gelişebilecek kadar çok sayıda olabileceklerine nasıl inanırsınız? Eğer bu doğru olsaydı, demir yoğunluğunda kalın bir bulut oluşturuyor olmaları gerekirdi.”

Daha önce de Pouchet adında Rouenli doğal tarih müzesi müdürü, 1858 yılında Bilimler Akademisi’ne yazdığı bir mektupta atmosferli havadan yoksun bir ortamda “animalküller” ve bitkiler üretmenin mümkün olduğunu kanıtlamak için çokça çaba harcamıştı.

*

1857’de Pasteur maya mantarı ve bakterileri kontrol ederek üretimlerine düzenleme getirerek Lille bölgesindeki alkol üreticilerine büyük bir iyilikte bulunmuştu. Maya mantarı mı? Bakteri mi? O sırada kimse bunların adını duymuş değildi ve fermantasyon mekanizması da bilinmiyordu. Ancak Pasteur, bu mekanizmayı (maya mantarlarının bir kısmının oksijenin varlığında bir kısmının yokluğunda tepki verdiğini) açıklayıp göstererek mikroskobuyla yaptığı gözlemler sonucunda maya mantarlarının varlığını kanıtlamıştı. O

halde üzümün, elmanın, pancarın ya da diğerlerinin mayalanması kendiliğinden olmuyordu. O zaman bu sürece müdahale edilmesi de mümkündü.

Her ne kadar o dönemin mikroskopları çok sınırlı bir büyütme sağlıyor olsa ve laboratuvarlar da marangozların aletlerini keskinleştirmeye çalıştıkları atölyelerden ibaret görülse bile Pasteur dev adımlarla ilerliyordu. 1874'te İskoç cerrah Joseph Lister ona, "çürüme mikropları" hakkındaki kuramını kendisiyle paylaştığı için teşekkür ediyordu. Bu mikropların ne olduğunu bile bilmeksizin Lister onları antiseptik sistem ve fenik asit gibi ürünler kullanarak yok etmeye karar vermiş ve mükemmel sonuçlar elde etmişti: Yaralar artık mikrop kapmıyordu. Pasteur gizemi daha da derinleştirmeye karar vermiş ve 1877 yılında Davaine, bakterilerin anilinle renk değiştirmesinden faydalanarak şarbon basili denen bir bakteriyi keşfetmişti. 1881'deyse Pasteur şarbon aşısını geliştirerek, çok eski çağlardan bu yana hem insan hem de hayvanları kırıp geçirmekte olan bir hastalığı neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştı.

İşte o sırada "sonsuzcasına küçükler" in yaşayanlar üzerinde çok büyük bir rol oynamakta oldukları sezgisine sahip olmuştur. Bunlar bulaşıcı hastalıkları başlatabildikleri gibi mayalanmanın kimyasal tepkileri örneğindeki cinsten olanlar da yararlı tepkimeleri kolaylaştırabilmektedirler. Günün birinde maya mantarları, protozoalar, bakteriler ve diğerlerinden oluşan, açıklamalı bir hayvan kataloğu oluşturmak gerekecekti. Ancak o çağda yaşam bilimleri, mekanik ya da fizik kadar hızlı gelişemiyordu.

1885'te Pasteur'ün bilimsel itibarı unvanları yeterince saygındı. Ancak kuduzla karşı geliştirdiği aşıya karşı çıkılıyordu. Pek çok meslektaş için kendiliğinden oluşum ilkesinin dışlanması kendi eğitimlerinin atıl hale gelmesi anlamını taşıyordu ve bu yüzden de kendilerini yeni baştan eğitmeleri gerekecekti. Mikroskop gözlemlerini temel alarak varlıklarını kanıtlamış olduğu bu bakteriler, mantarlar ve bütün öteki "animalküller" kavramı, onların bütün bilgilerine meydan okuyordu. Bu minicik varlıkların insanları hasta edebildiğini kim kanıtlayabilirdi sanki?

Kuduzla karşı aşı mı? Masal bu! Hem sonra kuduz gerçekten bulaşıcı bir hastalık mı acaba? Öyle olduğu 1804 yılından beridir

kanıtlanmıştı: Kudurmuş bir köpeğin salyası sağlıklı bir köpeğe sıringa edilmiş ve onu da kudurttuğu gözlenmişti. İskandinav ülkeleri yolculuklar sırasında sahiplerine eşlik eden köpekler için barınaklar yaptırarak kuduzu kendi topraklarından temizlemişlerdi. Ancak tutucu kesimler bunları anlamaya yanaşmıyordu. Hem zaten Pasteur de hastalıkların başlamasında bu türden “mikrop”ların –bu yepyeni sözcük 1878’de Sédillot tarafından türetilmişti– oynadığı rolü kanıtlayabilmiş değildi. Bunun da bir nedeni vardı: Dönemin mikroskopları, virüslerin görülebilmesine izin vermiyordu.

Yine de Pasteur’ün başarı haberleri bütün Avrupa’ya yayıldı. On dokuz Rus, üstada tedavi olabilmek için Smolensk’ten dörtlü gelmişlerdi. Ne var ki bunlardan üçü için artık çok geç kalınmıştı. Ancak diğer on altısı kurtarıldılar.

Pasteur’ün düşmanlarının sabrı artık taşıyordu.

*

Kuduz aşısının kendini kanıtlamaya başladığı yıl, canlı hayvanlar üzerinde deneyler yapılmasına karşı kurulmuş birliğin sekreteri olan Bayan Huot adında heyecanlı bir hanım Pasteur’e şöyle yazıyordu:

“Hem oğlum hem de ben, kendimizi sizin laboratuvarınızdaki herhangi bir köpeğe ısırtmaya hazırız. Yaralanmamızı da sizin yardımınıza başvurmaksızın kendimiz iyileştireceğiz.”

23 Temmuz 1886 günü, Paris’in dördüncü bölgesindeki şenlik salonunda “Pasteur karşıtı konferans” düzenlendi. Hazırladıkları “mikrop kuramları ve kuduz” üzerine bildirge şöyle başlıyordu:

“Fırsatçı basın Bay Pasteur’ün sapkınlıklarını yaymak için çabalamaya başladığından bu yana bu kimyacının sözde buluşları hakkındaki abartılardan sizleri haberdar etmemizin gerekli olduğu kanısındayız...”

Bunu yaparken de veteriner okulları eski müfettişi olan Bay Bouley adında birini sıkça alıntılıyorlardı.

Ünlü gazeteci Henri de Rochefort *L’Intransigeant* gazetesinde bir dizi lekeleyici makaleye imza atıyordu. Bir başka gazeteci Victor Meunier sözde aşı yaparak öldürdüğü kişilerin cesetlerini saklamakla

suçluyordu. *L'Ami du Peuple* gazetesi tıp uzmanlarından oluşan bir komisyonun Pasteur'ün Sainte-Anne ya da Charanton tımarhanelerinden hangisine yatırılacağını karar vermeye çalıştığını duyuruyordu.

Pasteur karşıtlarının en şiddetlisiyse onu, kuduzu aşılayarak yaymakla suçlayan Tıp Akademisi profesörü Peter idi ve bir toplantıda açıkça şu suçlamada bulunuyordu: "Paris'te bu yeni ve şiddetli yöntemle kendisine kuduz aşılanmış bir hastayı duyurmak istiyorum..." Saldırılarına ancak 12 Temmuz 1887'de, tıp âleminin soyluları olan meslektaşları Vulpian, Brouardel ve Charcot sonunda gözle görülen gerçeğe boyun eğerek onu da söylemlerini yumuşatmaya davet ettiklerinde, kendi mevkii için endişeye kapıldığından son verecekti. Pasteur'ün yöntemi nasıl olduğu henüz bilinemese de kuduza karşı aşılamaı gerçekten başarıyordu.

Bu karalama kampanyasının şiddetinden ve kötücüllüğünden midesi bulunan Pasteur ise Bordighera'da emekliliğe çekildi.

Birkaç bilim adamının girişimiyle Pasteur'ün buluşlarına karşı düşmanlık bütün toplumda iki yıldan fazla sürecektir kindar bir aldatmacaya yol açmıştı. Böyle bir aldatmaca bilimin bizzat kendisine karşı düşmanlıktan ileri geliyor, ilahi bir ceza olarak görülmekte olan hastalığı fiziksel nedenlere bağladığı için bilimi maddeci olmakla suçluyordu. On sekizinci yüzyılda paratonere karşı geliştirilen düşmanlık gibi bunun da kökleri dine çok az, hurafelereyse çok şey borçlu olan bir spiritüalizmde bulunuyordu.

“Sanden elektrikli kemeri her şeyi iyileştiriyor.”

(Birleşik Devletler’de 1890 yılında yeni bir “buluş” için başlatılan reklam kampanyasından)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Batı dünyasında bilime duyulan ateşli inanç, adına Elektrik denen periyi yarı tanrısallık katına yükseltmişti. En başta tıp alanında olmak üzere ondan her şey beklenir hale gelmişti. Örneğin Fransa’da Profesör Arsène d’Arsonval hastaları çeşitli biçimlerdeki Faraday kafeslerine yerleştirerek onları elektromanyetik alan içinde tutmaya dayalı bir tedavi geliştirmişti. Elbette ki bu yöntemle darsonvalizasyon adı verildi ve uykusuzluktan romatizmaya kadar her türlü hastalığı iyileştirmesi umuldu. Bakteriyolojik kuvvözün mucidi olan d’Arsonval deli değildi, elektromanyetik alanın kimi etkilerini fark etmişti ancak bilimin yüz yıl sonra bile kuşkuyla yaklaşacağı³⁷ bu alanların asıl etkilerini kanıtlayabilmek için daha başka incelemeler gerekecekti. Darsonvalizasyon yirminci yüzyılın başlarında ortadan yok oldu. Bir saçmalık ya da bir dolandırıcılık olarak görülmeye başladı.

Elektriğin tedavi amaçlı uygulamalarından Amerika Birleşik Devletleri de nasibini aldı. Dr. Sanden’in elektrikli kemeri bunun en güzel örneğidir:

“İnsanoğlunun her türlü hastalığı için özel olarak icat edilmiştir. Her cinsten sinir rahatsızlıklarını, iktidarsızlığı, spermatoreyi, gece boşalmalarını, gerginliği, bellek kaybını, fikir bulanıklıklarını, halsizliği, idrar zorluğunu, sırt ağrılarını, romatizmaları, damar ve mesane tıkanıklıklarını, gençlerin gizli alışkanlıklarından kaynaklanan çeşitli sorunları ve olgun yaştaki tutku aşırılıklarını iyileştireceğini kesinlikle garantiliyoruz. Küçülmüş ya da az

37 Bakınız sf. 201.

gelişmiş organları büyötmeye yönelik patentli süspansuarınız için geri ödeme garantisi veriyoruz.³⁸"

Göröldüğü üzere, yalnız çağın koyu ahlakçılarının zihninde değıl, Sanden elektrikli kemerinin nimetleri arasında da cinsellik önemli bir yer tutuyormuş. Yirminci yüzyılın başında bu kemerden de bir daha söz edildiğı hiç duyulmadı. Bu hilekârlığın uzaktan akrabası olan, genel gerginliğı azaltmaya yönelik manyetik bileziklerse aynı derecede iddialı değıllerdi belki ama daha kalıcı bir başarı kazandılar

38 Morgan ve Langford, *Facts and Fallacies*, bakınız kaynakça sf. 383.

“Tıpkı hayvan soylarının iyileştirilmesi gibi insan soyunun iyileştirilmesi de mümkündür”

(1900'den başlayarak öjenistlerin uzlaşısı)

İnsanlığın birden fazla ırkı olduğu yönünde geniş olarak paylaşılan kanı³⁹, genetiğin doğuşu ve tıbbın ilerlemesi on dokuzuncu yüzyıl sonlarında yalnızca bilim alanında değil Batı tarihinin tamamındaki en zehirli aldatmacalardan birinin doğmasında etkili olmuştur. İnsan “soyu”nun hayvan yetiştiriciliği yöntemleriyle, eleme ve melezlemenin yanı sıra “hasarlı öznelere”in ortadan kaldırılması yoluna da başvuru olarak iyileştirilebileceği olasılığı. Bunun adı insan öjenizmiydi. Bu terimin adını, rastlantının acımasız bir oyunuyla Charles Darwin’in kuzeni olan Sir Francis Galton (1822-1911) adlı bir İngiliz doktor koymuştur. İstatistiği kullanmakta usta olan bu doktor, İngiliz çiftleri incelediği *Hereditary Genius* adlı eserinde “seçkin erkekler” ve zengin mirasçılar arasındaki evliliklerin “yetenekli bir soy” yaratacağını kanıtladığına inanmaktadır. Vasiyetinin koşulları arasında bir öjenizm kürsüsünün kurulması da yer alıyordu. Yirminci yüzyılın şafağında bu bilimsel sapkınlık Batılı bilim çevrelerinde çok geniş bir kabul görmüş ve uzun bir ömür sürmüştür. Ancak biyolojinin gelişmesi sayesinde gerçek yüzü ortaya çıkmış ve suç niteliği taşıyan, hiçbir bilimsel dayanağı bulunmayan, sorumsuz ve korkunç bir aldatmaca olduğu tanınmıştır.

Gerçekten de kimi kalıtsal hastalıkların keşfedilmesi, pek çok ünlü bilim adamının her türlü “eksikliği” -kullandıkları terim buydu-atavizmden kaynaklandığı sonucunu çıkarmalarına sebep olmuştu. Bu noktada öjenizmi beslemiş olan dizginsiz iyimserlik, karakterlere ve

39 Bakınız sf. 126.

inanıslara göre az ya da çok şiddetli renklere bürünmüştür. Charles Richet gibi bir bilgin 1916 yılında alınacak büyük önlemlerden birinin “hasarlı kişilere evliliğin yasaklanması” olduğunu açıklayacaktı. Hasarlı derken kastettiği “kusurlular, yozlaşmışlar, şekli bozuk olanlar, gelişmemişler, eksikler, ıslah olmaz haytalar, deliler, nevrastenikler” idi. Bu terimlerden çoğu hiçbir bilimsel içerik taşımıyordu, çünkü o devirde bile “yozlaşmış” ya da ıslah olabilen veya olmayan “hayta” tıbbi bir tanıma sahip değildi. Nobel Tıp Ödülü sahibi Richet dogmatik sersemliğin sınırlarını geri çekmiştir.

Kimileri bu konuda daha ılımlıydı gerçi ama öjenizm ilerlemesini sürdürdü. American Eugenic Society 1926’da kuruldu ve üst sınıfların servetleriyle toplumsal konumlarının üstün bir genetik sermaye (bununla ne kastetmiş olduklarını bilen yok) tarafından “haklı çıkarıldığı” fikrini kararlılıkla savundu. Amerikan öjenistleri hükümetlerini de etkileri altına alarak Yunanlılar, İtalyanlar ya da Doğu Avrupa kökenliler gibi “alt tabaka” bireylerine göç sınırlamaları getirilmesini teşvik ettiler.

*

Amerikalı taraftarları “akılsız” vatandaşların, “geri zekâlılar”ın ve epileptiklerin kısırlaştırılmasını zorunlu hale getirmeyi isteyince öjenizm daha da tehlikeli bir hal aldı. ABD nüfusunun yarıdan fazlası bu yöndeki yasalara kabul oyu verdi ve 1970’lere dek pek çok zoraki kısırlaştırma vakası kaydedildi.⁴⁰

III. Reich örneği İkinci Dünya Savaşı’nın ne öncesinde ne de sonrasında öjenistleri durdurmak için yeterli olamadı. 14 Temmuz 1933’te, tam da Doğu Avrupa Yahudilerinin göç etme haklarının elinden alındığı ve daha önce göç etmiş olanların da milliyetlerini yitirdiği gün genetik olarak hasta çocukların önlenmesine ilişkin yasa (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuses*) Almanya’da onaylandı. Bu yasaya göre sözde kalıtsal nitelik taşıyan her türlü hastalığa sahip kişiler zorunlu olarak kısırlaştırılacaktı. Bu hastalıklar arasında ruh zayıflığı, şizofreni, manik-depresif çılgınlık, “genetik epilepsi”, Huntington hastalığı, genetik körlük ve sağırılık ile ağır

40 *Britannica Ansiklopedisi*, 1994 basımı, “Öjenikler”.

alkolizm de vardı. 1933 ve 1937 yılları arasında bu nitelikteki iki yüz bin kadar insan kısırlaştırılmış, Nazizm dehşetleri tablosunun unutulmuş kurbanlarının oluşturduğu bu sayı savaşın sonunda dört bini aşmıştır. Ancak öjenistler çalışmaya Hitler'in iktidara gelmesinden bile önce başlamışlar, çeşitli psikiyatri kuruluşlarında hastalar ne kendilerinin ne de ailelerinin rızası alınarak kısırlaştırılmıştı.⁴¹ Hastaların hepsi Yahudi değildi ama Yahudi olanlar daha da fazla işkenceye maruz kalıyorlardı.

Yirminci yüzyılın biyolojik gelişmeleri öjenizmi tam olarak tedavi etmese de kimilerini buna yakın önlemler almaya yöneltmiştir. Hemofili ve fenilektonüri gibi kimi anormalliklerin gerçekten de kalıtsal nitelikli olduğunun kanıtlanması çiftleri doğacak çocuklarının bu ya da benzeri rahatsızlıklara sahip olma riskini öğrenmek için genetik danışmanlara yönlendirmişti. Ancak burada çiftlerin amacı "soy"u iyileştirmek değil, dünyaya az ya da çok ciddiyete engelli olan bir çocuk getirmekten kaçınmaktı.

Tam anlamıyla öjenizm ise bütün çılgınlığını Güney Amerika'da, savaştan sonra Nazi mitolojisine takıntısı olan doktorların kurdukları bir insan yetiştirme çiftliği olan *Colonia Dignidad*'da ortaya dökmüştür. İyileştirilmiş yeni bir soy yaratma bahanesiyle burada kendi kriterlerine göre seçmiş oldukları öznelere üremeye teşvik ediyorlardı. Sonuçlar acınası oldu.

Olağanüstü kişilerin spermalarının saklanacağı özel sperm bankaları gibi kimi münferit tasarımlar kamuoyu tarafından ahlaki nedenlerle reddedildi. Genetik de bilimsel nedenlerle bu tercihi destekliyordu.

*

Öjenizme karşı en temel itiraz biyoloji tarafından sağlandı: Genetik bir Lego oyunu değildir ve kimi belirli durumlar haricinde karakterlerin aktarımı öjenistlerin inandıkları gibi mekanik bir nitelik taşımaz. Araştırmacıların yasalarını belirlemek için çaba harcadıkları bir rastlantı herhangi bir hastalığa sebep olan genlerin aktif ya da pasif hale gelmesine yol açmaktadır. Örneğin kimi kanserlerin genleri açıkça belirlenebilmiş olmasına karşın bunlar kolaylaştırıcı koşullar

41 Saul Friedländer, *L'Allemagne nazie et les Juifs*, bakınız kaynakça sf.383.

dışında kişinin soyundan gelenlerin hepsinde zorunlu olarak kendini göstermez. Kendiliğinden oluşan genetik mutasyonların ötesinde yaşam biçimi kimi genleri harekete geçirebilir ya da geçirmeyebilir ve bu da epigenetiğin işaret ettiği gibi kalıtsal yolla olabilir. Gelecekte risk taşıyan genlerin hareketsiz hale getirilebilmesi için genetik yapıya müdahale edilmesi söz konusu olabilir ancak bu durum öjenistlerin tasarladıkları şekilde “soyu iyileştirmek” adına insanların ortadan kaldırılmasından ya da hadım edilmesinden tamamen farklı bir şeydir.

Bu çok uğursuz bir aldatmacaydı.

“Hayvanlardan alınan organların nakliyle gençliğin geri kazanılması mümkündür.”

(Yirminci yüzyıl başında “vitalist” doktorların temel ilkesi)

Yirminci yüzyılın en şaşırtıcı aldatmacalarından biri de cehalet ile temelsiz felsefi inanışların kesiştiği noktadan kaynağını almıştır. Ancak buna karşın doktorlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bilmedikleri şey, hayvanların organlarının birinden diğerine aktarılabilmesi için iki tür arasında belli bir doku uyuşmasının bulunması gerekliliği idi. “Vitalizm” etiketi altında bir araya getirilmiş olan, bulanık felsefi inanışlarıysa bir organizmadan diğerine taşınabilecek nitelikte bir “yaşam sıvısı”nın bulunduğuydı. Onlarca yıl boyunca, birbirlerine yabancı olan hayvan türleri arasında uygunluğuna bakmaksızın ve yol açacakları çoğunlukla felakete yakın olan sonuçlar hiç hesaba katmaksızın organ nakilleri uygulamaya devam etmiş olmasalardı, yaptıklarını yalnızca basit bir hata olarak görmek mümkün olabilirdi.

Başka kişilere zarar vermek pahasına hatada inat etmek aldatmaca kapsamına girer.

Bu akım on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar uzanıyor ve çeşitli aşamaları içinde anlatılmayı hak ediyor. 1887 yılında Claude Bernard’ın Collège de France’taki halefi ve herkes tarafından sayılan bir bilgin olan ünlü astronomi uzmanı Charles-Edouard Brown-Séquard koyun testislerinden alınarak hazırlanmış bir “sıvı”yı kendine enjekte ettiğini açıkladığında kınayıcı ünlemlerin yükselmesine sebep oldu. Kendisi o sırada yetmiş yaşındaydı ancak bu yolla genç bir adamın kas gerginliğine ve zihin canlılığına kavuştuğunu ve ayrıca da “yaşama zevki”ni geri kazandığını söylüyordu. Bunlarla ne demek istediği tam olarak bilinmiyorsa da yedi yıl daha yaşadı. Bir septiseminin ya da daha kötüsü anafilaksi şokunun kurbanı da olabilirdi ama kendinden başka kobay olarak kullanabileceği biri yoktu.

1900 yılındaysa gelecekte Nobel Ödülü kazanacak olan Alexis Carrel (1873-1944) daha temkinli davrandı: Viyanalı Jürgen W. Harms'ın izinden giderek nakil deneylerini fareler ve sıçanlar arasında yaptı. 1906'daysa Jaboulay adında biri domuz ve keçiden aldığı damarları iki insana naklederek gidişatı hızlandırdı, ancak elde ettiği sonuçlar öylesine acınası oldu ki bugün önadı bile bilinmiyor. Hunger, Neuhof ve Schonstadt tarafından Java maymunu, kuzu ve makak damarlarıyla yapılan benzer deneyler de daha iyi sonuçlar veremedi. Bu aşamada hayvandan insana yapılan her türlü organ nakli çalışmaları askıya alınmalıydı. Ama öyle olmadı.

1915'te Rus kökenli bir doktor olan Serge Voronoff, şempanze tiroitlerini tiroit yetersizliği çekmekte olan hastalara nakletti. Hatta savaşta yaralanmış bir askere şempanze kemiği bile nakletmiştir. Bu talihsizlere daha sonra ne olduğunu gösteren dosyalar vardıysa ve bugün hâlâ duruyorsa bile biz onlara ulaşamadık ancak alınan sonucun kuşku götürür bir yanı da yok. Bu nakillerin ne derecede çılğınca olduğunu gösterebilmek için doku uyuşumunun yalnızca kan gruplarına (ABO sistemi) değil daha başka pek çok sisteme de bağlı olduğunu hatırlatalım: Rh, Kell, Kidd, Duff, MNS, PI, Lewis ve özellikle de HLA (*Human Leucocyte Antigen*). Bu sonuncusu Voronoff'un maceralarından altmış yıl sonra 1980 Nobel Ödülü sahibi Fransız Jean Dausset tarafından bulunmuştur. İmmünosupresyon tedavisi olmaksızın yapılan ilk başarılı damar naklinin 1999 tarihli olduğunu da belirtelim.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca hayvandan organ naklini deneyen pek çokları yaşamsal işlevleri korumayı denemişlerse de hepsi birkaç saat ya da en fazla birkaç gün sonunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

*

Voronoff bir yeraltı kliniğinde çalışan, şarlatan bir doktor bozuntusu değildi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'daki Rus hastanesinin başcerrahı olarak çalışmış ve 1921'de Collège de France'ta deneysel cerrahi profesörü olmuştu. 1920 yılında yaşlanmasını geciktirmek amacıyla bir adama maymun testisleri nakletti. 1930 yılına dek bu türden beş yüz müdahale gerçekleştirmiştir. Diğerleri gibi o da doku

uyuşmasının gerekli olduğundan habersizdi ama bunun yanı sıra yaşlanmanın doğal sürecinin DNA tarafından yönetildiğini ve cinsel hücrelerin hele bir hayvanınkilerinin bu işle hiçbir ilgisi olmadığını da bilmiyordu. Yaptığı nakillerin tutmuyor olduğunu bilmiyor olamazdı ama yazdığı neredeyse istisnasız olumlu raporlarda, meslektaşlarına ve kamuoyuna tıp alanında önemli bir boşluğun doldurulduğu ya-nılsamasını uyandırıyor. Buna göre altmış üç yaşından seksen üç yaşına kadar adamlar kaslarının gerginliğine, tenlerinin esnekliğine, görüşlerinin keskinliğine ve libidolarının sağlamlığına geri kavuşuyorlar, saçları çıkmaya başlıyor, tansiyonları düşüyordu.

Bu sahte sonuçlar hem hekim hem de hastaları tarafından çift taraflı olarak doğrulanıyordu. Dönemin tıp âlemi ve halk ise gerçeğin farkına varamıyordu.

Oysa Voronoff tek bir vaka değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde de rakipleri türemişti. 1918 yılında, Kansas City Eclectic Medical University'nin bir çalışma kolu tarafından verilmiş, sahte bir unvan dışında gerçek bir diploması olmayan bir endüstri şövalyesi Milford'da içinde altı cerrahın çalıştığı, elli yataklı bir hastane açtı. Adı John Romulus Brinkley'di.

Yine sahte bir eczacılık ruhsatına sahip olan Brinkley on altı yıldır iktidarsız olan bir çiftçiye teke testisleri naklederek onu tedavi etmişti. Hasta sonuçlardan çok memnun kaldığını açıkladı. Brinkley böylece ün saldı. O dönemde hatırı sayılır bir miktar olan 750 dolar karşılığında nakil yapıyordu.

Medyanın etki gücünün bilincinde olduğundan 1923'te Kansas'ın ilk radyo istasyonu olan KFKB'yi (*Kansas' First Kansas' Best*) kurdu ve onun aracılığıyla konudan hiçbir haberi olmayan dinleyicilere "erkek yorgunluğu" ve salgıbezi yetersizlikleri gibi sorunları tedavi edebilen sahte ilaç ticaretine dayalı bilimini övmeye koyuldu. Bu şekilde kendi ecza firması olan Milford Drug Co. tarafından üretilen hayal ürünü ilaçlarını satabiliyordu.

Çok geçmeden Milford hastanesinin yatakları günde elli hasta temposuyla kendisine doğru akmakta olan kişileri barındırmaya yetmez oldu ve Kansas'ta testisleri çıkarılmadık teke kalmadı. 1930'da basında çıkan haberler Brinkley'in önlenemez gözüken yükselişini tehlikeye attıysa da bu ifşaatların konusu, yaptığı nakiller değil,

içki yasağı döneminde gizliden gizliye alkollü içkiler üreten bir kaçakçılık işiyle uğraşmış olmasıydı. Yine de bu vesileyle diplomaları tartışmaya açıldı ve sonucunda da tıpla uğraşmak için yasal izne sahip olmadığı ortaya çıktı. Kansas City’de tabipler odasının karşılığı olan Board of Medical Examiners onun bir şarlatan olduğuna karar verdi ve federal hükümet de radyosunun ruhsatını elinden alma tehdidinde bulundu. Kansas’ta yargıyla başı belaya girince Texas’a yerleşmek zorunda kaldı ve burada da güçten düşmüş hastalar için bir klinik açtı. Buradaki yeri de tıpkı Kansas’taki kadar rağbet gördü. Brinkley’in suç niteliğindeki dalaverelerine yerel ve federal yetkililer ancak 1934 yılında bir son verebildiler. Hastalar yargıya başvurarak onun söylediklerine inanıp yaptıkları nakillerin sonuçları için tazminat elde ettiler.

Brinkley, Voronoff’a göre on kat daha başarılı ya da başarısız olmuştı: beş bin teke testisi nakli.

*

Voronoff ve Brinkley’in çeşitli takipçilerinin dökümü bize bu türden aldatmaca ve sahtekârlıklara kalkışan kişilerin cehaletten kaynaklanan pervasızlığı hakkında daha fazlasını söylemiyor. İşin şaşırtıcı yanı hükümetlerin bu kimselerin uygulamalarına bunca uzun sürelerle göz yummuş olmasıdır. Her ne kadar organ nakli gibi konulardaki tıbbi bilgiler o yıllarda henüz çok ilkel olsa da sırf tıp ahlâkı Voronoff’un durumunda pervasız, Brinkley’inindeyse yasadışı olan böyle müdahalelerin yasaklanmasını gerektirmeliydi. Buna her iki durumda da kamuoyunda belli bir şüphecilik oluşmaya başlamış olduğunu ve mizahçılar ile karikatüristlerin bu iki adamı büyük bir şevkle dillerine dolamış bulunduklarını da eklemekte de fayda var.

Testis nakli faslı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapandı ve bir daha da tıp tarihi boyunca izlerine pek fazla rastlanmadı. Bu da nakillerin en iyi ihtimalle işe yaramaz nitelikte olduğunun yeterli ve gerekli bir kanıtıdır. Ne de olsa eğer bu işten sonuç alınabildiği doğrulanmış olsaydı dünyanın bütün büyük hastanelerinde yirmi birinci yüzyılda bu türden nakillerin yapılıyor olacağı apaçıktır.

Ancak paralel tıbbın bu en hafif ifadesiyle tartışmalı faslından ders çıkarmak henüz mümkün olmamıştı.

Örneğin 1930'lardan başlayarak İsviçre'de, Doktor Paul Niehans (1882-1971), Fransa'da yasaklanmış olan bir uygulamayla kuzu cenninlerinden alınmış hücreleri insanlara enjekte etmiştir. Aynı dönemde Rus Filatov da "müşterileri"ne plasentadan çıkarılmış kürler sunmaktaydı.

Bu iki hekimin hatalı kuramları uygulamaya koydukları ve bu durumda da yasadışı bir şey yapmadıkları varsayılabilir. Belki de hayvan hücreleri sayesinde insan organizmalarının "yenileneceğine" içtenlikle inanıyorlardı. Ancak tıbbi bakış açısıyla bir hata işlemişlerdi: Hiçbir bağımsız araştırmaya dayanmayan kişisel varsayımlarından hareketle müşterilerinin sağlığını tehlikeye atmışlardı. Üstelik bunda inat etmişlerdi. Bu durumda onların yaptığı da aldatmaca sayılmalıdır.

Elli yıl kadar sonra biyoloji yabancı hücrelerin insan organizmasına uyum sağlayamayacağını ve bu türden tedavilerin cehaletten ya da hayalcilikten ileri geldiğini kanıtlamıştır. Hayvandan insana nakil ancak ve ancak organlar ya da dokular; transjenik denilen, yani laboratuvarlarda insan organizmasının reddedeceği genleri taşımayacak şekilde üretilmiş hayvanlardan alındığında mümkün olmaktadır. İlk transjenik hayvanlarsa ancak 2001 yılında üretilmeye başlamıştır.

Bu da öncesinde girişilmiş her türlü hayvandan insana nakil denemesinin başarısızlığa mahkûm olduğunu kanıtlamaktadır. Daha kötüsüye bu uygulamaların hastaya hayvanların retrovirüslerini bulaştırmış olmasıydı.

*

"Gençleştirme" girişimleri burada son bulmamıştır. 1950'lerde Romanyalı Dr. Ana Aslan üç dört haftalık prokain iğnesi kürleri önerdiğinde gerekçesi katı kuralcı sayılan pek çok doktoru şaşkınlık içinde bırakmıştır. Aslında o çağlarda kimi söylemler resmî ya da katı kuralcı tıba karşı "geleneksel", "hafif", "paralel" ve daha başka sıfatlar taşıyan tıpları öne sürüyorlardı.

Daha sonraysa Kaliforniya'dan organizmayı "arındırma"sı beklenen "şelatör" niteliğindeki bir ürün olan EDTA'nın (etileni diamin

tetra asetik asit) bir dizi enjeksiyonundan oluşan “şelasyon kşrleri” geldi. Gşrşnşrde teknik olan sşylem, girişimin hayalperest yanını pek de gizleyemiyordu, şşnkş EDTA kalsiyum fazlalığı hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır Bu durumun zamanından şnce gelişmiş kaş osteoporoz vakasına yol aştığını bilemiyoruz.

Dr. Alexandre Bogomoletz'in derinin altına bağışıklık sistemini harekete geşirecek toksinler enjekte etmeye yşnelik olan serumunu da unutulmasın diye anmış olalım...

“Yoğurt herkesin yüz kırk yaşına kadar yaşamasını sağlayacak!”

(Ünlü biyolog Ilya Metchnikoff, 1902’de)

Ilya Metchnikoff (1845-1916) kendisine adına fagositoz denen önemli bir fenomenin keşfini borçlu olduğumuz büyük bir biyologdu. Bu kavram insan organizması ile her türlü omurgalı, makrofaj ve ak-yuvar organizmalarındaki iki tip hücrenin, bakteri ve ölü hücreleri yiyerek organizmayı koruması anlamına gelir. Bu buluş kendisine 1908 yılının Nobel Tıp Ödülü’nü kazandırmıştır. Ayrıca yine aynı keşif iltihapların ve enfeksiyonlara karşı doğal bağışıklığın incelenmesinin de yolunu açmıştır. Pasteur de bu bilginin değerini önceden görmüş ve ona 1892 yılında Öğretmen Okulu’nda bir laboratuvar vermiştir.

Bununla birlikte Metchnikoff o çağda epeyce yaygın olan ve adına sonradan “mikrop fobisi” denecek bir hastalıktan muzdaripti ve insanın sürekli olarak onu yok etmeye çalışan mikropların saldırısı altında bulunduğuna inanıyordu. O yıllarda çevrede bulunan on binlerce bakteri çeşidinden ancak yüzde üç kadarının zararlı olduğu bilinmiyordu. Bilgin, ömrümüzü kısaltan iç ve dış mikrop-ların kurbanı olduğumuz anlamına gelen “kendi kendini zehirleme” kavramını geliştirmiştir.

Bulgaristan’da yüz yaşını aşmış oldukları söylenen çobanlarla karşılaşınca bu insanların nasıl beslendikleriyle ilgilenmiş ve hepsinin düzenli olarak yoğurt yediklerini öğrenmiştir. Sonra da yoğurdu inceleyerek bunun insanların saçlarının beyazlaşması bir yana, kır-çillaşmasına bile izin vermeden ileri yaşlara kadar yaşamalarına izin veren bir yaşam iksiri olduğu sonucunu çıkarmıştır. Metchnikoff büyük olasılıkla bu çobanların nüfus kâğıtlarındaki hataların kurbanı olmuştu, çünkü bu belgeler bulunamıyordu. Dahası on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Bulgar çobanları okuma yazma bilmiyorlardı ve

kendi yaşları hakkında ancak yaklaşık bir fikirleri vardı. Bu yüzden de onların gerçekte olduklarından çok daha yaşlı olduklarına inanmış olmalıydı.

Buna karşın o yoğurdun peygamberi olmayı tercih etti ve bu yiyeceğin bağırsakları kirleten bütün tehlikeli bakterileri öldüreceğini savundu. "Yoğurt herkesin yüz kırk yaşına kadar yaşamasını sağlayacak!" diye duyurdu. Bu besin aynı zamanda yaşlanmayı ve dolayısıyla saçların kırışmasını da önleyecekti. Metchnikoff bundan sonra bol bol yoğurt tüketti gerçi ama bu yetmiş bir yaşında ve kırışmış saçlarla ölmesine engel olamadı.

Daha sonradan yapılan bir inceleme Bulgar çobanlarının da çok uzun yaşadıklarının doğru olmadığını ve bunlardan çoğunun aynı adı taşıdıkları için belli karışıkları doğmuş olabileceğini ortaya koymuştur. Metchnikoff herhalde oğulları babalarıyla ve hatta belki de dedeleriyle karıştırmış olacaktı.

Sonraki yıllar boyunca "Bulgar basilleri" efsanesi kimi durumlarda abartılı boyutlara kadar ulaşmıştır. Örneğin Hitler diktatör olduktan sonra kişisel doktoru Dr. Morell'in Bulgar köylülerin dışkılarında aldığı basillerden kültür kürleri yaptırıyordu...

Her ne kadar Metchnikoff "gençlik iksiri"ne bağladığı umudun abartılı ve hatta temelsiz olduğunu fark edebilecek kadar yaşamış olsa da artık çok geç kalınmıştı. Bu çağa kadar yalnızca egzotik bir yiyecek olarak görülen yoğurt bu sayede beslenme alışkanlıkları arasında yerini almıştı ve sözde iksir olarak erdemleri unutulmuş olsa bile tüketimi ileriki yıllar boyunca giderek arttı.

Metchnikoff bir efsane yaratmıştı. Efsane bir aldatmacayı doğurdu ve aldatmaca ortadan kalktıktan sonra da alışkanlık çoktan kök salmıştı. Günümüzde yoğurdu severek tüketen hiç kimse artık her gün yediği bir kâse sayesinde yüz yaşına kadar yaşamayı ya da saçlarının rengini korumasını beklemiyor.

**“Bu radyasyonlara bundan böyle Nancy
kentinin onuruna N ışınları adını
veriyorum.”**

*(René Blondlot, 25 Mayıs 1903,
“buluş”u hakkında)*

1903 ve 1904’te iki yıla yakın bir süre boyunca “N Işınları” Fransız ve uluslararası fizikçiler dünyasını yerinden oynatmıştır. Gelecekte, efsane ve hata gerçekliğini istemsiz aldatmacadan ayıran sınırların tanımlanmasında bilim tarihçileri ile epistemoloji uzmanlarına yardımcı olması bakımından da örnek niteliğindedir.

Hiç durmadan yeni ışınların keşfedilmekte olduğu bir dönemdi: kızılötesi, morötesi, katodik, uranik, (radyum ve aktinyum tarafından yayılan) X yani Röntgen ışınları. Bu nedenle de 2 Şubat 1903 günü Nancy Üniversitesi profesörlerinden ve aynı zamanda Enstitü üyesi olan René Blondlot, Bilimler Akademisi’ne yönelik bir bildirgeyle yeni bir ışın bulmuş olduğunu duyurduğunda bilim dünyası büyük bir şaşkınlığa uğramadı.

Söylediğine göre profesör, X ışınlarının yayılmaya başladıktan sonra kutuplaşmaya uğrayıp uğramadığını anlamaya çalışıyormuş. Bunun için de X ışınlarının yayılmaya başladığı anda bir kıvılcım oluşturmuş ve odak tüpü denilen yayıcı tüpe göre yönelimi değiştirildiğinde yoğunluğunun değişip değişmeyeceğini görmek istemiş. Gerçekten de değiştiğini saptamış: Kıvılcımın yoğunluğu ışın yayıldığı düzlemde bulunduğu en fazlayken buna paralel olduğunda sıfıra düşüyormuş.

Buraya kadar söz konusu olan yalnızca X ışınlarının bilinmeyen bir etkisinden başka bir şey değildi. Yani daha geniş bilgi edinilinceye dek bu ışınların belli bir plana göre hareket ettikleri keşfedilmiş

olabilirdi. 23 Mart'ta Blondlot bir düzeltme yaptı: İncelenmiş olan ışınlar Röntgen ışınları değil aynı odak tüpü tarafından üretilmiş yeni bir ışın çeşidiydi. Bu yeni ışının alüminyumun, siyah kâğıdın, tahtanın vs. içinden de geçebildiğini bildiriyordu. Herhangi bir flüoresans ya da fotografik eylem yaratmaksızın kırıma, yansıma ve yayılma uğramaktadır. Işığa benzer şekilde dört tip radyasyona sahiptir. Blondlot deney yaparken kullandığı düzeneği şöyle tanımlıyor: Yayıcı görevi gören bir Auer gaz lambası alüminyum bir yaprağın arkasına yerleştirilerek kuvars bir merceğe doğru yöneltilir. Yaprığın arkasında görünmeyen gaz lambasının yerini belirleyebilmek için fizikçi düşük güçteki bir endüksiyon bobininden çıkan üç küçük kıvılcımdan yararlanmıştı. Gizemli ışınlar üstlerine düştüğü anda bu kıvılcımlar çok güçlü hale gelmişlerdir. Işınların temel özelliği işte buydu: Kıvılcımları canlandırıyorlardı.

Bu ışınları bir gaz lambası mı yayıyordu? Bu beklenebilecek bir şey değildi. Ancak Blondlot bu iş için kızdırılmış bir gümüş bıçağın da iş göreceğini belirtiyordu. İş gitgide tuhaflaşıyordu! Bilim dünyasının merakı uyanmıştı bile.

25 Mayıs 1903 tarihinde Blondlot şu açıklamayı yaptı: "Söyleme kolaylığı açısından bu radyasyonlara bundan böyle Nancy kentinin onuruna N ışınları adını veriyorum."

*

Blondlot deneylerini çeşitlendirirken başka fizikçiler de onları yinelemeyi denediler. Kıvılcımların yerine tamamen mavi renkte küçük bir alev kullanmış ve bunun N ışınlarının etkisiyle beyazlaştığını söylemiştir. Ya da fosforlu hale getirilmiş bir kalsiyum sülfür bloğu, aynı ışınların etkisi altında daha da fosforlu olmuştur. Buradaki çelişki bir birinci sınıf öğrencisini bile şaşırtmaya yeterliydi: Işınlar flüoresans yaratmıyorlardı ancak etkisini güçlendirebiliyorlardı, öyle mi?

Bilgin, güneşin N ışınları yaydığından emindi: Örneğin öğleden sonra saat dörde doğru toplanan çakıl taşlarında bunlar yoğun olarak bulunuyordu. İddialar giderek daha da ilgi çekici hale gelmekteydi: Eğer gözlerinizi önceden N ışınlarına maruz bırakılmış bir çakıl taşına sabitlerseniz, karanlıkta duran ve başka türlü seçemeyeceğiniz bir

saatin kollarını rahatlıkla görebiliyordunuz. Bu durumda N ışınlarının canlılar üzerinde de etkileri vardı. Tıp ve biyoloji uzmanları da konuyla ilgilenmeye başladılar.

29 Şubat 1904'te Blondlot yeni bir ışın çeşidinin daha keşfini duyurdu. Bu seferkiler de kıvılcımları ve alevleri zayıflatıyordu. Blondlot kaçığın teki miydi yoksa? Hayır, deneylerinin protokolü son derecede ayrıntılı biçimde tanımlanıyordu ve bilimsel gerekliliklere de kusursuzca uymaktaydı. Hem zaten başka bilginler de onun deneylerini tekrarlayabilmişlerdi. Her ne olursa olsun, artık N ve N1 ışınları birbirinden ayrılmıştı.

Bilimler Akademisi ona, o zamanlar için büyük bir tutar olan 50,000 frank değerindeki Leconte Ödülü'nü verdi. Akademi'nin saygın raporlarında N ışınlarıyla ilişkili notlar giderek çoğalmaktaydı. 1904'ün ilk sömestrinde elli üç taneyi bulmuştu. Çünkü bu ışınlar mucizeviydiler. Nancy Tıp Fakültesi profesörlerinden Charpentier, sinir sisteminin bunları yaymakta olduğunu buldu ve en dikkat çekici yazılarından birine de "Ölümden Sonra N Işınlarının Yayılması Vakaları" adını verdi. Aynı fakülteden meslektaşı olan Meyer ise bitkilerin de bu ışınları yaydığını keşfetti. Nancy fen fakültesinin dekanı olan Bichat da bunların kablolarla iletilip iletilemeyeceğini merak etti. Üstüne tüy dikense Macé de Lépinay'ın "Ses Titreşimlerinin N Işınları Üretmesi Üzerine" isimli bildirisi oldu denebilir.

Paris'te tıp fakültesinin fizik kadrosundan Broca ve meslektaşı Zimmern de geri kalmadılar. "Omuriliğin N Işınları Aracılığıyla İncelenmesi." Radyoaktiviteyi keşfeden kişinin oğlu olan Jean Becquerel, Polytechnique'ten bir fizik profesörü olan Colson ve Dijon'da, Marsilya'da daha başkaları çeşitli ölçümler, deneyler, keşifler yaptılar...

Her yerde mevcut olan bu ışınların nasıl olup da şimdiye kadar hiç fark edilmemiş olduğu merak edilmeye başladı.

Derken bu olağanüstü tefrika roman yarıda kaldı.

*

İlk önce 1904 yılının Eylül ayında Brüksel'de düzenlenen VI. Uluslararası Fizyoloji Kongresi'nde aralarında Nancy kökenli olan Lambert'in de

bulunduğu birkaç bilgin tekrar tekrar denemiş olmalarına karşın N ışınlarıyla ilgili olarak olumlu sonuç almayı hiç başaramamış olduklarını açıkladılar.

Bundan cesaret alan İngiliz, Belçikalı, İtalyan, Rus çeşitli bilim adamları da aynı şeyi açıkladılar. Bir tek Almanlar tek kelime etmediler ki bu da uzun söylevlerden daha çok şey anlatıyordu. O sırada milliyetçilik bilim sahnesine kadar taşınmıştı ve Ren Nehri'nin ötesinden gelen fizyologlar bu meşhur ışınların gerçek olduğuna zaten hiç inanmamış olduklarını gizlemediler. İçlerinden biri olan Waller bu ışınlara "sanı" anlamında S ışınları demenin daha doğru olacağını ima etti.

Ardından Blondlot bir yığın ziyaretçinin akınına uğradı ve bunlardan biri de tam anlamıyla sinsi çıktı. Saygın İngiliz dergisi *Nature* için çalışan ve aldatmacaları ortaya çıkarmakta profesyonelleşmiş Amerikalı Robert W. Wood'du. Derginin, kongrenin toplantısı henüz devam etmekteyken 29 Eylül 1904 günü yayımlanan sayısında yıkıcı bir makaleye imza attı. Burada Blondlot'nun deneylerini gözlemlediği sırada fark ettirmeden bilim adamının kurmuş olduğu düzeneğin yerini değiştirdiğini ancak elde edilen sonuçların hiçbir değişiklik göstermediğini yazdı. Hatta N ışınları ürettiği söylenen alüminyum prizmayı ortadan kaldırdığını ve bunun bile sonuçları değiştirmedeğini bildirdi.

Wood ayrıca özel bir deney de istemişti: Elini N ışınlarının sözde kaynağıyla kıvılcımların arasına koyacaktı. Deney üç kere tekrarlandı ancak sonuç hiç değişmedi. Wood bunun yorgunluğa bağlanmış olduğunu söylüyor. Bir başka seferindeyse Wood'un fosforlu bir ekrana bir törpü yaklaştırması gerekiyordu, o bunu yapmadan yapmış gibi davrandığı halde duyurulan sonuçlar yine aynı olmuştu.

Wood'a göre, Blondlot'nun bildirdiği N ışınlarının etkileri tamamen hayaliydi. Söz konusu etkileri kendi kendine telkin ediyordu. Peki ya öğrencilerinin anlattıkları? Onlar da aynıydı. Otorite ve inanma arzusu mucizeler yaratabiliyordu.

Nature'da yayımlanan bu makale çalkantılara sebep oldu. N ışınlarının varlığına inanmamış olan Rubens ve Lummer gibi Almanlar seslerini daha da yükselttiler. Ancak Fransa'da, utanca karşın Blondlot'yu şüpheciler güruhuna terk etmek reddediliyordu. Kimse dile getirmese de gerçek açıkça ortadaydı: Fransız bilim dünyasının saygınlığı söz konusuydu. Bu yüzden de çağın bilim âleminin en büyük isimlerinden birkaçı bu kafa karıştırıcı davada bir taraf tutmaya zorlandılar.

Başlangıç olarak kimse Blondlot'nun üzerine gitmiyordu. Belki yanlışmış olabilirdi ama o "kıymetli" bir bilim adamıydı.

Öğrencileri onu "titiz bir gözlemci" ve "kusursuz bir mantıkçı" olarak tanımlıyorlardı. Varsayımın kurbanı olmuş olabilir miydi? Ama belki de asıl karşıtları kendi karşı varsayımlarının kurbanı oluyorlardı!

Sorbonne'un ünlü fizik ve kimya profesörü Jean Perrin yine de Blondlot'nun bulduğu sonuçlarda kesin olan hiçbir şeyin bulunmadığına ikna olmuş olduğunu açıklamaktan kaçındı.

Collège de France'ın profesörlerinden ve aynı zamanda Enstitü üyesi olan Profesör d'Arsonval, Blondlot'nun çalışmalarına "inanmayı" istediğini açıkladı. Kendisinin de onun kuramlarının çok uzağında olmadığı apaçıktı, ne de olsa daha önceki bölümlerden birinde sözü edilen ve hastaların elektrik alanlarıyla tedavi edilmesine dayalı "d'arsonvalizasyon" yönteminin kurucusu oydu⁴².

Yine bir Collège de France profesörü ve geleceğin görelilik uzmanı olan Paul Langevin, Blondlot'nun ilk bulgularıyla ilgili "çok ciddi kuşkular" taşıdığını bildirdi.

Flor, silisyum ve boru birbirinden ilk ayıran kişi olan, modern kimyanın öncülerinden sayılan, Sorbonne kimya profesörü ve ayrıca Enstitü üyesi saygın Henri Moissan da "bu konuda bazı görüşleri" olduğunu ama "fikir oluşturmamayı tercih" ettiğini söylüyordu.

N ışınlarına duyulan ilgi giderek azaldı ve bir daha bu konu ya hiç konuşulmaz ya da yalnızca fısıldanır hale geldi. N ışınlarının gömülmesi angaryası sessizlik ve unutuşa yüklendi. Bir deney hatası kendiliğinden doğan bir aldatmacaya yol açmıştı. Gizlenmesi ise yeni bir aldatmacayı andırıyordu.

42 Bakınız sf. 95.

“Bu açıkça günümüz insanının doğrudan atasıdır.”

(Charles Dawson, Piltdown insanının “kâşifi”, 1912’de)

Ortaya atılışının üzerinden yüz yıl, yalanlanmasının üzerinden üç çeyrek yüzyıl geçmiş olduğu halde bilim tarihinin en şaşırtıcı sahtekârlıklarından biri olan Piltdown insanının bütün gizleri hâlâ çözülebilmiş değildir.

1912 yılında avukat ve amatör jeolog olan Charles Dawson, Sussex’te bulunan Barkham Manor’da, Piltdown yöresinde, Lewes yakınlarında tarih öncesinden kalma bir kafatası, bir çene ve birkaç kemik parçası buldu. Bunları Londra’da, British Museum’un paleontoloji bölümünün başında bulunan Arthur Smith Woodward’a götürdü. Onları 1908 ve 1912 yılları arasında bulmuş olduğunu söylüyordu. Woodward, Geological Society’nin 18 Aralık 1912 tarihli toplantısı sırasında bu keşfi açıkladı.

1915 yılında şans kapıyı tekrar çaldı: Dawson geçen seferki alanın yakınlarında Piltdown 2 olarak anılan yerde bir kafatası parçası ve bir azıdişi buldu.

O yıllarda Batı dünyası, evrimciliğe o sıralarda verilen ad olan dönüşümcülükle sarsılmaktaydı. Darwincilerle bunları sapkın bulan ve o sıralar iddia edildiği üzere maymun soyundan gelmiş olduklarına inanmayı reddedenler arasındaki tartışmaya yalnızca Birinci Dünya Savaşı, o da kısa bir süre için ara verebilmişti. Bu arada Darwinciler insanoğlunun soyağacını oluşturabilmek için çabalıyorlar ve mağara adamları ile günümüzün insanları arasındaki “kayıp halka”yı bulmakta zorluk çekiyorlardı.

Oysa ilk raporların ışığında Piltdown insanının özellikleri tam olarak bu “kayıp halka”ya uygun düşüyordu: Çenenin bulunan kıs-

mındaki dişlerin yıpranmışlığı o çağlarda insana özgü olarak görülen beslenme alışkanlıklarını düşündürüyordu. Keşfedilen bu tarih öncesi insan tipi, o zamana dek kabul edilmiş aday olan ve pitekanthrop olarak da bilinen *Homo erectus*'un yerini almış oluyordu. Adına da *Eoanthropus dawsoni* dendi. Ayrıca bu kalıntının topraktan çıkarılması ve sonraki kazılarda önde gelen paleontologlardan Peder Teilhard de Chardin'in de hazır bulunduğu öğrenildi. Keşfe gösterilen ilgi hiç durmadan büyümekteydi.

Ancak 1926'da ilk kuşkular başgösterdi. Paleontologlar Piltdown insanının hangi çağda yaşamış olduğunu belirlemek istediler. Bulunduğu toprağın incelenmesi kafaları karıştıran sonuçlar verdi: Önceden düşünülenlerden çok daha yeni bir topraktı bu. Kuaterner Çağ'ın en eski dönemine ait bir üst Buzul Çağ jeolojik tabakası olması gerekirdi ve bu da 4 milyon yıllık olmasını gerektiriyordu. Oysa bu tabaka birkaç bin yıldan daha eski olamazdı. Tuhaf şeydi.

Daha tuhaf olanıysa, 1915 yılında Dawson tarafından bulunmuş hayvan kalıntılarının Woodward'a teslim edilmiş olmasıydı. Oysa bu hayvanların kökeni İngiltere olamazdı. Biri Tunus kökenli bir file, diğeriye Malta kökenli bir cüce suaygırına aitti. Demek ki alanın eski olduğu fikrini güçlendirmek için günümüzden bir sahtekâr tarafından buraya taşınmış olmalıydılar.

İngiliz, Fransız, Amerikalı ve diğer uluslardan paleontologlar Piltdown insanının gerçekliğine itiraz ettiler. Bu süre içinde yapılan başka buluşlar sayesinde paleontoloji de gelişmişti ve bulunan eski insan tiplerinden hiçbiri Piltdown insanıyla benzerlik göstermiyordu. Anatomik olarak olanaksız, kronolojik olarak da sıra dışı olan bu adama soyağacında yer bulunamıyordu.

Taraftarları itirazlara karşı direndiler, hâlâ "kayıp halka"ya tutunuyorlardı. Ancak zamanla bu sözde atanın saygınlığı giderek ciddi darbeler almaya başladı. 1953 yılında yapılan mikroskopik ve kimyasal incelemeler bu ünlü kalıntıların elli bin yıldan daha eski olamayacak bir "modern" insanın kafatasıyla, bir orangutanın çene parçacıkları ve bir şempanzenin köpekdişinin krom ve demir sülfatı gibi kimyasal ürünlerle yapay olarak eskitildikten sonra ustalıkla bir araya

getirilmiş olmasından ibaret olduğunu ortaya koydu. Azıdışleriye bir insaninkine benzetilmek için törpülenmişti.

İncil'deki Metuşelah kadar yaşlı olduğu düşünülen bu adam böylece kırk bir yıl yaşamış oluyordu.

*

Peki bu hayranlık uyandırıcı hilekârlığı kim tezgâhlamıştı?

Akıllara gelen ilk şüpheli elbette bizzat Dawson oldu. Hangi amaçla? Royal Society'ye kabul edilebilmek için. O da 1916 yılında ölmüş olduğundan artık sorgulanabilmesi mümkün değildi.

Peki ama bu kemik parçalarını nereden bulmuş ve nasıl bu kadar iyi boyayabilmişti? Çünkü elli bin yıllık kemik kalıntıları rahatlıkla bulunabilen şeyler değildi ve üstelik renkleri de çeşitli kimyasal ürünler ve bu alanda belli bir ustalık gerektiriyordu. Aslında bu iş o kadar ustaca yapılmıştı ki tam kırk yıl boyunca bütün incelemelerden sıyrılabilmişti. Suç ortağı olabileceği varsayılan biri bulundu: Dawson'un tanıdığı olan ve kemik parçaları ile kimyasal ürünlere erişimi bulunan Samuel Woodhead adında bir adam. Başka bir suç ortağından daha söz edildi: Yine Dawson'la tanıştığı bilinen ve hem anatomici hem de Royal College of Surgeons Müzesinde paleontolojik kemik parçaları uzmanı olan Sir Arthur Keith. Dawson'a çevrede bulunmuş olduğu iddia edilen egzotik hayvan kalıntıları sağlayan ve kafatası ile çeneyi birleştirebilmek için gerekli olan bilgiye sahip olan o olmalıydı ama bunu ne amaçla yaptığı bilinmiyor.

Olası bir üçüncü suç ortağının daha adı anılmıştır ki bu ad sıradan da sayılmaz: Piltdown yalanlarında yaşamış olan, Sherlock Holmes'un babası Sir Arthur Conan Doyle. Onun amacı neydi? Düzenlediği ruh çağırma seansları yüzünden kendisiyle alay eden bilimsel çevrelerden öcünü almak için Dawson'u cesaretlendirmiş olduğu söyleniyor. Piltdown aldatmacası bir çocuk oyuncağı değildi, titizlikle örgütlenmişti.

Teilhard de Chardin'in bulunması önlem amaçlıydı. Her ne kadar paleontolog niteliği onu da töhmet altında bırakıyor olsa da peder kimliği onu bundan aklıyordu. Ancak 1929 yılında başka bir atayı,

Pekin insanını bulacak olan adamın bu sahtekârlığın başladığı yerde bulunuyor olması nasıl bir rastlantı olabilirdi? Bunun yanıtı bugün hâlâ bilinmiyor⁴³

43 1980 yılında biyolog, paleontolog ve bilim tarihçisi Stephen Jay Gould bu sahtekârlığın ayrıntıları hakkındaki soruşturmayı ele aldı ve Teilhard'ın Piltdown keşifleriyle ilgili demeçlerinde çelişkiler olduğunu buldu. Şöyle ki, Teilhard, Dawson'un kendisini bizzat Piltdown 2 alanına götürerek burada bulunmuş olan kafatası parçalarıyla dişi gösterdiğini yazıyor; oysa bu olanaksızdı çünkü peder 1915'te sedyeci olarak cephede hizmet veriyordu. Eğer bu parçaları gördüyse bile daha erken görmüş olmalıydı. Bu çıkarım doğal olarak Teilhard'ın da Piltdown sahtekârlığına karışmış olabileceğine ilişkin soruları gündeme getirdi. (Stephen Jay Gould, "The Piltdown Conspiracy", *Natural History*, Ağustos 1980.) Buna karşın Teilhard'ın böyle bir hileye karşarak ne gibi bir çıkar elde edebileceği bulunamadığından çelişkinin daha çok bellek yanılgısına yorulması gerektiği düşünülmektedir.

“Bu aldatmaca yüzyıllarca sürmüştür.”

(Amerikalı kriptoloji uzmanı Robert Brumbaugh, 1959'da, 1912'de piyasaya çıkmış olan Voynich elyazması hakkında)

1912 yılında, Londra'ya yerleşmiş bir eski elyazmaları ve nadir kitaplar satıcısı olan Wilfrid Voynich antikacılar piyasasına astronomiden zoolojiye birçok bilim disiplini ve en çok da kriptolojiyi onlarca yıl boyunca kararsız bırakacak bir palimpsest⁴⁴ sunmuştur.

Bazısı ikiye, bazısı sekize katlanmış ve sekiz sayfası da eksik olan, toplam iki yüz kırk altı sayfa parşömene denk gelen küçük bir kuartoydu bu. Birçok sayfası botanikle ilgili gibi görünen resimlerle süslenmişti, kimi başka sayfalarında da astrolojiye, insan vücudu bilimine, eczacılığa ve madalyon biçimindeki desenlerinin şifresi çözülemediğinden ne olduğu belirsiz disiplinlere ait resimler de bulunuyordu. Simgelerden bir kısmı simya ve astronomiyi düşündürüyordu. Görünüşe bakılırsa resimleri çizen kişi bu işin ustası sayılmazdı, çünkü eserler oldukça naifti ve hatta insan vücutlarının, özellikle de kadın vücudunun çizimlerinde belli bir beceriksizlik göze çarpıyordu.

Metin ise şifre çözücülere meydan okuyordu: Yazılış biçimi çok eski devirlerin, adına o sıralarda “hümanist yazı” denen bir yazı türünü çağrıştıran, alfabeyle gizemini koruyor, sözcükler bilinen dillerden hiçbirine uygun düşmüyordu. Orta Avrupa kütüphanelerinde yapılan araştırmalar bu elyazmasının geçmiş yüzyıllar boyunca, aralarında simyacı ve kabala uzmanı Barschius ve on sekizinci yüzyılın ünlü aydını Peder Athanase Kircher'in de bulunduğu pek çok kişinin merakını uyandırmış olduğunu, ancak içlerinden hiçbirinin de sırrını çözme başaramadığını ortaya koymuştur.

44 Parşömen üzerinde daha önceki bir metnin silinmesi ya da yıkanması sonucu bunun üzerine yeniden yazılmış elyazmalarına verilen ad. (ç. n.)

Voynich çok bağlanmış olduğu bu eski elyazmasını satın almıştı ama kendisine kimin sattığı konusunda hiç sır vermiyor, yalnızca onun “Avrupa’nın güneyinde, eski bir şatoda” yaşadığını söylüyordu. Sonraları bu şatonun Avusturya’da bulunduğunu iddia ederek yalan da söylemiştir. Londra’da elyazmasının o çağlarda “Muhteşem Doktor” olarak bilinen Roger Bacon’a ait olduğuna inandığını anlatıyordu. Fransisken keşişi, on üçüncü yüzyılın önemli bir İngiliz aydın ve filozofu olan Bacon, Newton’un öncülü olduğu gibi Papa X. Grégoire’a çok defalar karşı çıkışıyla Roma otoritesinin de tehlikeli bir düşmanıydı. Belki de Voynich elyazmasını satacağı kişileri buna inandırmak niyetindeydi, çünkü Bacon’un bilinmeyen bir özgün metni Aristoteles’in elyazmasına eşdeğerde büyük tutarlar edebilirdi. Sonradan yapılan bir araştırma, satıcının Frascati’deki Mondragone villasında yaşayan bir Cizvit cemaati olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı vesileyle bu elyazmasının daha eskiden Vatikan Kütüphanesi’nde kayıtlı olduğu ancak sonra ortadan kaybolduğu da öğrenilmiştir. Büyük olasılıkla Voynich’in Roger Bacon’un metnin babası olduğu yolundaki iddialarını besleyen de bu olmuştur. Elbette ki Vatikan böyle tehlikeli bir zihnin elyazmasını kendi sahiplenmişti.

Metnin Roger Bacon’a ait olabileceğini destekleyebilecek tek bulgu ise ilk şifre çözücülerden biri olan Newbold’un, şüpheli bir çizelge aracılığıyla ortaya çıkardığı sözde bir anagramdı. Ne de olsa metnin anlaşılabilir dili içinde insan ne isterse onu okuyabiliyordu. Şifre çözücü de şu “sözcük”leri okumuş: “*michiton oladabas multos te tccr cere portas*”, ve bunların Latince “*michi dabas multas portas*” (“bana pek çok kapı verdin”) anlamına geldiği sonucunu çıkarmıştı. Aşağı yukarı tabii, çünkü ne “*michi*” ne de “*dabas*” tam olarak Latinceydi. Üstelik Bacon’un yazmış olduğu iddia edilen metnin kalanının da öğrenilmesi gerekiyordu. Voynich, Paris yoluna düştü ancak bu gizemli metnin şifresini çözebilecek kimse bulamadı.

*

Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken Voynich Amerika Birleşik Devletleri’ne gitti ve kriptograf arayışını burada da sürdürdü. Profesör William Newbold’la tanıştığında nihayet aradığını bulmuş olduğuna inandı. Bu adam Voynich’e metinden şifresini çözmüş olduğunu düşün-

düğü parçalar verdi. Tüccar çok sevindi: Elyazmasını o çağ için çok büyük bir tutar olan 160,000 dolar karşılığında satılığa çıkardı. Bu yüzden de Newbold'u şifre çözümü işini bir an önce bitirmesi için sıkıştırmaya başladı. Ancak adam fazla ilerleme kaydedemedi 1926 yılında öldü. Aslında çözümlemeleri de hayal ürünüydü. Gerçi bir sahtekâr değildi ama şifre çözümü konusundaki yeteneklerini kendi gözünde fazla büyütmişti. Bulduğu çizelge metnin ancak çok kısa parçalarına uygulanabiliyordu o kadar. 1931 yılında başka bir şifre çözücü olan John Matthews Manly tarafından çalışmalarının değersizliği kanıtlandı.

O sırada Voynich öleli bir yıl olmuştu ama uluslararası şifre çözücüler camiası kendi yeterliliklerine meydan okuyan bu vakaya çoktan bağlanmışlardı bile. Amatör ancak deneyimli bir şifre çözücü olan James Martin Feely nihayet akla yakın bir sonuç elde etmeyi başardı: Ona göre bu muammanın yazarı çifte bir şifrelemeye başvurmuş ve önce geç Latince bir metin yazarak sonradan bunu kendi uydurması olan "Voynichçe" karakterlere aktarmıştı. Ne var ki bu yolla şifrelenmiş olan metinlerin içerikleri şaşırtıcı derecede önemsizdi. Böylesine sıradan yazıları şifrelemek için bu kadar zahmet niyeydi?

Kimi şifre çözücüler belli bir süre için bu elyazmasının bilinmeyen bir dil icat etme girişimi olabileceğini düşündüler. Sonradan herhangi bir ilerleme sağlanamayınca uzmanlar cemaati Feely'nin çalışmalarına olan ilgisini yitirdi. Şifreli metnin derin anlamlar içerdiğine inanmakta haksızdılar oysa. Voynich elyazmasının boş laftan ibaret olduğunu ilk sezen Feely olmuştu. Ancak ona inanmayanlar elyazmasına daha çok değer biçmiş olanlardı. Onların bu inatlarının nedenlerinden biri de içinde ünlü astronom Tycho Brahe'nin bir portresini tanımış olduklarına inandıkları bir kozmoloji resmiydi.

Botanik resimleri ilk başta ilkel olduğu kadar beceriksiz ve değersiz olarak görülmüşlerdi, çünkü resmedilen bitkilerin ne oldukları bile güçlkle anlaşılabiliyordu. Ancak Hugh O'Neill adında bir botanikçi, bunların arasında gerçekte var olan iki bitkiyi seçebildi. Bunlardan biri bizim bugün günebakan dediğimiz *Helianthus annuus*, diğeri ise Avrupa'da ilk defa Kristof Kolomb'un Antillerden dönüşünde görülmüş olan bir biber ağacı çeşidiydi. Bu keşif elyazmasının tarihini

on altıncı yüzyıla çektiğine göre Roger Bacon'un babalık davası da sona ermiş oluyordu.

*

2004 yılında, Voynich elyazmasının şifresinin çözülmesi konusunda harcanmış olan bütün o yetenek ve bilgelikler hazinesine karşın kimse başlangıç noktasından daha ileri düzeyde değildi⁴⁵.

Yeni bir gerçek daha belirliyordu: Elyazması on altıncı yüzyıldan kalma bir dalavereydi. Avrupa'nın bütün arşivlerinde yürütülen çalışmalar sonucunda, metnin 1583 yılında en hafif değişimiyle karanlık bir kişi olan, Kraliçe I. Elizabeth'in "kişisel sihirbazı" ve muhtemelen casusu John Dee'ye ait olduğu ortaya çıkarıldı. Roger Bacon'un ateşli bir takipçisi olan Dee karanlık işlerde kendisinden aşağı kalmayan, simyacı, kâhin, ruh çağırıcı, kısacası eksiksiz bir şarlatan olan Edward Kelley ile işbirliği içindeydi. Bu ikisi için ezoterik çılgınlığın nerede bitip sahtekârlığın nerede başladığını bilemiyoruz. Öyle ki bu iki soytan melekleri konuşturduklarını iddia ediyorlar ve ardından Kelley vantrilokluğa başlıyordu...

Çeşitli olaylar sonucunda bu ikili 1584 yılında kendilerini Kutsal Roma-Cermen İmparatoru, okültizm tutkunu ve değerli eserler koleksiyoncusu II. Rodolphe'un sarayında bulmuştur. Çok geçmeden bizim uyanıklar işe koyulmuşlardı bile. Nasıl bir mucizeyle olduğunu bilemesek de o sırada Dee'nin elyazmasını elinde bulundurduğunu biliyoruz. Bu durumda onun bunu imparatora satmış olacağına hükmetmek çok yanlış olmayacaktır. Zaten Voynich de böyle düşünüyor.⁴⁶ Kelley de zengin olmuştur ancak 1593'te karanlık bir alavere sonucunda hapsi boylamıştır.

1583'ten önce elyazmasından hiçbir ize rastlanmamış olması metnin Dee ve Kelley tarafından yazılmış olacağını düşündürüyor. Gözlerine kestirdikleri bir müşterileri de vardı: II. Rodolphe. Bu durumda, kendi çağlarında geçerli olan astronomi, astroloji ve simya, eczacılık –ki bu da botanik çizimlerini açıklıyor– gibi alanların kav-

45 Gerry Kennedy ve Rob Churchill, *The Voynich Manuscript*, bakınız kaynakça sf. 383.

46 Robert S. Brumbaugh, *The World's Most Mysterious Manuscript, The Voynich "Robert Bacon" Cipher Manuscript*, bakınız kaynakça sf. 383.

ramlarından bir kısmını aralarına da Gençlik Çeşmesi, Üç Kireçlenme ve diğer okültizm efsanelerine ilişkin simgeler serpiştirerek bir araya getirmişlerdi. Tamamıysa, aralarında az çok çözülebilir nitelikte olan birkaç pıhtının da bulunduğu anlaşılmasa da bir şifreye sarmalamışlardı. Üstelik metne, daha önce görmüş oldukları bilge yazılara benzer bir de görünüm vermişlerdi. Elde ettikleri şeyi Bacon'un bilinmeyen bir elyazması olarak sunmuş olmaları da olasıdır. Amaçlarında başarıya da ulaşmışlardır. İki kafadar böylece hem bir imparatoru hem de kendi çağlarının olduğu kadar sonraki yüzyılların da en keskin zekâlarından birkaçını ve elbette açığöz hayalperest Voynich'i de aptal yerine koymuşlardır.

Ancak bu arada iki ayrıntı modern uzmanların gözünden kaçmıştır.

– Bacon'un eserlerinde şifreli çizimlerden en küçük bir iz yoktur. Zaten keskin bir gözlemci olan keşiş hayali bitkileri kesinlikle çizmezdi.

– Elyazmasının 78r yaprağındaki, dikkat çekici derecede göbekli, çıplak kadınların bir havuzda oynadıklarını gösteren resim, on altıncı yüzyıl ressamı Baba Lucas Cranach'ın *Gençlik Çeşmesi* tablosunun beceriksiz bir kopyasıdır ve bu da metnin on üçüncü yüzyıldan kalma olasılığını kesinlikle ortadan kaldırmaktadır.

İki düzenbaz, Dee ve Kelley'in amaçları kârlı bir iş yapmaktır. Bunda başarılı olabilmeleriniyse kurbanlarının elyazmasının gerçek olduğuna inanmaya hazır olmalarına borçluydular.

Voynich'in 1930 yılındaki ölümünden sonra bir tüccar elyazmasını 24,000 dolara satın almış ve Voynich'in düşlediği fiyattan 160,000 dolara satmayı ummuştu. Kimse buna yanaşmadı. O da 1969'da bu ahmak tuzağını Yale Üniversitesi'ne bağışladı. Bugün hâlâ ender kitaplar ve elyazmalarını barındıran Beinecke Kütüphanesi'nde durmaktadır.

**“Kıtaların yerküre üzerinde tıpkı bir
tezgâhın üstündeki tabaklar gibi kayması
fikri tamamen aptalcadır!”**

*(Jeologlar camiası, 1912’de Alfred Wegener’in kıtaların
kayması kuramının yayımlanması üzerine)*

Kıtaların kayması kuramının karşılaştığı muamele türlerin evrimi, mikroplar, görelilik ve bunlar gibi daha pek çok kuramın karşılaştığından çok farklı değildir. ağız birliği etmişçesine ve kimi zaman da çok şiddetli olabilen bir düşmanlık. Üstelik bugün artık genel kabul görmekte olan bu kuram 1950’li yıllara dek doğru dürüst bilinmiyordu. Örneğin *Encyclopedia Britannica* 1962 baskısında bu kuramın kurucusu Wegener’in adını bile anmıyor.

1880’de Berlin’de doğmuş olan Alfred Wegener aslen bir meteorologdu. 1908 ile 1912 yılları arasında Marburg Fizik Bilimleri Enstitüsü’nde ders vermişti. Buradaki çalışmaları sırasında daha önce 1620’de Francis Bacon’un, 1859’da Snider-Pellegrini’nin ve 1911’de Howard Bigelow Baker’in yapmış oldukları bir gözlemi tekrarlamıştı:

“Kıtaların yer değiştirmesine ilişkin ilk fikir, dünya haritasını incelerken Atlantik’in iki yakası arasındaki benzerlik dikkatimi çektiğinde edindim. Ancak bu benzerliği kanıtlayıcı nitelikte bulmadığım için üzerinde fazla durmadım. Fakat 1911 yılının güzünde bir rastlantı sonucu Brezilya ile Afrika arasında daha önceden haberdar olmadığım bir ilişki gösteren paleontolojik kanıtlarla karşılaştım.”

Bu gözlemi kim olsa yapabilirdi: Amerika’nın doğu kıyılarının profili Avrupa ile Afrika’nın batı kıyılarının profillerine neredeyse tıpatıp benziyordu. Ancak bu gözle görünen gerçek jeologları ikna

etmek için yeterli olmuyordu. Wegener'in varsayımını kesinlikle reddettiler. Önderlerinden biri de Amerikalı Harold Jeffreys idi.

Önyargısız incelemeye dayalı olan bilimsel akıl onları iki tarafın profilleri arasındaki bu dikkat çekici uyumluluğu incelemeye yöneltmeliydi. Brezilya ile Afrika kıyıları arasındaki paleontolojik benzerlikler bu duruma daha da fazla dikkat çekiyordu. Ancak hiçbir şey yapmadılar. Jeologlarımız kıtasal kütleleri yerinden oynatacak kadar büyük bir gücü hayal edemiyorlardı. Yirminci yüzyıl başlarında yerkabuğu hakkında sahip olunan bilgiler henüz ilkel düzeydeydi ve Wegener de açıklama girişimlerinde hata yapmıştı: Bu kütlelerin kaygan okyanus tabanları üzerinde kaydığını varsaymıştı. Karşıtları büyük bir zevkle bu hatasını yüzüne vurdular. Büyük eseri *Kıtaların ve Okyanusların Kökeni* 1915'te yayımlandı. O yıl jeologların başında daha büyük dertler bulunduğundan Wegener'in savına fazla ilgi göstermediler. Bugün birkaç küçük farkla kabul edilmekte olan bu sava göre bundan 250 milyon yıl kadar önce var olan Pangea adlı büyük bir kıta zamanla parçalanarak bugün bildiğimiz kıtaları oluşturmuştu.

Wegener'in başlıca tropizmi yüksek kutup atmosferinde görülen fenomenler olduğundan bu amaçla Grönland'a dört keşif gezisi yapmıştır. 1930 yılında sonuncusu için yola çıktıktan sonra günün birinde adanın en kuzeyindeki istasyondan ayrılmış ve bir daha da geri dönmemiştir. Kıtaların kayması kuramı da onunla birlikte ölmüş ve gömülmüştür.

*

Kuramın alevini biyologlar ve paleontologlar körüklediler. Bugün birbirlerinden okyanuslarla ayrılmakta olan kıtalar arasındaki güncel ve geçmişten kalmış bitki örtüsü ve hayvan kalıntılarının benzerliklerinin kanıtlarını topladılar. Bu durumu ancak kıtaların kayması açıklayabiliyordu. Ancak 1954 yılında, ülkesinde alanının en önde gelen ismi olan Sovyet jeolog Vladimir Belousov şunu açıklıyordu: "Wegener'in kıtaların kayması varsayımı zıvalıktır ve bunun bilimle hiçbir ilgisi yoktur."

Buna karşın 1965'te Brezilya ve Gabon kıyılarında yapılan petrol kuyusu açma çalışmaları kıtaların kayması kuramı için yararlı olmuştur. Paleomanyetik incelemeler Wegener'in fazla genel nite-likteki kavramlarını inceltmişler ve okyanus diplerinin araştırılması sonucunda Wegener'in hayal ettiği basit kaymanın yerini levhaların tektonik hareketliliği almıştır. Kıtaların hareket etmiş oldukları doğ-ruydu, yalnızca onun açıkladığı şekilde olmamıştı.

Gerçek hoş değildi belki ama yadsınmazdı: Jeologlar tam kırk yıl boyunca Wegener'in kuramını sumenaltı etmişlerdi. Bunun adı manipölasyon ve gücü kötüye kullanmaydı.

Kuramın uzun yıllar boyunca gölgede bırakılmış olmasını haklı çıkarabilmek için kimileri Wegener'in hatalarının üzerinde durdular. Ancak bu hiçbir kuramın asla tamamlanmış olmadığını unutmak demek oluyordu. Örneğin Kopernik'in günmerkezlilik kuramını ancak Kepler kanıtlayabilmişti ve türlerin evrimi de DNA'nın keşfedilmesine dek doldurulamamış olan büyük boşluklar içermekteydi. Wegener'in karşıtları bir yandan eleştirilerini korurlarken bir yandan da ellerinde bolca bulunan jeolojik, botanik ve paleontolojik uyumlara dayalı olan savını derinleştirmeye çalışabilirlerdi. Oysa onlar tıpkı Galileo'nun karşısında yermerkezciliğe tutunmuş olan Engizisyon gibi davrana-rak kendi öğrendikleri dogmaya sıkı sıkıya sarılmayı tercih ettiler.

Bu kötü niyetlerinin ve ideolojik tıkanmalarının tek sonucuysa kendi disiplinlerine kırk yıl zaman kaybettirmeleri oldu.

**“Sarı ırkın ve özellikle de siyah ırkın,
beyaz ırka göre kesinlikle aşağı olduğu,
karşı konulmaz bir kanıtlar bütünüyle
kanıtlanmış durumdadır.”**

(Charles Richet, 1913 Nobel Tıp Ödülü)

Yüzyıllar boyunca görülmüş bütün bilimsel aldatmacalar arasında karşı konulmaz biçimde en zehirli olanı ırkçılıktır, çünkü yirminci yüzyılın başında bilim kisvesi altında korkunç katliamlara yol açmıştır.

Gerçekten de ırk kavramı tür anlamında anlaşılmış ve böylece ırkların birbirlerinden kökten farklılıklar gösterdiği, örneğin şempanzelerle orangutanlar kadar birbirinden ayrı olduğu düşünülmüştür. Morfoloji ve ten rengi gibi karakterlerden türemiş olan ırk kavramı, genetiğin ve belli bir nüfus topluluğu içinde bir süre boyunca tekrar eden kesişmelerin belli özelliklerin seçilmesine yol açtığı gerçeğinin henüz bilinmediği çağlarda oluşmuştu. Güneyli ve kuzeyli etnik tipler buna göre oluşturulmuştu ve Doğu'nun Afrikalıları ile Batı'nunkiler birbirinden farklıydı. Ancak, yirminci yüzyılda genetik profesörü Albert Jacquard'ın hatırlattığı üzere bütün insanlar birbirlerini dölleyebildiğinden tek bir türü oluşturmaktadır. Bu durumda da her ne kadar bir kuzeyliyle bir güneyli arasındaki vücut şekli ya da pigment farklılıkları bir Afrikalı ile bir Kuzey Asyalı arasındakinden daha az olsa bile bir “güney ırkı” ya da “kuzey ırkı”ndan söz etmek mümkün değildir.

Fransa'da ilk kez 1684 yılında görülen “ırk sözcüğü”, Latince *ratio* sözcüğünden türemiştir ve antropolojiden çok daha önceki bir duygu yansıtıyordu. Örneğin, Yunanistan'da da yabancıların dışlanması yaygındı ve Atina'da Sparta ya da Korint gibi komşu devletlerin mensubu olan bireyler, fiziksel olarak kendilerine benzer

oldukları ve aşağı yukarı aynı dili konuştukları halde “metek” olarak nitelendirilirlerdi. İlkel kabileciliğin bu kalıcılığında şaşılacak bir durum da yoktur, Mısırlılar komşuları Hititleri bir yığın aşağılayıcı adla anarlar, Afrika kabilelerinin çoğu birbirlerine karşılıklı olarak şiddetli bir lanetlemeyle yaklaşırlardı, daha sonraları ise Mançular, Güney Çinlileri “aşağı” gördüler. Yüzyıllar boyunca, daha önceden bilinmeyen halkların tanınmasına vesile olan yolculuklar da bu cemaatler arası yabancı düşmanlığını körüklemiştir. Avrupalılar, derilerinin rengi, morfolojileri, âdetleri kendilerinininkinden farklı olan bütün halklara, Afrikalıları ve Papualılara, Kızılderililere ve Asyalılara her zaman egemen bir küçümsemeyle bakmışlardır.

Kültürler arasındaki büyük farklılıklar da bu tavrı iyice sivirtmiştir. Irkçı yabancı düşmanlığı kimi durumlarda aynı ülkenin içinde bile hüküm sürebilmiştir. Devrim zamanında Fransa’da General Westermann’ın emirleri altında ağıza alınmayacak kısımlar gerçekleştirilmiştir. Meclis’in emri Vendée’nin “Fransa’nın mezarlığı” haline getirilmesiydi. “Açıklanması mümkün olmayan Vendée hâlâ varlığını koruyor” diye haykınyordu devrimci Barrère 1793’ün temmuz ayında, “Vendée’yi yok edin!”

Bir halkı etnik nedenlerle yok etmek soykırımın tanımıydı ancak bu, devrim ordularına engel olmadı. Bu lanetli vilayetin üzerine görülmemiş bir vahşilikle saldırdılar. Sayısız benzerleri arasından yalnızca bir örnek: 31 Ocak 1794 tarihinde, La Gaubretière mahallesinden polis memuru Gannet şöyle bildiriyor:

“Anney fırınları yaktırdı ve iyice ısındıklarında da içlerine kadın ve çocukları attı. Kendisine karşı itirazda bulunduğumuzdaysa bize Cumhuriyet’in ekmeğini bu şekilde pişirmek istediği yanıtını verdi. İlk başlarda bu ölüm biçimine eşkıya kadınlar mahkûm edilmişlerdi ve kimse de sesini çıkarmamıştı. Ancak bugün bu zavallıların çığlıkları askerleri ve Turreau’yu o kadar eğlendiriyor ki bu keyfi yaşamaya devam etmek istiyorlar. Ortalıkta dışı kralcılar bulunmadığı için de gerçek yurtseverlerin kadınlarına yöneliyorlar. Bildiğimiz kadarıyla şimdiye dek yirmi üç kişi bu işkenceye uğradı ve bu kadınların uluslarına tapmaktan başka

hiçbir suçları da yoktu. [...] Otoritemizi uygulamayı istedik ama askerler bizi de aynı akıbetle tehdit ettiler..."⁴⁷

Vendée, dünyanın kökenine kadar uzanan çok eski ve gizemli bir kabile olan Collibertlerin toprağı ve daha sonra da genel utanç içinde yaşayan korkunç Cagot halkının yurdu olarak biliniyordu. Bunlar Hristiyan oldukları halde kilisenin ana kapısından içeri girmeye hakları yoktu (onlar için özel bir yan kapı vardı). Çıplak elle köprü korkuluklarına tutunmaları, çıplak ayakla halk arasına karışmaları ve toprak ekmeleri yasaktı. 1741 yılında bu riski göze almış olan bir Cagot ayaklarının kor haline getirilmiş bir odun parçasıyla delinmesi cezasına çarptırılmıştır.⁴⁸

*

Bugün anladığımız anlamıyla bilim, antropolojinin henüz var olmadığı o çağlarda bu konularda herhangi bir taraf tutmamıştır.

Ancak sömürgeciliğin şafağında *İnsan Hakları Bildirgesi* ile uzak nüfuslara karşı beslenen buyurgan ve baskıcı küçümseme arasındaki üstü örtülü çatışma dolayısıyla akademik gerekçelere gereksinim duyuldu. Bu konudaki cephanenin en güçlü silahıysa Joseph Arthur de Gobineau'nun 1853-55 yılları arasında yayımlanmış olan *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme* adlı eseri idi. Henüz bu terim doğmamış olsa bile zamanı için bir *best seller* olan bu kitap yüz yıla yakın bir süre boyunca çağın bütün seçkin ya da kendini seçkin gören zihinlerinin kütüphanelerinde bulunmuştur. Başarısı ve etki gücüyle ancak, bilimin ve tarihin bütün araçlarını kullanarak ırklar konusundaki hazır fikirleri destekliyor olmasıyla açıklanabilir. Bu da *best seller* denen kitapların tehlikelerini gösteriyor zaten. Büyük bir gezgin ve aydın, amatör bir etnolog olan ve çok eskiden kalmış yazıların şifresini çözerek, araştırma sonuçlarını yorumlamaktan hoşlanan Gobineau çalışmasını, o zamana dek bütün tarihçilerin dikkatinden kaçmış olan ve beyaz ırkın zaferini nihayet açıklayabilen bir anahtar olarak sunmuştur. Bir kültür geliştirebilme yetisine

47 Reynald Secher, *La Vendée-Vengé. Le génocide franco-français*, bakınız kaynakça sf. 383.

48 Graham Robb: *The Discovery of France: A Historical Geography from the Revolution to the First World War*, bakınız kaynakça sf. 383.

sahip olan tek ırk budur, ancak çok sayıda melezlenme sonucunda bozulmaya uğrayarak saflığını yitirmiş olduğundan bitkin düşmüştür

Günümüze dek direnecek olan bir ırkçılığın temellerinden biri budur

Dogmatizmine sıkı sıkıya bağlı olan Gobineau, örneğin eski Çin kültürünün yüksek gelişmişlik düzeyini Hindistan'dan gelen ve brahmanlar sınıfını oluşturan Kshatriyalar kabilesinin Çin'i fethettikten sonra kendileriyle birlikte buraya üstün bir bilgi getirmiş olmaları ile "açıklama"ya çalışmaktadır. Cyrano de Bergerac'ın *Aya Yolculuk'*una yaraşır nitelikte olan bu uydurmaca yalnızca Kshatriyaların⁴⁹ Ari kökenli olmalarından esinlenmişti, çünkü Gobineau'ya göre ilk üstün ırk buydu ve bu inanç ırkçılığın gelecekteki kuramcılarının pek çoğu için de böyle olacaktı. Eğer III. Reich zamanında ya da günümüzde yaşasaydı Gobineau, Naziler tarafından yok edilmeye çalışılmış ve günümüzde de çeşitli ayrımcılıklara uğramakta olan Çingenelerin Hindistan kökenli olmaları ve dolayısıyla Ari sayılmaları gerekeceği nedeniyle itirazlarla karşılaşacaktı kuşkusuz. Yine de bu onun tarihin eski püskü giysilerine bürünmüş bir sahtekâr olduğu gerçeğini değiştirmiyor

Bu adamın bir yığın sahte gerçeği ve kolay sonuç çıkarmaları birer vahiy gibi görülmüştü. Demek ki beyaz ırk meşru olarak dünyayı yönetme hakkının ilk ve tek sahibiydi, ancak daha aşağı ırklarla melezlenmelere bir son vermesi koşuluyla.

O zamandan bu yana antropoloji, morfolojik özelliklerin evrime ve çevreye uyuma bağlı olduğunu ayrıca "üstün" ya da "aşağı" olarak değerlendirilemeyeceğini kanıtlamıştır. Tarih ve arkeoloji ise Çin uygarlığının Ortaçağ boyunca ulaşmış olduğu yüksek gelişmişlik düzeyinin sözde Hintli istilacılarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını ortaya koymuştur. O kadar ki, eğer on beşinci yüzyılda Bizans'ta bir tüccar Koreli bir satıcıdan devrim niteliğindeki bir buluş olan ve sonradan Gutenberg'e mal edilen hareketli karakterle matbaayı satın almış (ya da belki çalmış) olmasaydı Gobineau saçmalıklarını yaymaya bile olanak bulamayacaktı. Dahası kâğıt bile Çinlilerin icadıydı.

49 Aslında brahmanlar değil askerler sınıfı olan Kshatriyalar Çin'i hiçbir zaman fethetmemişlerdir. Eğer herhangi bir zamanda orada hüküm sürmüş olsalardı Hindu dinini de oraya taşımaları gerekirdi.

Ancak Gobineau'nun zihinlerde bırakmış olduğu izler uzun süre dayandı. Beyaz "ırk"ın üstünlüğüne olan inanış Batı kültürüne öylesine yerleşmişti ki sömürgeciliğin savunulmasında da başlıca gerekçeyi oluşturdu. 1859 yılında bu konudaki bir tartışma sırasında Jules Ferry şöyle açıklamıştır: "Üstün ırkların bazı hakları vardır, çünkü onlar bazı görevlere sahiptirler, aşağı ırkları uygarlaştırma görevine."

*

On sekizinci yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın başlarına kadar kimi bilim adamları kendi inanışlarını sağlamlaştıracak kesin "kanıtlar" arayışına koyulmuşlardır. Frenolojinin hareket noktası da buydu zaten⁵⁰, demek ki bilimsel bir aldatmaca daha korkunç başka bir aldatmaca için temel oluşturabiliyordur. Bu konunun en dokunaklı örneklerinden biri, 1913 yılının Nobel Tıp Ödülü sahibi olan ve anafilaksi⁵¹ kavramını keşfetmiş çok yüksek düzeydeki bilgin Charles Richet'nin durumudur. 1914 yılında diyordu ki, "Sarı ırkın ve özellikle siyah ırkın, beyaz ırka kıyasla kesin olarak aşağı olduğu bir dizi karşı konulmaz kanıtla sabitlenmiştir." Sözüünü ettiği bu "karşı konulmaz kanıt"lardan hiçbiri yüz yıl sonra ayakta kalamamıştır. Ayrıca tarih de eşit fırsatlar verildiğinde Sarı ve Siyahların dâhilerinin Beyazlarınkilerden hiç de aşağı kalmadığını ortaya koymuştur.

Richet'nin içinde yaşadığı çağ ve "insanlığın istenmeyenleri" hakkındaki diğer sözleri düşünüldüğünde insan en kötüsünden korkuyor ama yine de "insani" bir tarafı da olduğu görülüyor. "Onlara işkence etmek ya da onlarla savaşmak gerekmez. Hayır! Son derecede dostane ve sevimlilikle onları belli bir mesafede tutmak gerekir." Ve elbette ki "Beyazlara başka ırklardan kimselerle evlenmek kesin olarak yasaklanmalı"dır.

Bu, 1793 öncesindeki polis yönetmeliklerine geri dönüşü demek olacaktı. O zamanlar Komutanlık tarafından verilmiş bir oturma iznine sahip olmayan Siyahlar kendi ülkelerine geri gönderilir, melezlerse Fransa'dan uzakta tutulabilmeleri için gemilerde çalıştırılırlardı.

50 Bakınız sf. 50.

51 Organizmanın bir temas, bir hazımsızlık ya da bir enjeksiyon sırasında keskin bir tepkiye yol açan belli bir maddeye karşı özel duyarlılığı.

Bu uzun süreli aldatmaca boyunca bilimin içinde bulunduğu alçalma, yalnızca kendi saygınlığıyla güvence altına almış olduğu varsayımları desteklemesinden kaynaklanmaktaydı. “Yetişkin Zenci, zihinsel yeterlilikler bakımından bir çocuğun, kadının ya da bunamış Beyaz’ın doğasına benzer” diye yazıyordu anatomi uzmanı Carl Vogt. Ne de olsa kadın da “aşağı” bir cinsti.

Richet, kendi kişisel inanışlarını bilimsel gerekçelerle yüceltmek uğruna bilimin saygınlığını ciddi biçimde zedelemiş olan bilginlerden yalnızca bir tanesidir. Kendilerine “apaçık” görünen şeyleri kanıtlayabileceklerine inanların sayısı hiç de az olmamıştır. Yirminci yüzyılda sözde bilimsel nitelikteki ırkçılık trajik boyutlara varmıştır. Bunlardan en ünlüsü olan anti-semitizm ilk bakışta nesnel gibi duran çok sayıda gerekçeye dayandırılmıştır. Günümüzde unutulmuş olmasına karşın hatırlatılması ve kınanması gerekli olan bir diğer örneği ise öjenizmdir.⁵²

Bu sahtekârlıklardan ilkinin kurbanlarının sayısını değerlendirebilmemiz mümkünken, ikincisinin kaç kurbanı olduğu hâlâ belirsizdir.

52 Bakınız sf. 97.

“Bu insülin meselesi beni şeker hastası yapacak!”

*(James Bertram Collip, insülini bulan dört kişiden biri,
1921’de, buluşun babalık hakkı tartışmaları sırasında)*

1923 yılında Frederick Grant Banting ve James John Richard Macleod, Nobel ödülleri tarihindeki en tartışmalı tıp ödülleri arasında birini paylaşmışlardır. Her ikisi de ödülü diğeriyle paylaşıyor olmaktan hoşnutsuzdu (hatta Banting, Macleod’un da ödüle lâyık görüldüğünü öğrendiğinde korkunç bir öfkeye kapılmaktan kendini alıkoyamamıştı). Ayrıca Macleod kendi payına düşen para ödülünü de, Nobel jürisi tarafından ihmal edilmiş olmasının haksızlık olduğunu düşündüğü ve bu çalışmada kendilerine yardımcı olan iki araştırmacıdan biri olan James Bertram Collip’le paylaşmıştır. Dördüncü ise Charles Best’ti.

İnsülinin keşfedilmesi demek bir taraftan pankreastan alınan bu sıvının işlevinin anlaşılması, diğer taraftansa sıvının arıtılması anlamına geliyordu, çünkü eğer insülin arıtılmış olmasaydı şeker hastalığının tedavisinde gösterdiği etkiyi kanıtlayacak deneylerin yapılması mümkün olmayacaktı. Eğer işlevi anlaşılmış olmasaydı da hiç kimse onu arıtmayı akıl etmeyecekti. Hangisinin daha öncelikli olduğuna kimsenin karar veremeyeceği tam bir yumurta ve tavuk durumuydu bu. Bundan dolayıdır ki keşfin değeri de araştırmaları uyum içinde birlikte yürütmüş olan dört kişiye ancak ortak olarak atfedilebilirdi. Fakat, o sırada verilen ödüllerin protokolü üzerinde bir uzlaşma bulunmuyordu. Bu boşluk uzun süre varlığını sürdürecekti, başka bir ihmal durumu da Crick ve Watson’a DNA’nın çift burgulu yapısını keşfetmelerinde yardımcı olmuş olan araştırmacı Rosalind Franklin’in unutulmasında kendini gösterecekti. Franklin’in katkıları olmasaydı Nobel Ödülü’nün iki sahibi buluşlarını gerçekleştiremeyecekti.

Modern tıp tarihinin bu kritik faslında istemli bir aldatmaca yoksa da keşfi yapanların kimliği konusunda ciddi kafa karışıklıklarına yol açılmıştır. Durumu daha da ciddileştiren bir etkense 1921’de, yani Banting ve Best’in pankreastan alınan sıvıyla ilk deneylerini yaptıkları yıl, Nicolas Paulescu adında Romanyalı bir araştırmacı adına “pankrein” dediği şeyle yaptığı benzer deneylerin kanıtlayıcı sonuçlarını yayımlamıştı. Kimse bunları dikkate almadı. Bilgi eksikliğinden dolayı mı?

*

Keşfin dört sorumlusundan her birinin rolleri birbirinden çok farklıydı. Aslında onlar bir dizi keşfin uzantısını oluştuyorlardı. Şeker hastalığıyla pankreas arasında ilk ilişki 1889 yılında Strasburg Üniversitesi’nden iki Alman, Minkowski ve von Mering tarafından kurulmuştu. Bu da başlı başına bir buluştu. Söz konusu ilişki, pankreası çıkarılmış bir köpeğin şeker hastalığı belirtileri göstermeye başlamasıyla doğrulanmıştı.

İkinci buluş: Fransız Hédon, bir köpeğin pankreası çıkarıldıktan sonra yeniden derisinin altına nakledildiğinde, bu organın salgıları artık mideye ulaşmadığı halde hayvanın yine de şeker hastalığı taşımadığını saptadı.

Üçüncü buluş: Amerikalı Eugene Opie, pankreasın içinde, varlığı o zamana kadar bilinmeyen ve adına daha sonra Langerhans adacıkları denecek olan oluşumların yok olmasıyla şeker hastalığı arasında bir ilişki bulunduğunu ortaya koydu.

Bu adacıklar şeker hastalığını önleyen bir madde üretiyorlardı. 1909 yılında Fransız de Meyer bu maddeye adacıklar tarafından üretildiği için “insülin”⁵³ adını verdi. Ancak onu ayırtırmayı kimse başaramadı.

Banting de işte bu noktada devreye girdi. Kariyeri o zamana kadar uykuda olan Kanadalı doktor 1920 yılının 30 Ekim gecesi uykusuzluk içindeyken, bu maddeyi doğrudan Langerhans adacık-

53 Latince insula: Ada (ç. n.)

larından çıkarma fikrini buldu. Romanyalı Paulescu'nun bunu daha önce yapmış olduğundan habersizdi.

Fikrini Macleod'a açtı ve o da bunu ilginç buldu. İki adam arasındaki işbirliği 1921 yılında Kanada'da başladı ama başlarda iyi sonuç vermedi. Deneyler için kaçınılmaz olan beceriklilik Banting'de yoktu. Laboratuvarın patronu olan Macleod, onun yanına deneyimli bir deneyci olan Charles Best'i atadı. Tuz eklenmiş, arıtılmış sudan ibaret olan Ringer solüsyonu içinde pankreası ezmeyi başaran da o oldu. Bu yolla elde edilen sıvı şeker hastalığı taşıyan hayvanlara sıringa edildi ve bir saat içinde bu hayvanların kanlarındaki şeker oranı yüzde kırk azaldı. Adına "insülin" denen şeyin ayrıştırılmadan önce bile etkili olduğu kanıtlanmıştı ama yalnızca hayvanlar üzerinde.

Langerhans adacıklarından alınan sıvıyı tehlikesizce insanlara sıringa edilebilecek şekilde hazırlamayı başaran ilk kişi ise Collip oldu. Macleod bu sırada tatildeydi.

İlk insan denek, Leonard Thompson adında, ileri derecede şeker hastası bir çocuk oldu. Sonuçları umulanı vermedi: Çocuğun kanındaki glikoz oranı ancak yüzde yirmi beş azalmıştı ve bu hayvanlarda elde edilen sonuca kıyasla düş kırıklığı yaratmıştı. Collip "ürünü insanlara uygulamaya devam etmek kesinlikle yararsız olacaktır" yargısına vardı. Bunun üzerine dörtlü arasında tartışmalar başladı. Bu arada Banting, Macleod'u çalışmasını çalmakla suçladı. Laboratuvarın ve çalışmaların patronu olduğu için medya, ilk sonuçları epeyce düş kırıklığı yaratmış olan bu ortak keşfin başansını Macleod'a atfetmişti.

Ancak bu Nobel Ödülü'nden ders çıkarmak mümkün olamadı ve onlarca yıl boyunca keşiflerin saygınlığı onlara gerçekten emek vermiş araştırmacılardan ziyade toplu olarak laboratuvar patronlarına atfedilmeye devam etti. 1943 yılında New Jersey'deki Rutgers Üniversitesi'nden yirmi üç yaşında bir mikrobiyoloji öğrencisi olan Albert Schatz, bilinmeyen bir aktinobakterinin türevi olan streptomisini bulduğunda da durum böyle oldu. Bundan sonraki on yıl boyunca Schatz, patronu Selman Waksman'ın kendi çalışmalarıyla giderek daha yakından ilgilenişini ve sonunda da ona sahip çıkışını izlemek zorunda kaldı. 1952'de, tüberküloza karşı etkili olan ilk

antibiyotiğin keşfi dolayısıyla Nobel Tıp Ödülü'nü tek başına kazanan Waksman oldu.⁵⁴

*

Keşfin babalık davasını çevreleyen kafa karışıklığına bir de insülinin doğasıyla ilgili bir yanlış algı eklenmiştir. Yanlış bilgilendirilmiş ya da sansasyon yaratma heyecanına kapılmış basın tarafından “mucize ilaç” olarak duyurulan insülin ilk önceleri şeker hastalığının “şifa”sı olarak görülmüştü. Oysa yalnızca bir tedaviden ibaretti. Yıllar boyunca rejim sapmalarına karşı bir güvence yerine geçti ve birçok hasta onu kendilerine istedikleri gibi uygulayarak insülin şoklarına sebep oldu. Ancak kamuoyunun sabırla eğitilmesi sonucu “mucize ilaç” efsanesi son bulabildi.

54 Peter Pringle, *Experiment Eleven: Dark Secrets Behind the Discovery of a Wonder Drug*, bakınız kaynakça sf. 383. Schatz'ı yalnızca “önde gelen bir bilginin asistanı” olarak görmüş olan Nobel jürisi bir aldatmaca kurmuş oluyordu. Bu gerçek ancak 2012 yılında, Schatz'ın aslında streptomisinin gerçek kâşifi olduğunu ortaya koyan uzun bir araştırma sonucunda açığa çıkmıştır (Peter Pringle, “Clarity at last over a disputed Nobel prize”, *New York Times*, 13 Haziran 2012).

“Bunlar Yeti’nin ayak izleri...”

(Albay Howard-Bury’nin dağ kılavuzu, 1921’de,
kardaki gizemli izler karşısında)

Yabalik-adam ya da *jhestrimak*, insan ile maymun arası efsanevi yaratığa, Afganistan’dan Sri Lanka’ya, Moğolistan’dan Sikkim’e kadar bütün Asya dillerinde verilen sayısız isimden yalnızca birkaçıdır. Bu ilkel insan neredeyse bütün folklorlarda yer alır. Asya kıtasının tamamında ya da belki daha uzaklarda bile yaşamış olması gerekir ki günümüzde de Avrupa’da Tibet dilindeki adıyla Yeti olarak ya da daha az sevecen bir adlandırmayla korkunç kar adamı olarak bilinir.

Kanada’nın batısında bulunan Britanya Kolumbiyası’nda *sasquatch* ya da *Kocaayak* olarak anılmaktadır ve gerçekliği doğrulanmamış fotoğrafları bile çekilmiştir. Vancouver’da yaşamakta olduğu söyleniyor. Yazar, bu adanın başkenti olan Victoria’da yaratığın yüzünü temsil eden, elbette ki kara ve tüylü bir maske satın almıştır.

Eskiden Seylan olarak bilinen Sri Lanka’da kaldığı iki aylık süre boyunca yazar, ormanlarda yaşayan tüylü ve ilkel adamlarla ilgili pek çok yerel söylencenin anlatıldığını duymuştur. 1980’lerde Sumarta’da ormanda koşarken görülmüş bir vahşi adam olan *orang pendek*’ten de söz edilmişti ancak bu çok daha küçük bir yaratıktır ve aslında yalnızca bir orangutan olduğunu düşünmek için de yeterince sebep mevcuttur.

Fakat bu öykülerin en büyük kısmı kıta Asya’sından gelmektedir. Kimi yerel anlatılar alt çenesi belirgin biçimde öne çıkık olan, tüylü ve büyük bir yaratığın görülmüş olduğundan söz ederler. 1921 yılında büyük kâşifler olan İngilizler bu konuda yüreklerini ferahlatmayı istediler: Albay Howard-Bury, Himalaya Dağları’na bir keşif gezisi düzenleyerek 7000 metre yükseklikte karların içinde, bilindiği kadarıyla insan benzeri bir yaratığın ayak izlerini andıran birtakım

izlere rastlamıştır. Dağdaki kılavuzu, “Bunlar Yeti’nin ayak izleri...” diye doğrulamıştır. Ancak yaratık görülememiştir. 1924 yılında kimi raporlardan Sovyet ordusunun Yukarı Pamir’de çıplak, tüylü, ilkel yüz hatlarına ve Moğol tipi yüz şekline sahip olan bir adamı öldürmüş olduğu anlaşıyordu. Sovyet ordusu antropologlardan oluşmuyordu kuşkusuz ancak Sovyetler Birliği’nde bilim kültürünün ne kadar gelişmiş olduğu düşünülecek olursa bu ordu birliğindeki rütbelilerin yaratığın kalıntıları ülkelerindeki herhangi bir kuruma götürmemiş olmaları şaşırtıcıdır.

Öte yandan, Everest ve Pamir’i birbirinden ayıran kuş uçuşu 1,500 kilometrelik mesafe düşünülecek olursa bu antropoidin yaşam alanı hayret verici derecede geniş olmalıdır.

1937’de Himalayalarda başka ayak izleri bulundu. Savaş, keşif gezileriyle araştırmaların askıya alınmasına sebep oldu. 1958’deyse Sovyetler Birliği’nin Bilimler Akademisi Yeti’yi bulabilmek için Pamir’e bir keşif gezisi düzenledi ancak bir sonuç elde edilemedi. 1988, 1989 ve 1994 yıllarında yapılan keşif gezileriye Hindukuş ve Güney Pamir bölgelerinde “insan” ayak izlerinden fazlası bulunamadı.

Buna karşın 2012’ye dek, on binlerce kilometrekarelik bir alanda yaşamış olması gereken bir insan türünün tek bir bireyinin kesin olmayan ayak izlerinden başka hiçbir fiziksel belirti elde edilememiştir.

*

1938 yılında coelacanth denen ve bundan milyonlarca yıl önce soyu tükenmiş olan Devoniyen döneme ait bir balık türünün keşfedilmiş olması bilimin henüz bu gezegenin bütün sakinlerini ortaya çıkaramamış olduğunu göstermiştir. Günümüzde de her geçen yıl, hiçbir dokümanda rastlanmayan yeni bir kara ya da deniz yaratığı keşfedilmektedir.

Bundan dolayı modern zamanlara dek varlığını korumuş kimi Neandertallerin bulunma olasılığı ilke olarak bir kenara atılmamalıdır. Belçikalı zoolog Bernard Heuvelmans ve Sovyet meslektaşısı Boris Porchnev de *Neandertal İnsan Hâlâ Yaşıyor* (1974) adlı eserlerinde bunu savunmaktadırlar. Milattan önce birinci binyıla kadar Pamir bölgesinde, 4000 metreye kadar yüksekliklerde avcı-toplayıcı

grupların yaşamış oldukları bilinmektedir. Bunların torunları hayatta kalmış olabilirler mi?

Bu varsayımın şu ölçütlere göre değerlendirilmesi gereklidir:

- Türden türe değişen bir sürenin sonunda her türlü canlı nüfusunun ortadan kaybolduğu kritik bir eşik mevcuttur. Yeti'ye mal edilen bölgelerdeki özellikle çetin olan yaşam koşulları bu zorluğu daha da güçlendirmektedir. Yani Neandertaller, halefleri olan Cro-Magnonlar tarafından verilmiş bir yok etme emrinin sonucunda değil sayıları çok fazla azalmış olduğu için ortadan kaybolmuşlardır. Başka bir deyişle Yetilerin günümüze dek yaşayabilmeleri için onlardan üç dört bin kadarının -bilinen kritik eşikleri- hayatta kalmış olmaları gerekir. Eğer bu sayıda olsalardı, altlarında ya da çevrelerinde yaşayan nüfuslar tarafından şimdiye dek görülmüş olmaları gerekirdi.

- Ayak izlerinin bulunmuş olduğu yükseklikler, yaşam alanı olmak için uygun değildir. Yukarıda sözü edilen avcı nüfuslar için 4000 metre yükseklik en üst düzeyi oluşturuyordu. 7000 metrelik irtifada yaşayabilen göçebe ya da yerleşik herhangi bir nüfusun var olabileceğine dair hiçbir iz bulunmuyor.

- Varsayım olarak Yetilere atfedilen topraklar çok geniştir. Orta Asya'nın tamamını içine alıyor olmaları kritik eşik baskısını güçlendirmektedir. Everest'ten Pamir'e yolculuk eden birkaç bireyin türlerinin bekasını üç bin yıl boyunca sağlayabilmiş olacaklarına inanmak mümkün değildir.

- Karda bulunan ayak izleri bilinen hiçbir insanunkilere benzememektedir. Öte yandan zoologlar, tırsı olarak adlandırabileceğimiz belli bir hızla yürüdüklerinde ayların ön ayaklarının izlerinin arka ayaklarınunkilerle karışarak insanunkini andırabilecek bir görünüm alabildiklerini gözlemlemişlerdir. Alpinist Reinhold Messner'e göre Yeti aslında bir ayıdır.

Bu unsurlardan hiçbiri, Asya'da bir ilkel insan kolunun hayatta kalmış olabileceği varsayımını desteklemiyor. Son yıllarda, adına Denisovalı denen (çünkü en karakteristik kalıntıları Sibiry'a'daki Denisova adlı mağaranın içinde bulunmuştur) yeni bir Neandertal'in keşfedilmesi üzerine yeniden sorular sorulmaya başlandı. Hem Neandertal insanından hem de Homo Sapiens'ten farklı olan Denisovalı, bu ikisiyle

de melezlenmişti ve DNA'sının parçaları Asya'dan Papua Yeni Gine'ye kadar uzanan bir alanda günümüz halklarından otuz üç tanesinde bulunabilmektedir Bu alanlardan bir kısmı Yetilerin yaşadığı söylenen yerlerdir. Ancak yukarıda sorulmuş olan soru burada bir kere daha karşımıza çıkmaktadır. Türlerinin devamını sağlayabilecek sayıda olan Denisovalı toplulukları, çevrelerindeki insanlara hiç görünmeden bugüne kadar hayatta kalmayı başarabilmiş olabilirler mi? Bu pek de inandırıcı durmuyor.

Bu durumda Yeti'nin de tıpkı eski devler ırk⁵⁵ gibi kuşaktan kuşağa aktarılan efsanelerden biri olduğu anlaşılıyor. Ve başka pek çok efsane gibi o da bir aldatmacaya yol amıştır.

55 Balonuz sf. 19.

“İnsan babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”

(Biyolog Paul Kammerer'in çalışmalarının
Neo-Darwinci karşıtları, 1922'de)

26 Eylöl 1926 günü Avusturyalı biyolog Paul Kammerer, kafasına bir tabanca kurşunu sıkarak intihar etti. Kırk altı yaşındaydı. Yetkinliği ve dürüstliği dünyanın dört bir yanındaki meslektaşlarınca kabul görmüştü. Bu çaresiz edimi bilim çevrelerinden kimilerince meslektaşlarının evrim konusundaki fikirlerine karşı göstermiş oldukları düşmanlığın bir sonucu olarak yorumlanırken, o sırada daha baskın olan bir diğer bakış açısına göreysel bir çeşit başarısızlık itirafıydı. Bu baskın hizbin temsilcileri olan İngiliz biyologlar William Bateson ve G. A. Boulenger, Kammerer'i bir kurbağa çeşidi olan ve “ebe kurbağa” olarak da bilinen *Alytes obstetricans*'taki edinilmiş karakter aktarımları üzerine bir deney sırasında sahtekârlıkla suçlamışlardı.

Kammerer deneylerini tanıklar huzurunda yineleyerek kendini savunabilirdi. Ancak açılması mümkün olmayan bir duvara toslamış olduğunun bilincindeydi. Neo-Darwincilerin mutlak dogmatizmiydi bu. Kendisi, apaçık gerçeklerin yadsınmasından kaynaklanan bir aldatmacanın kurbanı olduğu halde sahtekâr yerine konuluyordu.

Yaşadığı acıyı anlayabilmek için o çağda türlerin evrimi konusundaki kuram ve tartışmaların oluşturduğu arka planı anlamak gerekir. Neo-Darwincilere göre türlerin evrimi yalnızca iki yolla mümkün oluyordu: Ya “sıçramalar” yoluyla, yani doğal afetler veya nüfusların bekalarını koruyabilecekleri düzeyin altında bir sayıya düşmeleriyle, ya da doğal elenme yoluyla, yani kimi türler bir çevreye uyum sağlamayı başaramazken daha güçlü olan başka türlerin bu çevrede daha da gelişmeleri sonucu ikinci türlerin birincilerin yerini almasıyla.

İlk Darwinciler görüşlerinde bu kadar katı değildiler. Onlar evrimin edinilmiş karakterlerin yani uyum sağlama karakterlerinin aktarımı yoluyla da mümkün olabileceğini kabul etmişlerdi. Bu varsayım evrimciliğin başlıca kurucularından biri olan Jean-Baptiste de Lamarck (1744-1829) tarafından önerilmişti. “Gerçek birer saçmalık” olarak adlandırmaya başlamadan önce Lamarck’ın görüşlerini kariyerinin başındaki Darwin bile “üstün dehanın en yüksek biçimi olan bilim alanındaki kehanet dehasına” sahip olduğunu söylediği öncülüne saygısını belirterek kabul etmişti. Kariyerinin sonundaysa, Francis Galton’a yazdığı bir mektupta görüldüğü gibi yargısını yine değiştirmiştir: Beklenmedik değişiklikler ve doğal elenme evrimi açıklamak için yeterli görünmediğinden her geçen yıl, edinilmiş karakterlerin kalıtımına geri dönme gerekliliğini biraz daha fazla duymakta olduğunu yazmıştır.

Ancak, Neo-Darwinciler için Lamarck’ın adı ağza alınmamalıydı. Onlar bu adamın Darwincilikle çalışmakta olduğundan kuşku duymuyorlardı ve 1896 yılında en seçkin Darwincilerden biri olan Sir Gavin de Beer, Darwin’in öğretilerine karşı her türlü saldırı girişiminin “bir cehalet ve küstahlık göstergesi” olduğunu resmen açıklamış, bir diğeri olan Profesör C.D. Darlington ise Lamarckizmi “utanç verici, eski bir hurafe” olarak nitelendirmişti.

Bütün Neo-Darwinciler için edinilmiş karakterlerin kalıtsal olduğunu savunmak insanın atalarının günahlarının yükünü taşıdığını iddia etmek anlamına geliyordu. “İnsan babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”, diye karşı çıkıyorlardı. İnsan kendi kaderinin efendisi olarak doğuyordu. Lamarckizm bütün bir dünya görüşünü tehdit etmekteydi ve Neo-Darwinciler de onu buna karşı savunmaya kesin olarak kararlıydılar. Oysa bu bilimi aşan felsefi bir inanıştı.

Anlayana ne âlâ! Ama Kammerer anlamamakta direnmişti.

*

Burada üç noktayı belirtmek gerekiyor. Öncelikle Lamarck, Pasteur tarafından boynu kırılmış olan “kendiliğinden oluşum” iddiasının da sahibiydi ve karşıtları da sapı samandan ayırmadan onun bütün

fikirlerini toplu halde reddetmiş ve Lamarck'ı bilim tarihinin çöp bidonuna atmışlardır.

İkinci olarak, Sovyet dogmatizmi bilimle hiç ilgisi olmayan tamamen siyasi ideolojiden kaynaklı bir coşkuyla Lamarckizmi benimsemişti. Bu bağlılık da başarısızlıklarının yankıları çok güçlü olan Miçurincilik ve Lisenkoculuk gibi iki aldatmacaya yol açacaktır. 1920'li yıllarda komünist olmayan Batı'da Lamarck'a sahip çıkmak meczupluk olarak görülürken Sovyetler Birliği'nde bu bir ödevdi.

Son olarak ne Neo-Darwincilerin ne de Lamarckistlerin genetik bilimi hakkında en ufak bir fikirleri yoktu, çünkü edinilmiş karakterlerin aktarımını yani türlerin evrimini açıklayabilecek olan tek bilim o sıralarda henüz ortada yok sayılırdı. Aslında Gregor Mendel'in bitki çeşitlerinin melezlenmesiyle ilgili çalışmaları (1856) doğuştan gelen ve edinilen karakterlerin aktarımının anlaşılması için izlenecek yolun yalnızca taslağını çizmişti ve başlarda hiç kimse bunun farkına varmamıştı. Bu çalışmalar ancak 1900'de yeniden keşfedilmiş ve biraz da olsa ilgi uyandırmaya başlamıştır. Thomas H. Morgan'ın genetik (bu sözcüğü 1909 yılında icat eden de odur) konusundaki araştırmalarıysa kalıtımın anahtarının kromozomlarda bulunduğu anlaşılmasını sağlamış ancak kromozomları oluşturan genlerin işlevini açıklayabilmenin yanına bile yaklaşmamıştır.

Başka bir deyişle her iki kutup da savundukları kuramların en temel anahtarına sahip değillerdi.

*

Yaptığı üç dizi deney Kammerer'i dogmanın tehlikeli bir düşmanı haline getirmiştir. 1903'te başlayan ve beş yıl süren ilk deney dizisi semenderler üzerinde yapılmıştı. Büyük kertenkeleleri andıran bu kurbağagillerin Avrupa'da bulunan iki türleri mevcuttur. Dağda, kuru ve soğuk iklimde yaşayan kara semender ve ovada yaşayan lekeli semender. Bu ikisinin üreme biçimleri birbirinden çok farklıdır. Kara semenderi yılda bir defa kuru toprak üzerine iki biçimli döl bırakır ve bunlar daha sonra atalarının boyuna gelecek kadar gelişirler. Lekeli semender ise yılda bir ya da iki kere su içine solun-

gaçları olan birkaç yavru bırakır Birkaç ay sonra yavru geliştiğinde bu solungaçlar kaybolur

Kammerer lekeli semenderleri kuru ve soğuk bir iklimde, kara semenderleriyse nemli iklimde yetiştirdi. Türlerden her birinin diğeri gibi davrandığı görüldü. Lekeliler yalnızca iki tane biçimli yavru bırakırken, kara semenderlerse deneyler ilerledikçe gitgide daha çok sayıda solungaçlı yavru bıraktılar.

Bu bile başlı başına bir güç gösterisiydi gerçi ama yalnızca çevreye uyumu kanıtlıyordu ve bu da Darwinciliğin “yasa”larından biriydi zaten. Kammerer daha ileri gitti: İki türün örneklerini yapay olarak çiftleştirdi. Altı batında iki kara ve dört lekeli semender elde etti. İki grup ise kendi türlerine özgü biçimde yani karalar kuru toprakta, lekeliler suda olacak şekilde değil, yapay olarak dayatılmış olan alışkanlık doğrultusunda yani karalar suda, lekeliler kuru toprakta ürediler.

Bu da edinilmiş karakterlerin kalıtımını kanıtlıyordu.

Sonuçlar denetlendikten sonra Frankfurt’taki Doğa Bilimleri Derneği, Kammerer’i son derecede saygın olan Sommering Ödülü’ne lâyık buldu.

Çalışmalarının kışkırtıcı niteliğinin belki de farkında bile olmayan Kammerer, Neo-Darwincilerin katı kuralcılığına karşı bu meydan okumayla da yetinmeyerek ikinci bir dizi deneye girişti. Viyana yakınlarındaki ormanlarda yakaladığı lekeli –siyah üzerine sarı– semenderleri iki ayrı gruba böldü ve bir kısmını siyah bir toprak, diğer kısmınıysa sarı toprak üzerinde yetiştirdi. Birinci gruptakiler tamamen siyah, ikinci gruptakilerse tamamen sarı renge döndüler. Bu renk değişimi, çevrenin hayvan üzerindeki fotokimyasal etkisine bağlı değil, başka araştırmacıların da doğruladıkları üzere sinir sistemlerine dayalı bir fenomenden kaynaklıydı. Bu durum da yine çevreye uyumu kanıtlamaktaydı. Ancak bu semenderlerin yavruları renk değişikliğinin kalıtsal hale gelmiş olduğunu ortaya koydu. Siyah toprak üzerinde yetiştirilmiş olanların yavrularında sarı lekeler kuşaktan kuşağa gitgide küçülüp sonunda kaybolurken, sarı toprak üzerinde yetiştirilenlerin üçüncü kuşağı tamamen sarı renkteydi.

Bu da edinilmiş karakterlerin kalıtımının ikinci kanıtı oluyordu.

Bu seferki deney dizisi on bir yıl sürmüştü ve bu arada patlak veren Birinci Dünya Savaşı Amerika ile Avrupa'nın bilim çevreleri arasındaki iletişimi kesmişti. Savaş sona erdiğindeyse Neo-Darwinciler kutbu alarm durumuna geçmişti ve düşmanlıklar savaş alanlarındaki kadar gürültülü olmasa bile şiddetleri hiç de daha az sayılmazdı.

*

Savaştan sonra Kammerer, üçüncü bir araştırma dizisine girişti. Bu seferki başka bir kurbağagil cinsi olan *Alytes obstetricans*, yani ebe kurbağanın kendine özgü bir karakteristiğiyle ilgiliydi. Bu cinsin bireyleri, türdeşlerinden farklı olarak kuru toprakta çiftleşir ve çiftleri birbirinden ayrılmaz hale gelirler. Erkek dişisini orta yerinden kavrar ve günler, haftalar boyunca, ta ki dişi yumurtlayıp erkek de bu yumurtaları döleyinceye dek bu şekilde kalırlar. Daha sonraysa erkek bu yumurtaları kuluçka dönemi boyunca arka ayaklarının üzerinde taşır ve ebe kurbağa adı da bu özelliğinden gelir.

Suda çiftleşen diğer türlerin bireylerinde erkeğin ayaklarının iç kısmı ve parmakları küçük dikenlerle kaplıdır. Bu siyahımsı "fırçalar" dişinin suyun içinde kayganlaşan derisine asılabilmesini sağlar. Ebe kurbağalardaysa dişinin derisi kuru olduğundan erkekte bu türden fırçalar bulunmaz.

Kammerer, suyun içinde çiftleşmeye zorlanması durumunda ebe kurbağanın böyle fırçalar geliştirip geliştirmeyeceğini ve bu durumun kalıtsal olup olmayacağını görmeyi istedi. Bu sefer durum semenderlerde olduğundan daha karmaşıktı, çünkü kurbağalar suyun içinde çiftleşmeye alıştıkları halde yumurtaları suyun dibine düşüyor ve kuluçkaya ulaşamıyordu. Ancak 1919 yılında nihayet yumurtalardan birkaçını kurtararak ikinci kuşak bireyler elde etmeyi başardı. Ve bunların ayaklarında da gerçekten fırçaların bulunduğunu saptadı.

Ancak o aslında inatçı bir Lamarckist de değildi. 1923 yılında Cambridge'deki Doğal Tarih Derneği'nde verdiği bir derste şöyle diyordu: "Kanımca bu hiç de edinilmiş karakterlerin kalıtımının kesin bir kanıtı değildir."

Ancak Neo-Darwinistler öyle düşünmüyorlardı. Onlara göre ufuk-taki tehlike gitgide büyümekteydi ve Kammerer'in Amerika Birleşik

Devletleri'ne yaptığı bir yolculuk sırasında basınını onu görkemli biçimde karşılayışı da durumun ciddiyetini artırmıştı. Viyanalı, edinilmiş karakterlerin kalıtımını kanıtlayarak Neo-Darwinizmin bütün temellerini sarsmıştı. William Bateson öncülüğündeki saldırı başladı. Bu adam, semenderlerle ilgili deney her ne kadar başka biyologlar tarafından da doğrulanmış olsa bile, Kammerer'in bu deney sırasında hayvanları değiştirmiş olabileceği olasılığını üstü çok da kapalı olmayan biçimde ima etti.

1926'da, Kammerer'in karşıtlarından bir başkası, Amerikalı Gladwyn K. Noble Viyana'ya giderek, 1923'te elde edilmiş olan mutasyona uğramış kurbağaları inceledi. Şaşkınlık içinde ayaklarda, kuram gereği fırçaların belirmesi sonucunda oluşması gereken siyah kısımların yapay olarak renklendirilmiş olduğunu fark etti. Skandaldı bu. Noble keşfini yayımladı. O sırada Londra'da bulunan Kammerer, Noble'un açıklamalarının doğruluğunu kontrol etmek için Viyana'ya döndü ve döner dönmez de Viyana Bilimler Akademisi'nin başkanına şunları yazdı:

"*Nature* dergisinde yayımlanmış olan suçlamalardan haberdar olunca laboratuvarıma geri döndüm ve Profesör Noble'un saptamış olduğu durumun gerçek olduğunu gördüm. Bu olayın yaşamımın bütün çalışmalarını kuşku altında bıraktığı apaçıktır. Her ne kadar bu sahtecilikte hiçbir sorumluluğum bulunmasa da [...], kendimi yok edecek cesareti bulabilmeyi umuyorum."

Buldu da: Ertesi gün intihar etti.

Kammerer'in itibarı kirlenmişti. Ancak yine de bütün meslektaşları onun böyle bir sahtekârlığa karışmış olabileceğine inanmayı reddettiler. Durum da bunu gösteriyordu zaten: Kötü niyetli birileri Noble'un ziyaretinin hemen öncesinde bu işi tezgâhlanmış olmalıydı, çünkü siyah mürekkep canlı dokuların üzerinde üç yıl boyunca kalmış olamazdı. Ayrıca Kammerer'in arkadaşlarından Przibram, onun yanında çalıştığı kişilerden birinin çılgıncasına kıskanç olduğunu ve bu nedenle bir tımarhaneye kapatıldığını anlatmış ancak adını vermemişti. Üstelik eğer Kammerer sahtekâr olsaydı, hileli kurbağaların Noble'un eline teslim edilmesine kuşkusuz izin vermezdi.

Semenderlerle ilgili deneylerin sonuçları unutulmaya mahkûm edildi.

Konunun içinde kimi siyasi unsurlar taşıyor olabileceğini ve Przibram'ın sabotajcının kimliği konusundaki ketumluğunun da bununla ilgili olabileceği olasılığını düşünmek de gayet meşrudur. Gerçekten de “cılıncasına kıskanç” olarak tanımlanan bu çalışan bir Nazi sempatizanıydı ve Kammerer de bir sosyalistti, hatta bir biyoloji enstitüsü kurmak için Moskova'ya gitmesi gerekiyordu.

Bateson zaferinin tadını çıkaramadı, çünkü 1926 yılının Şubat ayında ölmüştü. Eğer Kammerer umutsuzluğuna yenilmeseydi yalnızca çağdaşlarının gözünde değil gelecek kuşakların bakışı altında da kendini temize çıkarabilecekti.

*

Ünlü yazar Arthur Koestler onunla ilgilenip de 1971 yılında onun öyküsü üzerine uzun ve ayrıntılı bir inceleme⁵⁶ yazmış olmasaydı bütün dünya Kammerer'i unutacaktı. Bu çalışma biyologların Kammerer'in çalışmalarını yeniden ele almalarını sağladı. Eserin başarısı bilim dünyasını gönülsüzce bile olsa bu davayı yeniden gözden geçirmeye zorladı.

2009 yılında Santiago'daki Şili Üniversitesi'nden Alex Vargas, Kammerer'in yaptığı bütün deneyleri, yazdığı laboratuvar günlüklerine uyarak yineledi. Kammerer'in tamamen dürüst olduğu ve hiçbir sahtekârlığa karışmadığı sonucunu çıkardı.⁵⁷ Ancak o aslında, farkında olmadan Neo-Darwincilerin dogmasına karşı en büyük itaatsizlik olan epigenetiği keşfetmiş ve doğrulamıştı.

Kammerer'in saygınlığını geri kazanması uzun sürecekli.

Örneğin, 1964 tarihli on beşinci baskısında *Encyclopedia Britannica* onun adından yalnızca üçüncü bir kişi tarafından işlenmiş bir sahtekârlığın kanıtlarının “kesin” olmadığını duyurmak için söz ediyordu. Ancak 1994 baskısında adına bir madde ayrılmıştı ve bu sefer de edinilmiş karakterlerin kalıtımının “bilim” tarafından kabul edilmiş olduğu savunuluyordu.

56 *L'Étreinte du crapaud*, bakınız kaynakça sf. 383.

57 *Journal of Experimental Zoology*, B, sayı 312.

Bu arada Neo-Darwincilik zor yıllardan geçmekteydi. Ciddi bir bilimsel sahtekârlık olarak, edinilmiş karakterlerin aktarımının inatla yadsınması dağılmaya başlıyordu artık.

“Bir tutam kokain daha almaz mıydınız, Sigmund?”

(*Oedipussy on the Town* adlı bir Amerikan komedisindeki
karakterlerden birinin nüktesi)

Her türlü meslekte, geçmişte yapılmış hataların üstünün edeplice örtülerek o zamandan sonra kaydedilmiş gelişmelerin değerinin ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmak âdettendir. Bilimler Akademisi’nin hiçbir üyesi Profesör Jean Bouillaud’nun 30 Eylül 1878 tarihinde Thomas Edison’un fonografinin tanıtılması sırasında yaptığı unutulmaz gafı hatırlatmaya cesaret edemezler. Şöyle haykırmıştı: “İnsan sözünün soylu organının yerini bu iğrenç ve cansız metal parçasının alması kesinlikle mümkün değildir.” Oysa aslında bu son derecede yaygın olan ve başta tıp olmak üzere her türlü alandaki bilginin geçiciliğini ortaya koymak için hatırlatılması gereken hatalardan biridir.

On dokuzuncu yüzyıl sonundan yirminci yüzyılın başlarına kadar Batı nüfusunun büyük bir bölümü, zamanın en saygın doktorlarının ve sağlık yetkililerinin de onayıyla kullanımı günümüzde yasayla yasaklanmış olan uyuşturucu maddeleri tamamen yasal olarak tüketmişlerdir.

Örneğin İngiliz aktarlarında afyon, kaynatılarak, çiğnenerek ya da tüttürülerek tüketilmek üzere kolaylıkla bulunabiliyordu. Ünlü İngiliz yazar Thomas de Quincey ve şair Samuel Taylor Coleridge başları polisle hiçbir derde girmeksizin bu maddenin düşkünü olan ünlüler arasındaydı. Batının bütün eczanelerinde alkol içinde çözüldürülen afyondan elde edilmekte olan laudanum, mide ağrıları ve ishale karşı satılan, bütün ailenin kullandığı bir ilaçtı. Örneğin Kraliçe Victoria bu maddeyi kullanmaya alışkındı ama laudanumun düzenli kullanımı böyle bir hafif yan etkiye yol açtığı halde hiç kimsenin aklına kraliçenin bağımlı olmuş olabileceği olasılığından

kuşkulananmak gelmemiştir. 1950'li yıllara dek Fransız eczanelerinde de mide ve bağırsak ağrılarına karşı anasonlu afyon tentüründen ibaret olan paregorik iksir yaygın olarak satılmaktaydı. Bu durumun kaç tane bağımlılık vakasına yol açmış olabileceğini bilemiyoruz, işin bu yönü yetkilileri ilgilendirmeye çok daha sonraları başlayacaktır.

Çin, İngilizlerin ülkenin güney kapılarından içeri soktukları afyonu halkın üzerindeki korkunç etkilerinden dolayı yasaklamaya kalkıştığında İngilizler isyan ettiler. Ticaret özgürlüğü nerede kalıyordu? Bu durum bir savaşa yol açtı. Çinliler gerçekten de huysuz insanlardı: Kraliçe Victoria'nın sağlığını borçlu olduğu bir ürünün tüketimini yasaklamaya kalkıyorlardı!

Aynı dönemde başka hükümdarlar ve tebaaları da yaygın olarak koka özlerinin tadını çıkarıyorlardı: Koka yapraklarının kaynatılarak şarapla karıştırılmasından oluşan Mariani Şarabı çok sevilen bir içecekti. Çar III. Alexandre, Papa XIII Leon, Jules Verne ve daha pek çoklarının gözdesiydi. Koka yaprakları içlerinde kokain taşıyorlardı ve bu maddenin adı da buradan geliyordu zaten ama yoğunlukları çok azdı. O çağlarda gıda ürünlerinin üzerlerinde içerikleri hakkında ayrıntılı etiketler taşımadıklarını ve taşısalar bile çok az kişinin bunları okumaya zahmet edeceğini hatırlatmakta yarar var. Mariani Şarabının, *French Wine of Coca* adıyla bir Amerikan versiyonu da üretildi ama bu ürün içki karşıtı kurumların dikkatini çektiyse de nedeni içerdiği şarap oldu!

Arthur Conan Doyle'un kahramanı Sherlock Holmes'a kokain tükettirmesi kuşkusuz okuyucuları üzerinde şok etkisi yaratmak için değil, karakterin zihnini açık tutmak için kimyadan yararlanmayı küçük görmediğini göstermek içindi. Holmes'u kendine örnek almış olduğu için olabilir mi bilinmez ama bir başka ünlü araştırmacı, bu sefer insan ruhunun gizemlerini araştıran Sigmund Freud da kokain tüketiyordu.

Daha öksürmeye başladıkları anda eroin ve kodein içeren şurupları içmeye zorlanan ve anlaşıldığı kadarıyla bunların tadını da pek seven çocuklardan söz etmeye bile gerek yok.

Herhangi bir ülkede belli bir tıp kuruluşunun bu maddelere karşı önlem aldığını ne kadar araştırsak da bulamıyoruz. Söz konusu maddelerin davranış ve fizyoloji üzerindeki etkileri belli ki kimseyi ilgilendirmiyormuş. Tek ayaklanan ve bu da yalnızca afyona karşı olmak üzere, Mandarin Çinlileri olmuş ve imparatorluk yetkililerini afyon bağımlılığının yarattığı fiziksel zararlar konusunda uyarmışlardır “Uyuşturucu” kavramının kendisi bile bu çağda muğlaktır, çünkü az sayıdaki klinik deneyin gösterdiğine göre plasebolarla şaşırtıcı sonuçlar elde edilebilmekteydi. Başka bir deyişle uyuşturucuların psikolojik etki gücüne sahip olduğuna inanılıyordu. Hatta kimi uyuşturucuların yararlı etkileri bile görülebiliyordu: Üç grup denekten ilkinen hiçbir şey verilmeyip, ikincisine plasebo, üçüncüsüneyse amfetamin verildiğinde, kendilerine yüklenen görevleri yerine getirirken en az hatayı en son gruptakilerin yaptığı görülmüştü.⁵⁸

Yetkililerin, o zamana dek, çağın terimleriyle ifade edilirse uyanıcı katkı maddesi olarak görülmüş olan ürünlere karşı tepki vermeye başlamaları aşamalı olarak gerçekleşmiştir. 1925 tarihli uluslararası konvansiyon, bağımlılık yaratma olasılığı bulunan maddelerin üretimine ve ticaretine sınırlamalar getirerek işe başlamıştır. 1931’de başka bir konvansiyon ise ülkelere ihtiyaç duydukları narkotik miktarını açıklama zorunluluğu dayatmıştır. 1946 ve 1950’de Birleşmiş Milletler gözetimindeki iki yeni konvansiyonla da narkotik maddelerin bilimsel ve tıbbi amaçlar için kullanımına sınırlamalar getirilmiştir. Ancak bu dönemde eczanelerden rahatlıkla amfetaminler satın alınabiliyordu. Fransa’da lise bitirme sınavları öncesindeki dönemlerde bunların tüketimi hızlı bir artış gösteriyordu.

Psikofarmakoloji gelişmeye ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır. Aynı çağda psikiyatrinin gösterdiği büyük gelişim göz önünde bulundurulduğunda nörologların davranış üzerinde ciddi değişikliklere yol açabilmekte olan maddelerle ilgilenmeyi bu kadar uzun süre ihmal etmiş olmaları şaşırtıcıdır.

Tıbbın narkotik maddeler konusundaki uzun süreli sessizliği bu bakımdan pasif bir aldatmacayı çağrıştırmaktadır.

58 Gordon Claridge, *Les Drogues et le comportement humain*, bakınız kaynakça sf.383.

“Görelilik hiçbir değer taşımadığı gibi hataya da yol açar ”

(ABD Ulusal Gözlemevi müdürü Profesör T.J.J. See, Kaliforniya Bilimler Akademisi'ne seslenirken, 1924)

Yirmi birinci yüzyılda, Albert Einstein'ın önce özel daha sonra da genel görelilik kuramı üzerine kopmuş şiddetli çürütme çabaları ve mutlak yalanlamalar fırtınasını tahmin edebilmek kolay değildir Dört bir yandan fıskıran eleştiriler hakaretle karışık kınamalara kadar varıyordu ve bunların bir kısmı da adını taşıyan ölçüyü⁵⁹ günümüzde bütün havacılık dünyasının kullandığı ünlü Ernst Mach gibi çağın ileri gelen otoritelerindendi.

“Görelilik kuramını da ancak atomların varlığını ve bu türden benzer dogmaları kabul ettiğim kadar kabul edebilirim,” diyordu Mach 1913'te. Şaşırtıcı bir paradoks sonucu, Mach iki kütle arasındaki etkileşimin ancak evrenin geri kalanının soyutlanmasıyla mümkün olabileceğini kanıtlayarak Einstein üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştı.

Karalama yıllar boyunca devam etti ve şiddeti de giderek arttı. “Görelilik hiçbir değer taşımadığı gibi hataya da yol açar,” diye ateş püskürdü ABD Ulusal Gözlemevi müdürü Profesör T. J. J. See, 1924 yılında Kaliforniya Bilimler Akademisi'ne seslenirken. 1932'de Arthur Lynch adında biri *Einstein Vakası* adlı başarı kazanmış bir kitapta Dijon Üniversitesi'nin fen fakültesinde öğretmenlik yapan Duport adlı bir şahsın yargılarını yineliyordu:

“Einstein ve takipçileri, elektrik ve optiğin keşfini yorumlamaya kalkışan matematikçilerin en kötü kuramlarını kullanarak bir

59 Hareketli bir cismin hızı ile içinde hareket etmekte olduğu atmosferdeki sesin hızı arasındaki ilişkidir.

canavar yaratmışlardır. [...] Hamle kurnazlıkla hazırlanmıştı. Alman bilim yayınları çelişkiler ve düzeltmelerle tıka basa dolu anılarla dolup taşıyordu. Sonra da sansasyon yaratan sonuçlar duyuruldu. Lorentz dönüşümü, Minkowski'nin dört boyutlu uzamı ve başarılı kitaplar ardı ardına yayımlanırken bunların doğruluklarının onaylanmasına fırsat kalmadı. Bu yeni bilimin adına da Görelilik dendi, [...] herhalde yalnızca özel bir yapıya, görecilik yapısına sahip beyinler tarafından anlaşılması mümkün olabildiği için olacak. [...] Göreciler için sorunu çözmek önemli değildir, çözer gibi görünmek yeterlidir..”

Bu tatlı dil böyle devam ediyor. Lynch'in kendiyse şöyle yazıyor:

“Göreciler kuramları için üç tane büyük doğrulama öneriyor ve bunların kurdukları sistemin tamamını onayladığını savunuyorlar. Birazdan kanıtlayacağım üzere, bu doğrulamalar mevcut değildir”

Asıl mevcut olmayansa Lynch'in kanıtlamasıydı. Ancak kampanya sürüp gitti: “1940'ta göreliliği bir şaka olarak göreceğiz,” diye vaatte bulunuyordu Amerikalı mühendis George Francis Gilette, 1929'da. İki yıl sonraysa Duquesne Üniversitesi rektörü Jeremiah J. Callahan daha da ileri gitti:

“Einstein'ı kesinlikle fizik alanının parlak bir bilimsel kâşifi olarak değil yalnızca muğlak biçimde, kendisinin de çok fazla inanmadığı ama her türlü olumsuz koşula karşın kanıtlamayı umduğu matematik formüllerine belli bir anlam kazandırmaya çalışan bir kişi olarak görmeliyiz. [...] Einstein'ın zihni mantıklı değildir”

Bundan sonraysa kampanya ideolojik bir boyut kazandı. 1933'te iktidara geldiğinden beri yapması beklenen şekilde III. Reich, göreliliği “Yahudi bilimi” olarak adlandırarak yadsıdı. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1940 yılında, Alman “Kuzeyli bilimi”nin sözcüsü sayılan Dr. Walter Gross şunu bildirdi:

“Einstein'ın sözde kuramları, Alman bilim adamları için kabul edilmesi kesinlikle mümkün olmayan, liberal ve demokratik saçmalıklarla kirlenmiş bir zihnin sayıklamalarından ibarettir.”

Tamamen yanlıştı bu. Daha pek çokları gibi, $E = mc^2$ formülünü bulan adamın Yahudi olmasına karşın Alman atom programını yoluna koymuş olan Werner Heisenberg de bunu pekâlâ biliyordu.

Sovyetler de bu konuda daha heyecanlı sayılmazlardı. Sovyetler Birliği'nin *Astronomi Gazetesi* 1940 yılının Mart ayında şöyle yazıyordu:

“Görelî evren kuramı faşizmin ajanlarının düşmanca bir çalışmasıdır. Can çekişmekte olan karşı-devrimci bir ideolojinin iğrenç bir propagandasıdır”

Dört yıl sonra Hiroşima'daki patlama bu yobazları “can çekişmekte olan ideoloji”nin ölümcül silahla üretebilecek güçte olduğuna ikna etmiş olacak ki, Sovyetler Birliği de atom enerjisini kullanmaya başladı.

Yine de 1952 yılında Moskova Bilimler Akademisi'nden I.V. Kuznetsov adında biri şöyle diyecektir:

“Sovyet fizikçi ve filozoflarının en acil görevlerinden biri Einstein'ın fizik bilimleri alanındaki düşüncelerinin gerici yönlerini açığa çıkarmak olmalıdır”

Zekâ yoksunluğu hiçbir sınır tanımıyordu. Hatta 1969'da bile Amerika'da, Harold Aspden gibi bir fizikçi, “Einstein'ın kuramı işe yaramazdır,” tezini savunabiliyordu.

*

Bir yandan uluslararası fizikçilerin en seçkinleri Görelilik etrafında birleşirken, bu katıksız saçmalamalar tufanının da gitgide güç kazanması hayret vericidir. Hiroşima'ya kadar bu kuramı gözden düşürmeyi hedef alanlar ortak bir aldatmacanın içine girmişlerdi. Amaçları kamuoyunu bu yeni fiziğin temelsiz ve hatta tehlikeli bir saçmalıktan ibaret olduğuna inandırmaktı.

Bu durum korkuyla açıklanabilir. Einstein'ın bir Yahudi olması Naziler için, “burjuva” kökenli olmasıysa Sovyetler için işlerine yaran birer bahaneydi yalnızca. Oysa ABD'de kuramının yadsınması ne Yahudi düşmanlığından ne de sınıf çatışmasından kaynaklanıyordu. Görelilik çok ani biçimde farklılaşmış bir dünya algısı dayatmakta olduğu için tepki uyandırıyor.

Bu zamana kadar felsefe ve bilim, biri diğetine yol göstererek kendi kendilerini güçlendirmek için neredeyse resmî bir evlilik halinde bulunuyorlardı. Şimdiyse bir arada bulunamaz hale gelmişlerdi. Felsefe isyan etmişti. İstasyondaki saatin, oradan yeni ayrılmış tren için aynı olmadığı fikri katlanılmaz bulunuyordu. Savaştan sonra bile kendilerine Langevin paradoksu (ikizlerden birinin uzayda bir yıl geçirdikten sonra yeryüzüne döndüğünde diğetini birkaç yıl yaşlanmış bulması) kendilerine açıklandığında insanlar yoğun psikolojik krizlere giriyorlardı. Daha önce hiçbir kozmolojik tasvir, önceki yüzyıllardan miras alınmış genel kavramları bu şekilde tartışmaya açmamıştı. Zaman-uzam eğrisi, Öklid ve Descartes'ın dünyasının sonunu duyuruyordu.

Geleneksel bilgiyi ellerinde bulunduranlar otoritelerini yitirmiş oluyorlardı. Kendilerini yeni saate göre ayarlayabilmeleri için yeni baştan öğrenmeye başlamaları gerekecekti. Bu kuramdan hiçbir şey anlamamış olanlarsa kendilerini bir artı birin üç ya da yarı edebi-leceği, içine girilmesi mümkün olmayan bir entelektüel dünyanın karşısında bulmuşlardı.

Galileo davasının bu yeni versiyonu cahil olduğu kadar şaşkın da olan bir kamuoyu mahkemesinin önünde oynandı. Yalan dayanıklıydı ama çoğu zaman olduğu gibi sonunda çürüdü.

“Gıda katkıları modern yaşamın bir gerekliliğidir”

(1930’lu yıllardan başlayarak medyanın üstü örtülü söylemi)

İlk vitaminlerin -D vitamini 1897’de Hollandalı Eijkmann ve B1 vitamini 1911’de Polonyalı Funk tarafından- keşfinden başlayarak, Batılı zihinlerde, yani o yıllarda dünyanın bilimden en fazla yararlanan bölgelerinin sakinleri arasında bulanık bir kavram gitgide somutluk kazanmaya başlamıştır. Gözle görülmeyen bu maddeler insan sağlığını daha iyi hale getiriyor ve hatta ileri yaşlara kadar korunmasını da sağlıyorlardı.

Bu maddelere verilen isim olan “vitamin” bile 1912 yılında Anglosaksonlar tarafından uydurulmuş olmakla birlikte etimolojiyle bu savı destekliyordu: *vita*, yani yaşam. Aslına bakılacak olursa söz konusu iki vitamin, ortalama bir Batılı vatandaşı çok sınırlı olarak ilgilendirebilirdi. İlki, yani D vitamini, raşitik çocukların durumunu iyileştiriyordu. On sekizinci yüzyıldan beridir bu deritten muzdarip çocuklara, henüz D vitamini bakımından zengin olduğu bilinmediği halde morina balığı ciğerinin yağı içirilirdi. B1 vitaminiyse Funk tarafından pirinç sapı içinde ayrıştırılmıştı. Araştırmacı pirinçle beslenen halklarda, adına beriberi denilen ve kendini sinir yangıları ve polinevitlerle gösteren bir tür yetersizlik hastalığının hiç görülmediğini fark etmişti. Ancak Batı’da bu iki belirti yalnızca alkolik yetişkinlerde görülüyordu.

Bu durumda raşitik ya da alkolik olmadıkça insanın bu iki vitaminden özel bir yarar görmesi beklenemezdi. Hem zaten bunlar henüz ilaç sanayi tarafından araştırılmamışlar ve dolayısıyla da ticari hale getirilmemişlerdi.

Araştırmacılar başka vitaminlerin de peşine düştüler ve 1913 yılında Amerikalı ve İngiliz ekipler birbirlerinden bağımsız olarak,

eksikliği görüş ve mukoza sorunlarına yol açan A vitamini buldular. Bu vitamin tereyağı, peynirler, sığır ciğeri, yağlı balıklar gibi bir yığın gıdanın içinde bulunabiliyordu. Keşifler birbirini izledi.

1924'te Alman Stenbock, Hess ve Weinstock morötesi ışınların etkisi altında derinin doğal olarak D vitamini sentezlediğini buldular. Artık çocukları balıkyağıyla doyurmaya gerek yoktu, açık havaya çıkarılmaları yeterli olacaktı. Bu haber doğacı ve çıplaklığı savunan akımla aynı zamana dek düşmüştü. Batılı halklar kendilerine bolca D vitamin stokladılar ama çocuklara balıkyağı içirmeye de devam ettiler.

Daha sonra E vitamini geldi. Eksikliğinin herhangi bir hastalığa yol açtığı bulunmadıysa da bu vitamin ayrıştırılarak ticari hale getirildiğinde ecza piyasalarında çiçek açtı, çünkü modern çağın yeni evcil canavarları olan serbest radikallere ve dolayısıyla da yaşlanmaya karşı etkili oldukları ileri sürüldü.

Bundan sonra ortaya B2, B3 ya da PP, B5, B6, C, K1, B9, B12, C2, H, F gibi yeni vitaminler çıktı. Yavaş yavaş içinde hiçbir vitamin bulundurmayan herhangi bir gıdayı tüketmenin neredeyse imkânsız olduğu anlaşıldı. Yumurta, erik, sardalye ve daha onlarca besin maddesi A vitamini içeriyordu. Kuru meyveler, muz, patates ve daha pek çoklarında B vitamini vardı. Peki ya C? İstiridye ve salyangozdan domates ve tereye kadar neredeyse bütün gıdalarda, en çok da yeşil sebzelerde mevcuttu. D vitamini? Yumurta, kakao... E vitamini? Tereyağı, ekmek, bezelye... K vitamini? Süt, ekmek, lahana, yine domates... Sudan başka bunlardan bir kısmını içermeyen hiçbir şey yoktu. Aşırı durumlar dışında bu vitaminlerin eksikliğini çekmek mümkün değildi.

*

Buna karşın, sonsuz sağlık, güzellik ve gençliğin şaşılası taşıyıcıları olan vitaminlerin efsanesi gitgide daha da parlamaya başlamaktaydı. 1960'lı yıllardan itibaren hap sanayiinde bilinen vitaminlerin tamamı ve bunlardan birkaçını bir araya getiren kokteyller bulunabilir olmuştu. İçlerinden en ünlüsü olan C vitaminiyse kendi kahramanını 1954 Nobel Kimya Ödülü sahibi Linus Pauling'in kişiliğinde buldu ve onun

tarafından her şeye iyi gelen evrensel bir şifa ve özellikle de kansere karşı koruyucu bir silah olarak sunuldu. Pauling kanserden öldü.

Vitamin tedavisi zamanla tıbbi reçetelerden bağımsız bir takıntıya dönüştü ve meraklıları kendilerinde herhangi bir yetersizlik olup olmadığını bile bilmeden bütün kitapçılarda bulunabilen el kitaplarına başvurarak kendi kendilerine çeşitli vitaminlerden oluşan kürler belirlemeye koyuldular. Vitamin ve arkadaşı olan oligo-elementler bakımından zenginleştirilmiş sütler ve ekmekler satılmaya başladı. Gerçek ya da sahte kimi beslenme uzmanı ve diyetisyenler kâh yanlış bilgilendirildiklerinden, kâh sağlık gurusu unvanı kazanma hayaliyle şu şekilde özetlenebilecek bir söylem tutturdular: “Gıda katkıları modern yaşamın bir gerekliliğidir.”

İşte ilk vitamin zehirlenmesi vakaları da bu sırada baş gösterdi. Aşırı gerginlik ve uykusuzluğun ötesinde C vitamininin fazlası böbrek hastalıklarına yol açabiliyordu. B vitamininin aşırılığı kalp üzerinde zararlı etkiler yaratırken A vitamininin fazlasıysa yalnızca kişiye ters etki yaparak görüş ve mukozanın durumlarına zarar vermekle kalmıyor ayrıca fetüste şekil bozulmalarına da sebep olabiliyordu. B12 vitamininin eksikliği vakaları çok nadir olduğundan kimse bu vitamini yiyeceklerine ekleme gereksinimi duymuyordu. D vitamininin fazlalığı karaciğer için zehirli olabildiği gibi oligo-elementlerin aşırılığından kaynaklanabilecek bir zehirlenmeyi de başlatabiliyordu. Söz konusu bu elementlerin fazlası da çok yararlı sayılmazdı: Örneğin demir fazlası hücrelerin yaşlanmasını hızlandırırken kalp ve damar hastalıklarının gelişimini de kolaylaştırabilmektedir. Neredeyse hiçbir anlam taşımayan ifadesiyle “hücre gençleştirici” olarak bilinen E vitamininin tüketimi prostat kanseri riskini artırıyordu...

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde “probiyotik” gıda katkı maddeleri endüstrisinin cirosu 23 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir⁶⁰ ve bu da en hafif deyişle kurgusal nitelikteki bir sanayi için ciddi bir ticari refah sayılır.

*

60 Harvey Levenstein, *Fear of Food*, bakınız kaynakça sf. 383.

En iyi olasılıkla yararsız oldukları halde gerekli varsayılan gıda katkılarının tam bir dökümünü çıkarmak zahmetli bir iş olacaktır. Bunların tüketimi bir çeşit takıntıya işarettir ve kimilerinin bilimsel basından çekip çıkardıkları haberleri kendi işlerine geldiği şekilde geliştirmelerine göre de modaları gelir ve geçer. En yakın tarihli modalardan bir tanesi de, kansere karşı yararlı olduğu varsayılan polifenoller içeren yeşil çayın tüketimidir. Oysa kanser karşıtı bu maddenin insanlar üzerinde etkili olduğu kanıtlanmış değildir. Öte yandan yeşil çayın düzenli ve fazla tüketimi zararlı da olabilmektedir. Bir yandan bu çayın içinde bulunan flavonoidler besinlerdeki demirin emilmesini durdurarak demir yetersizliğine yol açabilirler, diğer yandansa toz ya da öz halindeki yeşil çayın karaciğer için zehirli olduğu kanıtlanmış ve hatta 2003'te bir yeşil çay özü piyasadan çekilmiştir. Bunlara bu çayın etkilerinin kan pıhtılaşmasını önleyiciler gibi kimi ilaçların etkilerine karşı gelebilmekte olduğunu da ekleyelim.

Günümüzde yararlı olduğu iddiasıyla bir "katma değer" eklenmemiş çok az endüstriyel gıda ürünü kalmıştır. 2008 yılında mikrobiyolog Didier Raoult sanayicilerin yoğurtlara cömertçe –belli bir markada, kâse başına bir milyar adet!– ekledikleri probiyotik bakteri olan *Lactobacillus fermentum*'u yedirdiği civcivlerin benzerlerine göre yüzde 30 daha şişman olduklarını bildirmesi yoğurt endüstrisinde ciddi çalkantılara yol açtı. Sonuç: Bu markanın yoğurtları obeziteye sebep oluyordu. Söz konusu sanayici karşı koydu ve karşılıklı bilimsel yayınların ortaya döküldüğü bir uzmanlar savaşı başladı. Bu uzmanlardan bir kısmının yoğurt üreticileri için çalışıyor oldukları gerçeği elbette ki tartışmanın nesnelliğini güvence altına almıyordu. Ancak bu tartışma gıda endüstrisini daha dikkatli olmaya çağırmak gerektiğini ortaya koymuştur. Çünkü bütün *Lactobacillus* bakterileri aynı etkiyi göstermiyorlardı. *Lactobacillus fermentum* ve *Lactobacillus acidophilus* obeziteye yol açarken, *Lactobacillus casei* için durum aynı değildi. Yol açtıkları etkileri enine boyuna araştırmadan birinin yerine diğerini kullanmak tüketiciler üzerinde beklenmedik etkilerin görülmesine sebep olabiliyordu.

Kesin olan bir şey varsa o da günümüzdeki yoğurdun, Metchnikoff'un bir zamanlar "gençlik iksiri" haline getirmeye çalıştığı⁶¹ yoğurtla fazla bir benzerliği kalmamıştır.

Sonsuz sağlık ve gençlik iksirleri olan gıda katkı maddeleri görüldüğü kadarıyla geçmişte gizli bir formülle kurşunu altına çevirebileceklerini iddia edenlerinkine benzer bir aldatmacadır. Toplumsal hayal gücünün ilkel çocuksuluğunun dışavurumundan ibarettirler. Üstelik burada altının kurşuna çevrilmesi tehlikesi bile mümkündür. İngilizcedeki bir deyişe göre "yan pişmiş" bir bilgi cehaletten bile daha kötüdür. Bu arada bu efsanenin bir aldatmaca olduğu henüz halka açıklanmış da değildir.

Duvar diplerinden ilerleyen bir sıçan gibi ortalıkta dolaşmaya devam eden kanı, insanın ne olursa olsun biraz vitamine, demire, çinkoya ihtiyacı olduğudur. Fazlası tüketilirse de bundan bir zarar gelmez, ne de olsa sağlığın fazlası zarar getirmez.

İşin daha ciddi bir boyutuysa, "doğal" ya da "organik" olarak adlandırılan bu ürünlerin başarısının, internetten serbestçe satılmakta olan sahte ve tehlikeli ürünlerden oluşan çok geniş bir paralel endüstri yaratmış olmasıdır. 2012'nin Eylül ayında *Sciences et Avenir* dergisinin yaptığı bir araştırmaya göre zayıflatıcı, cinsel istek arttırıcı ya da benzeri ürünlerin çoğu Fransa'da yasaklanmış olan sibütramin, fenoltalein, sildenafil, tadalafil gibi kimyasal maddeler içermektedir.

Varılabilecek son nokta da şudur: Gıda katkılarıyla sağlığını iyileştirmeye çalışırken hastalanmak.

61 *Balkanlar* sf. 107.

“Mu kıtası İncil’deki Cennet Bahçesi’nden başka bir yer değildir”

(James Churchward, amatör arkeolog, 1931)

Bilim adamlarının ve halkın merakını uyandıran, kimilerini uzun uğraşlara sevk ederken kimilerine de düşgüçlerinin zenginliğini ve aynı zamanda da bilgilerinin azlığını yansıtacak kurgular için esin veren tek kayıp toprak Atlantis değildir. Bu konuda ona rakip olan iki muhteşem toprak parçası daha vardır: Pasifik Okyanusu’nda bulunan, ya da en azından havarilerinin öyle olduğunu iddia ettikleri Lemurie ve Mu kıtaları.

On sekizinci yüzyıldan itibaren kıtalararası ilk büyük yolculuklar şahane keşifler için umut vermiştir. Jonathan Swift’in lezzetli hicvi *Gulliver’in Yolculukları* ya da yine bir fabl olan Restif de la Bretonne’un *La Découverte australe par un homme volant ou le Dédale français* (Güneyin uçan bir adam tarafından keşfi ya da Fransız labirenti) adlı eseri bunun en ünlü tanıklıklarını oluştururlar. On dokuzuncu yüzyıldan başlayaraksa halkın ilgisini uyandırabilmek için düşgücünden daha fazlası gerekli olmaya başladı: bilimsel gerekçeler. Araştırmacılar ve amatörler bunun için çalışmaya koyuldular.

Hiç kuşkusuz ki yerkabuğu insan türünün ortaya çıkışından bu yana çok büyük değişimler geçirmişti. Buzul çağının sonunda buzların erimesi sonucu ortaya çıkan Tufan’ın ötesinde, tektonik levhaların hareketlerinden kaynaklanan çok büyük depremler ve yanardağ patlamaları da yüzey şekillerinde değişikliklere sebep olmuştur. Bu şekilde, tarihi tam olarak belirlenemeyen ancak günümüzden yaklaşık 1,500 yıl önce olabileceği anlaşılan bir dönemde Santoron adasındaki bir yanardağ patlaması bir Minos şehrinin ortadan yok olmasına sebep olmuştur ve Atlantis öyküsünün tohumunu bu oluşturuyor olabilir. Dünyanın kıyılarında çoğunun yerşekilleri değişime

uğramıştır. Bugün bile kimi alçak toprak parçalarının zaman içinde yutulmuş olabileceği olasılığını yok sayamayız.

Atlantis çok sayıda ateşli araştırmaya⁶² konu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Madagaskar açıklarında bulunduğu varsayılan Lemurie, delil yetersizliği nedeniyle terk edilmiş gibi görünüyor. Romalılarda “Iemur”un hayalet anlamına geldiğini unutmayalım.

Böylece geriye Mu kalıyor

*

1910’lu ve 20’li yıllarda Albay James Churchward yönetimindeki üç Amerikalı araştırmacı, Edward A. Salisbury, Samuel Hubbard ve William Niven arkeolojik ve dilbilimsel araştırmalara giriştiler. Bunların sonucundaysa Çinliler, Polinezyalılar ve Mayalar arasındaki dilbilimsel ve kültürel benzerliklere dayanarak Churchward, bir zamanlar (tam olarak belirlenemeyen bir geçmişte) Gobi Çölü’nden Çin’e, Polinezya’nın en doğu ucuna kadar uzanan bir “Mu kıtası”nın var olduğu sonucunu çıkardı.

Churchward büyük olasılıkla Wegener’in kıtaların kayması kuramından⁶³ esinlenmişti ama savını süslemekte kullandığı romanesk unsurlar söz konusu jeolojik kurama hiç de uygun düşmüyordu. Wegener’in Pangea adını vermiş olduğu, Kuzey Amerika ile Asya’yı birbirine bağlayan, sular altında kalmış, geniş bir toprak kütlesi söz konusuydu gerçekten de ama bu 250 milyon yıl önceydi ve günümüz insanı o zamanlar henüz yoktu, dolayısıyla da “kaybolmuş bir uygarlık” söz konusu bile olamazdı.

Churchward’ın yayımlamış olduğu⁶⁴ unsurlardan bir bölümü yine de ilgiyi hak ediyordu. Özellikle de arkadaşı William Niven’in Meksika’da, 1910 tarihli ve hayret verici koşullarda gerçekleştirilmiş kazılarda bulduğu tabletler. Bunlar uzmanlarının sakıncalarını çok iyi bildiği amatör kazılardı.

62 En yakın tarihli eserlerden biri olan Gavin Menzies’in, *The Lost Empire of Atlantis* (Swordfish, New York, 2011) konuyu en başta Minos uygarlığına ait kalıntılar ile ABD’nin büyük göllerinde bulunmuş olan parçaların benzerliği olmak üzere yeni ve belirleyici verilerle zenginleştirmektedir.

63 Bakınız sf. 123.

64 *L’Univers secret de Mu*, bakınız kaynakça sf. 383.

Kayıp kıta Mu varsayımı, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle son bulan bir hayranlık uyandırmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraysa kimi amatörler bu varsayımı yeniden canlandırmayı denediler. Ancak bu süre içinde arkeoloji giderek ilerlemiş ve yaygınlaşmış olduğundan halkın bu konudaki talepleri de artmıştı.

Churchward'ın eserleri aslında New Age çılgınlıklarını da aşırıyordu. Örneğin, *Mu'nun Gizli Evreni*'nin ilk sayfasında şunu okuyoruz:

“Pasifik'in bütün adaları [...] bundan on iki bin yıl kadar önce bir felaket sonucunda yok olmuş olan Mu'nun birer parçasıydılar. [...] Paskalya Adası, Tahiti, Samoa, Cook ve Tonga Adaları, Marshall, Gilbert, Caroline ve Mariana Takımadaları, Hawaii ve Markesas Adaları varlığı sayısız Hint, Çin, Burma, Tibet ve Kamboçya efsanesi kadar Yucatan'da, Orta Amerika'da ya da Okyanusya adalarında bulunmuş olan tablet, yazıt ve simgeler tarafından da doğrulanmakta olan bu uçsuz bucaksız kıtadan günümüze kalan parçalardır.”

Ayrıca Chruchward, İncil'de sözü geçen yeryüzü cennetinin de burada olduğunu (muhtemelen de Fırat ve Dicle'nin sınırlarında bulunduğunu) öne sürüyor. İşte Rus salatası ya da İngilizcedeki deyişiyle *Irish stew*⁶⁵ diye buna denir. *Mu'nun Saklı Dünyası*'nda yeniden ele aldığı telepatiyle ilgili saçmalamalarındaysa daha da ileri gidiyor. Her ne kadar samimi görünüyor olsalar da bu türden aldatmacaların en kötü tarafı içlerinde taşıdıkları değerli unsurları da gözden düşürmeleri oluyor. Çünkü Asya, Pasifik halkları ve Orta-Güney Amerika arasında gerçekten de ilişkiler kurulmuştu ama bunların arasında telepati yer almıyordu.

65 (İng.) İrlanda yahnisi (ç. n.)

“Nükleer enerjinin bir gün kullanılabilir olacağına ilişkin en küçük bir belirti yoktur.”

(Albert Einstein, 1932’de)

Yukandaki yargı, yirmi birinci yüzyıldan bakıldığında şaşırtıcı gelebilir; özellikle de $E = mc^2$ formülünün sahibi tarafından dile getirilmiş olduğu düşünülürse. Einstein cümlesini şu sözcüklerle tamamlamıştı: “Bunun için atomun istemli olarak kırılabilmesi gerekirdi.” Göreliliğin babası fazla aceleyle konuşmuştu. Daha 1919 yılında Rutherford atomu parçalamıştı bile ama o tarihte buna “transmutasyon” adı veriliyordu.

Einstein, atom enerjisi konusunda çağının diğer bütün büyük bilginleriyle aynı görüşü paylaşmaktaydı. 1923’te Nobel Ödüllü fizikçi Robert A. Milikan şöyle açıklamıştı:

“Atomun gücünden yararlanabilmemiz için hiçbir olasılık söz konusu değildir [...] Doğa, dünyanın kütesini oluşturan unsurların pek çoğunun içine savunma mekanizmaları yerleştirmiştir ve bunlar parçalanma sürecinde dışarıya verecek enerjiden yoksundurlar.”
Ekliyordu:

“Radyoaktif ya da başka türlü atomların parçalanması sayesinde elde edilebilecek enerji belki ancak köşedeki patlamış mısır ya da yerfıstığı satıcısının büyük şehirlerde uzunca bir süre yoluna devam edebilmesini sağlayabilir, ama hepsi bu kadardır işte.”

Milikan da konuşmakta acele etmişti: Uranyum gibi kimi elementlerin çekirdeklerinden çıkabilecek enerjiyi hafife almış oluyordu.

Einstein’dan bir yıl sonra, 1908 Nobel Ödülü sahibi, Cambridge Üniversitesi deneysel fizik profesörü Ernest Rutherford son darbeyi vurdu. Rutherford bu alanın acemisi değildi: 1899’da toryumun radyoaktivitesini keşfetmiş, 1903’te radyoaktif dönüşümler yasasını

kurmuş, 1919'daysa azotu oksijene dönüştürerek ilk "transmutasyon" deneyini gerçekleştirmişti. Henüz adı konmamış olmakla birlikte yaptığı şey bir fisyondur aslında. Şunu bildiriyordu:

"Atomun ürettiği enerji çok zayıftır. Bu, atomların dönüştürülmesinden bir enerji kaynağı elde edebileceğini uman kişi hayal görüyor demektir."

Milikan gibi ve yine aynı nedenle Rutherford da acele etmişti.

1936 yılında, 1929 Nobel Ödülü sahibi olan ve maddenin ilk bakışta birbirine karşı çatışmacı gibi duran dalga ve parçacık gibi kavramlarını uzlaştıran dalga mekaniğinin mucidi Louis de Broglie, günün birinde atom enerjisinin kullanılabilir hale gelmesi olasılığı konusunda Jacques Bergier'yi⁶⁶ şöyle yanıtlıyordu:

"Bilincin insan edimlerinin motoru olduğu düşünülürse, günün birinde bilinçle çalışan bir motor görme olasılığı atomla çalışan bir motor görme olasılığıyla eşdeğerdir."

Aslına bakılırsa cümlelerin içindeki diğer varsayımın da doğru olduğu ortaya çıkmıştır. 2010 yılından bu yana elektronikler insanın sinir akımlarını cansız devrelere aktarabilen aygıtlar üretmektedirler.

Savaşın sonra "Einstein bombası" olarak adlandırılan şey gerekliliğin mucidinde çok da fazla bir şey borçlu olamazdı demek.

*

1930'lu yıllarda fizik laboratuvarlarında atom enerjisiyle ilgilenen çok fazla kimse yoktu. Fizik otoritesinin zirvesinde bulunanlar konunun üstünü örtünüşler ve böylelikle fizikçiler cemaatinin gözlerini de bağlamışlardı. Alanda yetkin olan kimse bu olasılığa inanmıyor ya da inanmaya cüret edemiyordu. Yine Milikan, daha 1929 yılında başlamış ve kimi bilimkurgu yazarlarını heyecanlandırmış olan "atom bombası" tehditlerini alayla karşılıyordu. Bu inkâr aynı zamanda yasaklama anlamına geliyordu. İtibarına ve işine değer veren hiçbir fizikçi atom enerjisinin sözünü etmeye kalkışamazdı.

66 Bergier bunu yazara daha sonra bizzat anlatmıştır.

Yani aldatmacanın klasik senaryosu fiziği yönetmekteydi: Var olduğu bilinmeyen şeyin var olması mümkün olamazdı. Yukarıdaki alıntıların da tanıklık ettiği üzere en büyük uzmanlar ve hatta en büyük zihinler bile buna istisna oluşturmuyordu. Bu yüzden de atom enerjisinin gün ışığını görmüş olması bile şaşırtıcıdır. Buna olanak sağlayansa birkaç Alman fizikçinin merakıyla bir kadının sezgisi olmuştur.

Otto Hahn ve Fritz Strassmann adlı fizikçiler ve yine bir fizikçi olan Lise Meitner'den söz ediyoruz. O çağda en çok ilgi gören konu olan çekirdeğin yapısıyla ilgili araştırmalarını sürdürürlerken, enerji açığa çıkarmak için değil ama yalnızca maddenin oluşumunu ve tepkilerini incelemek için, 1932'den beridir parçacık hızlandırıcılarıyla yaptıkları gibi uranyum atomunun parçalanmasının ne üreteceğini görmek istediler. Ancak bunun için gerekli olan, yüz binlerce elektro-voltluk enerjiye sahip değillerdi. Elektrik üreticisi firmayla bir anlaşmaya vardılar ve birkaç hafta sonra, 1938'in ekim ayında bir kupula uranyum 238 üzerine 220,000 elektro-voltluk bir nötron demeti yönelttiler. Sonucunda geriye ne kaldığına baktıklarındaysa uranyum yerine sıradan bir element olan baryum ve ender bir gaz olan kripton bulunca şaşırdılar. Meitner orada bulunamamıştı, çünkü III. Reich'in ırk yasaları gereğince rahatı kaçmış olduğundan İsveç'te yaşayan ve kendi gibi fizikçi olan yeğeni Otto Frisch'in yanına giderek bu ülkeye sığınmıştı. Hahn ve Strassmann'ın gönderdikleri telgrafı okuyunca farkına vardı: Einstein'ın 1932 yılında olasılığını bile yadsıdığı şeyi başararak atomun fisyonunu gerçekleştirmişlerdi.

Ortaya çıkan enerji çok büyüktü ancak neyse ki deneyin koşulları bir zincir etkisinin oluşmasına izin vermiyordu.

Deneyi yapanlarsa başardıkları işin büyüklüğünün farkında değil gibiydi. Hatta telgrafın sonuna ölçümlerinin hâlâ doğrulanmaya ve kesinleştirilmeye gerek duyduğunu ima eden bir önlem ibaresi de eklemişlerdi. Ancak, başka bir "endişeli" zihin, Hahn ve Strassmann'ın deneyinin önemini kavramıştı. Bu kişinin adı Leo Szilard idi ama ondan daha sonra söz edeceğiz.

Meitner, durumu nükleer fiziğin önde gelen ismi Niels Bohr'a bildirmek üzere Kopenhag'a gitti ve Bohr da bundan İngiliz yetki-

lileri de haberdar etmeye karar verdi. Bu amaçla Londra'ya gittiysen de görüştüğü kişileri fazla heyecanlandıramadı. 1938 sonlarında Avrupa'nın üzerinde kara bulutlar dolaşmaktaydı ve nükleer enerjinin tehditleri ya da vaatleri gibi endişeli zihinlerin bu eskimiş takıntısı kimsenin ilgisini uyandırmıyordu. Özellikle Churchill de atom silahına inanmayanlar arasındaydı ve fizik alanında yetkinliğe sahip olmasa da siyasi otorite onun elinde bulunuyordu.

Bunun üzerine 1939'un ocak ayında Bohr Amerika'ya giderek, sonuçları Einstein ve Amerikalı fizikçi J.A. Wheeler ile paylaştı. Hahn ve Strassmann'ın deneyi uranyum atomunun pekâlâ da bölünebilir olduğunu ve üstelik bunun o zamana dek yapılmış daha şiddetli parçalamalara kıyasla on ila yüz kat daha fazla enerji açığa çıkara-bildiğini kanıtlıyordu.

"Fisyon" sözcüğünü 26 Ocak 1939 günü Bohr ve Fermi ortaya attılar. İkisi birlikte sonunda atom silahına varacak olan bir zincirleme tepki örgütlemeye koyuldular. Yani "Einstein bombası" onsuz tasarlandı.

Bu arada kuşkucular çetesi inat etmekteydi. 1945'te Hiroşima üzerine bir atom bombası atılmasının tasarlandığını öğrenince Amerikan askeri örgütünün önde gelen bir kişiliği olan Amiral William Leahy, Başkan Harry Truman'a şunları yazmıştır:

"Bu yaptığımız en büyük ahmaklık olacaktır. Bu bombanın patlamayacağına kuşku yoktur ve bunu patlayıcılar konusundaki uzmanlığım ile bildiriyorum."

Oysa Leahy'nin, 1943 yılında Los Alamos'ta gerçekleştirilen denemeden de haberi vardı.

Gerisi ise tarihe mal olmuş durumda. Hahn ve Strassmann'ı uranyum 235'le bir "transmutasyon" deneyimi yapmaya iten rastlantı ve Lise Meitner adlı kadının sezgileri, dar görüşlü kuşkuculuğun hakkından gelmişti. Szilard'ın sezgileri de bunda rol oynamıştır.

*

Medyanın ve kamuoyunun gözünde Hiroşima'ya atılan ve New Mexico çölündeki Los Alamos denemesinden sonraki ilk atom enerjisi patlaması örneği olan A bombası, "Einstein bombası" olarak kaldı. Oysa bu iki nedenle doğru değildi. İlki çok basittir: Atom bombası gibi bir uranyum kütlesinin patlayabilmesi için mutlaka bir zincirleme tepkinin oluşması gerekir ve o da şu şekilde oluşur: Kırılan uranyum atomu nötronlarını savurur. Eğer bunlardan bir kısmı komşu atomlardan birine yeterli enerjiyle çarparsa o atomun da çekirdeği kırılır ve bu böylece zincirleme olarak devam eder.

Bunu ilk anlayan Szilard olmuştur.

1933 yılında ABD'ye iltica etmiş bir Macar Yahudisi olan bu nevi şahsına münhasır kişi, işgüzar bir dâhidir.⁶⁷ Meslektaşlarından pek çoğunu Avrupa'yı terk ederek Atlantik ötesine, kendi yanına yerleşmeye ikna etmiştir. Aralarında Enrico Fermi'nin de bulunduğu bir grup fizikçinin Manhatten Projesi üzerinde çalışmaya başlaması da bu yolla mümkün olmuştur.

Szilard, Hahn ve Strassmann'ın deneyinden haberdar olduğunda III. Reich'in bundan bir atom silahı projesi çıkarmayı tasarlayabileceğini tahmin etmiştir. 1939 yılının Ocak ayında, Bohr ABD'de bulunurken o da Başkan Roosevelt'e bu tehlikeyi haber veren bir mektup yazmıştır. Ancak neredeyse hiç tanınmıyor olduğundan iletisinin daha fazla ciddiye alınmasını sağlamak amacıyla altına Einstein'ın da imza atmasını sağlamıştır. Bu sayede de Bohr Amerika'ya geldiğinde askerleri değilse bile fizikçiler cemaatini harekete geçmeye hazır bulmuştur.

A bombasının "Einstein bombası" olmayışının ikinci nedeniyse ilk kontrollü atom fisyonunun yapılmasına (ve ayrıca kırılması en kolay olan ama o sırada yeterli miktarda bulunamayan uranyum 235'ten vazgeçilebilmesine) olanak sağlayacak olan küklotronun 1942

67 Szilard enformasyon kuramını, Bell Telefon Laboratuvarları'ndan Claude E. Shannon'un konuya saygınlık kazandırmasından on yıldan fazla zaman önce ortaya atmıştır. Ayrıca küklotronu, elektronik mikroskobu ve besinlerin radyasyonunu ilk düşünen de yine o olmuştur. William Lanouette ve Bella Silard, *Genius in the Shadows*, bakınız kaynakça sf. 383.

yılının Aralık ayından itibaren Chicago’da Szilard ve Fermi tarafından tasarlanmış olmasıdır:

“Einstein bombası” aslında “Szilard bombası” idi. Günümüzde bunu çok az kişi biliyor

“Güneş sisteminin bütün gezegenleri, Ay da dâhil olmak üzere buzla kaplıdır.”

(Astronom Hans Hörbiger, 1931’de)

Bütün totaliter rejimler çılgınca kuramların gelişmesi için elverişlidirler ama III. Reich bu bakımdan kesinlikle en verimli toprağı oluşturmıştır. Rejim tarafından aşağı yukarı resmî olarak benimsenmiş olan, Hans Hörbiger’in buz evreni kuramının başarısı da buna tanıklık etmektedir. Adı bugün bütün sözlük ve ansiklopedilerden silinmiş olan, meslekten maden mühendisi bu amatör astronoma göre bütün gezegenler birkaç kilometre kalınlığında birer buz kabuğuyla kaplıydılar ve buz kalıpları havada geziniyor, çözünüp dolu olarak yeryüzü üzerine iniyor, kimi zamansa Güneş’in üzerine düşerek lekelerin oluşmasına yol açıyorlardı.

Evrenin boşluğunda sıcaklık kuşkusuz son derecede düşüktür ancak bütün gezegenlerin üzerlerinin buzla örtülü olduğunu iddia etmek güneş sistemi ve özellikle de Venüs ve Jüpiter’in sıcaklıkları konusunda çok ciddi bir cehaleti göstermektedir. Böyle bir iddiada bulunmak Hörbiger’in zamanında bile düşüncesizceydi. Dolu yağışının uzaydan geldiğini düşünmekse çok daha saçmaydı ve meteoroloji konusunda hiçbir şey bilinmediğine işaret ediyordu. Ancak bu buz ozanının meselesi hiç de bilimsel değildi aslında. Şöyle yazıyordu:

“Kuzeyli atalarımız karın ve buzun içinde katılaşmışlardır. Sonuç olarak Buz Evreni’ne inanmak Kuzey İnsanı’nın doğal mirasıdır.”

Hitler de onun taraftarları arasındaydı ve şöyle diyordu:

“Hörbiger’in evrenle ilgili kuramlarını kabul etmeye tamamen yatkınım. Milattan on bin yıl önce Dünya ve Ay arasında meydana gelmiş bir sarsıntının Ay’ı bugünkü yörüngesine fırlatmış olması olmayacak şey değildir. Dünya’nın Ay’ın atmosferine doğru

çekilmiş olması ve bunun da gezegenimizdeki yaşam koşullarını kökünden değiştirmiş bulunması da aynı derecede mümkündür. Bu kazadan önce insanın, atmosfere zorunlu olarak gereksinim duymamış olması nedeniyle her türlü yükseklikte yaşayabilecek durumda olması mümkündür.”⁶⁸

Görüldüğü üzere, takipçinin kozmoloji hakkındaki devasa cehaleti de hocasının ahmaklığından geri kalmamaktadır. Öte yandan söz konusu hocanın kurduğu enstitü hem Reich’tan hem de kurucusunun saçmalamalarından daha uzun ömürlü olmuştur. 1953’te Hörbiger Enstitüsü’nün kafa yapısını değiştirmemiş olduğunu o yıl yayımlamış olduğu bir bildirgedeki şu ifade kanıtlamaktadır:

“Ay’ın buzdan yüzeyine ilk kez ayak basıldığında buz evreni kuramı da kesin olarak kanıtlanmış olacaktır.”

Bu olay on altı yıl sonra gerçekleşti. Dünyanın uydusu elbette ki soğuktu ama buzla kaplı da değildi. Bunun için çok büyük su kütlelerinin bulunması gerekirdi.

Hörbiger’in dumanlı öğretisini uydururken kıvrıkluyıldızların oluşumunun tasviri sırasında kimi zaman kullanılmış olan “kirli kartopları” benzeri ifadelerden yararlanmış olması varsayılabilir. Öte yandan bu uydurukçunun aydınlanma çağının sonlandığı dönem olarak görülen yirminci yüzyılın ortasında anıtsal büyüklükte saçmalıkları öne süren tek kişi olmadığını fark etmek de çok üzücüdür. Örneğin Amerikalı bazı aydın gruplarının önderi olan Wilbur Glenn Voliva’ya göre:

“Milyonlarca mil çapında olan ve bizden 91 milyon mil uzakta bulunan bir Güneş’in düşüncesi bile aptalcadır. Güneş’in çapı yalnızca 32 bin metredir ve yeryüzünden de 3 bin milden daha uzakta bulunmaz. Akıl bunun böyle olmasını zorunlu kılıyor. Tanrı Güneş’i Dünya’yı aydınlatması için yaratmış ve görevini yerine getirebilmesi için gereken mesafeye yerleştirmiştir. Illinois’de bir ev inşa ettikten sonra lambasını Wisconsin’e koyan bir adam hakkında ne düşünürdünüz?”

68 *Libres propos sur la guerre et sur la paix*, bakınız kaynakça sf.383.

Bunlar 1915'te söylenmişti.⁶⁹ 1950 yılındaysa bilimkurgu yazarı ve yeni bir “din” olan “scientology”nin kurucusu Ron Hubbard şunları söylüyordu:

“Cennetin kapıları çok iyi kurulmuştur. Azizlerin heykellerinden oluşan bir yol bu kapılara açılır. Kapıların sütunları ise mermer meleklerle dayanmaktadır. Girişteki topraklar güzelce ekilmiş ve tıpkı Pasadena'daki Busch Bahçeleri gibi şekillendirilmiştir...”

69 Chris Morgan ve David Langford, *Facts and Fallacies*, bakınız kaynakça sf. 383.

“Zekâ katsayıları kalıtıma bağlıdır.”

(*Sahtekâr İngiliz profesörü Cyril Burt, 1940'da*)

Kimi aldatmacalar şanslı olur: Açığa çıkarılmış olmalarına karşın sahte sonuçları onlarca yıl boyunca öğretilmeye devam eder. Çünkü bunlar yaygın inanışlara çok uygun düştüklerinden kolay kolay yadsınılmazlar.

Anglosakson psikoloji ve özellikle de zihinsel yeterlilikleri sayısal olarak ölçmeye dayanan psikometri dünyasının saygın otoritelerinden biri olan Sir Cyril (Lodowic) Burt'un (1883-1971) durumu da bunların arasındadır. Burt 1913 yılında kamu otoritelerince bir numaralı psikolog olarak adlandırılmıştır. Dünyanın ilk çocuk yönlendirme kliniğinin de kurucusudur.

Burt ölümüne dek zekâ etkenlerinin genlere bağlı yani kalıtsal olduğunu ve çevre tarafından çok fazla etkilenmediğini kanıtlamış olduğunu iddia etmiştir. Bu düşünce doğal olarak halkın toplumsal ve ırksal önyargılarını rahatlatıyor ve kamu eğitiminin yoksul çocukların zihinlerinin geliştirilmesine katkıda bulunacağını savunan “ilerici”lere de üstü kapalı olarak karşı çıkıyordu. Soylu kan yalan söylemezdi ne de olsa!

Burt'un çalışmalarından en kesin sonuç verenleri 1955 ve 1966 yılları arasında yayımlanmış olan beş incelemeydi ve bunlar “beyaz ırk” ikizlerinin zekâ katsayılarının bir arada da, ayrı olarak da yetiştirilmiş olsalar benzer kaldığını gösteriyordu. Bu çalışma kalıtım ve psikoloji alanlarında otorite haline gelmiştir.

Ancak bir sorun vardı: Söz konusu incelemeler tamamen sahteydi.

*

1972'de, Burt'un ölümünden bir yıl sonra Princeton Üniversitesi'nden Leon Kamin beş incelemenin her birinde aynı rakamlarla karşılaşınca

şaşırmıştı: Bir arada yetiştirilmiş ikizlerin zekâ katsayıları (0,944'lük fark) ile ayrı yetiştirilmiş ikizlerinkiler (0,771) arasındaki korelasyon hiç değişmiyordu. İstatistiksel olarak bu bir mucize sayılırdı. 1976'da *Sunday Times*'tan gazeteci Oliver Gillie Burt'ün, "J. Conway" ve "M. Howard" adlarında iki çalışma arkadaşı uydurmuş olduğunu ve çalışma sonuçlarının sahte olduğunu açıkladı. Burt'ün biyografisini yazmış olan Leslie Hearnshaw 1979 yılında, onun yayımlamış olduğu incelemelerden bir kısmını hiç yapmamış olduğunu doğruladı.

Skandal patlak vermişti.

Bilim yayınlarının yazarları Burt'ten söz etmeyi kestiler. Ancak Diane B. Paul'ün işaret ettiği gibi⁷⁰ tuhaf bir şekilde, sahte olduğu açıklanmış olan sonuçlara atıfta bulunmaya devam ettiler. Boston'daki Massachusetts Üniversitesi'nin bu profesörü, 1978 ve 1984 yılları arasında yayımlanmış yirmi sekiz psikoloji makalesini gözden geçirerek bunlardan on dokuz tanesinin Burt'ün varlığı sonuçlarda olduğu gibi zekânın kalıtsallığından söz ettiğini ve hatta sekiz tanesinin de bizzat Burt'ün çizmiş olduğu değişkenlik eğrilerini kullanmış olduklarını açıklamıştır.

Diane B. Paul'ün bu konudaki açıklaması beklenmedik niteliktedir. Bunu üniversite kitapları piyasasının evrimine bağlamaktadır. Onun açıklamasına göre, yirminci yüzyılın sonlarından itibaren editörlerin aradığı başlıca özellik yazarların yetkinliğinden çok el yazılarının okunaklı olmasıdır. Bu yüzden de bu el yazmalarını hazırlamakla görevli olan en saygın profesörler kendilerine redaktör olarak konu üzerinde özel bir yeterliliği olan kişiler yerine başlıca özelliği güzel bir el yazısına sahip olmak olan kişileri seçmekteydiler. Bu kimseler eski metinleri ele aldıklarında içeriklerinin aşılmış ya da çürütülmüş olmasına bakmamaktaydı.

Aynı yazar ayrıca 1980'lerde basılmış ve zekânın kalıtsallığıyla ilgili olan genetik üzerine yazılmış üç eserin de çarpıcı bir paradoksyla bir yandan Burt'ün sahteciliklerini sertçe kınarken diğer yandan da aynı sayfalarda onun çalışmalarını kullanmış olduklarını gösteriyor! İşte aldatmaca bu şekilde hayatta kalıyor.

70 "The Nine Lives of Discredited Data", *The Scientist*, Mayıs-Haziran 1987.

Peki ama zekânın kalıtsallığı meselesine ne oldu? Buna göre Einstein'ın babası ile Newton'un babası arasında fazla fark olmadığı-
nın gözlenebilmesi gerekirdi. Ayrıca Neo-Darwincilerin uzun zaman
savunduklarının aksine insanın genomu değişkendir. Nobel Ödülü'ne
kalıtımsal olarak aday gösterilmek bilimsel bir düşünce olamaz.

“Bu sivil halkı korumak için.”

(1946’da, radyasyonun insan organizması üzerindeki etkilerini incelemekle görevli Amerikalı uzmanların akıl yürütmesi)

Amerikalı General Leslie R. Groves, fizikçi Kenneth T. Bainbridge’e, “Geleceğin bizim için hazırladığı şeylerden hiçbirisi atom güçlerinden askeri alanda yararlanma kapasitemizin elde ettiği sonuçların muhteşemliğiyle boy ölçüşemeyecektir,” diye böbürlenerek açıklıyordu. 1945’te, Hiroşima’nın havaya uçurulmasından kısa süre sonra, kimi yufka yüreklilerin, örneğin fizikçi Robert Oppenheimer’in atom silahlarının kitlesel imha potansiyeli konusunda endişeye kapılmış oldukları bir dönemdi bu.

Belki de bu general, radyoaktivitenin insan organizması üzerindeki etkilerini incelemekle görevli uzmanların sözde bilimsel araştırmalarının verdiği sonuçlarla böyle övünmemeliydi. Hatta belki bundan tiksiniyorlardı: Bu araştırma gizli kalmalıydı. Ama öyle olmadı. Groves 1970 yılında öldü. 1994’te Başkan Bill Clinton 1946’da başlanmış olan insan radyasyonu üzerine deneylerden sorumlu olacak bağımsız bir danışma komitesinin (Advisory Committee on Human Radiation Experiments) kurulması emrini imzaladı. Komite, doktorlar, fizikçiler ve etik uzmanlarından oluşacaktı. Enerji Bakanı Hazel O’Leary o zamana dek Amerikan hükümeti tarafından tamamen gizli tutulan bu döneme ilişkin 32 milyon sayfalık belgeleri ayıklamakla görevlendirildi.

Bu deneyler sırasında insanlar, çoğunlukla kendi istemleri dışında çeşitli radyoaktif maddelerin radyasyonlarına kasıtlı olarak maruz bırakılmışlardı. Ayrıca, tedavisi olmadığı bilinen hastalıklara sahip on sekiz kişiye, dünyanın en zehirli maddelerinden biri olan plütonyum enjeksiyonları yapılmıştı. İçlerinden biri olan Albert Stevens’in durumu örnek niteliğindedir. Healdsburg, Kaliforniya’da bina boyacısı olan

bu adam, San Francisco'daki Kaliforniya Üniversitesi Hastanesi'ne mide ağrıları nedeniyle kabul edilmişti. Kendisine mide kanseri tanısı kondu. Böylece Stevens, "deney programı"na girmiş oldu. Ona 3,5 mikroküri plütonyum 238 ve 0,046 mikroküri plütonyum 239 enjekte edilmiştir ki bu, gazeteci Wendy Marston'un bildirdiğine göre bir insan vücudunun bütün yaşamı boyunca kaldırabileceği toplam radyasyon dozunun 446 katı kadardır⁷¹. Daha sonra ise Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi araştırmacılarının plütonyumun insanda ve sıçanda dalak, pankreas ve kaburgalar üzerindeki etkilerini konu alan karşılaştırmalı bir incelemesi için denek olmuştur. Bu inceleme gizli tutulmuş ancak sonradan halka açıklanmıştır. Adı ise şudur: *A comparison of the metabolism of plutonium in man and rat*⁷²

Yani Stevens, diğer on yedi denekle birlikte bir kobay insanı olarak kullanılmıştır. Diğerlerine enjekte edilmiş olan plütonyum ve diğer radyoaktif madde dozlarını burada sıralamak fazla bir işe yaramayacaktır.

*

Deneyi gözetmekte olan yetkililer tarafından bir koşul dayatılmıştı: Deneklerin hastalıkları ölümcül olmalı ve kendilerine on yıldan fazla ömür biçilmemiş olmalıydı. Bu özenleri çok dokunaklıydı: Söz konusu kobayların başka nedenlerle daha önce ölecekleri varsayılıyor ve böylece kadavraları kesilerek plütonyumun organizmalarında toplandığı noktaların kesin biçimde belirlenebilmesi umuluyordu.

Ancak Stevens'in aslında kanserli olmadığı ortaya çıktı. Kendisine konulmuş olan tanı hatalıydı, çünkü vücudunda yalnızca iyi huylu bir tümör bulunuyordu. Yirmi yıl daha hayatta kaldıktan ve dışkı ile idrarını her gün hastaneye taşıdıktan sonra 1966'da öldü. Ailesinin onun bir plütonyum tedavisine maruz kaldığını öğrenmesiye bir rastlantı sonucu, New Mexico'daki *Albuquerque News* gazetesinden Eileen Welsome adında bir gazetecinin aileyi ziyaret etmesi sırasında oldu. Bu gazetecinin olayı öğrenmesi de yine rastlantıyla, Berkeley Üniversitesi'ndeki Bancroft Kütüphanesi'ne yığılmış Enerji

71 "Friendly Fire – Radiation victims of the cold war", *The Sciences*, New York Bilimler Akademisi, Mart-Nisan 1994.

72 İnsanda ve sıçanda plütonyum metabolizmasının bir karşılaştırması (ç. n.)

Bakanlığı belgelerini karıştırırken olmuştu. Bu tedavi konusunda daha fazla bilgi edinmek için de Stevens ailesini ziyaret etmişti. Ancak söz konusu şahıs ölmüş ve cesedi yakılmıştı. Illinois'deki bir devlet laboratuvarı olan *Argonne National Laboratory* ise küllerinin içinde bulunduğu vazoya el koymuştu. Olur da bazı baş belaları radyoaktivitesini ölçmeye kalkışırsa diye... Vazo bugün hâlâ bu laboratuvarında bulunmaktadır.

Soğuk savaş sırasında kobay olarak kullanılmış bir insanın başına gelenler işte bunlardır. Bu durum az çok farklarla on yedi kere yinelenmiştir.

Ancak bu vaka tek bir örnek de değildir.

*

1951 ve 1954 yılları arasında Massachusetts'teki Fernald Devlet Okulu'nda yatılı okuyan gelişim düzeyleri geri ilkökul öğrencilerine, her sabah yedikleri mısır gevreğinin içinde küçük dozlarda radyoaktif mineraller tüketirilmiş ve bu yolla söz konusu maddelerin kemiklerindeki kalsiyum ve demir emme kapasitesini etkileyip etkilemediğine bakılmıştır. Elde bulunan belgeler verilen mineral miktarlarının güvenlik normlarına uyacak şekilde ayarlanmış olduğunu savunmaktadır. Elbette bu normların 1951'deki güvenilirliği ölçüsünde... Ancak çocukların ailelerinin bu deneyden habersiz oldukları ve dolayısıyla da böyle bir uygulamaya rıza göstermiş olmadıkları gerçeği yerli yerinde durmaktadır.

Konunun tamamen yasadışı ve etikten uzak oluşu bir tarafa bırakılacak olsa bile tamamen tıbbi açıdan bakıldığında da böyle bir deneyden hiçbir yarar beklenemezdi: Zekâ özürlü olsalar da olmasalar da bu çocukların radyoaktif mineral tüketimine maruz kalma olasılıkları hiç yoktu. Bu deneyin bahanesi tamamen bir aldatmacadan ibaretti. Deneyi yapanlar sivil halkın korunmasına ilişkin işe yarayabilecek hiçbir şey öğrenemeyeceklerdi. "Eğer bu deneyden sorumlu olan kişilerin vicdanı rahat olsaydı, bunu Mayo Kliniği'nde denemeleri gerekirdi", diyor ünlü Mayo Kliniği'nin de bağlı olduğu Minnesota Üniversitesi'nin Biyomedikal Etik Merkezi'nin müdürü. Somut veriler her şeyi anlatmaya yetiyor: Gerçek bir yarar sağla-

ması zaten mümkün olmayan bu deneyi yapacak olan araştırmacılar, çalışmalarının fark edilmeyebileceği umuduyla Massachusetts'teki bilinmeyen bir okulun "geri zekâlı" öğrencilerini seçmişlerdi. "Geri zekâlılar"a yönelik küçümseme ve ikiyüzlülükten kuşkulananmamak elde değilse, Nazilerin toplama kamplarındaki doktorları hatırlamak tamamen olanaksızdır

Bu olay birkaç fanatik doktorun yoldan sapmış olmasından mı ibaretti? Öyle olması gerekirdi. O çağdaki Amerikan sağlık örgütünün sahip olduğu mutlak güç duygusu, üyelerinden bazılarını her türlü temkinden ve hatta etik kaygıdan tamamen arınmaya itmişti. Aynı şekilde Washington Üniversitesi'nin "fahri doktoru" Dr. C. Alvin Paulsen de radyoaktivitenin insan organizması üzerindeki etkilerini incelemesi için seçilmiş araştırmacılardan biridir. Araştırmalarını açıkça ve herhangi bir endişeye kapılmaksızın yürüterek Washington Eyalet Hapishanesi'ndeki seksen dört tutuklunun testislerine radyasyon vermiş ve bu tedavinin doğurganlık üzerindeki etkilerini araştırmıştır. "Bu adamların hepsi yazılı izinlerini vermişlerdir," demiştir sonradan. Elbette ki bu izinlerin hangi koşullar altında verildiği ve kişilerin bu sırada radyasyona maruz bırakılmanın sonuçlarından haberdar edilip edilmedikleri merak konusudur. Ancak bu "deney"in de herhangi bir yararlı sonuç veremeyeceğini kesin olarak söyleyebiliriz, çünkü yalnızca testislerin radyasyona maruz kalması durumu son derecede düşük olasılıklı bir varsayımı temsil etmektedir

Burada çok uğursuz bir aldatmaca söz konusudur. Eğer Dr. Paulsen radyasyonun üreme organları üzerindeki etkisini o kadar çok merak ediyor olsaydı pekâlâ da Hiroşima ya da Nagazaki'ye gidebilirdi. Buralarda her iki cinsten de yeterince denek bulabilecekti. Marie Curie ve kızı Irène lösemiden öldüklerinden beri hiçbir radyolog doktor, radyoaktif maddelerin tehlikelerinden bihaber değildi.

*

Öte yandan federal hükümet, Nevada'daki denemeler sırasında radyoaktif tozlara maruz kalmış insanlar ya da başka deney alanlarında kaza geçirmiş olan işçiler gibi nükleer endüstrinin gerçek kazalarına karşı hiçbir ilgi göstermiyor gibiydi. Bu deney alanlarından birinde tünel kazan ekiplerden birinin üyesi olan Keith I. Prescott da bun-

lardan biriydi. 1969 yılında elektrik fenerini içi toprak dolu bir fıçıya düşürmüş ve geri almak için de fıçının üzerine eğilmişti. Fıçının kenarlarına temas ettiği andaysa kaburgaları “camdan yapılmış gibi” anında kırılıvermişti. Doktorlar ona kemik kanseri tanısı koydular. Tazminat alabilmek için tam yirmi dört yıl savaştı ve 1994’te federal hükümete karşı açmış olduğu dava hâlâ sürmekteydi.⁷³

Yukarıda sözü edilen belgelerin açığa vurulmasından sonra özellikle Amerika’daki bilimsel ve akademik çevrelerden kimi sesler yükselerek nükleer endüstrinin aşırı nüfuzlu olmasından şikâyet ettiler. Ancak, radyoaktif elementlerin tehlikelerine karşı yeterli önlemi almamış oldukları anlaşılan doktorların dikkatsizliğinden de şikâyet edilmeliydi. Gerçekten de o dönemin tıp literatüründe metabolizmanın incelenmesi ya da hastalara tanı konması amacıyla kullanılan tarayıcılar gibi izotopların ve radyoaktif elementlerin kullanımına bolca atıf yapılmaktadır. Bunların arasında C 14, H 3, P 32, S 35, Ca 45, Fe 59, Zn 65, Sr 89, I 131 sayılabilir. Oysa günümüzde aklı başında hiçbir doktor nekroz ve kanser risklerini bile bile bir hastaya kükürt 35 ya da stronsiyum 89 enjekte etme fikrini aklından bile geçirmez.

İdari hiyerarşinin en üstünden en altına kadar bilinçsizlik ve gizleme niyeti suç unsuru oluşturanın çok yakınından geçer. 1950’li yıllardaki atmosferik patlama deneylerinden sonra çevredeki bölgelerde görülen lösemi vakalarının beş ila yirmi kat arttığı 1982 yılında Atlanta Center of Disease Control⁷⁴ tarafından açıklanmıştır. Bu kurumun doktorlarından Dr. Glyn G. Caldwell, 1957’deki bir atmosferik patlama deneyine, açık havada ve güneş gözlüklerinden başka hiçbir korunmaları bulunmaksızın katılmış olan askerî birliklerde görülmüş olan lösemi vakalarının normalin üç katı kadar olduğunu bildirmiştir. Öte yandan Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu üyesi Dr. Willard Libby ise 1957 yılının Mayıs ayında atom denemelerinin sağlık için bir tehlike oluşturmayacak şekilde yürütülmekte olduğuna ilişkin güvence vermiştir. H Bombasının “babası” sayılan Dr. Edward Teller de 1958’de “atmosferik nükleer denemelerin ne bugünkü ne de

73 Carole Gallagher, *American Ground Zero: The Secret Nuclear War*, bakişiz kaynakça sf. 383.

74 Atlanta Hastalık Kontrol Merkezi. (ç. n.)

gelecekteki kuşakları herhangi bir ciddi tehlike altında" bıraktığını açıklıyordu.

Bu gerçekten de gerçekleri işine geldiği gibi yorumlamak demektir: Radyoaktivitenin Hiroşima ve Nagazaki'de yol açtığı yıkımlara ilişkin bilgilerden geçilmiyordu.

Ancak görünüşe bakılırsa kimi doktorlar bunları görmezden geliyor ve sudan bahanelerle radyoaktif elementler kullanmaktan çekinmiyorlardı. Bu arada bütün bir bilim camiası da halka açıkça yalan söylüyordu.

“Uzaylılar Roswell’de yok edildiler ve cesetleri de askerlerin elinde bulunuyor...”

(ABD’de halk arasında söylenti, Haziran 1947)

14 Haziran 1947, modern mitolojinin en önemli tarihlerinden biridir. Modern çağın en yaygın ve en dirençli efsanelerinden biri olan “uçan daireler” miti o gün başlamıştır. Yıllar boyunca egzotizmden yoksun bilim adamları bu efsaneyi her biri birbirinden puslu kuramlarla zenginleştirmişler ve efsanenin kamuoyunun bilincine kök salmasına yardımcı olmuşlardır.

Söz konusu günde, New Mexico eyaletindeki küçük Roswell kentinin yüz kilometre kadar dışında bulunan Foster çiftliğinin kâh-yası William Brazel çiftlik evine yaklaşık on beş kilometrelik bir mesafede büyük bir yıkıntı yığınının rastlamıştır. Bu yığın kumaş ve neopren şeritleri, metal ve karton levhalar, tahta sopalar gibi hiç de uzaylıları düşündürmeyecek malzemelerden oluşmaktaydı. Brazel başlangıçta buna pek önem vermemişti, ancak birkaç gün sonra tanımlanamayan uçan cisimlerle ilgili bir makale dikkatini çekti. 24 Haziran 1947’de, Kenneth Arnold adında bir özel pilot Rocky Dağları üzerinde uçarken disk şeklindeki dokuz nesnenin suyun üzerine çarpıp seken çakıl taşlarını andıran bir hareketle salınmakta olduklarını fark ettiğini bildirmiştir. Brazel bunun üzerine karısını da yanına alarak, yıkıntı parçalarından birkaçını getirmek üzere keşif yaptığı yere geri döndü. Sonra da aynı eyalette bulunan bir başka küçük kent olan Corona’ya koyunlarının yününü satmak için gittiğinde burada Lincoln bölgesinin şerifi olan George Wilcox’a bu konuyu sessizce açtı ve insanların sözünü etmekte olduğu o “uçan daireler”in parçalarını bulmuş olabileceğini söyledi. Wilcox ise onun anlattıklarını en yakın ordu üssü olan Roswell Ordu Hava Sahası’na ilettili.

Ordu, bir istihbarat subayı olan Binbaşı Jesse Marcel'i yıkıntıları incelemeye gönderdi ve o da bunların bir radar reflektörüne ya da bir meteoroloji balonuna ait olması gerektiği sonucuna vardı. Söz konusu yıkıntı parçalarını arabasının bagajına doldurdu. Üssün istihbarat bürosunun çalışanıysa Binbaşı Marcel'in bir "uçan daire"nin parçalarını getirmiş olduğuna hükmederek bu yönde bir rapor yazdı. Bu rapor basının eline geçtiğinde de histeri başladı. Bunun üzerine ordu, yıkıntıların bir radar reflektörüne ait olduğunu bildiren bir düzeltme bildirisi yayımladı. Ancak bilindiği üzere kimi durumlarda yalanlama doğrulama yerine geçebiliyordu.

O zamana dek bu olaya ilişkin hiçbir somut unsur ortada yoktu ama Arnold'un başlattığı söylenti kuşku tohumlarını ekmmişti. Efsanenin yaratılışı Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştı bile.

*

1978'de, yani Roswell hadisesinden otuz yıl sonra mitomani, olayı çılgınlık boyutunda büyütmişti. Binbaşı Marcel'in ziyareti, kaza yapmış uzay gemisini Ohio'da bulunan Wright-Patterson askerî üssüne taşıma amaçlı son derecede gizli bir askerî görev haline getirildi ve geminin yolcularından en az bir tanesine otopsi yapıldığı iddia edildi. Yıllar geçtikçe bu masal giderek daha da uçuk bir hal almakta olan "tanıklıklar" sayesinde iyice zenginleştirilmişti. Önce Roswell'e çakılan uzay gemilerinin birden çok olduğu ortaya atıldı. Daha sonra ise ele geçirilen uzaylılardan söz edildi ve bunlar tahmin edilebileceği üzere kocaman kafalı küçük yaratıklardı. Daha da sonra, çölden uzaylı cesetlerinin toplandığı konuşuldu.

Bu arada, görülen "uçan daireler" Avrupa'nın her yerinde yüzlerle ölçülmeye başlamıştı. Fotoğraflı tanıklıklar da boldu. Pilotlar ve uçak yolcuları uçan nesnelerin (artık bunlara "tanımlanamayan uçan cisimler" ifadesinin İngilizce kısaltmasıyla UFO deniyordu) fotoğraflarını gösteriyorlardı. Her ne kadar bu belgelerinin çoğunun üretilmiş olduğu kanıtlanmış olsa da inanılır tanıklar bunların yenilerini göstermeye devam ediyorlardı.

ABD'de psikoz iyice güçlenmişti. Uzaylılar tarafından kaçırılmış olan insanlar rapor ediliyordu. Anlatılan öykülerin benzerlikleri şa-

şırtıcıydı: Uzaydan gelen ziyaretçiler insanların cinsel organlarına meraklı oluyorlar ve bunlara son derecede tuhaf aygıtlar yerleştiriyorlardı. 1992 yılında saygın Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde, bu öykülerin incelenmesi için beş günlük bir konferans düzenlendi. Psikiyatrlar bu anlatılanlara çok fazla kuşkuyla yaklaşmıyor gibiydi. Hatta içlerinden bir kısmı tanıklıkların kaçırılmış kişilerin hipnoz altına alınmasıyla da doğrulandığını ileri sürüyordu, oysa hipnozun belleğe sahte anılar yerleştirmesi de mümkündü.⁷⁵ Cinsel organlara yerleştirilen “aygıtlar”ın incelenmesi biraz daha çok şeyi açıklayabildi. Örneğin bunlardan bir tanesi hasta tarafından “sensorlarla donatılmış bir hücre” olarak tanımlanmışken, aslında hastanın iç çamaşırlarındaki pamuk filizlerinin bir araya gelmesinden ortaya çıkmış bir penis kistiydi.

Bilimkurgu sineması da E.T. ve benzeri görüntülerle “üçüncü türle karşılaşmalar” hayallerini daha da zenginleştirmiştir. Televizyon da payına düşen rolü oynamıştır elbette. 1995 yılında Fox televizyon kanalı bir uzaylının askerî otoriteler tarafından yapılan otopsisini gösteren sahte bir arşiv filmi yayımlanmış ve daha sonradan bunun kurmaca olduğunu itiraf etmiştir.

Aldatmaca doruk noktasına ulaşmış durumdadır. 2012 yılında bir Fransız televizyon kanalı insanlar tarafından görülmüş uçan daireler üzerine bir program yayımlamıştır ve bu programda başka saçmalıkların yanı sıra Bothnia Körfezi'nde keşfedilen bir uçan daireyi de göstermiştir. Bu aslında masa şeklinde bir kaya oluşumuydu ve gökyüzünü hiç görmemişti. İsveç kıyısındaki bir deprem sonrasında körfez suları tarafından yutulmuş olması mümkün olan Antik çağlardan kalma bir adak masası olabilirdi pekâlâ.

*

Bilim adamlarıyla askeri ve sivil otoriteler dünya çapındaki bu psikozu sessizlikleriyle desteklemişlerdir

1994 yılında, Roswell hadisesinden neredeyse yarım yüzyıl sonra yapılan bir araştırma bu “uçan daireler”den çoğunun kaynağını ortaya koymuştur. Bütün bunlar, olası bir Sovyet nükleer denemesinin

75 Bakınız sf. 239.

yankılarını algılamak üzere atmosferin yukarı bölgelerine gönderilen ve Mogul adlı son derecede gizli bir Amerikan askerî projesinin parçaları olan donanımlardı. Alamogordo üssünden bu balon dizileri havaya fırlatılıyordu. 4 Haziran 1947'de, yani Brazel'in bir balonun yıkıntılarını bulmasından on gün önce bu dizilerden bir tanesi kontrolden çıkmıştı. Daha sonraysa izine asıl düşüş noktasından 25 kilometre mesafede rastlanmıştı.

Alamogordo olayıyla ilgili bu resmî sessizliğin Amerikan hükümetinin güvenilirliğine zarar vermekte olduğuna hükmeden Başkan Bill Clinton, 1995'te bu konudaki bütün resmî bilgilerin kamuoyuna açıklanmasını emretti. İşte o zaman söz konusu meteoroloji balonlarından kimilerinin şişkin daire şeklinde gövdeleri olduğu ve radar reflektörleri, akustik sensorlar ve daha başka pek çok aygıtla donanmış oldukları anlaşıldı. Pilot Kenneth Arnold'un gördüğü dokuz disk bu şekilde açıklanmış oluyordu. Atmosferin yüksek tabakalarındaki sallantılı hareketleri su üstünde sekmeye benzetilebilirdi. Üstelik, bu "daireler"den bir bölümünün yollarından saparak Avrupa üzerine kaçmış ve çok sayıda UFO raporuna yol açmış olmaları da akla yakın görünüyordu.

Bu balonların birkaç değişik şekli vardı ve kimilerinin de yandan bakıldığında "puro" gibi görünmeleri gayet mümkündü.

Böyle bir gözetleme sisteminin vasat bir verimliliğe sahip olduğu, hatta neredeyse gülünçlüğe kaçtığı anlaşılmıştı. Bunun üzerine Amerikalı askerî yetkililer hayalet uçaklara dayalı bir gözetleme sistemine geçmişlerdir. Sovyetler Birliği'ni 25,000 metreye varan çok yüksek irtifalardan gözetleyen önce Lockheed U-2A ve daha sonra da SR 71 tipi uçakların kullanıldığından ilk başta yalnızca genelkurmayın çok küçük bir kesimi haberdar edilmişti. Bu uçakların ilk örnekleri gümüş rengindeydi ve pürüzsüz yüzeyleriyle güneşi çok güçlü bir biçimde yansıtarak, özellikle yeryüzünün karanlık olduğu sabah ve akşam saatlerinde görünmez hale geliyorlardı. Bu nedenle de yer gözlemlerinin yüzde 46'sı akşam saat yedi civarında yapılıyordu.

En fazla 15 kilometre yükseklikten uçmakta olan normal uçakların pilotları on kilometre kadar üzerlerinde uçan bu cisimleri doğal olarak tanımlayamıyorlardı. Düşükleri şaşkınlık rahatlıkla anlaşılabilir

Böyle bir yükseklikte hiçbir sivil ya da askerî aygıtın uçmayacağını biliyorlardı. Bu durumda bunlar uzay gemisi olmalıydı.

Bu süre boyunca havadan toplanamamış olan balonlarsa hava akımlarına bağlı olarak yön değiştirmeye ve hassas zihinleri bulandırmaya devam ediyordu. Altlarından sarkan ve uçlarında çeşitli hurda parçaları bulunan kopmuş kablolarla onları belli belirsiz, havada uçan dev denizanalarına benzetiyordu. 2012 yılında, söylemeye bile gerek yok, fantastik konularda uzmanlaşmış olan *Fortean Times* adlı İngiliz dergisinin ortaya attığı, UFO'ların aslında canlı yaratıklar olduğuna ilişkin yeni efsanenin kaynağı da buydu işte⁷⁶. Bu hava döküntülerinin toplam sayılarını bilemiyoruz. Ancak 1970'li ve 80'li yıllar boyunca dünyanın her yerinde elektronik yıkantılar bulunmaya devam etmiştir.

"UFO"ların büyüklükleri hakkında tanıkların tahminleri arasında görülen farklılıkları da bu durum açıklıyor. Tanıklardan yüzde 51'ine göre boyları 100 metre kadarken, geri kalanına göre 150 ile 450 metre arasında değişiyordu. Söz konusu uzaklıklardan daha önce hiç görülmemiş nesnelerin büyüklüğünü tahmin etmek rastlantısaldır ve ayrıca tanıklıkların bir arabanın rengi kadar basit konularda bile değişkenlik gösterebildiği bilinir.

En son balonlar da parçalandıktan sonraysa, devamı gelmeyi sürdürmüştü. 1947'den 1996'ya dek Amerikan Hava ve Deniz Kuvvetleri UFO olarak görülmüş olanlara benzer uçan motor prototipleri üretmeye devam etmiştir. Sanki sorunu daha da karmaşık hale getirmek istiyor gibiydiler, ayrıca Sovyetlerin de geri kalmamak adına bunlardan üretmeyi denememiş olduğunu gösteren bir şey de yok.

1960'lı yıllardan itibaren UFO tanımlamaları giderek tuhaf biçimde çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Daireler önce üçgenlere dönüşmüş, sonra "puro" şeklini almış, yarım, koni, V şeklinde kanatlı ve hatta halter şeklinde olanları bile görülmüştür.

Bu motorlardan en şaşırtıcı olanıysa 1959'da, ortasında bir döneç bulunan fincan şeklinde yapılmış Avro Canada VZ 9 olmuştur. Tam bir aldatmaca ürünü olan bu aygıttan kaç tane üretildiği ya da deneme uçuşlarını hangi güzergâhlarda gerçekleştirdiği bilinmiyor.

76 "Could UFOs be living creatures?", *Fortean Times*, Ağustos 2012.

Pilotlu bir uçak olmasından dolayı normal uçaklarla karşılaştığında yön değiştirmesi varsayımı, yeryüzünü tepeden gözetleyen uzay gemisi efsanesine iyice ağırlık kazandırdığı düşünülebilir. Ancak bu “fincan” türünün tek örneği de değildi. Amerikalı fizikçi Robert Lazar’a göre Pentagon, bunun bir benzeri olan Sport Model adlı aygıtı 1988 ve 89 yıllarında, Nevada’daki 51. Askerî bölgede bulunan S4 üssünde denemişti.

Benzer şekilde, 1973’te *Lifting Body* adıyla bilinen Martin Mriette X-248 ve Accurate Automation Corp. şirketinin *Loflyte* adlı deneysel pilotsuz uçağı da fena sayılmazdı: Tanıkların içtenlikle “uçan purolar” olarak tanımladıkları şekle kusursuzca uyuyorlardı.

Flying Wing yani Uçan Kanat olarak bilinen 1947 tarihli bombardıman uçağı Northrop YB 49 da gerek uçak pilotları gerekse yerdeki tanıklar arasında büyük şaşkınlıklara sebep olmuştur.

Yerden yapılan çeşitli tanıklıklar UFO’ları değişken ve çok renkli ışıklara sahip olarak tanımlıyorlardı. Tony Gonsalves adlı bir Amerikalı yazara göre bu özellik, B-2 A *Spirit* adlı hayalet bombardıman uçağını tasarlayanların, gözlemcilerin kafasını karıştırmak için aracın gövdesinin altına çeşitli ışıklar yerleştirme kurnazlıklarıyla örtüşüyordu. Bu türden ışıklar uçan dairelerle özdeşleştirilmiş olduğuna göre belki de amaç paniğe yol açmaktı.

1989 güzünden 1991 baharına dek Belçika’da yüzlerce birbirine uygun ve özellikle belirgin tanıklık konuya dikkat çekmişti: Üçgen biçimli, koyu renkli, metalik, çeşitli ışıkları bulunan ve alçak irtifada yol alabilen UFO’lardı bunlar. NATO’nun *Night Hawk* adıyla bilinen F 117 A Lockheed Martin hayalet uçağı ve ayrıca *Avenger* adıyla bilinen General Dynamics/McDonnell Douglas A 12 bu tanımlamaya kusursuzca uymaktaydı. F 117’den 59 tane üretilmişti ve bu da birçok deneme uçuşu anlamına geliyordu. Ancak NATO bu konuda sessiz kaldı ve bu durumda da tanıklara gördüklerinin bir uzay gemisi değil de yeni bir uçak modeli olduğunu anlatmak kolay iş olmayacaktı...

Geriye daha pek çok gizemli olay kalıyor, 8 Ocak 1981 günü havanın karardığı sırada Trans-en-Provence yakınlarında bir çayıra sessizce inen bir buçuğa iki buçuk metre boyutlarındaki tuhaf motor da bunlardan biridir. Birbirine eşit olmayan, yassı iki yarımküreden oluşmuş, kurşun renginde, antensiz ve lombozsuz, üç ayaklı bu nesne 40 saniye kadar sonra hafif bir tıslama çıkararak yeniden havalanmıştır. Cismin tanımı ve boyutları yukarıda sözü edilen balonların sepetlerini andırmaktadır. Balonlardan birinin destekleme sistemindeki bir arıza sonucunda yere düşmüş olmalıdır. Tanık Renato Nicolai'ya göre havalanış sırasında aygıtın altında daire şeklinde dört adet açıklık oluşmuş ancak bunlardan alev ya da buhar çıkmamıştır.

İlk bakışta böyle bir motor, bildiğimiz balon sepetlerine benzemiyor ve ayrıca üç tane ayağının bulunması da yere konmak için tasarlanmış olduğunu düşündürüyor. Ancak iki noktanın analiz edilmesi gerekiyor: İlki, motorun boyutlarının atmosferin yüksekliklerinde kendi başına hareket edebilmek için fazla küçük olması, ikincisiyse buhar ya da alev çıkarmadan hızla havalanabilmiş olmasıdır. Bu kalkış motoru ayrılmış bir balonun otomatik geri çağırma sistemiyle açıklanabilir ve tıslama da kabloların yuvarlanmasından kaynaklanmış olabilir. Tanık, bir kablonun varlığından söz etmiyor gerçi ama gözlem koşulları kablonun görülmesine olanak vermemiş de olabilir.

Böyle bir motor ne olabilirdi? Topraktan örnek almak ya da yerin radyoaktivitesini ölçmek üzere yere konması için tasarlanmış bir gözlem balonu sepeti olabilirdi. Amerikan gözetim programları ve bunların kullandıkları donanımlar hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz.

GEPAN (1977 yılında kurulmuş olan Tanımlanamayan Hava Olaylarının İncelenmesi Topluluğu) tarafından olay yerinden alınan bitki örneklerinin, INRA (Ulusal Zirai Araştırmalar Enstitüsü) tarafından belirlenmiş olan, biyolojik açıdan içten yaşlanmış olmaları durumu da çok büyütülmüştü. Oysa bu da yukarıdaki açıklamayla tutarlı bir sonuçtur. Atmosferin içinde birkaç bin metrelik bir düşüşten sonra metalik bir motor doğal olarak fazlasıyla ısınmış olacaktır -600 derecelik sıcaklıklardan söz edilmektedir- üzerine inmiş olduğu otları yakması da doğaldır.

Ertesi yılın 21 Ekim günü, benzer bir olay Nancy’de öğlen saat yarımında görüldü. Motor benzer görünümde ancak daha küçüktü (çapı bir buçuk metre, derinliği 80 santimetre), bir de bu seferki yere konmamış, yalnızca yirmi dakika kadar havada asılı kaldığı anlaşılmaktadır. Yerdeki bitkiler üzerinde yine aynı etki görülmüştür. Anlaşılmaktadır dememizin nedeniyse bu türden olayların tanıklıklarında, şaşkınlığın yarattığı etkiyi de hesaba katmak için düzeltmeler yapılması gerekebilir.

Her ne olursa olsun, bu cisimlerin sahip olduğu mütevazı boyutlar (havada görünenlerin tanıklarının verdiği boyutlardan elli ila beş yüz kat daha küçüktürler) gezegenler arası motorlar olmaları olasılığını imkânsız kılmaktadır.

Tarlalarda bulunan ve UFO inişleri olarak yorumlanan daha başka dairesel izlerin açıklanması daha kolaydır. Bunlar şakacı kişilerin ürünüydü. Örneğin 1991 yılının Eylül ayında İngiltere’de, Doug Bower ve David Chorley tarlalarda bulunmuş olan ve hem geometri hem de cebirin iyi bilindiğine işaret eden gizemli çemberleri kendilerinin çizmiş olduklarını itiraf etmişlerdir. Hâlâ devam etmekte olan büyük aldatmacadan yararlanarak kendi küçük aldatmacalarını yaratmışlardır.

Yetkin uluslararası yetkililerin ve özellikle de kozmologların yapacakları bir açıklama havayı temizlemeye ve uzaylıların er geç bizi gözetleyecekleri psikozunu yok etmeye yardımcı olabilir. Gerçekten de doğal nedenlerle gökyüzünde atmosferik “görünüm” doğabilmektedir: Bunlara meteorlar diyoruz. Bunlar, daha yüzyıllarca öncesinden insan toplulukları arasında büyük endişelere sebep olmuşlar ve gökyüzünden geçen “ateş çemberleri” ile ilgili raporlara yol açmışlardır. Ayrıca elektromanyetik olaylar konusunda da henüz her şeyi biliyor değiliz. Yıldırım topu da bunlardan biri olabilir.

Dahası Sputnik’in fırlatılışından bu yana artık uzay bir yığın metal cisimle doludur ve bunlar da her zaman kendi yörüngelerinde kalmamakta, düşerken de olağanüstü güzergâhlar izleyebilmektedir.

Psikoz tarafından iyice şişirilmiş bir aldatmacadan daha fazlası olmayan bu epifenomenleri incelemek adına, 1947’den bu yana pek çok örgütlenme kurulmuştur: Sign, Grudge, Blue-Book, Colorado Soruşturma Komisyonu, Sepra, GEPAN (daha sonra GEIPAN)... Bunların üyelerinden bir bölümünün de bu psikozla kapılmış oldukla-

rından kuşkulanmamak elde değildir Örneğin Colorado Soruşturma Komisyonu Başkanı Edward Condon, uçan dairelerin var olduklarına ikna olmuş olduğunu açıklamıştır

Kısa sürede terk edilmiş, gülünç nitelikte bir casusluk sisteminin gizli kalması amacıyla doğmuş bir aldatmacanın yol açmış olduğu enerji ve para israfına değer biçmek bile olanaksızdır. Sırf, kırk yıl sonra açıklanmış olan belgelerin Amerikan federal hükümeti tarafından gizli tutulmasının bedeli bile yılda 3,4 milyar dolardır.⁷⁷

Aldatmacalar çok ciddi zararlara yol açabiliyorlar.

*

Tuhaf olaylar üzerinde uzmanlaşmış çeşitli yayınların bildirdikleri UFO (GEIPAN bunları tanımlanamayan hava olaylarının Fransızca kısaltmasıyla PAN olarak adlandırıyor) hâlâ birbirini izlemektedir. Ve yine bu yayınlar neredeyse düzenli biçimde “devlet sırları”nın açıklanacağını duyurmaktadırlar. Belki de Beyaz Saray’da, Birleşik Devletler Başkanı ile küçük yeşil adamlar heyeti arasındaki bir toplantının tutanaklarını bekliyorlardır...

Öte yandansa, gözlemlerin sayısında belirgin bir azalma görülmekte, açıklanması mümkün olmayan vakaların 2010 yılında sifıra inmiş olduğu belirlenmektedir. Amerikan meteoroloji balonlarından en sonuncularının da artık parçalanmış olması olasılığının bu durumla ilişkisi görmezden gelinmemelidir.

Bu nesnelerin var olduğuna inananların iddia ettikleri gibi bizi gözlemlemek üzere onca ışık yılı mesafeyi aşıp da gelenlerin zekâlarının gerçekten de bizden çok üstün olup olmadığı da elbette merak konusudur. Ne de olsa uçan daireleri zaman zaman yere çakılmakta ya da en azından raporlara inanacak olursak kendilerine karşı hiçbir düşmanlık göstermemiş olan bizim uçaklarımıza çarpılmaktadırlar. Üstelik bu uzaylı zekâların altmış yıldan fazla zamandır Dünya’nın üzerinde dolaşıp durmalarına karşın, yere inip de Dünyalılarla diyalog kurmak için hiçbir merak duymamış olmaları da neyin peşinde olduklarını merak etmemize yol açmakta.

77 Robert L. Parks, Amerikan Fizik Derneği müdürü, “Welcome to Planet Earth”, *The Sciences*, Mayıs-Haziran 2000.

“Sibirya’da portakal ağaçları büyütüp çiçeklendireceğim!”

(Trofim Denisoviç Lisenko, 1948)

Otuz yıl boyunca bir ülkenin tarımının tamamı modern zamanların en ciddi sözde bilimsel aldatmacalarından birinin boyunduruğu altında kalmıştır, Trofim Denisoviç Lisenko’nun boyunduruğu altında.

Adına “Miçurincilik” denen uydurma bir öğretiyi öven Lisenko “Mendel ve Morgan’ın burjuva genetiğini” de “Darwinci kalıtım konseptlerini” de reddetmiştir. Siyaset ve bilimi birbirine karıştıran, yolunu şaşırmış bir Lamarckist olarak, 1948’in Ağustos ayında, iktidarının doruğunda olduğu sırada şöyle açıklamıştı: “Kromozomlara dayalı kalıtım kuramı kaderciliğe ve boyun eğişe sürüklerken Miçurinci biyoloji, yani proleter biyolojisi, her türlü bitki ve hayvan formunun insanın istediği yönde değişmeye zorlanmasının mümkün olduğu fikrine dayanır.”

Ve uzun vadede şöyle bir söz vermişti: “Sibirya’da portakal ağaçları büyütüp çiçeklendireceğim!” Elbette ki bunu hiçbir zaman başaramadı. Bu türden bir aldatmacada bilimsel sıfatının önüne “sözde” sözcüğünü de eklemek zorundayız çünkü Lisenko çoktan bilim alanından uzaklaşarak aydınlanmacılık alanına girmişti. En az bir önceki kadar sapkınca olan bir diğer ilkeler bildirgesi daha buna tanıklık ediyor: “Kalıtım, canlı vücudun yaşamak ve gelişmek için belirlenmiş koşulları talep etme ve bu koşulların değişik biçimlerine değişik şekillerde tepki verebilme yetisidir.”

Peki ya kalıtımı taşıyan genlerin hücre çekirdeklerindeki kromozomların içinde bulunduğu gerçeği? Burjuva bilginlerin uydurması! Lisenko, “Mendelcilik kadroların ideolojik eğitime ciddi biçimde zarar vermektedir,” iddiasında bulunacak kadar ileri gitmektedir.

Kiev Ziraat Enstitüsü'nden 1925 yılında mezun olmuş olan Lisenko, kariyerine gerçek anlamda 30'lu yıllarda, tarım krizi sırasında başlamıştır. Daha düşük masraflar karşılığında daha bol hasat alabileceğini vaat etmiştir. Buğdayı kıştan nemlendirip daha sonra düşük sıcaklıkta bekleterek baharda ekmeye dayanan vernalizasyon yöntemi sayesinde gerçekten de takdir edilecek sonuçlar elde etmeyi başarmıştır. Elkimden önce tohumlanmayı hızlandıran bu teknik, soğuk iklimde kış buğdayının normal gelişim süresi olan yüz elli gün üzerinden otuz kırk günlük kazanç sağlamaktadır. Yöntemi bulan kendisi değildir ancak uygulamasıyla sonuç elde etmiştir.

Lisenko, bundan sonra Odessa'daki Ukrayna Genetik ve Seleksiyon Enstitüsü'ne atanmıştır. Burada çeşitli karakterlerin bir türden bir diğerine aktarımına dayanan bitki melezlemenin uzmanı olan, kariyerinin sonundaki botanikçi Ivan Miçurin'in (1855-1935) fikirlerini uygulamaya koymuştur. Lisenko onun büyük bir hayranıydı ve çalışmalarını "burjuva genetiği"ni çürüttüğünü öne sürüyordu. Oysa aslında tek yaptığı bu genetiğin gözlemlerini güçlendirmektir. Ve böylece, kuşkulu bazı deneylere dayanarak tahıl hasadını daha da artırma vaadinde bulundu.

SSCB'nin siyasi önderleri onu "proleter bilgin" prototipine uygun bulduklarından hiç durmadan daha yüksek makamlara terfi ettirdiler. Stalin döneminde Bilimler Akademisi Genetik Enstitüsü'nün başına getirildi (1940-1965) ve böylece neredeyse diktatörce sayılabilecek bir gücü elinde bulundurmuş oldu. Onun gitgide daha da çoğalan öğretilerine karşı gelme cüretini gösteren genetikçiler "yabancı bilginlerin en son gerici buluşları karşısında eğilen Troçkist hainler" olarak görülüyorlardı. Daha sonraysa görevlerinden alınıyorlardı. Meister, Levit, Gorbunov ve Muralov bunun örnekleriydiler. Makamdaki selefi olan Vavilov ise siyasi polis tarafından tutuklanmış ve sürgünde ölmüştür.

Fikirlerinin giderek daha da akıl almaz hale gelmesiyle, sözgelemi yeterli koşullarda yetiştirilen buğdayın çavdar üreteceğini iddia etmeye başlamıştı. Bu doğaya serbestçe salınmış bir köpeğin, kurt ya da tilki yavruları doğurması gibi bir şeydi. Ancak onun yönetimi

altındaki Sovyet tarımının verdiği gerçek sonuçların onun açıkladıklarıyla uyumlu olmadığı ortaya çıkınca “doğanın dönüştürülmesine yönelik büyük plan”ının bir fiyasko olduğu apaçık hale geldi. 1953’te, koruyucusu olan Stalin’in ölümünün ardından hükümet kültürlerin rotasyonuna dayalı “Lisenko sistemi”ni bir tarafa bıraktı ve mineral gübrelere yöneldi. Yıldızı sönmekteydi. 1930’larda bizzat onun tarafından uygulaması durdurulmuş olan Amerikan yöntemlerine göre melez mısır yetiştirme programı yeniden başlatıldı. Herhalde gönlünü almak için de 1958 yılında ona en yüksek ulusal madalya olan Lenin Nişanı verildi.

Kruşçev zamanındaysa başının derde girmesi tehlikesi olmadan Lisenko’yu eleştirmek mümkün hale geldi. Kruşçev’ten sonra 1965’te, Lisenko’nun Genetik Enstitüsü’nün başındaki görevine son verildi, ancak o ve adamları ayrıcalıklarının büyük bölümünü ellerinde tutmaya devam ettiler ve sapkın fikirlerini açıklamayı da sürdürdüler. Ancak bu sırada SSCB, ziraat ve genetik konularında saatini Batı dünyasına göre ayarlamaya başlamıştı. Onun çalışmaları da incelendi ve çok da şaşırtıcı olmayan şekilde içlerinde sahtecilikler bulundu. Aldatmaca sona ermişti.

*

Bu uzun süreli ve apaçık sahtekârlık süresince Fransız bilim çevrelerini en çok hayrete düşürse Fransa’nın komünist aydınlarının Lisenko’nun anlamsız ve taşkın saçmalamalarını kabul etmeleri olmuştur. Lisenko 1948’de, kromozomlara dayalı kalıtım kuramının kadercilik ve boyun eğişe sürükleyeceğine ilişkin görkemli saçmalığını duyurduğunda komünist *Les Lettres françaises* dergisi, 26 Ağustos 1948 tarihli sayısında yayımladığı bir makalede şöyle diyordu: “Büyük bir bilimsel olay: Kalıtım gizemli etkenlerin buyruğunda değilmiş.” Bilimsel yetkinliği çok da güçlü olmayan Aragon, şöyle yazıyordu:

“İyi bir Marksist tercihini türlerin ve kalıtımın gidişatını yönetme gücünü insana veren bilimsel tezden (Lisenko’nun tezinden) yana kullanmalıdır.”

Oysa bunların her ikisinin de gidişatı yönetilemezdi. Bir kere daha inanışlar gerçeğin önüne geçiyordu. Bu durumda insanın ne kadar az inanışı olur ve bu inanışlar ne kadar zayıf olursa bunun bilgiye o kadar *yararı* olacağı sonucunu çıkarmak mümkün oluyordu.

Paradoksal biçimde Lisenko'nun adı unutulmadı. Bu isim sözde bilimsel sahteciliğin simgesi haline geldi.

“Bize güvenin: Bu ürün %100 doğaldır.”

(1950’den itibaren kozmetikten gıdaya kadar çeşitli alanlardaki reklamların alt motifi)

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kökü romantizme kadar uzanan felsefi doğaya dönüş akımı Batı’da bütün gücüyle kendini hissettirmeye başlamıştır. 1939-1945 çatışmasından önce savaşın ilk belirtilerinden biri, özellikle Almanya’da çiçek açmış olan doğacılıktı. Çıplak vücudunu çevrenin yararlı etkilerine açık hale getirmeye dayalı bu doktrinin sınırlarıysa mevsimler tarafından belirlenmekteydi, çünkü kar altında çıplak gezinmek ne bu görüşü benimseyenlerin hoşlarına gidiyordu ne de fiziksel olarak mümkündü. Doğa kültü, doğacılığı doğurmuştu.

Herkes doğacı değildi gerçi ama bu kültürün etkilerinden biri de bronzlaşma olmuştu. Zaman içinde bronz ten açık havada spor yapmanın ve dolayısıyla da modernliğin, sağlıklı olmanın ve doğa sevgisinin simgelerinden biri olmuştu. Moda tarihçileri, moda tasarımının en ünlü isimlerinden biri olan Coco Chanel’in güneş yanığı tenle insan içine çıktığında büyük bir şok yarattığını anlatırlar, çünkü geleneksel olarak yanık ten işçi ve köylülere özgü görüldüğünden, seçkin kadınların beyaz tenli olmaları beklenirdi.

Aralarında kimi doktorların da bulunduğu yorumcular bronzlaşmayı, derinin doğal yoldan D vitamini sentezlemesini kolaylaştırdığı için övdüler. Vücudun, özellikle de orta yaş üstünde osteoporozu önlemek için bu vitamine gereksinim duyduğu doğrudur ancak söz konusu olan sonsuz bir açlık da değildir. Güneşin altında uzun süre kalmak, özellikle mavi gözlü insanlarda deri kanserine yol açabilmektedir. Ancak korunma kampanyalarının başlaması yalnızca yarıncı yüzyıl kadar sonra mümkün olabilmıştır.

Bu arada doğa kültüyle ilgisi olmayan solaryum makineleri de onlarca yıl boyunca beklenmedik bir rağbet görmüşlerdir.

Medyanın gücünün artmasıyla birlikte doğaya ve “doğal” olana tapınmanın başka bir boyutu daha gelişmiştir. Bunun etkilerinden biri de uzun yıllar boyunca süren bitki tıbbı modasıdır. Aktarlar bu sayede refaha kavuşmuş, isteyen herkese özgürce, kaynatarak, buharlaştırarak, lapa yaparak ve daha başka şekillerde tüketebilecekleri otlar satmışlardır. Yıllar boyunca kronik rahatsızlıkları aktarların tavsiye ettiği tariflerle tedavi etmeye çalışan akça karaağaç, öksürük otu ve gözotu gibi bitkilerin düzenli ya da düzensiz kullanıcılarının sayısını tahmin etmek bile mümkün değildir. Ne de olsa “bitkiler sağlık için iyidir” sloganı geçerlidir.

Oysa bitkiler insan için tehlikeli, hatta zehirli maddeler de içermektedir. Bir şey eğer “doğal” ise her zaman iyi olmalıydı. Oysa hiç kimseye kurtboğan, güzelavratotu ya da tatula çayı kaynatması tavsiye edilmemelidir. Kullanıcıların, amatör aktarların tavsiyeleri üzerine seçtikleri ve zaten belirsiz olan pozolojilerini kendi keyiflerine göre değiştirip birbirine karıştırarak rastgele tükettikleri bitkiler bile ecza karışımlarının içinde çok belirgin bir pozolojiyle birlikte ve dozları çok iyi ayarlanmış, her türlü deneyleri yapılmış olarak bulunmaktadır. Dünyanın dört bir yanında, modern kimyanın henüz keşfetmemiş olduğu geleneksel şifaların peşinde olan yol göstericiler laboratuvarlara saldırmakta olduğundan eczacıların gözünden kaçmış olabilecek bir bitkiyi aktarların keşfetme olasılığı da fazla yüksek değildir.

Ancak moda doğaya dönüş yönündeydi. Sümüklüböcek salyasından üretilmiş ürünler bile görülmüştür. Toplayıcılar, ellerinde aktarların el kitaplarıyla kendi ürünlerini toplamak üzere tarlalara açılıyorlardı. Kansere, şişmanlığa, hatta AIDS’e karşı el altından satılan bu sözde şifaların en büyük zararlarından biri de hastalara zaman kaybettirerek durumlarının daha da ciddileşmesine sebep olmalarıydı.

“Yumuşak” bir aldatmaca yaşanmaktaydı. Kurbanlarından çok azı duruma uyanabiliyorlardı.

“Doğal” olana tapınma hâlâ sürüyor, reklamlar tarafından neredeyse törensel biçimde öne sürülüşüne tanıklık ediyoruz. Ancak hiç kuşkusuz, kurt salyası, ezilmiş kurbağa ya da koala çışinden üretilen ürünlerin ancak eski zamanların cadı iksirleri kadar “doğal” olduğunu söylersek hiç olmazsa birkaç kişinin aklını çelebiliriz. Yalnızca sentetik moleküllerden üretilmiş olanları da farklı olmayacaktır. Çünkü bu moleküller doğadan elde ediliyor olsalar bile başka şekilde işlenmektedirler. Bu yolla “bu ürün yüzde yüz doğaldır” alt motifinin zaferi yirmi birinci yüzyıla kadar reklam dünyasında kozmetik ürünlerden endüstriyel gıdalara kadar pek çok ürün için süregelmiştir.

Fransa’da solaryum makinalarının yükselişini ancak yasal düzenlemeler gecikmeli olarak durdurabilmiştir. Öte yandansa dünyanın bütün plajları doğanın lütuflarından faydalanabileceklerine inanan kişilerin her türlü ihtiyatı bir yana bırakarak saatler boyunca güneşin en yoğun ışınlarına maruz bıraktıkları solgun tenleriyle dolup taşmaktadır. Derinin zamanından önce yaşlanması ya da cilt kanseri riskleri kimin umurunda? *Natura naturans* yani “doğal doğa” efsanesi pek çok tarikatı kışkandıracak bir ikna gücüyle kendine tapındırmaya devam ediyor.

“Açılın! Karışın ve Sıyrılın!”

(1950’li yıllarda sanrılara yol açan uyuşturucuları
kullananların sloganı)

1950’li yıllardan miras kalan dirençli bir “edinilmiş kavram” da uyuşturucuların ve özellikle de sanrılara yol açanların, “algıların alanını genişlettiği” yani zihinsel yeterlilikleri arttırdığıdır.

LSD (liserjik-dietilamit asit), meskalin ve psilosibin (peyote denen mantar cinsinin özü) gibi sanrılara yol açan nitelikteki uyuşturucuların sözde değerlerini övmek için kullanılan jargon, İngiliz romancı Aldous Huxley’in *Algının Kapıları* adlı, 1954’te yazılmış eserinden gelmektedir. Yine bu dönemde ve sonraki yirmi yıl boyunca Amerika ve Avrupa’da genellikle paralel basında yayımlanan bilimsel ve antropolojik iddialara sahip çeşitli metinler de bunu güçlendirmiştir. *Hair* müzikaliyle ünlenen *The Age of Aquarius* albümünü hatırlayanlar olacaktır mutlaka. Psikodelik grafik sanatlar ve örneğin kırmızı şapka takan yeşil bir keçi “bilincin genişlemesi” durumunun solmaz bir tanıklığı olarak görülürdü.

Kimyasal sanrılarının gurusu olan, Harvard psikoloji profesörü Timothy Leary, LSD’yi bir “psikolojik keşif” olarak kullanıyordu. Onun takipçileri olan hippiler, gençleri ve hatta yaşlıları da –neden olmasın– çevirisi “Açılın, karışın ve sıyrılın” gibi olabilecek *turn on, tune in and drop out* gibi daha az bilimsel bir sloganla bu harika şeylerin tadına bakmaya çağırıyorlardı. Aslında burada kastedilen bu sürecin sonunda bu dünyadan sıyrılarak sihirli bir dünyaya geçmektir. Sürekli bir renk patlaması, olağanüstü sesler çıkarıyor, müzikler görüyor gibi oluyordu, mekân esnek bir hal alıyor, zaman ve onunla birlikte öz bilinç de kayboluyordu. Gündelik cisimler uygunsuz gelmeye baş-

lıyor, “Merdivene dikkat” türünden en basit cümleler anlaşılmaz ve mantıkdışı hale geliyordu.

Yeni heyecanlara aç olan kalabalıklar işte bu türden zevklerin peşinden koşuyorlardı. Yazar Antonin Artaud deneyimin mistik boyutları üzerine *Tarahumaralarda Peyote Ayini* adlı bir inceleme yazmış, şair Henri Michaux da bu şaşılalı ürünleri denemiştir. Sanrı uyandırıcı uyuşturucular soylular arasına kabul edilmişlerdi artık.

*

En şüpheli kişiler, nörologların bu kuşkulu maddeler hakkında görüş bildirmelerini beklediler. Sibiryalı şamanlar ya da Meksika kabileleri mistik hayaller görebilmek için çemberler oluşturarak duman tüt-türdüler diye dev ateş çiçekleriyle dolu olduğu sanılan bir merdivene kendini atmak gerekmiyordu herhalde.

Kimi uzmanlar bu uyuşturucuların etkilerinin, geçmişte bazı ciddi toplu zehirlenme vakalarına yol açmış olan⁷⁸ çavdar mantarı adlı tehlikeli bir asalak kullanılarak üretilmiş olan ergotin adlı ürünün yarattığı etkilere benzer olduğunu saptamışlardır. Bu vakalardan en sonuncusu 1951 yılında Fransa’da, içinde tek bir hippie bile bulundurmayan Pont-Saint-Esprit’de yaşanmıştır. Hatta savaş yüzünden unutulmuş olsa da 1943 yılında Alman kimyacı Albert Hofmann ergotinin bir LSD olduğunu kanıtlamış ve bu ürüne adını da o vermişti. LSD’yi komprime ya da sıvı olarak –müdavimleri bir kesme şekerin üzerine bir damlayı tercih ederlerdi– tüketen zavallılar kendilerini çavdar mantarı zehirlenmesinin korkunç etkilerine maruz bırakıyorlardı!

1960 yılında, dünyada LSD’nin tek dağıtımıcısı olan Sandoz Laboratuvarları ihtiyat göstererek satışı durdurdular. Ancak hâlâ sanrı yaratıcı uyuşturucuların beyin üzerindeki etkileri hakkında yetkili bir görüş bildirilmesi bekleniyordu. Bu süre içindeyse “bilinç genişleticiler” konusunda bir aldatmaca oluşmuştu bile. Gelense yalnızca çeşitli narkotik servislerin yasaklamaları oldu.

78 Bakınız sf. 44.

Piyasaya yeni uyuşturucular sürülmeye devam ediyordu, GHB (gamma-hidroksi-butirat), PCP (fensiklidin), ekstazi ve benzerleri. Psikolojik, nörolojik ve fizyolojik incelemelere nihayet girifildi: Bunların sonucunda sanrılara yol açan uyuşturucuların yatıştırıcı etkiler gösterebildiği bulundu. Gerçi bu polisin her türlü uyuşturucuya karşı verdiği mücadeleyi yavaşlatmadı ama kamuoyunun bu türden ürünlere bakaşı biraz daha ölçülü ve hoşgörülü hale geldi.

Pozitron yayımı yoluyla yapılan tomografinin bulunması sanrı yaratan uyuşturucularla ilgili incelemeleri daha da geliştirdi. Bu ürünlerden tüketmiş olan gönüllü deneklerin beyinlerinin n lobunda farklı bir etkinlik gözlendi. Bu rnler beynin etkinliğini artırıyordu.

Kimilerini hayrete düşürecek şekilde “bilinç genişleticiler”in şöhreti bilimsel olarak da kanıtlanıyor gibiydi.

*

Ancak 2012 yılında bir yıldırım düştü. Londra’daki Imperial College’den David Nutt yönetimindeki bir psikofarmakoloji ekibi otuz gönüllü üzerinde bir çift kör deney uygulamıştı. Deneklere ya psilosibin ya da bir plasebo içeren birer şırınga yapılmıştı. Beynin etkinliğinin yüzde 20 azaldığı gözlenmişti. Ayrıca etkinlik azaldıkça denek, psikodelik maddelerin ilk kullanıcılarının yarım yüzyıl önce tanımladıkları etkileri hissetmeye başlıyordu.⁷⁹ Beynin hiçbir bölgesinde bir etkinlik artışı görülmüyordu. Daha da önemlisi, beynin n lobuyla arka tarafındaki kortikal bölgeler arasında düzensizlikler oluşuyordu. Uyuşturucuları alan kişilerde zaman ve uzam kavramlarının yitimi de buradan kaynaklanıyordu.

“Bilinç genişleticiler” aslında bilinç daraltıcıydı. Aldatmaca sona ermişti.

Bu arada “bilinç genişlemesi” deneyimi yaşamak isteyen insanlardan ölenlerin ya da hastanelerin acil servislerine yetiştirilenlerin

79 Christof Koch, “This is your brain on drugs”, *Scientific American Mind*, Mayıs-Haziran 2012.

sayısı bütün dünyada binlerle ölçülmüştü. Bunlara sinek ilaçları, ipeka ve yoponun yan etkilerini üzerlerinde denemek isteyenler dâhil bile değil. Petunyalardan da öyle...

“Priore Makinesi mi? Bilmiyorum, nedir o?”

(Bir araştırmacıdan yazara)

Bilim hayatının kimi dönemleri, tamamlanmadan, açıklanmadan kalıp genellikle unutulmaya terk edildiklerinden düpedüz aldatmacalardan, yani kandırma niyetinin apaçık ortada olduğu durumlardan daha da aldatıcı olabilmektedir. Tarihçiler ve gözlemciler bu durumlarda sürekli olarak bilim adamlarının kendilerinin kötüye kullanılmasına izin mi verdiklerini yoksa tam tersine bilimin önyargıları ve kişisel rekabetler dolayısıyla büyük bir keşfin arkasında durmamayı mı tercih ettiklerini kendilerine sormaya mahkûm kalırlar.

Bilim tarihinde bu türden vakalar hiç de ender değildir. Sözelimi on yedinci yüzyılda doktorlar, biyologlar ve çeşitli araştırmacılar Anthonie van Leeuwenhoek adlı kişinin kendi üretimi olan bir mikroskop aracılığıyla çıplak gözle görülmeyen canlı hücreleri inceleyebilmesine biraz daha fazla ilgi göstermiş olsalardı, tıp bakterilerin varlığını Pasteur'den iki yüzyıl önce keşfedebilecek ve bu sayede milyonlarca hayat kurtarılmış olabilecekti. Ancak bugün gibi o çağda da ideolojiler hüküm sürmekteydi ve hastalıklara “miyazma” denilen ve kötülük tarafından yayılan ölümcül buharların yol açtığına inanılıyor, kimi sözde bilginler, örneğin insan sperminin içinde “homonkül” denilen minicik insanlar taşıdığını ve bunların anne karnında sessiz sedasız büyüdüklerini öğretiyorlardı. Leeuwenhoek'un “animalkül”leriye iki yüz yıla yakın bir zaman boyunca unutulmuştu.

2012 yılı içinde kanser üzerine araştırmalar yapan bir laboratuvarıda görevli araştırmacılardan biriyle görüşmem esnasında Priore davasından söz ettiğimde karşımdaki kişinin bu konudan hiç haberi olmadığını fark ettim: “Priore makinesi mi? Bilmiyorum, nedir o?” Oysa bu buluş 1960'ların tamamı süresince bilim dünyasında günün konusu olarak kalmıştı.

Her şey bir roman gibi başlamıştı. 12 Haziran 1953 günü Bordeaux mezbahalarının müdürü ve Toulouse Veteriner Okulu'nun eski yöneticisi olan Veteriner Dr. Berlureau ile Blaye'dan pratisyen hekim Dr. Fournier, Villejuif Kanser Enstitüsü'ne yazarak, çoklu meme tümörlerine sahip kanserli, on yaşında bir kedi üzerinde yeni bir teknik uygulayarak elde etmiş oldukları umut verici sonuçları bildirmişlerdir. Kendilerine üzerlerinde deney yapabilmek için kanserli hayvanlar gönderilmesini talep ediyorlardı (araştırma laboratuvarları tedavilerin üzerlerinde yapacağı etkileri inceleyebilmek için hayvanlara çeşitli kanser tipleri naklediler). Enstitüden yanıt alamadılar.

Villejuif Enstitüsü gibi saygın kurumların çalışma biçimleri açıklanmayı hak eden bir sessizlik ilkesine göre işlemektedir. Öncelikle bu tür kurumlar düzenli aralıklarla olağanüstü keşifler ya da mucizevi tedavilerle ilgili az ya da çok heyecanla yayılan bir söylentiler yığınının saldırısına uğrarlar. Bu vakaların ezici bir çoğunluğundaysa söz konusu olan meczupların ya da şarlatanların uydurdukları, kolayca aldatılan zihinlerin körükledikleri ve medyanın da çoğu zaman dik-katsizlikle yayılmasını kolaylaştırdığı sahtekârlıklardır. Kendilerine hayali erdemler yüklenmiş bitki ya da ürünler kullanılarak kansere ya da şişmanlığa karşı geliştirilen ve bugün kimsenin adını bile anmadığı tedavilerden ibaret olan "alternatif tıp" saçmalıklarının sayısını hiçbirimiz bilemeyiz. Bu mucizelerin her birini araştırmak zaman ister ve bu da daha ciddi başka görevlerin yerine getirilmesini yavaşlatacaktır. Sorumlular çoğunlukla hiçbir şey söylememekle yetinirler.

İkinci olaraksa, kanser gibi çok ağır toplumsal ve psikolojik yaralar taşıyan alanlarda gerçeği belirleme yetkisine sahip olan kişiler kaçınılmaz olarak üstün bir ayrıcalıklı olma duygusuna kapılırlar ve bu duygu da zamanla kibre ve dogmatizme dönüşebilir. İşte bu iki durum nedeniyle Villejuif'i yöneten kişiler Berlureau ile Fournier'nin duyurularını da taleplerini de hiçbir şekilde ciddiye almamışlardı. Sözde tümörleri iyileştirilmiş bir dişi kedi için heybetli araştırma düzeneği işletilecek değildi herhalde!

Hele ki bu iddiaların anahtarı söylenti yoluyla belirtilmişken: Ortada başka bir “makine” daha vardı, Priore makinesi.

On yıl sonra bu “makine” konusunda tıp dünyasının zirvesinde bulunanların gösterdikleri küçümseme ve alaylar hâlâ belleğimdedir.

*

Şu kadarının hakkını vermek gerekir ki bu “makine”, bir mutfak masasının üstüne yerleştirilmiş çeşitli elektrikli bileşenlerin bir bütününden oluşuyordu ve en nitelikli teknisyenler tarafından bile tanınması mümkün değildi. Onu inşa edense 1912’de İtalya’da doğmuş, Fransızca’yı doğru dürüst konuşamayan, tamamen kendi kendini eğitmiş ve piyasaya da pek hâkim olmayan bir kişiydi. Savaş sırasında bir İtalyan denizaltısında radarla tarama görevinde bulunduğu sırada bir “keşif” yapmıştı: Radar alanına maruz kalan portakallar çürümüyorlardı.

Direniş hareketine katılarak gelecekte Bordeaux’da polis komiseri olacak Louis Durand ile tanışmış ve onun tarafından da Dr. Fournier ile tanıştırılmıştı. Kansersiz hücrelerin “elektrikle” etkisiz hale getirilmeleri üzerine 1928 tarihli bir metni okuduktan sonra iyileştirme amacıyla manyetik alanlar üretecek bir aygıt icat etmiş ve bunu kendi başına üretmişti. Konuya önce merak ve sonra da ilgiyle yaklaşan Berlureau ve Fournier onun evcil hayvanlar üzerinde başlattığı deneylerini izlediler. Bunun için de iyi bir nedenleri vardı: Berlureau önlem olarak tedavinin öncesinde ve sonrasında kedinin tümöründen parça almayı akıl etmişti ve bunları Maisons-Alfort Veteriner Okulu’ndan Profesör Drieu’ye gösterdiler. Priore’un gizemli makinesiyle yapılan tedavi sonucunda başlangıçta kanserli olan lezyonların “sıradan” hale dönüştükleri görülebiliyordu.

Doktorları bu konuda aydınlatan, mucidin makinesinin etkileyiyle ilgili “açıklamaları” olmamıştı elbette. Söz konusu açıklamalar Profesör Turnosol’un ağzından çıkmışa benzeyen puslu ve mutlak söylemlerden ibaretti. Ancak Priore, yasadışı olarak tıp uygulamasına girişmeyi ve makinesinin ışınlarını hasta insanlar üzerinde denemeyi aklına koymuştu. Sonuçlarsa onu, en azından her durumda, yalancı çıkarmamıştı. En kesin sonuç veren vakalardan biriye kendisine

anatomo-patolog Dr. J. Biraben tarafından tereddütsüz biçimde gırtlak kanseri teşhisi konmuş olan ancak iki ay sonra Priore makinesi sayesinde yine tereddütsüz biçimde iyileşmiş bulunan, Bordeauxlu Gaston R.'nin durumuydu.

Gaston R.'nin dosyasını elinde bulunduran Dr. Biraben, kendisi gibi Bordeaux tıp fakültesinde öğretim üyesi olan çalışma arkadaşı G. Delmon ile birlikte sorunu derinlemesine incelemeye karar verdi. Berlureau ve Fournier'nin sonuçsuz kalan girişimlerinden yedi yıl sonra 1960'da, vücutlarına T8 denilen kanserli tümörlerden nakle edilmiş sıçanların kendilerine gönderilmesini sağlamayı başardılar. Bilimsel protokole uygun olarak sıçanları üç gruba ayırdılar: hiçbir tedavi görmeyecek olan tanık grubu, X ışınlarıyla klasik tedavi görecektir. İkinci grup ve Priore makinesiyle tedavi edilecek üçüncü grup. İkinci gruptakilerde X ışınları belli bir süre boyunca tümörün gelişimini sürdürmüş ancak daha sonra tümör yeniden büyümeye başlayarak hayvanın ölümüne yol açmıştır. Üçüncü gruptaysa tümörler X ışınlarıyla tedavi edilmiş olanlara oranla yüzde 60 daha fazla küçülmüşlerdir.

Biraben ve Fournier çalışmalarını Tıp Akademisi'ne bildirerek yayımlamış olabileceklerdi. Bu arada Biraben kariyerinin en büyük hedefi olarak yüksek öğretmenlik seviyesine atanmayı umuyordu. Ancak hocası olan Profesör Lachapèle ona ya akademiye bildirimde bulunacağını ya da atamayı alacağını ama ikisinin birden olamayacağını söyledi. Bunun üzerine bildirim bir süreliğine ertelendi. Ancak geç kalınmıştı. Dava çoktan başlamış ve bilim dünyasını birbirine şiddetle karşı gelen iki kutba ayırmıştı bile.

*

Priore davası, birbirine karşıt olan iki yönlü bir gelişim göstermişti. Bir yandan Fransız tıp kurumlarının en üst düzeyleri Priore'un manetik alanlar adını verdiği şeyin etkileriyle ilgilenmeye başlarken diğer yandan da aynı çevrelerde bu buluşa karşı giderek yükselen bir düşmanlık baş göstermişti.

Önde gelen uzmanların Priore makinesine olan ilgileri kısmen, buluşun tamamen bilimsel nitelikteki değeriyle açıklanabilir. Bugün

bile makinenin kanser vakalarının tedavisinde ve iyileştirilmesinde elde ettiği sonuçlara karşı gelmek mümkün değildir. Dönemin Bordeaux belediye başkanı olan Jacques Chaban-Delmas'ın makineye göstermiş olduğu ilgi de mutlaka buluşun popülerliğini artırmakta etkili olmuş olmalıdır. 1964'te Millet Meclisi'nin başkanlığına seçilen Chaban-Delmas'ın gizemli makineyle olan ilişkisi kuşkusuz büyük bir ağırlık taşımıştır. Kanser tedavisinde yeni bir fırsatı kaçırmayı istemediğinden makineyle ilgili deneylerin daha da derinleştirilmesini istemişti. Priore'un yandaşları arasında Bilimler Akademisi'nin daimi sekreteri ve önde gelen bir endokrinolog olan Profesör Robert Courrier'nin de adı geçmiştir.

Kimi bilim adamlarının düşmanlığıysa medyanın da etkisiyle kamuoyunun coşkuya kapılmasından kaynaklanıyordu. Örneğin *Le Parisien libéré* şöyle yazmıştı: "Bilimler Akademisi doğruladı: Elektromanyetik dalgalar sıçanlardaki tümörleri ortadan kaldırıyor." Öte yandan başka bir günlük gazete ise makineye düşmanlığıyla bilinen önde gelen bir kanser uzmanıyla doğrudan bağlantısı olan bir kişinin imzası altında, makinenin aleyhinde, taraflı makaleler yayımlamaktaydı. Sorumsuzca açıklamalar baş göstermekte, umutlar ölçüsüzce tutuşmaktaydı. Davranışlar giderek dengesizleşince tıp kurumları hastaları ve ailelerini şaşkına çevirmekte olan bu adamı kontrol altına almaya karar verdi. Doktorlar da sinirlerinin kontrolünü ellerinden kaçırmaya başlamışlardı. Örneğin günün birinde Priore, makinesiyle birlikte yaşadığı Floirac'ta, Bayan Y adında lösemili bir hastanın anne ve babasını kabul etmişti. Aile kendisine Dr. X tarafından yazılmış şu reçeteyi gösterdiler: "Y ailesi uğursuz bir hastalığın pençesine düşmüş olan Bayan Y'yi görmeye gelmenizi arzuluyor..." Priore bunun üzerine Dr. X'e telefon açtığında bir dizi hakarete uğradı: "Şantajcı! Sahtekâr! Şarlatan!" Konuşma burada kesilmiştir.

Kimi doktorların düşmanlığıysa doğrudan Priore'un tavrından kaynaklanıyordu, çünkü makinesinin nasıl çalıştığını açıklamayı inatla reddediyordu. Nihayet bir patent aldığındaysa içeriği anlaşılır gibi olmamıştı. Buna göre makinenin parçaları şunlardı: "elektrik yüklü parçacıkların bir vericisi, bu parçacıklar için bir hızlandırıcı, santimetrelik elektromanyetik dalgalar yayan bir magnetron, alçak basınçlı argon içeren bir tüp içinde aynı yöne doğru iki radyasyon ışını..."

Bu tanımlama, makinenin gizemini korumaya yönelik bir laf salatasından ibaretti. Bu verici nasıl bir aygıt ve ne türden parçacıklar veriyor? Argon tüpü radyasyon ışığını nasıl çıkartıyor? Daha da kötüsü Priore, kendi yetkinlik alanına girmediği halde sihirli buluşunun hücreler üzerindeki etkisiyle ilgili yorumlar yaparak metnini çeşnilendirmişti. Bu durumda da onun en aşağılık türden bir sahtekâr olduğuna hükmetmek hiç de zor olmamıştır. Her biri birbirinden kafa karıştırıcı olan deneyler birbirini izledi. Sonunda 1 Mart 1965 günü Profesör Courrier Bilimler Akademisi'ne inanılmaz bir bildiri okudu. Lenf kanserinin en ürkütücü türlerinden olan LS2 nakledilmiş sıçanlar iki gruba ayrılmıştı. Tedavi edilmemiş olanlar on beş ila on sekizinci günlerde ölürlerken, Priore makinesi kullanılarak en fazla düzeyde, yani günde 180 dakika radyasyonla tedavi edilenler tamamen iyileşmişlerdi. Bildirinin altında iki saygın kanser uzmanı olan Guérin ve Rivière'in imzaları bulunuyordu.

*

Daha önce de örneğin Kammerer davasında⁸⁰ kullanılmış olan bir tekniğe göre kuşkucular sahtekârlık olasılığından söz etmeye başladıklarında dava daha da sertleşti. Sonra bazı anormallikler görüldü: İyileşmiş olan sıçanlar deri naklini reddediyorlardı. Yeni kuşkular mı yoksa yeni umutlar mı? Makine kansere karşı aşı yapıyor olabilir miydi? İngilizler tarafından yapılan deneyler olumsuz sonuç verdi. Bu noktadan itibaren artık her bir yeni deney dizisi için neredeyse polisiye nitelikli bir protokolün izlenmesi gerekiyor, deney yerlerinin denetlenmesinden ve hatta hayvanların beslenmesinden sorumlu müstahdemler tutuluyordu. Resmî finansmanlar sayesinde Priore bu süre boyunca gitgide daha büyük ve daha güçlü hale gelen cihazlar üretebiliyordu.

Priore'nin yandaşları da etkisiz kalmıyorlardı. Örneğin 1966'da iki CNRS⁸¹ uzmanı makinenin fiziksel yeterliliklerini ölçmek üzere Floirac'a gitmişlerdi. Aynı yıl Nobel Tıp Ödülü sahibi Profesör André Lwoff şunu açıklamıştı: "Priore patenti saçmalıktan ibarettir... Nakledilmiş

80 Bakınız sf. 140.

81 *Centre national des recherches scientifiques*: Fransa'nın Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi. (ç. n.)

kanserin iyileştirilmesinin hiçbir yararı yoktur.” Uluslararası bilim dünyasında otorite kabul edilen İngiliz *Nature* dergisi bu olaydan daha fazla söz etmemeye karar verdi.

Sonra olan oldu: Tam şans Priore’un aleyhine döner gibi olmuş-ken Bordeaux tıp fakültesi profesörü ve Asalaklara Karşı Bağışıklık Araştırmaları Merkezi yöneticisi Profesör Raymond Pautrizel sahneye çıktı. Davadan hiç haberi olmaksızın makineyi, uyku hastalığına yol açan tripanozom adlı ürkütücü bir asalağın yok edilmesi için denedi. Çalışmalarının sonucu 24 Mart 1969 tarihinde Bilimler Akademisi’ne sunuldu. Özetle⁸²: Asalağın aşılandığı hayvanlardan tedavi edilmeyenler dördüncü ya da beşinci günde ölüyorlardı. Bu hayvanlardan Priore makinesi kullanılarak tedavi edilenlerinse bir kısmının altı aya kadar hayatta kaldıkları ve tamamının yeni aşılamalara karşı bağışıklık kazandıkları görülmüyordu.

Daha önce, 1968’de Pierette Châteaureynaud-Duprat adlı bir araştırmacı tedavi edilmiş sıçanların yeni nakillere neden direnç gösterdiklerini açıklamıştı: Priore makinesinin radyasyonu bağışıklığı uyarıyordu. Profesör Lwoff makineyle ilgili fikrini değiştirdi.

Üstelik makine yalnızca sıçanların ve farelerin iyileştirilmesini sağlıyor da değildi. Bizzat Priore tarafından az çok gizli kapaklı olacak şekilde insanlar üzerinde de denenmişti, çünkü açıktan yapılırsa bu, ruhsatsız tıp uygulanması suçlamalarını doğuracaktı. Kaydedilen bütün etkileri anlatmak için ayrıca bir kitap gerekir. Makine her durumda iyileşmeyi sağlamıyordu gerçi ama çoğunlukla genel durumu biraz daha düzeltiyor, çaresiz görülen vakaların yalnızca bazısında tam bir iyileşme sağlayabiliyordu.

Ancak nasıl çalıştığını kimsenin anlayamadığı bu yeniliğe karşı bilim adamları tutkuyla saldırıya geçmişlerdi. Profesör Pautrizel’in çalışmaları karalanmaya çalışıldı. Amerikalılar makineye alayla *Fransız İksiri* adını taktılar. Sonundaysa eylemsizlik üstün geldi. Araştırmanın siyasi sorumluları fazlasıyla polemik yaratmışlardı ve üstelik içeriden hiçbir şey anlamadıkları için davaya karşı ilgilerini yitirdiler.

82 Ayrıntıları için: Jean-Michel Graille, *Dossier Priore, une nouvelle affaire Pasteur?*, bakınız kaynakça sf. 383.

Yeni bir makinenin üretilmesi için ayrılan ödenekler iptal edildi. Priore 1983'te öldü. Her şey unutuldu.

Sanayiciler birkaç yıl sonra konuyu yeniden canlandırmayı denediler. Tuhaf bir şekilde elektromanyetik ışınların sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin bilimsel merak körelmişti. Kanseri iyileştirmek mi? Evet, tabii, ipe sapa gelmez bir kuram daha işte.

*

Priore makinesinin başta kolesterol olmak üzere çeşitli hastalıklar üzerindeki kanıtlanmış etkilerini içeren bir dosya hazırlandı. Tıbbın bugünkü durumunu geliştirmek için bu dosyaya başvurmayı isteyebilecek doktorlar bunu pekâlâ yapabilirler. Ancak davanın bitmesinden otuz yıl sonra bile henüz hiçbir kıpırtı hissedilmiş değil.

Uluslararası bir sistemin, kendi gündelik uygulamalarını ve düşünme alışkanlıklarını rahatsız etmemek adına sağlığın geleceği için çok değerli olabilecek bir dosyayı gömmüş olduğu fikrine karşı direnmek pek kolay değil. Elbette ki bu dosyayı yeniden açmak için artık yerleşmiş olan kimi kavramların yeniden gözden geçirilmesi ve yirmi birinci yüzyılın başına gelinceye dek bilim insanlarında neredeyse içgüdüsel bir kuşkuyla yol açmış olan, elektromanyetik alanların canlılar üzerindeki etkisi⁸³ gibi başka kavramların da incelenmesi gerekecektir.

Belki de bütün bunlar yapılacaktır. Gerçekler sonsuza dek gizli kalmaz. Ancak o zamana dek biz bir aldatmaca duygusuna kapılmayı sürdüreceğiz.

83 Bakınız sf. 345.

“Vajinal orgazm biyolojik olarak imkânsızdır.”

(Ünlü seksolog Alfred Kinsey, 1954'te)

Kaderin bir cilvesi sonucu, insan cinselliği hakkındaki bütün gerçekleri ortaya çıkarma iddiasıyla bu konudaki en sapkın kavramları ortaya atan kişi Alfred Charles Kinsey (1894-1956) adında bir zoolog olmuştur.

1942 yılında bu Amerikalı, herhalde hayvanların aşk hayatındaki fantezi eksikliğinden düş kırıklığına uğramış olacak ki Cinsellik Üstüne Araştırmalar Enstitüsü'nü kurdu. Konu çok genişti. Girişim özgün nitelikteydi ve çok geçmeden söz konusu enstitü, Indiana Üniversitesi, 1954'e dek Rockefeller Vakfı ve ayrıca da saygın National Research Council tarafından finanse edilmeye başladı.

Kinsey'in araştırma yöntemi rastgele insanlara sorular sormaya, alınan yanıtları kâğıt üzerine aktarmaya ve bunlardan istatistiksel sonuçlar çıkarmaya dayanıyordu, sonuçlarıysa yıllar boyunca göz boyamayı ve hatta otorite sayılmayı başarmıştı. Cinsellikle ilgili bütün konularda ciddiyetle *Kinsey Raporları*'na atıfta bulunuluyordu. Sorgulanan insanların örneklemine genel nüfusun cinsel davranışları konusunda norm oluşturabilmek için yeterli olmadığı gözden kaçıyordu. Kinsey aslında, hayatında ilk defa Calais'ye ayak basıp da gördüğü ilk kıvıllı kadın üzerine bütün Fransızların kıvıllı saçlı olduğu sonucuna varan bir İngiliz gibi davranmaktaydı.

Bu yolla halkın üzerine yığıldığı “saptamalar” çığını elli yıl sonra okuduğunuzda bütün bunların nasıl olup da geçerli görülebilmiş olduğuna şaşmamak elde değildir. Örneğin eşcinsellik, düzcinsellik ve zooflinin cinsel içgüdünün ortaya çıkmasında “mutlak eşdeğerde” olması gibi. Ya da erken boşalmanın “normal bir olay” olarak gö-

rülmesi. Hepsinin üstüne tüy dikense, “vajinal orgazmın biyolojik olarak imkânsız” oluşu. Alıntılalım:

“Yaygın ama kesinlikle temelsiz bir görüş, klitorisin uyanılmasından kaynaklanandan farklı bir vajinal orgazmın var olduğudur. Psikiyatrlar tarafından tasarlanmış olan bu kuram evlilik danışmanlığı yapan başka doktorları da cezbetmiştir.⁸⁴”

Bunu kanıtlamak içinse şu deneyi yapmıştır: Sekiz yüz altmış dokuz kadın, beş jinekolog tarafından cinsel sistemlerinin çeşitli noktalarından “uyanılmışlar” ve vajinalarının hiçbirine tepki vermediği gözlenmiştir. “Dokunsal tepkisellik deneyleri, söz konusu bölgeleri usulca okşayan camdan, metalden ya da pamuktan araçlarla yapılmıştır.” Bu seansların ne kadar yüksek bir erotik nitelik taşıdığı düşünülecek olursa nasıl bir tepki uyandırmalarının mümkün olabileceği merak konusudur.

Bu ciddi açıklamanın aslında boş laftan ibaret olduğunu belirtmeye gerek var mıdır? Okurların hassasiyetlerini zorlamamak için Kinsey’in diğer çıkarımlarına burada yer vermiyoruz. Ancak 1960’lı ve 70’li yıllar boyunca gerek yayınlarda gerekse sohbetlerde sıkça gündeme gelen klitoral ve vajinal orgazmlar arasındaki farklar üzerine sonsuz ve şiddetli tartışmaları hatırlayanlar mutlaka çıkacaktır.

Kinsey ne dediğini bilmiyordu. Örneğin ona göre her üç erkekten biri yetişkinliğinde eşcinsel deneyimler yaşamaktadır. Ukalaca bir aldatmacaydı bu.

*

Bu konuya gözü doymamış gibi Amerikan halkı, daha sonra başka seksologları da sıcak biçimde kucaklamıştır. Bunların başında da ünlü çift Masters ve Johnson geliyordu. Jinekolog ve doğum uzmanı olan William Masters 1954 yılından başlayarak fahişeler üzerinde incelemeler yapmıştır. Daha sonra fahişelerin yerini gönüllüler almış ve on iki yıl boyunca bu kişiler onun gözlerinin önünde “iki binden fazla orgazm” sunmuşlardır. 1957’de, psikolog olduğunu söyleyen

84 *Le Comportement sexuel de la femme*, A. C. Kinsey, Amiot Dumont, Paris, 1954.

Virginia Johnson da çalışmalarına katılmıştır. 1966 yılında yayımladıkları *Human Sexual Response (İnsanlarda Cinsel Tepki)* adlı kitapla hemen şöhrete kavuşmuşlardır. Kullandıkları damıtılmış söylem ve anlattıkları öyküler, sıradan pornografi edebiyatına başvurmayla cüret edemeyecek bir kitlenin merakını gıdıklamadan duramazdı. Öte yandan anlattıkları öykülerden bir kısmıysa rahatsız edici nitelikteydi. Örneğin “bekâr erkekte cinsel işlev bozukluğu” tedavisi sırasında “partner değiştirmenin oynayacağı rolü merak eden” bir kadın doktorun sonunda “rolü tam verimlilik elde edinceye dek geliştirmiş” olduğu anlatılıyordu. Aslında cinsel sorunlardan yakınan hastalar kendilerine tedavi amaçlı olarak yeni bir partner reçete edildiğini görüyorlardı. *Homosexuality in Perspective* adlı kitaplarında aynı şeyi eşcinsel hastalarına da uygulamış olduklarını yazmışlardır. İnsan gülmemek için kendini zor tutuyor.

Masters ve Johnson da, Kinsey’ninkiler kadar akıl almaz açıklamalarıyla meslektaşları tarafından topa tutulmuşlardır. Ancak bu onları durdurmadı. Eşcinselliğin bir hastalık olmadığını açıkladıktan sonra yine de bunu on beş gün içinde “iyileştirebileceklerini” iddia ettiler. Mucizevi zayıflama ilaçlarından bile daha kısa sürede. Üstelik bütün bunlar bilim adına yapılıyordu. Medya onları baş tacı etti. Cinsel açıdan hüsrana uğramış ya da bastırılmış kişilere yardım etmeyi amaçladıklarını haykıran bu iki mucize yaratıcı elbette ki halkın onayını kazanacaktı. Müritleri arasında yer alan Indiana Cinsel Araştırmalar Enstitüsü –o yıllarda bu türden kuruluşlar baş göstermekteydi– sosyoloğu William Simon’un şöyle yakındığını Szasz’tan öğreniyoruz⁸⁵: “Erkek düzcinsel tekeşliliğin tuzağına hapsolmuştur” Peki ya kadınlar?

Amerika’da o çağın feminist hareketinin öncülerinden Shulamith Firestone’a göre kadınlar erkeklerin egemenliği altındaki “erotik toplumsal sistem” tarafından dışlanmışlardı. Kadınlarda cinsel soğukluğun en önemli nedenininse erkeklere göre hazırlanmış olan erotik görüntüler üzerinde “cinsel olarak yoğunlaşmanın” olanaksızlığıydı.

85 *Sexe sur ordonnance*, bakınız kaynakça sf.383.

Aynı erotik görüntünün kadını değil yalnızca erkeği heyecanlandığı büyüsunü sorgulamayı ise bir an olsun düşünmüyordu. Ancak birincil gerçekler olarak gördüğü şeylere aynı otoriteyle sahip çıkıyor ve gözü pek bir tarihsel sıçrama yaparak Sovyet devriminin başarısızlığını da Sovyet erkeğinin “cinsel açıdan olumsuz” tavrına bağlıyordu⁸⁶...

*

Eğer hastaları psikiyatrların kitaplarını okuyorlardıysa bu yayınlar-
dan çok fazla yardım alabildikleri şüphelidir. Bu psikiyatrların kendi
bilgince açıklamalarından ne şekilde faydalanmış olabilecekleri de
aynı bir merak konusu olabilir. Örneğin şöyle bir açıklama vardır:

“Bir lezbiyen üç bilinçdışı yalan sonucunda komik tarafı yalnızca
saf gözlemcilere hitap edebilecek trajikomik bir kendini başkası
sanma durumuna düşen nevroz hastasıdır.”⁸⁷

Açıklayıcı sayıklamaların zirve noktalarından biri de Wilhelm
Reich’in *Kanserin Biyopatisi* olmuştur. Orgon adını verdiği ve akü-
mülatörlerle yakalanabildiğini iddia ettiği gizemli kozmik enerjinin
kâhini bu eserinde kanserin “kronik cinsel açlıktan doğan bir sistem
hastalığı” olduğu kuramını işlemiştir. Yeni seksolojinin beklenmedik
bir türevidir bu. Orgazm yetersizliği kansere yol açıyormuş. İnsanın
kanını donduruyor. Bu durumda dünyadaki bütün manastırların
ahalileri ölüm tehdidi altında olmalıydılar. Kitapta üzerinde uzun
uzun düşünülecek inciler de bulunuyor (ne de olsa Reich kanser
konusunda uzman geçiniyordu):

“Kronik cinsel durgunluğun temsil ettiği ve yol açtığı vücudun
plazmatik işlevlerindeki bozulmalar, karakterlerdeki katılık, boyun
eğme ve sürekli sempatikotoni yerel, mekanik lezyonlardan daha
fazla ilgiyi hak eder. [...] Biz dikkatimizi biyopatik daralmanın kan
ve dokular düzeyinde yol açtığı değişmelere yöneltiyoruz.”⁸⁸

86 *The Dialectic of Sex – The Case for Feminist Revolution*, bakınız kaynakça sf. 383.

87 Dr. Ed Bergler, *Psychopathologie sexuelle*, bakınız kaynakça sf.383.

88 *La Biopathie du cancer*, bakınız kaynakça sf.383.

O dönemden danıştığım doktorlardan hiçbiri bana “kanın biyopatik daralması”nın ne anlama geldiğini açıklayabilmeyi başaramadı. Bunun “aldatıcı ödem” benzeri bir şey olabileceğini düşünüyoruz. Reich’ın aynı zamanda UFO’lara da gönülden inandığını ve yağmur yağdırabiliyor olmakla övündüğünü da anımsatalım.

Bu belirsiz kuramlar maskaralığına son derecede incelikli, üst düzey bir entelektüellikle egemen olmuş olan Jacques Lacan’ı da anmadan geçmeyelim. O da bir travestinin durumunu şöyle açıklamaktadır:

“Hastanın bir kadın olmaya yönelmiş olmasının nedeninin pe-nisten yoksun olmak değil fallus olma zorunluluğu olduğunu fark ediyoruz. Simgesel olan *Mädchen*=*Phallus* denklemi, kökünü hayali yollardan alır. Bu yollarla çocuğun arzusu annenin var olma eksikliğiyle özdeşleşme yönündedir ve anne de söz konusu eksiklikle onu oluşturan simgesel yasa tarafından tanıştırılmıştır.”⁸⁹

Böyle bir analizin tedavi edici verimliliğinden kim kuşku duyabilir ki?

Kaliforniya ya da Paris’teki 1968 cinsel özgürlük dalgasının beraberinde getirdiği çerçöp uzun süre kıyılarda sürünmeye devam etti. Reich’ın orgonoterapisinden ve “orgon akümülatörleri”nden ya da Herbert Marcuse’ün övdüğü “zevk alma hakkı”ndan hâlâ söz ediliyordu. Artık beyaz peynirlerin ya da analjeziklerin bile reklamlarında zorunlu olarak erotik çekiciliğe yer veriliyordu. Atlantik’in her iki yakasından şöhret peşindeki jinekolog ve doktorlar halkın cinsellik konusundaki merakını tatmin edebilmek için bir yığın anatomik, nörolojik, endokrinolojik, psikolojik ve elbette psikanalitik saptama dağıtıyorlardı. Bu iş giderek Batı dünyasının uzun zamandır gördüğü en büyük aldatıcı psikozlardan birine dönüşmüştü. Şu küçük ayrıntıyla ki, bu sefer aldatılanlar aldatanların peşinde koşuyorlardı.

1981 yılında Atlanta’daki Center for Disease Control kurumu tarafından edinilmiş bağışıklık yetersizliği sendromu (AIDS) adında

89 *Ecrits*, bakınız kaynakça sf. 383.

yeni bir ölümcül hastalığın tanımlanması süregitmekte olan cinsel çılgınlığı durdurdu. İnsan cinselliği hakkındaki safsatalar hızlarını yitirdi ve aldatmaca kesintiye uğradı.

“İlk insanlar gururlu avcılardı...”

(Yirminci yüzyıl sonuna dek paleontologlar ve geniş halk tarafından kabul gören tarihöncesi insan yorumu)

İnsanoğlunun, kendi soyunun yeryüzündeki ilk temsilcileri hakkında binlerce yıl boyunca yüceltilmiş bir imgeye sahip olmasının nedenlerini hiçbir tarihçi tam olarak ortaya koyamamıştır. Darwin öncesinde gerek halk, gerekse bilginler olmak üzere herkes ilk insanların devler olduğuna inanıyordu.⁹⁰ Darwin'den sonra da kurmaca devam etti, ancak paleontolojinin doğuşuyla birlikte bilgiler geliştikçe mağara adamı elinde yayı, belinde içi ucu çakmaktaşıdan oklarla dolu sadağıyla ovalara yayılan usta bir avcı olarak resmedilmeye başladı. Üzerini herhalde kendi avladığı hayvanlardan aldığı deri parçalarıyla örterek ailesini doyurmak adına bir an olsun duraksamadan karşısına çıkan mamutların ya da daha başka vahşi büyükbaşların üstüne saldırırdı. Sonra da arkadaşlarıyla birlikte hayvanın leşini kamp alanına taşırlar ve burada sivri uçlu çakmaktaşıyla onu parçalayarak ateşte kızartırlardı.

Victor Hugo'nun şu ünlü dizeleri için esin kaynağının ne olduğunu tahmin edebiliyoruz: “Hayvan derileri giymiş çocuklarıyla birlikte/ Yehova'nın önünden kaçtı Kabil...” Bilim müzelerinin salonlarında vitrinleri süsleyen ilk insan tasvirlerini de hatırlayabiliriz.

Elbette ki bu insanlar çalışıyorlardı. Pazar günleri dinlenmiyor olsalar bile yine de çalışıyorlardı. Kendilerine barınaklar kuruyor, silahlar yapıyor, hayvan derilerini tabaklıyorlardı... İnsan çalışkan, hem de çok çalışkandı.

İlkel insanı ancak çok basitçe zihninde canlandırabilen Darwin bile bu yorumu paylaşıyordu. Onun döneminde keşfedilmiş olan

90 Bakınız sf. 19.

tek ilkel insan tipi, çağımızdan 100 ila 35 bin yıl önce yaşamış olan Neanderthal insanıydı ama bilgin yine de atalarımızın neye benzediğine ilişkin bir fikre sahipti. Ateş Toprakları'nda gerçek Aborjinleri ilk gördüğünde hayrete düşmüştü. Bu konuyu *İnsanın Türeyişi* (1871) eserinde anlatmıştır:

“Vahşi ve engebeli bir kıyıda bir grup Ateş yerlisine rastladığım an hissettiğim hayreti asla unutamam, çünkü tam o sırada zihnimde bir fikir belirivermişti: Bizim atalarımız da böyleydi işte. Bu çırpılçplak, yüzleri boyalara bulanmış, uzun saçları karmakarışık insanların heyecandan ağızlarının suyu akıyordu ve yüzlerindeki ifade de vahşi, korkmuş ve kuşkuluydu. Neredeyse hiçbir şeyin nasıl yapılacağını bilmiyor ve tıpkı vahşi hayvanlar gibi ne yakalayabiliyorlarsa onunla besleniyorlardı.”

“Bizim atalarımız da böyle” miydi? Darwin mizah duygusundan yoksundu anlaşılan. Kendisinin ve yanında bulunan arkadaşlarının da Ateş yerlilerine karşı ne kadar tuhaf bir manzara sergilemekte olduklarını hiç sorgulamamıştı demek: Üzerlerine hiç bilinmedik şeyler giymiş, içlerinden biri çenesinin altında kocaman beyaz bir yapağı taşıyan soluk benizli bir insan güruhu... Bugün bile aynı manzaranın Saint-Tropez plajlarından birinde tehlike hissi uyandırabileceğine bahse girilebilir.

*

Yüz yıl boyunca, dünyanın dört bucağından ilkel insanların kalıntılarına ilişkin titiz gözlemleri biriktiren paleontolog ve antropologlar ilk insana ait aynı belli belirsiz Rousseaucu modeli korumuşlardır. Ancak gitgide çelişkili kuramlar geliştirilmeye başlandı ve bunlar birbirleriyle çatıştı: İlk insanlar mutlu muydu? Yoksa hastalıklardan, açlıktan ve kalıcı yoksunluklardan dolayı acı mı çekiyorlardı?

Çatışmaların en belirgin olduğu alanlardan bir tanesi Afrika'daki Kalahari'nin halkı olan !Kunglar⁹¹ hakkında olmuştur. Kimileri onların sürekli bir sefalet ve kıtlık içinde yaşamış olduklarını öne sürerken

91 İsimlerinin önünde yer alan ünlüm işareti, “K” harfinin patlar gibi okunması gerektiğini göstermektedir.

içlerinde Marshall Sahlins'in de bulunduğu kimileriye bunların tarihteki ilk "refah toplumu" olduklarını savunuyordu.

Her ne olursa olsun avcıydılar. Orası kesindi.

Ancak 1980'de, aralarında Henry T. Bunn, Richard Potts ve Pat Shipman'ın da bulunduğu kimi araştırmacılar, örneğin Doğu Afrika'daki Olduvai'deki 1,7 ila 2 milyon yıllık yerleşim alanında olduğu gibi çok eski yerleşimlerde bulunan hayvan kemikleri ve araç gereçleri incelemeye başladılar. Ortaya tuhaf sonuçlar çıktı. Sözgelimi hayvan kemiklerinin ayrılma noktaları dünyanın hiçbir yerinde bilinen alışıldık parçalama noktalarına uymuyordu. Bu işlem her zaman ve her yerde kemiklerin bulunduğu noktalardan değil, organların eklem yerlerinden yapılır, çünkü aksi takdirde günümüzde kullanılan bıçaklar ya da eskiden kullanılan sivriltilmiş taşlar olsun her türlü araç gereç zarar görecektir. Günümüzde avcılar avlarını etli kısımlarını yanlarına alıp besin olarak kullanılamayacak parçaları yerinde bırakacak şekilde parçalara ayırmaktadırlar.

Shipman böylece taştan araç gereçlerle kesilmiş olduğunun izlerini taşıyan binlerce kemiği mikroskop altında incelemiş ve örneğin antilopların bacaklarının alt kısımları gibi eti çok az olan ya da hiç et taşımayan yerlerde de kesik izlerinin bulunduğunu görmüştür. Ayrıca akılcı olan yani organların eklem yerlerinden yapılmış çok az sayıda parçalamaya rastlamıştır ve bunlar da zaten hayvan ısırıklarıyla örtüşmektedir. Bunlardan ilk insanların daha önceden avcı hayvanların saldırısına uğramış olan avların etlerini tüketmiş oldukları anlaşılmaktadır. Yorumlanabilecek kadar net olan izler taşıyan on üç kemik toplamından sekiz tanesi, daha önce avcı hayvanlar tarafından saldırılmış olduğunu göstermektedir.

Çıkarım apaçıktır: İlk insanlar avcı değil, leşçiydi. Hem zaten dişlerindeki yıpranmışlık da daha çok meyveyle beslendiklerini ve seyrek olarak, herhalde çok fazla tüketilmemiş bir hayvan leşine denk geldikleri zamanlarda et yediklerini göstermektedir.

İlk avcılar efsanesi böylece erimeye başladı. Dinozor avcıları des-
tanıysa eğlence parklarındaki resimlerden ibaret kaldı. *Tyrannosaurus*

Rex’ler bir yana tüylü mamutların bile soyunu kurutan belli ki insanoglu değildi.

Bu şekilde çalışkan ilk insan efsanesi de tüketilmiş aldatmacalar bohçasındaki yerini almış oldu.

“Yolculuklardan ve kâşiflerden nefret ediyorum.”

*(Claude Lévi-Strauss’un Hüzünlü Dönenceler
kitabının ilk cümlesi, 1955)*

Antropoloji ve onun kültürel alanını oluşturan etnoloji, hiç kuşkusuz ki kelimenin tam anlamıyla uygarlığı en fazla geliştirmiş olan insan bilimleri arasında yer alırlar. Bu bilimler, içinde doğmuş oldukları Batı dünyasına kendi kültürünün yeryüzündeki tek kültür olmadığını ve hatta kimilerine göre her türlü kültürün ulaşabileceği en üst düzeyi de temsil etmeyebileceğini öğretmiştir. Aynı zamanda derisinin rengi ne olursa olsun bütün insanlara saygı duyulması gerektiğini öğreten de onlar olmuş ve sömürgecilik zamanında ortaya çıkmış olmalarının da etkisiyle bu uygulamayı en çok onlar suçlamıştır.

Bu bilimler, her koşulda olsun antropolog ve etnoloğu bilginin ve insanlığın insani doğasının aydınlatıcıları rütbesine yükseltmişlerdir.

Söz konusu disiplinlerin, bu sayfaların yazarının da çok düşkün olduğu kitaplarını okumak yine de zaman zaman insanı hayrete düşürebilmektedir. Gerçekten de insan bu kitapları okudukça etnolog ya da antropoloğun çoğu durumda kendi gözlemlerinin nesnesine yabancı olan bir gözlemci olduğu duygusuna kapılır. Sanki önündeki nesneyi hiçbir ortak değer paylaşmadığı ve hatta kimi zaman kendisine katlanılmaz gelen bir yaratık olarak görüyor gibidir.

Koltuğuna rahatça kurulmuş, uzak diyarlardaki keşiflerin öykülerini okumakta olan okursa ne suyun, elbette ne de elektriğin bulunduğu ve hayatta kalmanın hazineler değerinde bir beceriklilik, gözü peklik ve hatta atılganlığa bağlı olduğu bu ücra köşelere yerleşmenin sonsuz rahatsızlık ve sıkıntılarının farkında bile olmayan ayrıcalıklı bir kişidir. Bu yerlerde beslenmek her zaman bir sorundur ve hijyense boş bir hayalden ibarettir. “Kızılderililerin”, “Aborjinlerin” ya da daha başka yerel halkların dillerini doğru dürüst konuşma-

yan etnoloğun kendi de, incelemekte olduğu öznelerin gözünde münasebetsiz ve hatta haddini bilmez bir yaratıktır.

Bunlar mesleğin cilveleridir. Kimi zaman ağır gelebilirler. Ancak er geç etnoloğun bunlara alıştığını varsayar ve umarız. İncelemeye geldiği nüfusla arasında zaman içinde bir empati kurulmalı, gözlemci nihayet günlük yaşama dâhil olabilmeli ve hatta komşularının mahremiyetlerine girebilmelidir. Yaşamına, dünya görüşüne, etik anlayışına, sözcük dağarcığının simgesel anlamına hükmeden efsanelerden ancak böyle kurtulabilecektir.

Ancak belki de durum her zaman böyle değildir.

*

Yirminci yüzyıl başının en saygın etnologlarından Bronislaw Malinowski'yi ele alacak olursak, Afrika, Orta Amerika ve Pasifik'in yerlileri arasına yapmış olduğu yolculukların etnologlar tarihindeki en hüsrân verici deneyimlerden olduğu sonucuna varmak olasıdır. Malinowski (Krakow, 1884–New Haven, Connecticut, 1942), yirminci yüzyıl antropolojisinin en ünlü kuramcılarının biri olmuştur. Adını hak edecek bir araştırmamanın ancak bir saha çalışmasıyla birlikte mümkün olabileceğini ilk dayatan kişi de yine odur. İlkel denilen toplumlardaki hukuka ilk ilgi gösterenlerden biri yine o olmuş ve cinselliğin açıkça tartışılmaya henüz cesaret edilemediği bir çağda yine ilk defa cinselliğin bir dil oluşturduğunu ve toplumsal bir işlevi yerine getirdiğini de o kanıtlamıştır. En basit terimlerle onun ilkel toplumları çözümlemedeki bakış açısı, “Bu iş nasıl yürüyor?” sorusuna yanıt aramaktan ibaretti. Bilimsel terimlerle buna “işlevcilik” deniyordu. Çalışma yöntemi özellikle etkiliydi: “Vahşileri tanıyabilmenin ilk yolu, bir bakıma onlardan biri olmaktır,” diye yazıyordu. Yani incelediği toplulukların içine karışmayı denediğini bildiriyordu.

Buna karşın yazmış olduğu *Etnografin Günlüğü*'nü* okumak insanı şaşırtıyor: Çoğu zaman her türlü göçmen işçinin karşı karşıya bulunabileceği bir dinlenme gereksinimi içinde kalıyordu. 23 Kasım 1917 Cuma günü, Papua Yeni Gine'deki Samarai'ye geldiğinde şunları yazıyor:

“Bugün vücudumda ve başımda bir ağırlık hissediyorum. Tropiklerdeki eski durumumun karakteristik bir özelliği olan *özümlü ağırlığın tropik artışı*. Her ihtimale karşı bu sabah biraz arsenik, akşam da kalomel aldım.”

Arsenik o yıllarda strikının türünden bir uyarıcı olarak görülüyordu.

26 Kasım’da etnolog “zihinsel ve fiziksel bir uyuşukluk hali”nden yakınıyor. 5 Aralık’ta Trobriand Adaları’nda şunları yazıyor:

“Bütün gün hiç iyi değildim, berbat romanlar okudum. Dikkatim hep başka yerlerde olduğundan yerlilerle ilgilenemedim.”

Etnoloğun gündelik yaşamına ilişkin bu notların arasında etnolojiyle ilgili pek bir gözlem bulunmuyor. Bu duruma şaşmak mı gerekir? 27 Aralık’ta şunları yazmış:

“Etnolojiye gelince, bu yerlilerin yaşamını tamamen ilginçlikten yoksun buluyorum. Bana sanki bir köpeğin yaşamı kadar uzaklar”

İnsan bu durumda yukarıda övgüsünü yapmış olduğu aralarına karışmayı nasıl yapabildiğini merak ediyor. Bunları kışkırtma amacıyla mı yazmıştı? Hayır, Malinowski bütün bunları yayımlanacakları düşüncesiyle yazmıyordu. Özel bir günlükten ibaretti bu. İşte bu nedenle de yazılanlar daha çok şeyi ele vermekteydi. Araştırmacı bu notlarda mızımız, çoğunlukla keyifsiz ve incelemesine konu olan topluluğa karşı çok az empati besleyen biri olarak karşımıza çıkıyor ve bu da bizi ister istemez gözlemlerinin nesnelliğinden kuşku duymaya itiyor. Ancak 1988 yılında bu konu Didier Eribon tarafından kendisine sorulduğunda Claude Lévi-Strauss çok da şaşırmış görünmüyor:

“D.E.: Malinowski’nin günlüğünde anlattığı izlenimleri siz de hissetmiş miydiniz? Bu rahatsızlık duygusunu, hatta iğrenmeyi?”

C.L.-S.: Tamamen. Bu günlük ortaya çıktığında etnologlar ikiyüzlülükle nefretlerini dile getirdiler ve bunun çalışmayı yalanladığını iddia ettiler. Yani kendileri bu türden bunalım anlarından hiç geçmemişler mi? Çok fazla saha çalışması yapmış olan Métraux bunlardan seve seve söz ediyor. Anlıyorsunuz ya, insan bir yerli topluluğuyla on gününü yitirip de çevresini sarmış olan bu ki-

şilerden hiçbir şey elde etmeyi başaramayınca onlardan nefret etmeye başlıyor.

D.E.: Bu sizin başınıza da geldi mi?

C.L.-S.: Brezilya'nın iç bölgelerindeki nankör savanlarında kim bilir kaç kere yaşamımı boşa harcamakta olduğum hissine kapılmışımdır!⁹²

İnsan bu durumda nasıl bir tutkunun onu bu savanlarda ve ormanlarda aylar boyunca sürgün çekmeye itmiş olduğunu merak ediyor. Malinowski'nin başlıca eserlerinden biri olan *İlkellerin Toplumsal Yaşamı Üzerine Üç Deneme*'nin⁹³ başında etnologlara verdiği telkini okurken de gülümsemek elde değil. Ancak bu yazdıklarının değerini de azaltmıyor. Aslında disiplini onu Pasifik Adaları'nın halkları üzerine yapılmış en kapsamlı incelemelerden birini gerçekleştirmeye yönlendirmişti.

Ancak soru hâlâ yanıtsız duruyor: Antropoloji bu disiplinin varsaydığı gibi dünyanın tanımlanmasından ziyade dünyayı entelektüel açıdan fethetmenin bir yolu, kendi fikirlerini dayatmanın bir biçimi haline gelmemiş midir?

*

Ülkesinde çok büyük bir başarıya kavuşmuş olan Amerikalı antropolog Margaret Mead'in (1901-1978) durumu bu varsayımı güçlendirmektedir. Lévi-Strauss'un sonradan "antropolojinin babası" olarak adlandıracağı Franz Boas'ın öğrencisi olan Mead, ondan aldığı bir izinle Pasifik'teki bir halkın ergenlik sorunlarını incelemek üzere yola çıkmıştır. Kendisi Tuamotu'ya gitmeyi istiyordu ama hocası ona Samoa Adaları'nı tavsiye etti. Bu adalarda kaldığı sürenin sonunda Mead, notlarını ve gözlemlerini 1928'de yayımlanan ilk kitabı *Coming of Age in Samoa*'da (*Samoa'da Ergenlik*) bir araya topladı. Bu kitapta Samoa kültürünün şiirsel bir betimlemesini yapıyor ve bu kültürü içinde ergenliğin evrensel olduğuna inandığımız bunalımlardan tamamen yoksun olarak uyum içinde geçirildiği bir psiko-

92 Bakınız kaynakça sf. 383.

93 Bakınız kaynakça sf. 383.

lojik çerçeve olarak resmediyor, bundan da söz konusu bunalımların aslında Batı toplumlarına özgü olduğu sonucunu çıkarıyordu. İçine rahatlıkla girilebilen bir dille yazılmış ve çoğunlukla kadın ve erkek Samoalılarla yapılmış görüşmelerden oluşan bu kitap çok satanlar arasına girmiştir.

Freud'un (aslında Malinowski tarafından çürütülmüş olan⁹⁴) fikirleriyle dolu olan Mead, o zamana kadar "aşağı" görülen geleneksel toplumların varlığını geniş halk kitlelerinin dikkatine açmak gibi bir değere sahip görülebilir. Kendi, gençliğinde baskıcı olarak adlandırdığı ve hem isyana hem de rahatsızlıklara sebep olduğunu iddia ettiği bir eğitime maruz kalmış olduğundan, bu çalışmadan sonra yetişkinlerin, gençlerin cinsel gerilimlerine ve kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkilerden doğan sorunlara karşı Batı'daki örneklerinden daha az katı olduğunu öne sürdüğü Samoa modelinin savunuculuğunu üstlenmiştir. Halk antropoloji konusunda çoğunlukla bilgisizdi. Sözgelimi, bundan uzun yıllar sonra Lévi-Strauss, Brezilya Başkanı'nın kendisine ülkesinde artık hiç yerli kalmadığını söylemiş olduğunu anlatacaktır. Bütün Batı dünyası gibi Amerikalılar için de uygarlık "vahşiler"i ortadan kaldırmıştı. Toplumsal minnettarlık çok geçmeden Mead'in daha özgürlükçü bir eğitim uğruna savaşımları taçlandırdı ve ölümünden bir yıl sonra da hükümet onu Amerika'nın en yüksek sivil nişanı olan Presidential Medal of Freedom'a layık gördü.

Bu arada 1983 yılında yine Samoa'da çalışmalar yapmış olan bir başka antropolog Derek Freeman, ortalığı altüst eden bir kitap yazdı: *Margaret Mead ve Samoa Adaları: Antropolojik Bir Efsanenin Kuruluşu ve Yıkılışı*. Onun açıkladıklarına göre Mead, Samoa kültürü hakkındaki görüşünü Samoalılarla yaptığı görüşmeler sonucunda oluşturmuştu ve yerlilerin yabancı bir kadının ensest ya da ergenlikte hissedilen duygular gibi cinsellikle ilgili ve konuşulması yasak konularda sorduğu teklifsiz sorulara verdikleri yanıtlar bir savunma

94 Babanın üremedeki psikolojik rolünün neredeyse yok sayıldığı anaerik bir toplumda Oidipus kompleksinin görülmediğini kanıtlamıştır (*Melanezya'nın Kuzeybatısındaki Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, bakınız kaynakça sf. 383). Malinowski, Melanezyalılar için ruhların iletisi anlamına gelen düşlerin incelenmesi başta olmak üzere Freud'un sistemini tamamen reddetmiştir.

tepkisini göstermekteydi. Yabancıнын bu utanç verici rahatlığı karşısında onlar da altta kalmamak ve halklarının düzgün bir görüntüsünü sunmak zorunluluğu hissetmişlerdi. Antropolojinin ne olduğu konusunda en ufak bir fikirleri bile yoktu ve ne olduğu umurlarında bile değildi. Daha sonra, kendi de Samoalı olan başka bir antropolog daha Mead'in çalışmalarını çürüten bir kitap yayımladı: Mead, kendisine anlatılmış olan her şeyi geçer akçe olarak görmüştü. Her konuda yanılmış, bütün araştırmalarını hayali bir toplum modeli üzerine yerleştirmişti.

Mead ilk önce kendini, sonra da okurlarını aldatmıştı. Eğer Malinowski'yi okumuş olsaydı, ilkel toplumların da Victoria dönemini aratmayacak bir kurallar ve tabular bütününe göre yönetilmekte olduklarını ve neredeyse çıplak olan vücutlarının düşündürdüğü görünürdeki serbestliğe karşın cinselliğin onlarda da başka her yerde olduğu kadar gem altında bulunduğunu öğrenmiş olacaktı.

Ama Mead'in kendi fikirleri vardı. Antropoloji, fen bilimlerinin nazarındaki aşağı konumunun sıkıntısını çekmeye başlıyordu. Gezi yazıları ya da ücra, vahşi, kimi zaman düşmanca ya da çok az güler yüzlü olan toplulukların tanıtılması kendi içinde bilimsel bir yarar taşımıyordu. Antropoloji evrensel gerçekleri kanıtlamalı ya da zenginleştirmeliydi. Kısacası, gözlemlerini yorumlaması gerekiyordu. Mead, Freud'un kuramlarının Samoalıların kültürüne karşı bir anahtar görevi görebileceğine inanmıştı. Mailnowski içinde durum bunun tam tersiydi.

Sonuç olarak antropoloji en az ilkel topluluklar kadar antropologlar hakkında da fikir veriyor

“Uzaylılar üçüncü yüzyılda Çinlileri alüminyum üretimine başlatmış olabilirler mi?”

*(1955'ten 1983'e dek uluslararası bilimsel
basında sözü geçen bir soru)*

Bilimde inanmaya hazır olduğumuz şeyler en az inanmaya hazır olmadıklarımız kadar ürkütücüdür.

1955'te bir Çin arkeolojik kazısı sırasında Chou generali Ch'ou'nun, Qin Hanedanlığı döneminden (265-273) kalma olan ve dikkat çekici derecede iyi korunmuş mezarı bulundu. İçinde bulunan nesneler arasında olan bir metal parçasıysa otuz yıla yakın süre boyunca müthiş bir hayret uyandırarak zincirlerinden boşanmış varsayımları tetikledi.

Bu, bir kemer tokası parçasıydı. Alışılmadık rengi incelenmesine sebep olmuştu: yüzde 85 alüminyum, yüzde 10 bakır ve yüzde 5 manganezden oluşuyordu. İçinde magnezyum da olsaydı 1908 yılında icat edilmiş olan ve adına duralümin denen alaşım olacaktı. Ancak asıl sorun yaratan içinde alüminyum bulunmasıydı. Yaygın inanın aksine bu maden İlkçağ'dan beri bilinmekteydi ancak maden damarı olan boksitin içinden pratik olarak çıkarılması mümkün değildi. Bunu 1824 yılında Danimarkalı Oersted çok pahalı bir işlem sonucunda başarmış ve ancak eser miktarda elde edebilmişti. 1827'de Alman kimyacı Wiehler de denemiş ancak o da pek başarılı olamamıştı. 1853 yılında, elektrokimyasal bir yöntemle endüstride kullanılacak miktarlarda alümin çıkarmayı ilk başaran, Pasteur'ün “maden kimyasının hükümdarlık esasını” verdiği Fransız kimyacı Henri Sainte-Claire Deville oldu. Ertesi yıl da Bilimler Akademisi'ne

ilk bir kiloluk saf alüminyumunu sundu. Bunun çıkarılması 40,000 altın franga mal olmuştu. Altından pahalıydı!

Üçüncü yüzyılda Çinliler önce alüminyumunu boksitten çıkarmayı, sonra da duralümini icat etmeyi nasıl başarmış olabilirlerdi acaba? Varsayımlar birbirini kovaladı. En mantıklı olanlar, Gökyüzünün Evlatlarının tıpkı meteor ateşinden yararlanmış olan Eskimolar gibi, alüminyumunu bir meteor parçasından çıkarmış olabileceklerini öne sürdüler. Bu bile maceraperest bir yaklaşımdı, çünkü bir meteorda demir ve daha başka pislikler de içeren boksit olduğunu varsaymak ve “göktaşının” içinde saf alüminyum, hatta bakır ve manganez de içeren bir alüminyum alaşımı bulundurduğunu düşünmek astronomik bir adım atmak demekti.

Başka varsayımlar da ortaya atıldı. Kimilerine göre Çinliler madeni, yere çakılmış olan bir uzay aracının motorundan çıkarmışlardı. Bu daha da maceraperest bir yaklaşımdı çünkü üçüncü yüzyılda gökyüzünde yapay uydu bulunmaması bir yana bu varsayım daha başka soruları da gündeme getiriyordu: Bu motorun Dünya’nın bu kadar yakınında ne işi vardı? Uzaylılara ilişkin varsayımlar alev aldı ve ikinci bir “açıklama” daha ortaya çıktı: Çinlilere alüminyum çıkarılması işlemini öğreten bizzat uzaylılar olmuştu. Herhalde Bayer yöntemiyle...⁹⁵

Bu küçücük duralümin parçası en seçkin zihinlere işkence etmeye yetmişti. Sonunda NASA, Çin’e iki araştırmacı gönderdi. Talihsizlik sonucu bu sırada Kültür Devrimi (1966-1969) son hızıyla sürmekteydi ve gizemli parça bulunamadı.

Yıllar geçtikçe bu gizemin parıltısı biraz azaldıysa da çözülmesi de mümkün olmadı.

Ta ki 1983 yılında Çinli arkeologlar çözümün anahtarını vermeye tenezzül edinceye dek: Kazılar sırasında arkeologlardan birinin kemerinin tokasından bir parça kazara mezarın içine düşmüştü ve bu parça onca yıl boyunca antik kalıntı sanılmıştı...

95 Karl Bayer tarafından 1887’de ortaya atılan yöntem boksitin içindeki alüminin soda yardımıyla çözdürülmesine dayanır.

“Bermuda Şeytan Üçgeni bütün tehlikelerin bulunduğu bölgedir.”

(1960'lı yıllardan itibaren Batı dünyasının popüler basını)

Olağandışı konularda uzmanlaşmış yazar Charles Berlitz, 1960'lı yıllarda Bermuda Şeytan Üçgeni kavramının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Gerçi bundan on dokuzuncu yüzyıldan beri çeşitli denizcilerin anlatılarında söz ediliyordu ancak pek fazla tutarlılığı da yoktu. Başlangıcı, Küba'ya doğru yola çıktıktan sonra 1840 yılında iz bırakmadan yok olan Fransız yelkenlisi *Rosalie*'yle olmuştu. Söz konusu kuşak, Kuzey Atlantik'te, Bermuda, Florida ve Büyük Antiller arasında bulunuyordu.

Ürkütücü rastlantıysa, Jules Verne'in romanlarında geçen kimi anlatıların da tanıklık ettiği gibi eski zamanlarda denizciler arasında uğursuz bir şöhrete sahip olan eski Sargasso Denizi'nin de bu bölgeye denk düşmesiydi. Anlatıldığına göre eskiden burada su yüzeyinde gezen siyah renkli algler olan sargassumlar Florida açıklarında geçit vermez kütleler oluşturarak yelkenli gemileri tutsak alır ve sonunda batırırmış.

5 Aralık 1945 tarihinde Amerikan Hava Kuvvetlerine bağlı Avenger tipi beş avcı bombardıman uçağı Florida açıklarında tropik bir fırtınaya yakalanarak iz bırakmadan kaybolduklarında söylentiler başladı.

Yazarlar, bu uçakların haberlerine, 1924'te Bahama adaları ile Küba arasında tuhaf bir tehlike mesajı gönderdikten sonra gözden kaybolmuş olan Japon kargo gemisi *Raiuke Maru* gibi başka olayları da ekledikçe, giderek bu söylentiler bir efsaneye dönüştü.

Bu durum, coğrafyadan oşinografiye, yeryüzü manyetizmasından deniz akıntıları dinamiğine kadar pek çok disipline yönelik bir meydan okumaydı. Halkın önemli bir kısmıysa bu “gizem”i doğru-

lanmış, kesin bir gerçek olarak kabul etmişti ve uzaylıların saldırısı türünden çılgınca varsayımlarla beslenerek kendilerinden bir şeyler gizlenmekte olduğu sonucunu çıkanyordu. Sözde on beş kadar gemi ve yüz kadar uçağın kaybolduğu noktasına kadar gelinmişti.

Eski bir Amerikalı pilot olan Larry Kusche konuya ilgi duydu ve şu saptamaları ortaya koydu:

“Bermuda Şeytan Üçgeni” olarak bilinen kuşağın sınırları bulanıktı ve belirginleştirilmesi de mümkün değildi.

Rosalie aslında kaybolmamış, bir yıl sonra bir kum birikintisinin üzerine oturmuş bir halde, neredeyse el değmemiş olarak bulunmuştu.

Raiuke Maru 1925’in nisan ayındaki güçlü bir fırtınada, Boston açıklarında, yani meşhur üçgenin dışında batmıştı.

Amerikan Hava Kuvvetlerine ait olan beş uçak şiddetli fırtınalarda ortaya çıkan manyetik gücün etkisine kapılmış olabilirlerdi. Pusulaları bozulduysa kıyıyı bulmak için boşuna çabalamış ve yakıtları bittikçe birbiri ardına denize çakılmış olabilirlerdi.

Batıkların bulunamayışı denizin çalkantılı oluşuyla ve yıkıntıları uzak mesafelere taşımış olması mümkün olan Gulf Stream’in yakınlığıyla açıklanabilirdi.

Son olarak sigorta şirketleri yakınlarda hiçbir uğursuz ve anormal frekans belirleyememişlerdi.

Sargasso Denizi’nin geçmişteki kötü şöhretine gelince, bu da kallesş alglerin varlığından çok, Karayiplerin tropikal kuşağında fırtınaların sık, şiddetli ve öngörülemez olmasıyla açıklanabilirdi. Yine de Üçgen henüz gizemini yitirmiş değildir. Yazar son kırk yıl içinde burada sıklıkla gemi yolculukları yapmış ve küçükklü büyüklü uçaklarla üzerinde uçmuştur, ancak televizyon programları ve sansasyon yaratmaya yönelik yayınlar hâlâ “Üçgenin gizemi”nden söz etmekte ve kimi zaman da bunu “uzmanlar”ın ya da “yetkin tanıklar”ın söylemleriyle desteklemektedirler. Çünkü efsanenin gücü böyle bir şeydir.

“Tarihöncesi çağlardan kalma avcılar aslında yalnızca sefalet içindeki halklardı.”

(Etnolog Richard B. Lee, yaşam biçimlerini bin yıldır hiç değiştirmemiş olduklarını öne sürdüğü bir Afrika topluluğunu inceledikten sonra)

1960'lı yıllarda etnoloji dünyasında dolaşan bir bilgi daha sonra medya aracılığıyla kamuoyuna da ulaştı: Filipinler'de yalıtılmış olarak kaldıkları için taş devrinden bu yana yaşam biçimi hiç değişmemiş bir halk vardı. Bin yıl önce tarımın doğuşundan önceki zamanlarda olduğu gibi avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla yaşıyorlardı. 1962'de Amerikalı etnolog Thomas N. Headland, eşiyile birlikte bu insanları incelemek üzere Filipinler'e gitti. Luzon Adası'nın kuzeyinde, balta girmemiş bir orman içinde göçebe hayatı süren, Okyanusya'nın siyah bir halkıydı bunlar.

Tam adlarıyla Agtalar, edep yerlerini örten ilkel giysiler içinde ok ve yayla maymun, yabandomuzu ve geyik avlıyor ve ormanda toplayıcılık yapıyorlardı. Tamamen özerk gibi görünüyorlardı. Headland çifti, gerçekten de tarihöncesi çağlardan kalma insanlarla karşı karşıya olduklarını düşünmüşlerdi. İki antropolog, günün yirmi dört saati aralarında yaşayarak onların toplumunu, dilini ve törelerini incelediler.

Ancak gelişlerinden iki hafta sonra kulübelerinin dışında İngilizce şarkı söylendiğini işittiler. Çocuğunu uyutmaya çalışan genç bir Agta kadınıydı bu. Şaşkınlıkları burada da bitmedi. Bir süre sonra, buradaki ailelerden her birinin birer “koruyucu”su bulunduğunu keşfettiler. Her bir aile, ormanın öbür ucunda yaşayan başka bir kabile olan Tagalogların çiftçilerinden birine av hayvanları ya da ormandan top-

lanmış meyveler götürüyor ve karşılığında o da onlara pirinç, tütün ve işlenmiş ürünler veriyordu. Aslında Agtalar yüzyıllardan beridir dış dünyayla alışveriş halindeydiler ve hiç de özerk ya da yalıtılmış bir durumları yoktu.

Tarım öncesi yaşayışlarına gelince, bu da başka bir masaldı aslında: Çünkü sebze ve meyve de ekmektedirler. Hatta 1740'lı yıllarda İspanyol misyonerler Filipinler'e geldiklerinden bu yana kendi tarım alanlarına bile sahip olmuşlardı.

Peki ya dilleri? Bunu da üç bin yıl öncesinde, çevredeki tarım topluluklarından aldıkları sözcüklerden oluşturmuşlardı.

Kısacası Agtalar, tarihöncesi bir halk gibi yaşıyorlardı belki ama hiç de tarihöncesine ait değillerdi.

Headland çifti "genelleme" diyebileceğimiz şeye aldanmışlardı. Ancak bu olay türünün tek örneği de değildi. Yine Filipinler'de bundan da daha çok ses getiren bir benzeri daha yaşanacaktı.

*

1966'da Mindano Adası'nın yerlileri balta girmemiş ormanların içinde olağanüstü derecede ilkel biçimde yaşamakta olan bir insan topluluğu keşfetmişlerdi. 1971'de etnologlar oraya gittiler. Burada, mağaralarda yaşayan ve orkide yapraklarıyla örtünen yirmi beş kişilik bir grupla karşılaştılar. Bu insanlar balıkla, kurbağayla, ekmek ağacı meyveleriyle ve yabani Japon patatesleriyle beslenmekteydiler. Kullandıkları tek araç gereçse taştan baltalar ve raspalardı. Ellerinde uçları ateşte sertleştirilmiş mızraklar da bulunduruyorlardı ama ne avlanmak ne de savaşmak için başka herhangi bir silahları vardı.

Bunlar Tasaday kabilesiydi.

Olayın medyatik söylentisi kısa sürede şöhret kazandı: Taş devrinden kalma insanlar bulundu! Yüzyılın en büyük antropolojik keşfi! Bu halk dünyanın dört bir yanında televizyon ekranlarına çıkmaya başladı ve hayret dolu röportajlara konu oldular. Etnologlar kafala-

rını kaşıyorlardı. Gerçekten de Tasadayların dilleri ciddi bir sorun oluşturmaktaydı: Bir yandan özgün bir dil gibi dururken bir yandan da bölgedeki diğer dillerle benzerlikler göstermekteydi. Ayrıca bu kadar geri kalmış bir topluluk, bireylerinin sayısı bakımından kritik eşğin böylesine altındayken nasıl hayatta kalmış olabilirdi? 1986'da bu gizemleri aydınlatmak üzere bir etnoloji heyeti daha yola koyuldu. Ne var ki bunlar Tasadayları bermuda şortlar ve sandaletler giymiş, bıçaklar ve aynalar kullanırken buldular.

Bütün bunlar geçmiş çağlardan kalma bu zavallı masumlara hediye edilmiş olabilir miydi? Durum böyle değildi. Gerçek yavaş yavaş ortaya çıktı: Tasadaylar aslında kalabalık Tboli kabilelerine mensuptular ve diğer kabilelerden ayrı yaşadıkları için diktatör Ferdinand Marcos hükümetinin memurları onları taş devrinden kalma vahşiler rolü oynamaya ikna etmişti. Bu reklam hamlesinin amacıysa Filipinler'i Yeryüzü Cenneti'nin son kalıntılarından biriymiş gibi göstermekti.

1988'de Filipin Kongresi'nden bir araştırma heyetinin tavsiyesi üzerine Başkan Corazon Aquino, Tasadayların gerçekten de yalıtılmış bir etnik grup olduğunu bildirdi. Ancak uluslararası etnoloji camiasının yargısı o yönde değildi. Ayrıca ortadaki bu apaçık aldatmaca da onları bu konudan soğutmuştu.

Ancak taş devrinden kalma insanlar efsanesi yaşamayı sürdürdü. Uygarlıkla hiç tanışmamış insanlar keşfetmek evrensel ve aynı zamanda da paradoksal bir düştü.

*

Yine 1960'ların başlarında etnologlar, yalıtılmışlıkları dolayısıyla tarrın öncesi çağlarda, yani taş devrinde kalmış halklar bulduklarına inandılar. Bu seferkiyse Güney Afrika'da Kalahari Çölü bölgesinde, Zambezi ve Turuncu Nehir havzaları arasında bulunuyordu. Bu keşif de yine büyük yankı uyandırmıştır (1980 tarihli *Tarırlar Çıldırırır Olmalı* filmine de esin kaynağı olmuş olması olasıdır).

!Kunglar adıyla bilinen bu halk barışçıl bir yaşam sürüyor, av ganimetleriyle topladıkları bitkileri aralarında paylaşıyor ve görünüşe bakılırsa geçmiş çağlarda bütün insanların yaşadıkları varsayılan biçimde yaşıyorlardı. Birkaç yıl sonra bu şürsel imge önce sarsıldı, sonra da dağıldı. Yaşamlarını daha yakından inceleyen etnologlar !Kungların ortalama ömürlerinin otuz yıl kadar olduğunu, çocuk ölüm oranlarının çok yüksek olduğunu ve kurak mevsim boyunca bir deri bir kemik kaldıklarını fark ettiler. Modern dünyadan yalıtılmış, tasasız ilk insan görüntüsü yerini aklıktan kırılan ilkel adamunkine bıraktı.

Etnologlar uzun yıllar boyunca biri idealist biri karamsar bu iki çatışmalı prototip arasında gidip geldiler. Sonra içlerinden bir kısmı geçmişi sorgulamaya karar verdi ve yapılan kazıların sonucunda Kalahari halklarının daha onuncu yüzyıldan başlayarak komşu bölgelerle ticari ilişkiler içinde oldukları ortaya çıktı. Yalıtılmışlık efsanesi çürütülmüştü. On dokuzuncu yüzyılda !Kunglar büyük hayvan sürüleri gütmüşler ve bunları kıyıya taşıyarak Avrupa'dan gelen kargo gemilerine teslim etmişlerdi. O çağlarda Batı dünyası fildişi ile devekuşu tüyü ve derisinin ithaline düşkün olduğundan bu dönemi refah içinde geçirmişlerdi. Toronto Üniversitesi'nden antropolog Richard B. Lee'ye !Kunglar arasında sohbet ettiği kişilerden biri dedesinin karabinayla fil avladığını söylemiştir. Devekuşu tüyü modasının geçmesiyle !Kunglar yoksullaşmış ve iki ateş arasında kalmış, yani sömürgeci fetihler ile kabile savaşlarının arasında sıkışmışlardır. Ellerindeki hayvan sürülerini yitirmiş, hatta kimileri tutsak düşmüştür. Kabilelerinden geriye kalanlarsa imparatorlukların unuttuğu ya da ilgilenmedği, terk edilmiş bölgelere sığınmışlardır. Zamanla da unutulmuşlardır. Etnologlar onları yeniden keşfettiklerindeyse onları hayali bir zamana ve hayali rollere yerleştirmişlerdi. Aslında gerçek, Lee'nin şu şekilde ifade ettiği gibi son derecede yavandır: "‘Tarihöncesi çağlardan kalma’ avcılar aslında yalnızca se-

falet içindeki halklardı.” Oysa kimileri onları “ilk refah toplumları”⁹⁶ olarak tanımlıyordu.

Bir kere daha oyuna gelmiştik. Taş devrinden kalma avcılar bir uydurmacadan ibaretti.

96 Bakınız sf. 215

“Anormal su, kimya tarihinin en önemli keşiflerinden biridir.”

(Sovyet Nauka i zhizn dergisi, 1963)

Sovyet kimyacı Boris V. Deryagin, 1962’den başlayarak yeryüzünde anormal bir su çeşidinin bulunduğuna ilişkin rahatsız edici bazı notlar yayımladı. Bilimler Akademisi’ne bağlı Moskova Fizik-Kimya Enstitüsü’nün Yüzey Güçleri Laboratuvarı Müdürü olan Deryagin, hükümet tarafından birkaç madalyayla ödüllendirilmiş, saygın bir bilim adamıydı. Görünüşe bakılırsa yayımladıklarının son derecede teknik nitelikli başlıkları, içeriklerinin devrimci doğasını hafifletmeyi amaçlıyordu. Kısacası, sansasyon yaratmak peşinde değildi. Ancak yine de duyurmakta olduğu buluş sansasyon yaratıcı nitelikteydi: 1,5 milimetre çapındaki incecik, kılcal tüplerin içinde damıtılmış olan su sıradan suya oranla yüzde 10 ila 20 daha yoğun oluyordu. Bu su vazelini andırıyordu. Yapışkanlığı bildiğimiz suya oranla on beş kat daha fazlaydı, termik genleşmesi bir buçuk kat daha yüksekti ve en ilginç de eksi otuz dereceye kadar donmuyordu. Nasıl bir suydı bu böyle?

Bilinçli bir deney adamı olan Deryagin, denemelerini defalarca yinelemiş ve her seferinde de aynı sonuçları elde etmişti. Ortaya “anormal su” çıkıyordu. Sovyet basını bu buluşu bolca övdüyse de Batı dünyası uzun süre bu olaydan haberdar bile olmadı ya da en azından hiç söz etmedi. Ta ki 1966 yılında İngiltere’deki Nottingham Üniversitesi’nde düzenlenen ve en çok katılımlı uluslararası buluşmalardan biri olan Faraday Münazaraları’na kadar Deryagin burada söz aldıysa da konuşması her zaman olduğu gibi ketumdu. Tek söylediği kendi bulmuş olduğu suyun bildiğimiz sudan daha kıvamlı bir biçimde olduğuydu. Batılılar buna pek bir tepki vermediler. *Nature*

ya da *Journal of Chemical Physics* gibi büyük Amerikan ve İngiliz dergileri onun makalelerini basmaya yanaşmadılar.

Daha sonradan “anormal su”yun aslında yapışkanlığını üçlü hidrojen bağlantılarından alan bir çeşit polimerleşmiş su olduğu anlaşıldı. Bu özellik daha sonra açıklanacaktır.

*

1966'da Bradford'daki bir kimyacılar toplantısında içlerinden biri Deryagin'in çalışmalarından söz ettiğinde bir diğer kimyacı, Alec Bangham, hemen o anda bunun kendi babası Donald Bangham'ın 1928 ve 1948 yılları arasında yapmış olduğu çalışmalarla aynı özü taşıdığını fark etti. Deryagin'in bundan hiç söz etmemiş olmasına gücendi ve bu olaydan sonra Alec Bangham, kardeşi Derek'le birlikte babasının çalışmalarını duyurmaya çabaladı. Bu arada Deryagin de nihayet Batılı kimyacıların ilgisini çekmeye başlamıştı ve Cambridge'deki Cavendish ya da Unilever firması gibi nüfuzlu laboratuvarlardan çağrılar alıyordu. Bu süre içinde o kendi laboratuvarında “anormal su” ya da “polimerleşmiş” veya “aşırı yoğun” suyun, İngilizcedeki adıyla polimer su anlamında *polywater*'ın sahip olduğu diğer nitelikler konusunda yeni keşiflerde bulunmuştu: Kaynama sıcaklığı 200 derecedeydi ve buharı da 450 derecede katılaşıyordu.

Bu noktada çok önemli ve paradoksal bir keşfin başına gelebilecek en kötü şey geldi ve bu keşif zamansızca kamu arenaya düştü. Olup biteni en ön sıradan izleyenlerden biri de Cambridge Üniversitesi araştırmacısı ve Nottingham Üniversitesi biyofizik profesörü olan kimyacı Felix Franks'tı ve keşfin en dikkat çekici tarafını yazdı.⁹⁷

İlk başta bilim dünyası “lehte” ve “aleyhte” olmak üzere iki kutba ayrıldı. Aleyhte olanlardan bir kısmı hiçbir kanıtları olmaksızın “anormal su”yun bu tuhaf yapışkanlığının içindeki kirliliklerden ileri geldiğini öne sürdüler. Bu bir anlamda, “Dağın, görülecek bir şey yok,” demekti. Bu sahte açıklama, rahatsızlık vermekte olan konudan kurtulmanın tek yolu olmuştu ve sayısı gitgide artan tartışmalara da giderek egemen olmaya başladı.

97 *Polywater*, bakınız kaynakça sf. 383.

Amerikalı araştırma örgütleri, 1957'deki Sputnik'ten sonra bir kere daha SSCB'nin bilim sahnesine çıkmış olmasından rahatsızlık duyuyordu. Birleşik Devletler'in en saygın kimyacılarından olan Joel Hildebrand, Deryagin'in sözde keşfini ciddiye alan meslektaşlarını alaya alıyordu. En başından beri Deryagin'in taraftarı olmuş iki kimyacı kamuoyuna "anormal su" elde etmeyi başaramadıklarını, ortaya çıkan suyun hiç de söylendiği kadar kıvamlı olmadığını duyurdular ki bu en azından şaşırtıcıydı. Ama bu suyu gerçekten elde etmişler miydi edememişler miydi?

Bu konuda fazla bir şey bilmedikleri halde yeni kuramlar üretenler giderek çoğalıyordu. İçlerinden biri anormal suyun, üçlü hidrojen bağlantıları ile "kuantum mekaniği hesaplamalarına uygun olmadığı" tezini savunuyordu. Başka bir deyişle onlarca kimyacının gördükleri şey aslında hiç yoktu.

Dava giderek bir çeşit daimi referandum konusu olurken, gerek bilimsel basın gerekse kitlesel basın tartışmaları yankılamayı sürdürüyordu *Wall Street Journal* bile şöyle yazmıştı:

"Birkaç yıl sonra, oturma odamızdaki eşyalar sudan yapılmış olabilir. Arzolarımızın antifrizleri sudan yapılabilir. Pardösülerimiz suyla su geçirmez hale getirilebilir. Eğer bilim adamları yepyeni bir su biçini olduğu anlaşılan şeyle deney kaplarını doldurabilmeyi başarlarsa bütün bunlar hayalden ibaret olmayabilir"

Hatta iki üç araştırmacı gezegendeki bütün suların sonunda polimerleşeceği ve denizler ile akarsuların ortadan kaybolacağı varsayımını bile ortaya attılar.

Bu arada uyuşmazlık da sürmekteydi. Hatta Sovyet kimyacıların kendi aralarına bile yayılmıştı. Moskova Bilimler Akademisi'nin bir oturumu sırasında Boris N. Nekrasov yapılan buluşların "mistisizm yerine materyalizmin temeline dayanması" gerekliliğini vurguladı.

27 Eylül 1970'te *New York Times* Purdue Üniversitesi'nden bir araştırmacının gizemi aydınlatmış olduğunu duyurdu: Polimer su içinde ter barındırıyordu. Peki, ter 1,5 milimetre çapındaki kılcal tüplerin içine sızmayı nasıl başarıyordu? Kimi noktalarda sanki bütün bu vaka Marx Kardeşler tarafından *Laboratuvarda Bir Gece* adıyla sahneleniyormuş gibi geliyordu insana.

Bütün gezegende kafa karışıklığına yol açmış olan bu dava Avustralya'ya da ulaşmıştı. Daha sonraysa 17 Ağustos 1973'te Deryagin ve çalışma arkadaşı N. V. Çurayev'in *Nature* dergisine gönderdikleri bir mektup arı sudan polimer su elde etmeyi başaramadıklarını bildirdi. Bu olay, modern bilim tarihinde benzeri ender görülmüş bir yaygaraya son noktayı koydu.

*

Bu bir hata mıydı? Yani istemsiz bir aldatmaca mı söz konusuydu? Sherlock Holmes'un ünlü "veriler olmadan kuram olmaz" tavsiyesine meydan okurcasına bütün bu bilginler, çoğunun denemeye zahmet etmediği bir keşif hakkında taraf tutarak aldatılmışlar mıydı?

Belki de bir türlü bitmek bilmeyerek kariyerlerini tehdit etmeye başlamış olan bu tartışmalardan bezmiş olan Deryagin ve Çurayev konuya bir son vermek istemişlerdi ama geriye kalan soruyu yanıtlamamışlardı: Suyun içindeki silisli pislikler bildiğimiz sudan on beş kat daha yapışkan olmasını sağlayabilmek için yeterli miydi? Ya da donma ısını eksi otuz dereceye indirmek için? Bu bile başlı başına önemli bir buluş sayılırdı. Peki ama şimdiye kadar hiç fark edilmemiş olan bu kirlerin yoğunlukları ne kadardı? Dahası eğer bu veri ortadaki durumu açıklamaya yetiyorsa sonsuz kere kanıtlanmış olan kirli suyun daha çabuk donduğu gerçeğiyle de çelişiyordu. İkincil bir soru daha vardı: Nasıl oluyordu da laboratuvar tüplerinden çok daha fazla kir taşıyan göl ya da birikinti suları eksi otuz derecenin çok üstünde sıcaklıklarda donabiliyordu?

Gerçek hiç kuşkusuz rahatsız ediciydi: Fizikçilerin atomu dize getirmiş -en azından bilinen buydu- oldukları yirminci yüzyılda kimyacılarınsa su, günümüz kimyasında *aqua simplex* olarak bilinen H₂O hakkındaki bilgileri hâlâ sınırlıydı. Bilgiler o günden beri de çok fazla ilerlemedi. 2012'de hâlâ her isteyen fazla bir bilimsel donanımına gerek duymadan gözlemleyebileceği bir olay hakkında hiçbir inandırıcı açıklama bulunmuyor: Camdan bir su kabına doldurduğumuz su buzluğa konduğunda neden sıcak olduğu zaman soğuk olduğu zamana oranla daha hızlı donuyor? Bu durum, kimi zaman bilimin can sıkıcı bir gereci haline gelebilen sağduyuya meydan okuyor. Soğuması için gerekecek zamanı düşündüğümüzde sıcak

suyun donmasının soğuk suyunkinden daha uzun sürmesi gerekirdi. Oysa... Öne sürülen varsayımlardan bir tanesini alıntılarlamakta yarar var: Sıcak suyun içinde soğuk suya kıyasla daha güçlü taşınım akımları bulunuyor ve bunlar da ortamla ısı alışverişini hızlandırıyorlar.

Aşırı yoğun suya karşı çıkmış olan kimyacılar da çok daha sonraları aydınlatılmış olan bir noktaya hiç önem vermemişlerdi. Her zaman akışkan gibi görünen su yapılar halinde bir araya gelebilmektedir. Eğer birbirine yakın iki molekül aynı yöne doğru yönlendirilmişse içlerinden birinin hidrojeninin pozitif atomu diğerinin oksijeninin negatif atomuna bağlanabilir. Bundan daha karmaşık yapılar bile gözlemlenebilmektedir.⁹⁸ Üstelik su bir kabın çeperi aracılığıyla da bir araya gelebilmektedir...

Tartışma, taraflardan hiçbiri fazla bir şey öğrenmeden son bulmuştu. İngilizcedeki deyişin dediği gibi mutfakta çok fazla aşçının olması yemeğin tadını gerçekten kaçırmıştı. Bilimin zirvesindekiler ellerinde fazla unsur bulunmadığı halde atışmışlar ve gurur yapmışlardı. Sonunda da herkes ağzına geleni söylemiş oldu. Özetle bizzat bilim adamları da aldatılmışlardı.

“Anormal su” davası gerçeklik kuyusunun dibine gömülmeye daha yeni başlıyordu ki bir başka dava su yüzüne çıktı: “Suyun belleği” davası.⁹⁹

98 Bu konunun burada anlatılan çerçeve içine girmeyen ayrıntılı bir betimlemesi, Franks'ın daha önce adı geçmiş olan eseri *Polywater*'da bulunabilir.

99 Bakınız sf. 299.

“Ben küçükken bana hep tecavüz ederdi...”

*(Çoğunlukla, iddia edilen olaylardan onlarca yıl sonra gelen
tipik yetişkin suçlaması)*

1970’lerde ve daha sonraki dönemlerde, 60’ların “cinsel devrimi” ardından bir tabu aşamalı olarak yıkıldı: ensest. O zamana dek bu hep sansürlenmiş bir konu olmuştu. Referans alınan otoriteler böyle bir suçu ancak “delilerin”, alkoliklerin ya da buna benzer başka “meczupların” işleyebileceğini savunuyorlardı. Boris Cyrulnik’in 2005’te yaptığı saptamaya göre¹⁰⁰ psikanalizin büyük isimlerinden çoğu için bu yalnızca hayallerde var olan bir durumdu. Çoğu durumda bu konu aileler için büyük felaketlere ve iyileştirilmesi mümkün olmayacak yaralara yol açabileceğinden mümkün olduğunca bastırılmaya ve unutulmaya çalışılıyordu.

Ancak birdenbire, her iki cinsiyetin yetişkin bireyleri de çocukluklarında, ergenliklerinde ya da her ikisinde birden tacize uğramış olduklarını anlatmaya başladılar. Kurbanlara artık kulak veriliyordu ve hatta bu kişiler medya yayınları sayesinde kamu ilgisinin odağı haline bile gelebiliyorlardı. Dernekler de işe karıştılar ve Avrupa ile ABD’de suçlamalar olayların yaşanmasından uzun yıllar sonra dile getirilmiş olduğu halde, kişilerin itibarları ve bütün yaşamları mahvoldu, insanlar hapslere atıldı.

100 “Sahtekârların modası”, *Marianne*, 25 Haziran 2005. O sıralarda psikanalistler Freud’un öğretisini izliyorlardı ve o da başlarda kendi zamanında bolca olduğu anlaşılan tecavüz öykülerinin doğruluğuna inanmış ve bunlara dayanarak “baştan çıkarma kuramı”nı (1895-1896) kurmuştu. Daha sonraysa fikir değiştirerek bu öyküleri hayal kategorisine yerleştirdi. Aslında kimi psikanaliz tarihçileri bunun bir fikir değişikliği olmaktan ziyade meslektaşlarının ilk çalışmalarına yönelttikleri eleştiriler karşısında bir çark etme olabileceğinden kuşulanmışlardır. Tecavüz vakalarının onun sandığı kadar sık görülemeyeceğini ve “kurban”ların uyandırıyor olabileceklerini düşünmeleri sağduyuya pek de aykırı sayılmaz.

Vakaların büyük bir çoğunluğunda eskiden çekilmiş acıların anısı kurbanların belleğine psikoterapi seansları sırasında geliyordu. ABD’de cinsel taciz anıları “salgın”ı başlamıştı ve sanki konuya olan ilgi arttıkça vakaların da sayısı artıyor gibiydi.

Yine ABD’de, bu vakaların en ünlülerinden biri Missouri eyaletinde Beth Rutherford’ın bir terapi sırasında, defalarca babasının tecavüzüne uğramış olduğunu hatırlamasıyla ortaya çıktı. Bu kadın daha sonra da iki kere kürtaj yaptırdığını hatırladı. Bir din adamı olan babası doğal olarak kilisesinden ayrılmak zorunda kaldı. Olay o kadar büyüdü ki Beth Rutherford, çeşitli tıbbi muayenelerden geçmek zorunda kaldı. Ne var ki bu sırada aslında bakire olduğu ve hiç kürtaj yaptırmadığı ortaya çıktı. Her şeyi uydurmuştu. Bu durumu ilginç bulan kimi psikoterapistler kurbanlar yerine vakalar ve tedaviler üzerine eğilmeye başladılar.

Psikoterapistler hastalarını rahatlatmak adına özellikle düşlerin yorumlanması sırasında hipnoz ve uyandırılmalı sorgulama gibi bugün hâlâ kullanılıyor olmakla birlikte artık tehlikeli olduğu kabul edilen iki tekniğe başvurmaktaydılar¹⁰¹. Bu tekniklerin ikincisinde kurban olduğu varsayılan kişiler gerçeklerin uydurulmuş bir versiyonu içinde sorularla rahatlatılırken, hipnoz durumunda da hayaller belleğe kök salıyordu. Irvine’daki Kaliforniya Üniversitesi profesörlerinden Elizabeth Loftus gibi bir uzmana göre psikoterapistlerin çoğu psikolojik sorunların temelinde kötü cinsel muamelelerin bulunduğu inanmayı sürdürmekteydi. Başka bir deyişle somut olguları ortaya koymaya çabalamak yerine taciz hayalini bilinçdışına yerleştiren bizzat psikoterapi oluyordu.

Gerçekten de sahte anılar mevcuttur ve çocuklar cinsel nitelikli olsun ya da olmasın kimi olayları yaşadıklarını sanırlarken bütün tanıklar bunların gerçekliğini yalanlayabilmektedir. Kimileri boğulduklarını, kimileri bir ormanda kaybolduklarını, kimileriye goriller tarafından kaçırıldıklarını hatırlarlar. Her türden macera uydurulabilmektedir. Iowa Üniversitesi tıp fakültesinden nöroloji profesörü Antonio Damasio’ya göre, bellek kendini hiç durmaksızın yenilemektedir. Kimi anıları silip kimileri birbirine bağladığı

101 “False memories”, *Scientific American Mind*, cilt 16, sayı 4, 2005.

gibi kimilerini de yeniden kurmakta yani çarpıtabilmekte hatta hiç yoktan uydurabilmektedir.

Dahası, vakalardan çoğunda hastaların özellikle tanıkların bulunduğu durumlarda sahte anılar üretmeye başka kişilerden daha yatkın olduğu fark edilmiştir. Örneğin birileri kendilerini hatalı olarak sigara içmenin yasak olduğu bir yerde sigara içmekle suçlamışsa hiç işlememiş oldukları bu suçu kabullenebilmektedirler.

Bütün bunlara bir de kurban durumunda bulunmanın kişiye öç alma ya da kendine değer verme fırsatı tanıdığını da eklemek gerekir. Evli kişilerin şiddetli ayrılıklar yaşadığı durumlarda polis tutanaklarında cinsel taciz suçlamalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Şiddet kurbanlarının gördükleri geçici merhamet ve şöhret bu kişileri baştan çıkarabilmektedir. Paris'te büyük yankılar uyandırmış bir toplu taşıma aracında sahte saldırı vakasında her şeyin aslında uydurulmuş olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak yalan söyleme hastalığına sahip kişilere resmen kurban sıfatı kazandırmak yoluyla psikoterapi, farkında olmadan halkın aldatılmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu elbette bütün cinsel taciz iddialarının asılsız olduğu anlamına gelmez ancak günümüzde artık en az yirmi yıllık gecikmiş anıların yeniden hatırlanışı üzerindeki kuşkunun ağırlığı gerçek kurbanların üzerine de yalan söyleme hastalığı şüphesinin gölgesini düşürdüğü gibi, sözde tacizcilere de kaçınılmaz zararlar getirmiştir.

Yukarıda sözü edilmiş olan Loftus, sorgulanan kişilere öykülerini yinelettirmemeyi öneriyor. Çünkü bu inanışlarını güçlendirmektedir.

“Stüdyoda çekilmiş. FBI’ın oyunu, blöf bu!”

(20 Temmuz 1969’da Neil Armstrong’un Ay’a ilk ayak basışının görüntüleri karşısında “komplo teorikileri”nin yorumu)

Otuz milyonu Fransa’da olmak üzere altı yüz milyon televizyon izleyicisi ilk defa bir insanın Ay’a ayak basışını canlı olarak izlemişti: 20 Temmuz 1969 akşamı, dünya saatiyle 21.36’da Apollo 11 uçuşuyla Neil Armstrong’du bu. Tanık olanlar tarihi bir anı yaşamakta olduklarını biliyorlardı. Daha sonra gelen Apollo 12, 14, 15, 16 ve 17 uçuşlarının başarısı bilim ve teknolojinin çabaları sayesinde NASA’nın insanoğlunun en eski düşlerinden birini gerçekleştirerek Ay’a gitmesini sağlamıştı.

Ancak bu görüntülerin ve uçuşların gerçek olduğuna itiraz eden kimi Amerikalı kuşkucular aynı fikirde değildi. “Stüdyoda çekilmiş. FBI’ın oyunu, blöf bu!” diyerek kimi zaman bir insan organizması için uzaydaki kozmik radyasyona dayanabilmenin olanaksız olduğu gibi inandırıcı da olabilen gerekçelerle uçuşların teknik olarak mümkün olmadığını öne sürüyorlardı. Onların gözünde uzay uçuşlarının tamamı ve özellikle de Ay’a iniş Birleşik Devletler’in siyasi propagandası amacıyla stüdyoda filme çekilmiş bir kurgudan ibaretti. Ne NASA’nın çok sayıdaki belge ve bilgileri ne de inandırıcı bilimsel açıklamalar uçuşların mizansenden ibaret olmadığına, yani ortada bir aldatmaca bulunmadığına onları ikna etmeye yetmedi. Yani kendi kuşkuculukları kendileri farkında olmadan onları bir aldatmaca yaratmaya itmişti.

Birkaç kuşku ve komplo düşkünü tarafından ortaya atılan bu hareket genişledi ve uluslararası bir boyut kazandı. On yıl sonra “direnenler” hâlâ mevcuttu gerçi ama bu kişilere tanınmış olan az miktardaki haklı çıkma payı suyunu çekince “yalanlama”larını da kurutmuştu.

Bu ilgi çekici hadise, okuduğunuz kitabın önsözünde anlatılan bilişsel uyumsuzluğu örneklendirmektedir. Kolay inanırlık kadar kuşkuculuk da inanışlara dayandığı ve gözle görülen gerçeklerin yadsınmasına sebep olduğu zamanlarda aldatmacaya yol açabilir.

“Bundan on iki bin yıl kadar önce Amerika kıtasında Behring Boğazı yoluyla Asya’dan gelmiş halklar yaşıyordu.”

(Uluslararası üniversite eğitimi)

İçinde bulunduğumuz çağın onuncu yüzyılında Berlin’de tek bir Alman, Moskova’da tek bir Rus, Budapeşte’de tek bir Macar, Ankara’da tek bir Türk bulunmadığını, İstanbul’da bulunan Türklerinse yalnızca köleler ve gezici tüccarlar olduğunu söylersek herhalde çoğu insanı şaşırtırız. Aynı dönemde Madrid ise bir Mağribi garnizon şehriydi.

Yeryüzünün insan yerleşimiyle ilgili kavramlar ilk ve orta öğretim müfredatına dâhil değildir ve bu yüzden de geniş kitleler tarafından bilinmez. Hatta kimi zaman can sıkıcı da olabilmektedirler. Eğer Kuzey ve Güney Amerika’nın yerleşimi konusunu bir uzmana soracak olursak, Atlantik’in her iki yakasında da neredeyse kesin olarak alacağımız yanıt buraya ilk nüfusun buzul çağının sonunda yani Pleistosen denen dönemde, günümüzden yaklaşık on iki bin yıl kadar önce Behring Boğazı’nı ayakları ıslanmadan aşmış olan Asyalılar olduğu olacaktır. Kısacası Kızılderililer aslında sarı ırktandırılar. Soruyu daha fazla üstelemenin bir yararı olmayacaktır, çünkü yetkililer, uzmanların, en başta da paleontologların kesin çıkarımının bu olduğunda ısrar edeceklerdir.

Oysa 1970’lerden beri bu uzmanlar arasında çetin bir savaş sürmektedir. Nedeniyse Şili’nin güneyinde yapılmış bazı keşiflerin bundan on iki bin yıl önce Güney Amerika’da yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Bu durumda Amerika’nın aynı anda uç noktalarından işgal edilebilmesi nasıl mümkün olmuştur? Şili’de ve daha eskiden başka yerlerde bulunmuş olan kalıntılar Asyalıların Kuzey Amerika’ya gelmiş olduklarını değil yalnızca her iki Amerika’nın genel yerleşiminin Asyalılar tarafından yapılmış olduğunu sorgula-

maya açık hale getirmekteydi. Yapılacak bir şey yoktu: Yerleşimin kuzeyden olduğunu savunan kuramcılar kabilesi, gerçek bir kabile gibi davranarak Güney Amerika'daki buluşları, "geçerli" olmadıkları gerekçesiyle reddetmişlerdir.

Bu çatışmanın senaryosu okurlara tanıdık gelecektir: Belli bir uzmanlar grubu gözle görülen gerçekleri kabul etmeye yanaşmamaktadır. Bu savaşa girişebilmek içinse fazlasıyla gözü pek olmak gerekiyordur. Bir bilim muhabiri olarak, Brezilya'daki karbon 14 tarihleme yöntemine göre 15 ila 45 bin yıllık olduğu tahmin edilen Pedra Furada yerleşim alanı keşfedildiğinde bizzat kâşif tarafından bu keşiften kimseye söz etmemem konusunda uyarı almıştım. Yayımlandığı andan itibaren bu konunun kamuya mal olduğu konusunda ona itiraz ettim.

Amerika kıtasındaki insan yerleşimi gibi görünürde tamamen akademik nitelikli olan bir konu hakkında hüküm süren iklim işte buydu.

Pek çok bakımdan bir aldatmaca görüntüsü taşımaktaydı.

*

Son yıllarda paleontolog ve arkeologlar Asyalı göçmenlerin Kuzey Amerika'da kuzeyden güneye, yani Alaska'dan Meksika'ya doğru yol almış olduklarını ortaya koymuşlardır. En eski yerleşim alanları on iki bin yıl kadar öncesine ait olduğundan geliş tarihlerinin de bu olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu halklara Clovis adı verilmiştir. Aynı adlı Fransa kralından değil de New Mexico'da, kalıntılarının bulunduğu önemli bir maden yatağıyla kültürlerinin ayırt edici unsuru olan yiv uçlu oklarının bulunmuş olduğu bir semtten gelmektedir.

Nasıl bir yol izlemiş olduklarını belirlemeyi kolaylaştıran birçok işaret de mevcuttur. Kusursuz avcılar olduklarından av hayvanlarının bol olduğu alanlara yerleşmişler ve buralarda nüfusları gözle görülür biçimde artmaya başlamıştır. Bizonlar, yünlü mamutlar, eski develer gibi kimi yerel hayvanların soylarının tükenişinden de onların sorumlu olduğu düşünülmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi yiğit birer avcı olarak şöhretleri sonradan töhmet altına girmiştir.¹⁰²

102 Bakınız sf. 215

Bu şemanın mantığına göre de yollarını güneydeki, nüfuslu Güney Amerika'ya doğru sürdürmüş olmalıdırlar.

Ancak varsayımların mantığı her zaman gerçeklere uymaz. Güney Amerika'nın en uç noktasında bulunan ve içinde on bir bin yıldan eski yerleşim alanları barındıran Ateş Toprakları keşfedildiğinde yukarıda sözü edilen soru bütün gücüyle kendini yeniden göstermişti: Güney Amerika'nın göçmenleri de Kuzey Amerika'ya gelenlerle aynı zamanda mı gelmişlerdi? O halde denizden mi gelmişlerdi? Bütün bunlar on bir bin yıl önce mi oluyordu? Saçmalık, diye karşı çıkıyordu Clovis senaryosunun destekçileri. Bu durumda Asyalıların Pasifik'i aşabilecek teknelere sahip olmaları gerekirdi. On bir bin yıl önce böyle gemiler yoktu. 1947'de Thor Heyerdahl'ın Polinezya ile Peru arasındaki 8 bin kilometre mesafeyi ilkel bir gemiyle aşmış olması da "Clovisçileri" ilna edemiyor, bunlar Polinezya ve Peruluların aynı güneş tanrısı Kon Tiki'ye tapınmalarını da basit bir rastlantı olarak yorumluyorlardı.

O zamandan bu yana Amerika'daki insan yerleşimi konusu bilim dünyasını Clovisçiler ve Clovis karşıtları olmak üzere iki kutba ayırmıştır. Aslında bu tartışma, henüz kapanmamış olan başka bir büyük tartışmayı, dünyadaki insan yerleşimi sorununu da yeniden gündeme getiriyordu. Bir kutupta dünyanın, insanların nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu birkaç merkeze dağılmasıyla yerleşmiş oluşuna inanan yayılmacılar, diğerindeyse yerleşimin önceden var olan nüfus çekirdeklerine bağlı olarak yerel düzeyde olduğunu savunan yayılma karşıtları bulunmaktaydı.

*

Güney Amerika'daki insan yerleşimi konusundaki tartışma, 1977 yılında Amerikalı arkeolog Thomas E. Dillehay¹⁰³ Şili'nin güneyinde oduncular tarafından (paleontoloji tarihinde işçilerinin oynadığı rolün hakkı hiçbir zaman ödenemez) rastlantı sonucu bulunmuş olan bir yerleşim alanını incelemeye gittiğinde alevlendi. Şili'nin güney iç bölgelerindeki Puerto Montt kenti yakınlarında bulunan ve adına Monte Verde denilen bu olağanüstü yerleşim alanı bir paleontolog

103 Monte Verde. *A Late Pleistocene Settlement in Chile*, bakınız kaynakça sf. 383.

için tam bir lütuftu: İçi az çok önem taşıyan taş kalıntılarla dolu bir mağara değildi, açık havada ve bir dere kenarında bulunuyordu. Tarihleri karbon 14 kullanılarak kolaylıkla belirlenebilen kalıntılarla doluydu ve içlerinde tahta nesneler, kil gövdeli ocaklar, yine tarihleri kolaylıkla belirlenebilen hayvan kalıntıları, mastodon ve paleolama kemikleriyle derileri ve aralarında yaban patateslerinin de bulunduğu yetmiş kadar farklı çeşitten bitki vardı. Dolayısıyla bu kamp yeri kesinlikle “okunabilir” nitelikteydi. Ayrıca başka bir hediye olarak da ocakların dibinde kullanılmış olan kilin üstünde üç tane ayak izi hâlâ duruyordu.

Alanın tarihlendirilmesi ilk sürprizi doğurdu: Burası 12,500 yılıktı. Buluntuların yapısından Monte Verdelilerin çok düzenli bir toplumsal yaşamlarının olduğu ve işbölümü yaptıkları anlaşılıyordu. Ayrıca hayvanların parçalandığı yerler yaşam alanlarından uzaktaydı. Üstelik bu insanların ileri düzeyde bir bitki bilgileri vardı. Burada bulunmuş olan bitkilerden bir kısmı bugün bile romatizma, mide hastalıkları, dizanteri, ciğer rahatsızlıkları ve iltihaplı yaraların tedavisinde kullanılmaktaydı (bebek düşürmeye yarayan otlar da vardı).

*

Bunu bir başka sürpriz izledi: Dillehay yakınlardaki bir gölün burnunda bir başka yerleşim alanı daha buldu. Derinlemesine yapılan kazılar sonucunda burada otuz üç bin yıla yaklaşan bir insan yaşamı olduğu ortaya çıkarıldı. Şili'nin güneyindeki Valdivia'dan gelen ve içinde başka ülkelerden paleontologları da barındıran seksen kişilik bir üniversite ekibi Dillehay'ın yönetiminde çalışmaya koyulmuştu. Kimse bu kadar kalabalık bir ekibi sahtekârlıkla suçlayamazdı. Clovisçilerin ne kadar rahatsız oldukları tahmin edilebilir: Tepkileriye her türlü akademik görgü kuralını çiğner nitelikte oldu: Şili'deki her iki kazının raporları da ya yalanlandı ya da görmezden gelindi.

Dillehay Amerikalı meslektaşlarını kazılarını görmeye çağırdı. 1979'da Clovisçilerin destekleyicilerinden olan ve eski Kızılderili yerlileri konusunda otorite sayılan Junius J. Bird bu çağrıya uydu. Yerleşim alanlarında kırk sekiz saat kalarak kazıları yüzeysel biçimde inceledikten sonra burada bulunmuş ilginç hiçbir şey görmediğini bildirdi. Bunu başka yalanlamalar izledi. Bulunan kalıntılar buraya

kazıcı hayvanlar tarafından taşınmış ya da eski petrol yatakları tarafından kirletilmiş olmalıydı. İddiaların inandırıcılıktan uzaklığı artlarında bir kötü niyet taşıdıklarını gösteriyordu. Louis B. Leakey gibi saygıdeğer bir arkeolog bile Clovisçilerin savını destekleyerek şöhretini riske atmıştı. Ancak Clovisçi dogma resmî kurumların kabul ettikleri kaynakların çoğunda yerini hâlâ koruyor. Oysa bu tez, Monte Verde ve Pedra Furada yerleşim alanların bulunmasıyla çürütülmüştür. Onu öğretmeye devam etmekse aldatmaca demektir

*

Bilim çevrelerinden gelen böylesine kati ve inatçı bir inat şaşırtıcı görünebilir. Ancak bu şaşkınlık, çağımızda artık geçmişin hatalarının yinelenmeyeceği ve Pasteur'ün buluşlarına itiraz eden Profesör Pochet'yi bir daha asla görmeyeceğimize ilişkin yaygın yanılsamadan kaynaklanır. Çok yanlış: Bir, iki, hatta üç kuşaktır öğretilmekte olan bir bilginin üstatları dün olduğu gibi bugün de söz konusu bilginin tartışmaya açılmasını reddetmektedirler. Çünkü bu otoritelerinin zayıflaması anlamına gelecektir. Oysa Amerika'daki insan yerleşimi hakkında her şeye karşın gelişmiş olan bilgiler bundan elli, altmış yıl önce kesin görünen kavramları kuşkuda bırakmaktadır. Bunlardan birkaçını ele alalım:

– Uzun zaman buzul çağı halklarının göçebe olduklarına inanılmıştır. Monte Verde ve Pedra Furada yerleşim alanları tam tersine fırsatını bulduklarında yerleşik hayat yaşayabildiklerini göstermektedir. Hatta binlerce yıl boyunca aynı yerlerde kalmışlardır.

– Yalnızca “modern” insanın yani son dört beş binyıllık insanların araç gereç kullanabilecek ve buzul çağında kıtalar arası yolculuk yapabilecek bilgi birikimine sahip olduğu düşünülmüştü. Aynı kalıntılar bunun da hatalı olduğunu gösterdi. Yirminci yüzyıl sonunda bulunan paleontolojik kalıntılar 90 bin yıl önceki insanının 10 bin yıl öncekinden çok da farklı olmadığını belirlemiştir.

– Asyalı göçmenlerin Amerika'ya gelebilmeleri ancak yürüyerek mümkün olabilirdi, demek ki Behring Boğazı'nı kullanmışlardı, çünkü Pasifik'in aşılabilmiş olması söz konusu olamazdı. Oysa yetkin bilimsel ekipler Orta ve Güney Amerika'nın batı kıyılarıyla Asya arasında

ilişkilerin bulunduğunu pek çok kanıtla ortaya koymuşlardır. Çok sayıda dilbilimsel, kültürel, botanik ve daha başka türlü benzerlik Asya halklarının okyanusu çağımızdan 3,500 yıl önce aşmış olduklarını göstermektedir¹⁰⁴. Eğer bunu 3,500 yıl önce başarabilmişlerse daha eskiden de başarabilmiş olabilirler. Ancak yalnızca Clovis senaryosuna bağlı kalanlar bunları her kuşakla birlikte yeniden doğan ipe sapa gelmez sayıklamalar olarak görürler.¹⁰⁵ Bu alana egemen olan Amerikan arkeoloji ekolü de Pasifik aşırı deniz yolculuğu savına hâlâ düşmanca bakmaktadır.

Öte yandansa Clovis senaryosunun her yanından ufalanmakta olduğunu gösteren birçok belirti mevcuttur. Örneğin, Kuzey Amerika'daki insan yerleşimi konusunda San Diego'daki Texas Street yerleşim alanı ve Kaliforniya'daki Calico alanı ile buralarda bulunmuş olan araç gereçler elli bin yıla kadar geri giden bir insan varlığını açığa çıkarmaktadır.¹⁰⁶ Kanada'daki Taber'de çıkarılan çocuk iskeleti karbon 14 tarihlemesine göre 37 ila 60 bin yaşındadır. Peru'daki Ayacucho yerleşkesini keşfedenlerin öne sürdüklerine bakılırsa burası aşağı yukarı üç bin yıllık bir yanılma payıyla resmî olarak 19,600 yıl öncesine dayanmaktadır.

Ancak Clovisçiler bütün bunların lafını bile duymayı istemiyorlar Georgia eyaletinde bulunan antik Ege yazıtlarının da öyle¹⁰⁷...

Karanlık akademik nedenlerle bu alandaki otoriteyi ellerinde bulunduran Clovisçilerin engelleyişi yarım yüzyıldır sürmektedir. 2012'de kesinlikle konunun yabancı olmayan iki yazar, İngiltere'deki Exeter Üniversitesi'nden Bruce Bradley ve Washington'daki Smithsonian Institution'dan Dennis Stanford, bu engele bir kere daha meydan okudular. *Across Atlantic Ice*¹⁰⁸ adını verdikleri bir eserle bundan

104 *Man across the sea*, bakınız kaynakça sf. 383

105 Amerika'nın Kolomb'dan önce ama Atlantik yoluyla keşfine ilişkin ilk varsayımlar aslında on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar uzanmaktadır. Örnek olarak *The Discoveries of America to the Year 1525*, Arthur James Weise (Richard Betnley & Son, Londra), basımı 1884.

106 G.E. Kennedy, "Early Man in the New World", *Nature*, 255: 274-275, 1975, William R. Corliss'in *Ancient Man: A Handbook of Puzzling Artifacts*, bakınız kaynakça sf. 383.

107 Andrew E. Rothovious, *An Aegean Stone Script in Georgia?*, in Corliss.

108 Bakınız kaynakça sf. 383.

otuz bin yıl önce, buzul çağının son döneminde Atlantik'in neredeyse tamamen donmuş durumda olduğunu ve Avrupalıların Eski ve Yeni Dünya'yı birbirinden ayıran buz parçalarının üzerinden okyanusu aşmış olabileceklerini kanıtlamışlardır. Birleşik Devletler'in doğu kıyısında keşfedilen, 18 ila 26 bin yıllık olarak tarihlenen ve Avrupa'nın güneybatısında hüküm sürmüş solütren dönemin bütün özelliklerini taşıyan araç gereçler bunun kanıtıdır. 18 ila 26 bin yıl, Clovisçi senaryoya göre Behring Boğazı'nın aşılmasından çok daha öncesidir.

Ancak karşılık gelmekte gecikmedi: Albuquerque'deki New Mexico Üniversitesi'nden Lawrence Strauss, Sibiryalıların da kendi kendilerine solütren tarzında araç gereçler yapmış olabileceklerini söyleyerek itiraz etti. Görünüşe bakılırsa Sibiryalıların, Fransa'nın batısında yaşayan halklarla aynı araç gereçleri yapıyor olabilmesi Clovisçileri bir an için olsun rahatsız etmiyordu. Bulunan araç gereçlerin onların senaryosundan daha eskiye ait oluşunaysa bir yanıt yoktu. Aynı şeyi tekrarladılar: Ne Atlantik ne de Pasifik aşılmış olamaz. Siz hayal kurmaya devam edin. Dogma korunmak zorundadır.

Orta Amerika'da Afrikalıların bulunduğu dair de uzun bir dizi belirti mevcuttur. Bunların en hacimli olanlarıysa hiç kuşkusuz Meksika'daki Vera Cruz eyaletinde bulunan devasa kafalardır. Bunlar uzun süre Meksika'daki en eski uygarlık olarak görülmuş olan Mayaların sanatındaki insan tasvirlerinden tamamen farklı niteliktedirler. Dolgun dudakları ve basık burunlarıyla, en deneyimli antropologlar kadar yoldan geçen insana bile siyahileri düşündürmektedirler. Olman ülkesine ait olan Olmek kültürüne mal edilmektedirler.

Clovisçiler için bu heykellerin varlığı bile Amerika'daki insan yerleşimiyle ilgili kuramlarını tehlikeye atmaktadır. Eğer Afrikalılar Yeni Dünya'ya gelmişlerse bile bu ancak yakın zamanlarda olmuş olabilir, çünkü Atlantik'i geçerek gelmiş olamazlardı. Bu, Atlantik aşırı yolculukların geçmişte de yapılabilmiş olduğunu kanıtlardı ve o zaman da Behring Boğazı'ndan başka yollar kullanılarak da Amerika'da insan yerleşimi söz konusu olabilirdi. Tepkileri beklenebileceği gibi oldu: Bu kafalar ancak "belli belirsiz siyahilere ait" görünüyordular ve Olmekler Amerikan yerlileriydiler, o kadar. Hem zaten bunlar o kadar eski de değildi. Ancak 1942'de Meksika'da

düzenlenen olağanüstü bir konferansta Olmeklerin Mayalardan eski oldukları resmen kabul edildi. Onlar, Orta Amerika'da bilinen en eski kültürdü ve Vera Cruz'daki kafalar da tamamen siyahilere aitti.

Clovisçiler kulaklarını tıkamayı sürdürdü. Aynı şekilde, 1510 yılında Darien körfezi yakınlarındaki Quareca bölgesinde siyahiler gördüğünü anlatan fatih Vasco Nunez Balboa'nın tanıklığını da yadsımaktadırlar. Oysa Azteklerin panteonlarında "siyah figür" anlamına gelen Ixtilton adında siyahi bir tanrı bulunuyor olması da bunu doğrulamaktadır.

1980 yılında Polonyalı kafatası uzmanı Wiercinski, Tlatilco'daki Olmek mezarlığında bulunan iskeletlerin yüzde on üç buçuğunun ve Cerro de Las Mesas'takilerin de yüzde dört buçuğunun siyahilere ait olduğunu bildirmiştir.

Ancak Clovisçileri ikna etmek için bundan da fazlası gerekiyordu. Demek ki Amerika'daki insan yerleşiminin tarihçesi henüz yazılmış değil. Yani aldatıcı dogmalar işin içine karışmaksızın...

“Bu koku yoluyla iletişim konusu basın sansasyonundan ibaret.”

(1971’de, insan feromonları konusunda, bir Fransız biyoloğundan yazara)

Bilimde kimi bilgiler, ya bazı kimselerin halk kitleleri için fazla karmaşık bulduğu ve halkı ilgilendirmeyeceğini düşündüğü konulara ilişkin olduğundan ya da üzerinde tartışanların konuya kamuoyunu ve medyayı da dâhil etmeyi istememesinden dolayı gizlenerek uzun süre halk tarafından bilinmemeleri sağlanır. İnsan feromonları konusunda da durum böyle olmuştur.

1959 yılında iki araştırmacı, Peter Karlson ve Martin Lüscher, bitkilerin, omurgalıların ve omurgasızların yaydıkları ve 1950’lerden beri bilinmekte olan uçucu kimyasal özleri adlandırmak için “feromon” terimini üretmişlerdir. Bunların görevi haberciliktir. Aynı türün bireyleri tarafından algılandıklarında hızlı bir davranış değişikliğini, hatta fizyolojik bir değişimi de tetiklerler. Örneğin böceklerde feromonlar, yalnızca üremede değil, toplumsal örgütlenmede de önemli rol oynarlar. Sözelimi arılarda kraliçenin yaydığı “kraliçe özü” dişi işçi arıları kısırlaştırır ve kovan içinde kraliçe arıların büyütüldüğü özel hücreler kurmalarını engeller. Omurgalılarda bireylerin kendi alanlarını belirlemelerine, bireyleri bir araya toplamaya ya da dağıtmaya yarar. Balıklardaysa örneğin yaralı bir birey, çevredeki türdeşlerini tehlikeye karşı uyarmak için feromon yayar.

Ayrıca feromonlar karmaşık yapıdadırlar ve farklı eylem biçimleri vardır. Onları kimyasal kısa mesajlar gibi düşünmek mümkündür. Canlılar dünyasında taşıdıkları önem büyüktür. Bu gözle görünmeyen iletişim sistemi bütün bir toplumun işleyişini yönetmektedir. Bütün sürü yırtıcı hayvanı görmemiş olsa bile, yırtıcı hayvanın önünden

toplu halde kaçmaları durumunda olduğu gibi o zamana kadar gizemli görünen kimi olayları anlamımıza da izin vermektedir.

1960'da Karlson, feromonların kimilerince kokuyla ve kimilerince de tat alma duyusuyla algılandığını bulmuştur. 1962'de bir başka araştırmacı olan H.C. Wilson bir değişikliği tetikleyenler ile algılayıcı organizmayı değiştirenleri birbirlerinden ayırmıştır.

Yıllar içinde konu gitgide yaygınlık kazanmıştır.

*

1971'de, birkaç bilimsel gözlem, feromonların insanlarda da bir rol oynamakta olduğunu düşündürmüştür. Örneğin bir anne yeni doğmuş çocuğunun kokusunu tanıırken bebek de annesininkini tanıyabilmekteydi. Kendisine birkaç tane tişört verilen bir anne hiç yanılmadan kendi oğlunun giymiş olduğunu ayırt edebiliyordu. Ayrıca görme engelli deneyler¹⁰⁹ sayesinde kadınların çok düşük dozlarda olduğunda bile bir erkeğin koltukaltı terine tepki verdikleri belirlenmiştir. Daha şaşırtıcı olanıysa hayvanlarda yeni döllenmiş bir dişinin kendi bölgesine yabancı olan bir erkeğin idrarıyla karşılaştığında düşük yapma tehlikesine giriyor olmasıdır.

Ben de, bu türden araştırmaları ilgiyle sürdürmekte olan bir biyologla görüşme yapmıştım. İnsan feromonları ne işe yarıyordu? Bütün dünyada araştırmacıların gitgide daha sık sormakta oldukları bir soruydu bu. Biyolog bana, feromonların vomeronazal organ (Jacobson organı) denen bir şey, yani aşağı yukarı koku alma sistemi tarafından algılandığını söyledi. Burun boşluğunun yakınlığında bulunan bu organ, koku alma soğanı ile beynin diğer bölgeleri tarafından alınan iletiyi yollayan almaçlar taşımaktadır. "Ancak bu organ insanoğlunda körelmeye uğramıştır. Eskiden, Cro-Magnon insanı zamanında belki mevcuttu ama artık yok olmuştur."

Kısa süre sonra bilimsel bir rapor bunun karşıtı olan açıklamalarda bulundu: Birlikte yaşayan kadınlarda âdet döngüsünün senkronize olma eğilimi gösterdiğini belirtiyordu. Feromonların

109 Bu yöntemde yalnızca deneyi yapanların bildiği kimi deneklere belli bir ürün, geri kalan deneklereyse nötr bir ürün verilerek gerçek ürünün etkileri kendi kendine telkini yaratabileceği etkilere ayırt edilecek şekilde değerlendirilir.

işlevinden bilimsel anlamda söz edilmiş oluyordu. Aynı biyoloğa bu konuyu sordum. Gözle görülür biçimde sinirlendi. “Bu hiçbir şeyi kanıtlamaz da yalanlamaz da. Bir arada çalışan kadınlar aynı saatlerde yaşadıklarından âdetleri senkronize olmaya başlıyordur. Bu koku yoluyla iletişim konusu basın sansasyonundan ibaret.”

Bunun ardındansa günümüz dünyasında koku alma duyurunuzun gaz kaçaklarından deodoranlara, kimi hoş kimi nahoş pek çok kokunun saldırısı altında bulunduğu ve bu yüzden de yirmi otuz bin yıl önceki algı keskinliğini korumasının mümkün olmadığı üzerine uzun bir nutuk geldi. Dünyada ziyaret ettiğim, Afrika, Asya, Pasifik gibi pek çok bölgede gaz kaçaklarının çok az olduğu, deodoran kullanımının hiç bilinmediğini hatırlatmaktan kaçındım. Mesele anlaşılmış gibiydi.

Yıllar boyunca bu konuda yayımlanmış pek çok makale feromonların insanlar arası ilişkilerdeki işlevi konusunda aynı isteksizliği ve hatta dogmatik reddedişi yinelemiştir. Hatta bir pedagoji metni insanlar arası ilişkilerde dil ve bakışın ağır basan bir rol üstlenmiş olduğunu ve bunun da feromonları gibi bilinçdışı bir alışverişe yer bırakmadığını belirtmiştir. Gözle görülüyordu ki bir taraf tutulmuştu. Ben bunu insanı hayvana benzetmenin bilinçdışı bir reddi olarak yorumlamıştım.

*

Ancak 1998’de, otorite kabul edilen *Nature* dergisinde çıkan önemli bir makale son darbeyi vurdu. Kathleen Stern ve Martha K. McClintock –önyargıları sarsmaya kesinlikle kararlı bir isim bu¹¹⁰– insan feromonlarının varlığını ve etkilerini kanıtladılar:

Aylık döngülerinin son aşamasında bulunan kadınların koltukaltlarından alınan örnekler deneye katılan diğer kadınların luteinleştirici hormonlarının yumurtlama öncesi üretimini hızlandırarak aylık döngülerini kısaltıyordu.

110 “Regulation of ovulation by human pheromones”, *Nature*, 12 Mart 1998. Bakınız sf. 290.

Aynı kadınlardan ancak yumurtlama döneminde alınan benzer örneklerse tam ters etki yaratıyor, yani luteinleştirici hormonun üretimini geciktirerek diğer kadınların döngüsünü uzatıyordu.

Plasebo etkisi konusunda herhangi bir kuşkuyla yer bırakmamak için deneye katılan kadınların hiçbirine deneyin amacı söylenmemiştir.

Araştırmacıların çalışmalarında aldıkları bu önlem bile insan feromonları konusunda uzun yıllardır ifade edilegelmiş olan ve benim de bizzat karşılaşmış olduğum yadsıma ve çekinceleri açıkça göstermektedir. Bu konuda daha önceki çalışmaları engellemiş olan “sert eleştiriler”den özellikle söz ediyorlar. Ayrıca bu araştırmacılar koltukaltlarından alınmış olan örneklerin algılanabilir bir koku taşımadıklarını da belirtmeye özen göstermişlerdir (ancak buna karşılık *Nature* dergisinin onların makalesini haber veren başyazısı “vücut kokuları”ndan söz ediyordu). Bu çalışma insan feromonlarının varlığının, parfümeri ürünleri tarafından gizlenmediğini ve son olarak da etkilerinin karşı konulmaz nitelikte olduğunu kanıtlıyordu.

Zengin bir kaynakça da taşıyan bu makalenin yankıları büyük oldu. Hepimizin feromon ürettiğimiz ve farkına bile varmaksızın çevremizdeki kişilerin organik işleyişlerini değiştirmekte olduğumuz, buna paralel olarak da kendi fizyolojik işleyişimizi değiştirmekte olan feromonlar algıladığımız kanıtlanmış oluyordu. Ayrıca birlikte çalışan kadınların aylık döngülerinin sonunda senkronize olduğu da doğrulanmış oluyordu.

Ancak kadın ve erkek feromonlarının birbirleri üzerindeki etkileri hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyor sayılırız. Bunların deride bulunun ve yalnızca ergenlikten sonra etkinleşen apokrin bezleri tarafından mı yoksa her yaşta ter salgılayan ekkrin bezleri tarafından mı üretildiğini bilmiyoruz. Kimyasal bileşimleri de hâlâ belirlenememiş değil. Ayrıca organizmanın başka hangi kısımları tarafından üretilebildiklerini de bilemiyoruz. Son olarak insan davranışı üzerinde başka hangi etkilerinin bulunduğu da habersiziz. Yukarıda anlatılmış olan eylem açıkça cinsel sistemi düşündürüyor ama örneğin bir annenin çocuklarından birinin giysilerini tanıyabiliyor olması, feromonların cinselliğin düzenlenmesinden başka bir işlevi daha olduğuna işaret ediyor. Aynı şekilde balıkların da tehlike uyarısında bulunan feromonlar yayabiliyor olmaları çeşitli niteliklerde iletiler

taşıyabilen feromonların bulunabileceğini düşündürüyor. Bunların coşku ya da panik gibi ortak insan davranışları üzerindeki işlevleri de hâlâ sorgulanıyor.

Kesin olan bir şey var: Feromonlar insanlar arasında şimdiye kadar bilinmeyen bir fizyolojik iletişim sistemi oluşturuyorlar. Bilim çevrelerinin bu özlerin varlığını kabul etmekteki isteksizlikleri şimdi daha iyi anlaşılıyor: Her insanın varoluşunu diğerleriyle paylaştığı düşünülecek olursa her şeyin gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü feromonlar yalnızca kadınlar arasında değil, kadınlar ile erkekler arasında ve karşılıklı olarak da çalışmaktadır. Âdet döngülerinin düzenlenmesi dışında kalan kalp ritmi, metabolizma ya da mizaçlar üzerindeki etkileri gibi endokrinolojiden psikiyatriye kadar daha başka etkileşimlerin de ele alınması gerekecektir.

Büyük bir adım atılmış ve otuz ya da kırk yıl boyunca bilgilendirmeyi reddetme yoluyla aldatmacaya giren yadsımalara bir son verilerek insan feromonları üzerine ağırlığı çökmüş olan yasak kaldırılmıştır.

Ne olursa olsun bu konu dilin açıklık kazanmasına yardımcı olmuştur: Birinin “burnumuzda tüttüğünü” söylediğimiz zaman ne kastettiğimiz artık anlaşılır hale gelmiştir.

“Onun G noktasını hiç bulamadım...”

(1971’de, Amerikalı bir rock yıldızının yeni boşandığı bir başka yıldız hakkında söylediği)

1950 yılında jinekolog Ernst Gräfenberg, kadın cinsel organında, rahmin en ucunda bulunan ve çok yoğun bir orgazmı tetiklediğini öne sürdüğü bir nokta belirlemiş olduğunu söyleyerek, (en azından) Batı dünyasının bütün dikkatini üzerine çekmiştir. Meslektaşları bu noktayı onun onuruna G noktası olarak adlandırdılar.

Cinsellikle ilgili şeylerin yarattığı tutku nedeniyle bu kavram git-gide artan bir popülerlik kazandı ve yüz binlerce kişiyi jinekologlara danışmaya itti. Gerek kadınlar, gerekse erkekler, Gräfenberg’in yerini inandırıcı olarak tarif etmeyi hiç başaramamış olduğu bu noktayı bulabilmenin derdine düşmüşlerdi. Bu danışmalar hem söz konusu noktayı bir türlü bulamayanlarda hem de yanlış olarak bulduklarını düşünüp bir işe yaramadığına inananlarda kimi zaman bunalımlara sebep olabilmekteydi. Onlarca yıl boyunca kadın dergilerine yağan okur mektupları, bu meşhur erojen noktayı bulamadıkları için üzül-mekte olan kadınların kaygı dolu sorularıyla dolup taşıyordu.

Bu soru ilgili kişileri aydınlatmayı başaramasa da seksoloji literatürünü yan anatomik yarı müstehcen yorumlamalarla zenginleştirmişti. Sonraysa deyim yerindeyse kamuya mal oldu ve buradan da bir mizah malzemesi haline geldi. Bilime duyulan güvenin mucizesiyle herkes bir G noktasının bulunduğundan emindi.

2012’de Florida’daki Saint-Petersburg Jinekoloji Enstitüsü’nün müdürü Adam Ostrzenski noktanın yerini seksen üç yaşında bir kadının otopsisinde nihayet bulmuş olduğunu öne sürerek günün konusu haline geldi. Vajinayla rahim arasında, dokuların derinlerdeki bir tabakasında bulunan “tanecikli bir oluşum”du bu ve

bir santimetreden küçüktü¹¹¹. “Bulması kolay olmadı,” diye yorum-luyordu Ostrzenski. Şimdiyse sıra, altmış iki yıl boyunca gözlerden kaçmış olan bu gizemli kümenin işlevsel yararını belirlemeye gelmişti.

Kâşifi keşfettiği organı henüz mikroskop altında bile incelemeden, keşfin haberi bütün dünyaya yayıldı elbette. Haber belli bir ihtiyatla karşılandı: “Bu, New York şehrini Empire State binasının oluştur-duğunu söylemek gibi bir şey,” diyordu Newark, New Jersey’deki Rutgers Üniversitesi’nden bir jinekolog olan Barry Komisaruk. Yetkin doktorlar halkı aceleci sonuç çıkarmalara karşı uyardılar, çünkü söz konusu olan tanecikli kümenin seksen üç yaşında bir kadında bu-lunduğu da düşünüldüğünde bir tümör başlangıcı da olabilirdi.

Ne olursa olsun bu en uzun süreli ve en başarılı aldatmacalardan biri olabilir.

111 *Journal of Sexual Medicine*, 10.111

“Şekerli gıdalar ve içlerindeki renklendiriciler çocukları hiperaktif yapıyor.”

(Amerikalı diyetisyen Benjamin Feingold, 1972’de)

Dikkat yetersizliği, çocuğun bilişsel gelişiminde gözlenen ve çoğunlukla hiperaktiviteyle ilişkilendirilen bir hastalıktır ve belirtileri en çok Amerika Birleşik Devletleri’nde incelenmiş olduğundan İngilizce adının (*Attention Deficit and Hyperactivity Disorder*) kısaltmasıyla ADHD olarak bilinen bir hastalıktır. En yakın tarihli istatistiklere göre çocukların yüzde 3 ila 8’inde görülmektedir. Bunların yaklaşık yarısında anormal durum yetişkin yaşlarda da devam etmektedir. Söz konusu hastalığın ismi bile en açıkça görülen belirtilerini tanımlamaktadır: Belli bir görev üzerinde yoğunlaşabilme yetersizliği ve taşkınlığa kadar varabilen bir etkinlik düzensizliği. Tanı, ancak belirtilerin en az altı ay boyunca sürdüğü durumlarda kesinlik kazanabilmektedir. Ne tarama yöntemleri ne de kan tahlilleri bu konuda bir yarar sağlamamaktadır.¹¹² En yaygın biçimde kabul gören varsayıma göre rahatsızlığın kaynağı beynin ön loblarında bulunmaktadır. Nedeni bilinmemektedir ve annenin gebelik sırasında grip geçirmesi ya da aşılar gibi otizm için de sözü edilen varsayımlar elenmiştir. Psikiyatrik bozuklukların çoğunda olduğu gibi bu rahatsızlığın da kısmen kalıtsal kısmen de tetikleyici çevresel etkenlere bağlı olması muhtemeldir.

İlkçağdan bu yana hekimler ve fizyologlar beslenme ile davranış arasında bir ilişki belirlemeyi denemişlerdir. Önce kuram olan daha sonra da hayata geçirilmiş varsayımlardan çoğu büyük ölçüde

112 Yeni bir saptamaya göre uykularında horlayan küçük çocukların bu anormalliğe yatkın olabildikleri anlaşılmıştır.

hayali nitelikte olmuştur. Tuz ve biberin, av hayvanlarının, kabuklu hayvanların ya da kuşkonmazın tüketimi libidoyu daha fazla çalıştırmaz. Her ne kadar kimi bitkiler tıbbi bazı erdemlere sahip olsalar bile bunlardan çok azı gündelik beslenmeye dâhildir. Hiç kimsenin şahtere otu, sabunotu ya da kasıkotu yediği görülmez. Yine de kuşku kolaylıkla canlanabiliyor: On sekizinci yüzyılda kimi işgüzar zihinler klarnet sesinin genç kızları hafifmeşrep yaptığını savunmuyorlar mıydı?

Çağımız da beslenme ile davranış arasında ilişki kurma saplantısından nasibini almaktadır. Bu inanışlardan biri de 1970'li yıllarda vücut bulmuştu: Şeker ve şekerli gıdalar, özellikle de kırmızı meşrubatlar gibi renklendirilmiş olanlar çocuklarda dikkat yetersizliği ve hiperaktiviteyi tetikliyor, hatta onları suça bile yönlendiriyordu! Bu bir abartı değil, kendini “diyetisyen” ilan etmiş olan Amerikalı Jerome Irving Rodale'ın açıklamalarının ta kendisidir:

“Hitler şeker bağımlılığı ile suça yatkınlık arasındaki ilişkinin tipik bir örneğiydi [...] Kanıtları ortadadır. Karşı konulmaz niteliktedir. Hitler, aşırı şeker tüketiminden kaynaklanan bir hipoglisemiden muzdarip olmalıydı.”¹¹³

Bu sözler başka bir çağa değil, 1968 yılına aittir ve *Natural Health, Sugar and the Criminal Mind* (“Doğal Sağlık, Şeker ve Suçlu Zihni”) adlı içeriği adından belli bir eserden alınmıştır. İnsanı düşüncelere sevk ediyor: Aşırı şeker tüketiminden kaynaklı bir hipoglisemi. Peki ya hiperglisemi? Şeker hastaları ya da bu hastalığın uzmanı olan doktorlar herhalde bunu çok eğlenceli bulacaklardır. Hem sonra Nazilerin hepsi mi çok fazla şeker yiyorlardı? Bu türden saçmalamaları okuyunca insanın içinden sansür komisyonlarının yeniden kurulmasına da saçmalamanın suç sayılmasına da destek vermek geçiyor.

Bir başka Amerikalı diyetisyen olan Benjamin Feingold ise kendi adını taşıyan bir rejimin tanıtımını yapmış ve bu yolla da şekerli gıdaları müritlerine yasaklamıştı (ancak bu seferki daha başka gıda maddelerini de tamamen dışlıyordu).

113 Alıntı, Morgan ve Langford, *Facts and Fallacies*, John Wiley & Sons Canada Limited, Toronto, New York, Chichester, Brisbane, 1981.

Söz konusu yasağın çoğunlukla gerçeklere dayanmadığı anlaşılan “sağduyulu akıl yürütmeler”i temel aldığını varsaymak mümkündür. Şeker, organizma tarafından çok hızlı emilebilen, kalorili bir gıdadır ve çocuğa nasıl yönlendireceğini bilemediği bir enerji fazlası vermektedir. Bu durumda çocuk fiziksel olarak kendini tüketme gereği duymakta ve kendisine verilen görevlerin üzerine yoğunlaşmamaktadır. Kırmızı boyaya gelince, o da yasaklanması gereken bir uyarıcıdır. Çocuklarındaki sorunun kaynağını nihayet belirleyebilmiş olmaktan dolayı çok mutlu olan ve sayılarını belirlemenin mümkün olmadığı ebeveynler, bu nedenle evlerinde şeker ve kırmızı meşrubatlara ambargo koymuşlardır.

Oysa günümüzde yukarıda anlatılmış olan belirtiler ile şeker tüketimi arasında ilişki kurmayı başarmış olan hiçbir çalışma yoktur. Hiperaktiviteye yol açtığı gerekçesiyle şekeri yasaklamak tamamen temelsizdir. Bu gıdanın tüketiminin sınırlandırılması için tek geçerli neden yalnızca diyetle ilgili endişeler olabilir.

Kırmızı boya ise, tüketimi ile davranış bozuklukları arasında araştırmacıların ancak yüzde 5 gibi çok düşük oranda bir ilişki kurabildikleri bir kimyasal maddedir. Ancak burada da renklerin yol açtığı plasebo etkisi göz önüne alınmalıdır. Çok sayıdaki ecza deneyine göre kırmızı renkli plasebo hapları en etkili olanlar olarak algılanmaktadır ve kuşkusuz bu etki çocuklar üzerinde daha da güçlü olacaktır.

İster kırmızı, ister mavi olsun şeker psikotrop bir madde değildir ve psikiyatrik bozuklukların oluşmasıyla bir ilgisi bulunmaz.

“Her çeşit organ nakli artık çok daha kolay olacak.”

*(Biyolog William Summerlin'in 1974'teki “özgün” yönteminin
bulunmasından sonra Amerikan ve uluslararası basından)*

1960'lı yılların sonlarından başlayarak önce tıp ve biyoloji dünyasının, daha sonraysa bütün halkın organ nakillerine duyduğu ilgi giderek arttı. Bunlara pek çok sağlık sorunu için neredeyse evrensel nitelikte bir çözüm gözüyle bakılıyordu. Hasta bir kalp mi? Kanserli bir akciğer mi? Yetersiz bir böbrek mi? Tek yapılması gereken bunlardan kurtulup yerlerine başka bir insandan ve hatta kimi hayalperestlerin iddiasına göre hayvanlardan alınacak yenilerini yerleştirmekti. Neden bir insan, örneğin bir şempanzenin kalbiyle yaşayamasın? Ancak nakiller, aynı türün bireyleri arasında bile doku uyumsuzluğu sorunlarına sebep olabilmektedir. Kısacası çok karmaşıktırlar.

Tıptaki bu mekanikçi yaklaşım 1974'te daha da güçlendi. Gerçekten de büyük bir heyecanın yılıydı: Biyoloji ve kanser araştırmalarının en saygın kalelerinden biri olan, New York'taki ünlü Sloan Kettering Kanser Araştırmaları Enstitüsü'nden bir araştırmacı fare derisinden almış olduğu bir parçayı farklı türden bir başka fareye nakletmeyi başardığını ve naklin reddedilmediğini duyurdu.

Söz konusu araştırmacı William Summerlin'di. Dünyaca ünlü biyolog Good'un, otuz beş yaşındaki bir öğrencisiydi. *Times* dergisine kapak olmanın yanı sıra dünya çapında en çok alıntılanan araştırmacıların biri haline gelmişti ve literatürde bir kimseden yapılan alıntılarının sayısı söz konusu çalışmanın sahibinin önemini gösteriyordu. Örneğin Good on dört yıl içinde 17,600 kere alıntılanmıştı. Bir rekortmendi. Elbette ki Good'un öğrencisi de hocası kadar değerli olmalıydı. Laboratuvarlarda onlar hakkında bir kelime

oyunu bile üretilmişti: “*As good as Good*”¹¹⁴ Summerlin bunu aslında daha önce de kanıtlamış, 1973 yılında bir insan korneasını bir tavşana nakletmişti. *New York Times* gazetesi ona baş sayfasında üç sütunluk bir makale ayırmıştı ve bu ender görülen bir onurdu. Elde ettiği sonuçları doğrulaması için bu çiçeği burnunda dâhiye 131,564 dolarlık bir ödenek de anında verilmişti.

Summerlin’in öne sürdüğüne göre, dört ila altı hafta bakım altında tutulan verici farenin derisini, alıcı fare reddetmeden kabul edebilmişti. Kanıt olaraksa siyah farenin derisinden bir parçayı nakletmiş olduğu beyaz fareyi gösteriyordu.

Ancak Nobel ödüllü, saygın İngiliz profesörü Peter Medawar, Summerlin’in deneyini yinelenmeyi başaramadığını açıklayınca genç araştırmacının dünyası karardı. Genel olarak Medawar gibi zirvedeki bir bilim adamı böyle bir başarısızlığı duyurmaya gerek duyduğunda bu ciddi bir azarlama anlamına gelirdi. Summerlin’in çalışma arkadaşları meşhur fareyi incelediler ve üzerine alkole batırılmış pamuk sürüldüğünde nakledilmiş derideki siyah parçanın yok olduğunu gördüler. 26 Mart 1974 günü Good, Summerlin’i odasına çağırarak sahteciliğinin açığa çıkarılmış olduğunu bildirdi.

Kuramsal olarak bakıldığında bu 1926’daki Kammerer’in kurbağa ayakları vakasının bir yinelenişi gibiydi ama şu farkla ki o zaman Kammerer’in sahtekârlıktan suçlu olduğu kanıtlanamamıştı. Ancak Summerlin vakasının seyri farklı oldu: Araştırmacı Good tarafından çok şiddetli bir baskı altında bırakıldığı için kontrolünü yitirmiş olduğunu açıkladı. “Ciddi duygusal sorunlar” yaşamakta olduğunu bildirdi. Onun da Kammerer gibi intihar edeceğinden korkan Sloan Kettering Enstitüsü işine son vermek yerine bir yıl süreyle maaşını kesti ve onu bu süre içinde tedavi görmeye sevk etti.

Peki iyileşti mi? Daha sonradan yapılan bir araştırma kornea naklinin de yalan olduğunu ortaya çıkardı.

Bu senaryo bilim çevrelerinde bir klasik haline geldi. Çok fazla başarılı olmayı, bütün ışıkların kendi üzerine çevrilmesini isteyen genç araştırmacı... Charles Aznavour’un şarkısında dediği gibi, “Kendimi orada görebiliyordum...”

114 (İng.) Good kadar iyi (ç. n.)

“Özel bir aygıt sayesinde petrol yataklarının yerlerini yukarıdan belirlemek mümkündür.”

(1975'te, Fransız ve uluslararası basında genel bilgi)

Çok az sayıda aldatmaca, 1975'ten 1979'a kadar gündemi işgal eden, *Le Canard enchaîné* mizah dergisinin verdiği adla “koklayıcı uçaklar” davası kadar ses getirmiştir. Yine çok az sayıda aldatmaca siyasi çevrelerin bilim ve teknik konusundaki yetersizliklerini ve dolayısıyla da en olmayacak iddialara karşı savunmasızlıklarını bu kadar açıkça ortaya koyabilmiştir.

Bu büyük olay, mali ve siyasi yanlarıyla, özellikle de Fransız devletine o zamanın parasıyla bir milyar franga yakın bir meblağa mal olmuş olmasıyla pek çok kitap, makale ve televizyon ya da radyo programına konu olmuştur. Ancak biz burada konunun yalnızca bilimsel yönünü ele alacağız.

1975 yılında, ilk petrol şokunun ardından Fransa'nın siyasi karar mercileri, Belçikalı mühendis Alain de Villegas ve İtalyan mucit (aslında kendi kendini yetiştirmiş bir çiftçi) Aldo Bonassoli'nin 1960'lı yıllarda ortaya koydukları, gaz, petrol ve uranyum yataklarının yerlerinin havadan belirlenmesini sağladığını öne süren bir icatla ilgilendiler. O yıllarda bir kamu şirketi olan Elf-Aquitaine bununla denemeler yapmaya karar verdi. Bu denemeler olumlu sonuçlandı. Villegas ve Bonassoli'nin Delta ve Omega adını verdikleri aygıtları Elf'in mühendislerinin bildikleri petrol yataklarının yerlerini belirleyebilmişti. Daha sonradan öğrenildiğine göre bu şirketin içindeki kaynaklar yatakların yerlerinin bulunması için gereken verileri ilgililere aktarmışlardı.

Öte yandan mucitlerin bu nitelikteki iddialarının hemen anında bu kadar kolay ciddiye alınmış olması şaşırtıcı görünebilir. Günümüzde bile havadan keşif ancak görsel olarak ve yüzeyden mümkün olmaktadır. Kimi zaman ve o da kızılotesi fotoğraflar aracılığıyla olmak üzere arkeolojik buluşların yapılmasını sağlamış olsa da bu, eski yerleşim alanlarının bitki örtüsüyle kaplı sınırları gibi yüzeyde görünür olan kalıntılar sayesinde olabilmektedir. Ancak o yıllarda toprağın altını araştırmanın, hele ki yüzler, hatta binlerce metre derinliklerde bulunan hidrokarbür fosil yataklarının yerlerini belirlemenin hiçbir bilinen yolu yoktu.

Sözgelimi, metan gazının ya da karbondioksitin uzak gezegenlerin atmosferlerinde tanımlanabilmesi ancak ışıklı tayflarının görsel analiziyle mümkün olabilmektedir.

*

Başlangıçta belli bir şüphelilikten yoksun olan Elf, mucitlerin sırrını vermeye yanaşmadıkları işlem konusunda hiçbir bilgiye sahip olmadığı halde 1976 yılında bir sözleşme imzaladı. Söz konusu sözleşmeye imza atansa paravan bir şirketti. Gizemli icadın güvenilirliğini sınamak için ne bir karşı oylama ne de noktasal incelemeler öngörüyordu.

Bu durum 28 Şubat 1978 tarihinde, Başbakan Raymond Barre'in bir mektubuyla doğrulanmıştır: "Cumhurbaşkanının [Valéry Giscard d'Estaing] da onayıyla sözleşme ne ERAP [Petrol Araştırma ve Etkinlikleri Girişimi] konseyine ne de resmî yetkililere hiçbir şekilde bildirilmemiştir."

Kuramsal olarak son derecede değerli olan ve ulusal güvenlik kapsamına da girdiğinden bilirkişilere değer biçtirilmesi daha da zor hale gelen böyle bir teknolojiyi, başka ülkelere kaptırmama derdine düşmüş olan yüksek memurlardan teknik sorumlulara kadar bütün bir devlet ağının nasıl bir kaygıya kapılmış olduğunu tahmin edebiliriz. Villegas ile Bonassoli'nin Tenten'in bile aklına hayaline gelmeyecek şaşılası buluşunu taşıması için acilen bir Boeing 707 uçağı satın alındı.

Gerçekte neler olup bittiğinden şüphelenilmesiye 1977'de, Güney Afrika'da bulunduğu sanılan bir petrol yatağının aslında hiç

var olmadığının anlaşılmasıyla oldu. O yılın eylül ayında Elfin yeni başkanı Albin Chalandon, meşhur aygıtları incelemesi için jeolog Claude Royer'yi görevlendirdi. İlk sentez raporu, bizzat Bonassoli'nin hakkında hiçbir şey bilmediğimiz gizemli bir ekran üzerinde sözde yatakların sınırlarını çizmiş olduğunu gösteriyordu.

Buna karşın 24 Haziran 1978'de mucitlerle ikinci bir sözleşme daha yapıldı. Ancak 1979 yılında, Sanayi Bakanı André Giraud'nun isteği üzerine CEA (Atom Enerjisi Komisyonu) araştırmalar müdürü Jules Horowitz sahtekârlığı resmî olarak açıkladı. Mucitler icatlarının güvenilirliğini kanıtlamak için kendi yöntemleriyle bir nesnenin, bir duvarın arkasından elde edilen görüntüsünü öne sürdüler. İddialarına göre bu, katı maddelerin içinden geçebilecek güçte süper X ışınlarına sahip olduklarını gösteriyordu. Bu denemelerinden birinde kullandıkları nesne bir cetveldi, ancak Horowitz kullanılan cetveli fark ettirmeden kırmış olduğu halde ekranda beliren görüntü sağlam bir cetvel gösteriyordu ve bu da hileyi ortaya çıkarmış oluyordu. Görüntü yalnızca ekrana yansıtılan bir resimdi.

22 Temmuz 1979'da mucitler ile Elf arasındaki sözleşme feshedildi.

Kamuoyunun gözünde davanın ayrıntıları ve özellikle de bir sayıştay raporunun ortadan kayboluşu bilimsel aldatmaca sürecini gizlemektedir.

Yine de buradaki aldatmaca eğitici niteliktedir. Mali ve siyasi karar mercileri bilim ve teknolojinin sihirli görüntüsünün kendilerini kandırmasına izin vermişlerdir. Yerkabuğunun altında neyin bulunduğunu görebilmek için içine girebilecek parçacıklar taşıyan ve bir uçağa sığdırılması kesinlikle mümkün olmayacak, senkrotron büyüklüğünde bir aygıt gerektiğini bilmeyerek, "radyografi" yoluyla bu işin yapılabilmesini sağlayacak bir yöntem olabileceğine inanmışlardır. O durumda bile bir petrol yatağını sıradan bir yeraltı su kaynağından ayırt edebilecek bir algılama sistemine gereksinim duyulacaktı. Böyle bir şey ne o zaman vardı ne de bugün var.

Dahası, kimi askerî kurumların elinde bulunan ve bir uçağın üzerinden yere gömülmüş sığınakların saptanmasını sağlayabilen çok düşük frekanslı taşınabilir radarlar bile yalnızca 300 metre civarındaki yüksekliklerde ve ancak birkaç metrelik derinlikler için etkili olabilmektedir. Bu radarlar termik görüntüleri belirlemektedirler.

Fizikçilerin zamanında bu konuya karşı çıkmamış olmalarına şaşırarak mükündür Bu durum bu proje için işe alınmış olan mühendislerin çok resmî talimatlar almış olmalarıyla açıklanabilir. Belki de onlara yalnızca üstlerinin isteği üzerine ve kendi yetkinlik alanlarının dışına çıkmadan müdahalede bulunmaları tembihleniyordu. Ordunun işlemlere lojistik sağlamak amacıyla kimi deneme uçuşlarına katılmış olması da projenin üzerindeki askerî sır ağırlığını artırıyordu. Dolayısıyla da eleştirel yaklaşım susturulmuştu.

Bütün bu unsurlardan, bu kitabın en başında bir aldatmacayı nitelendirmek için dökümü yapılan adlandırmalar arasında bu koklayıcı uçaklar vakasına en uygun olanın “düzenbazlık” olduğu sonucu çıkıyor.

Aldatmacanın işleyişi durdurulduktan sonra, kişisel itibarlar, skandal korkusu ve siyasi hesaplar entrikayı yoğunlaştırmayı sürdürdü. Yine de 1975'te gizli olarak başlamış olan dava dört yılın sonunda karar merciinde bulunanları gözden düşürerek ya da en azından şüphenin sisleri içinde bırakarak gerçek bir siyasi ve mali skandalla sonuçlanmıştı.

Kaderin cilvesi: Koklayıcı uçaklar 2003 yılında geri döndüler ama Avustralya'da ve talihsiz atalarından çok daha alçakgönüllü iddialarla. Bu yeni donanım toprağın gravimetrik ölçümünden yararlanıyor. Belli bir derinlikte sıkışık olan toprak ile içinde hidrokarbür, gaz ya da petrol cepleri taşıyan toprak arasında kıvrım farklılıkları oluyor. Bu kıvrımları ayırt etmek için icat edilen aygıtı gradyometre adı veriliyor. Bu aygıt Lockheed Martin firmasının denizaltıların diğer denizaltıları saptaması için geliştirmiş olduğu bir aygıtın türevidir. Ali Baba'nın mağarasının anahtarı değildir bu, yalnızca bir petrol arama aracıdır o kadar.

Koklayıcı uçak terimi de bu yüzden artık eskisi kadar yüz kı-zartıcı değildir.

“Afrika demiryollarıyla dolacak...”

(1976'da, fütürolog Herman Kahn)

Fütüroloji, edebiyatın aralıklı olarak refaha kavuşan, lezzetli bir türüdür. En verimli çağıysa, kesinlikle on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında, henüz bugünkü adını bile almamış olduğu bir dönemde yaşanmıştır. Dünya'dan Ay'a ilk yolculuğu romanında anlatmış olan Jules Verne ise türün tartışmasız ustasıdır. Keskin bir öngörüyle fırlatmanın yeri olarak Florida'daki Tampa Town'u seçmiştir ve burası Cape Canaveral'dan hiç de uzak değildir. Verne'in ardındansa, biraz fazla coşkulu olmakla birlikte yine de çok ileri görüşlü olan Alphonse Robida gelmektedir. Gerçi henüz saatte 1,500 kilometre yapan trenleri görmedik, muhtemelen de göremeyeceğiz (bir başka ileri görüşü yazar olan Wells bunların hızını saatte 500 kilometrede bırakmıştır) ama telefonla fonografi birleştiren telefonograflar bugün gerçek olmuştur ve adına da akıllı telefon denmektedir. Yine ilk haberini Robida'nın vermiş olduğu ev robotları ve kompozit malzemeler de bugün gerçek olmuştur.

Savaş sonrası yıllarda bilimkurgu başlı başına bir edebiyat türü haline gelmiştir, ancak yeni doğmuş olan fütüroloji kendini çok ciddiye alarak fazla edebi bulduğu bilimkurguyla arasına mesafe koymuştur. En ünlü temsilcilerinden biri olan Amerikalı fizikçi ve strateji uzmanı Herman Kahn, özellikle kaçınılmaz saydığı nükleer savaş konusunda uzmanlaşmıştı. Savaş sonrası dönemde yetkinlik güvencesi olarak görülen bir yığın unvan ve diploma biriktirmiştir. CalTech'ten mezun olduktan sonra hava kuvvetleri tarafından finanse edilen ve *think tank* yani düşünce kutusu dedikleri yapısıyla Avrupa'daki kadrolara hayaller kurduran, çok saygın Rand Corporation tarafından işe alınmıştır. Sonra buradan ayrılarak ulusal güvenlik

ve uygarlıkların geleceği konularında uzmanlaşan Hudson Institute oluşumunu kurmuştur.

Kahn, kehanetlerini işte burada göstermiştir. Geleceğin süper devleti olarak Japonya'yı kutladıktan sonra zamanında büyük başarı kazanmış ve bugünse tamamen unutulmuş olan iki kitapla fütürolojiyi ele almıştır: *The Next 200 Years* (1968, "Önümüzdeki 200 Yıl") ve *The Coming Boom* ("Yaklaşan Refah").

Tıpkı seçim vaatleri gibi fütüroloji de yalnızca kendisine inananları ilgilendirir ve kâhinlerinin çoğu da bolca saçmalarlar. Ancak Herman Kahn gibi bir fütürolog, örneğin Ray Bradbury gibi bir yazardan daha büyük bir otorite olarak kabul edilmektedir. Verne ve Robida gibi edebiyatçılar geleceği tam isabetle sezebilmişlerse en nevrallık bilgilere erişim ayrıcalığına sahip bir adam kim bilir neler yapabilirdi!

Kendiniz karar verin: Ona göre 2050 yılında "gezegenin 20 milyarlık nüfusu" kişi başına yıllık 20,000 dolarlık bir gelire sahip olacaktır. Şimdilik bu hesabın uzağındayız.

Gelecek kuşakların yaşamı nasıl olmayacaktı ki? 1990'lardan itibaren derilerinin rengini istedikleri gibi değiştirebilecekler ve kendilerini "klavye yoluyla zevkin elektronik uyarımı"na bırakacaklardı. Otomasyon ve elektronik "fiziksel rahatlamamanın zararsız teknikleri"ni mümkün kılacaktı. Yani cinsel yolla taşınan hastalıkların tehdidi ve hatta evlilik hayatı sıkıntıları da olmaksızın, temiz mastürbasyon. Ayrıca Dünyalılar "uçan bireysel platformlar" üzerinde yolculuk yapacaklardı.

1985'te Ay'ın maden kaynaklarından yararlanılmaya başlanacak ve buraya insan kolonileri kurulacak, 1990'daysa birkaç yapay ay daha yaratılacaktı.

2000 yılında Afrika, demiryolu ağıyla birbirine bağlanmış olan geniş bir megapoller buketi haline gelecekti. Siyah ırk herhalde ortadan kalkmış olacaktı –gerçi Kahn bunu açıkça söylemiyor– çünkü hepsi beyaz teni tercih edeceklerdi.

Yeryüzü çatışmalarına gelince: Yeni ordular istemli olarak taşkın deniz dalgaları yaratabileceklerdi.

Ne var ki Kahn SSCB'nin dağılışıını öngörememişti ve 1970'te bu ülke ile Fransa'nın karşılıklı değıştirilebilir bir ruble kullanmalarını gerektirecek bir ekonomik kriz öngörüyordu. Işıksa İspanya'dan gelecekti:

“Beş yıl içinde İspanyol deneyimi parlamenter hükümetleri ve eskinin siyasi partilerini kaldıran ya da sınırlandıran ve Batı Avrupa'nın büyük bölümü ile Orta Avrupa'yı içine alan, uluslararası, zeki bir teknokrasi tarafından yönetilen bir ekonomik birlik hareketinin çekirdeğini oluşturmuştur.”

Fransa'nın Sovyetlerle anlaşma içine girmesinin nedeniyse Kahn'ın zihninde bu iki ülkenin birbirine karşı konulmaz bir çekim hissediyor olmasıdır. Afrika da yeni teknolojilerin gelişmesi için gözde bir diyar haline gelecektir.

Bu saçmalık selini burada durduralım. Emin olduğu bu gerçeklerle Kahn önce kendini, sonra da dünyayı aldatmıştır. Kuşkusuz uzmanlar yanıldıklarında bu başkalarınınkinden daha otoriter biçimde olmaktadır. Örneğin Thomas Edison, 1922'de şöyle diyordu: “Bu radyo çılgınlığı sonunda tükenip gidecektir.” Ayrıca kesinlikle, fizikçi Niels Bohr'un incelikle gözlemlediği gibi “tahmin zordur, özellikle de geleceği konu aldığında” ama yine de “edebi” olanların daha eğlenceli oldukları ve tahminlerinde daha az kesinlik kullanmakla birlikte daha sık haklı çıktıkları da bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Bu türden tahminler nedeniyle fütüroloji parıltısının bir kısmını yitirmiştir...

“Solomidès bir şarlatandır!”

(Profesör René-Gérard Schwartzenberg, 14 Ekim 1977’de,
“Apostrophes”ta)

1960’lardan 1980’lere kadar Fransa’da adına paralel, alternatif ya da tamamlayıcı tıp denen şeyle ilgili çok sayıda vaka görülmüştür. Bunların en çok ses getirmiş olanlarından biri de Dr. John Solomidès’in kanser tedavisidir. Bu konunun bu kitapta yer almasının nedeniyse onlarca yıl sonra bile hâlâ hakkında resmî bir fikir oluşturabilmemize engel olacak kadar karanlık noktalar taşıyor olmasıdır.

Tıp doktoru, Paris tıp fakültesinde bakteriyolog ve CNRS’te araştırma görevlisi olan Jean Solomidès (1911-1979), 1938’den 1947’ye kadar Pasteur Enstitüsü’nde çalışmaya gönderilmişti. 1950 yılına doğru sentetik fizyatronlar adını verdiği tedavi amaçlı kullanılabilen molekülleri geliştirdi. Bunlardan egzama ve bronşit tedavisinde kullanılan üç tanesi Sağlık Bakanlığından vize almayı başardı. Daha başkalarınıysa kanser tedavisine ayırmıştı ama bunların piyasaya sürülebilmesi için bilirkişi denetiminden geçmeleri, biyolojik ve klinik deneylere tabi tutulmaları gerekiyordu oysa Solomidès’in elinde yalnızca iyileştirme iddiaları ve bu moleküllerle iyileştirildikleri iddia edilen kişilerin tanıklıkları vardı.

Bu tanıklıklarsa hiç de işe yarar nitelikte değildi, çünkü doktorun kullanılmasına izin verilmemiş ürünleri, hiç bilinmeyen bir yöntemle insanlar üzerinde kullanmış olduğunu ortaya koymaktaydılar. Pierre ve Marie Curie ile Gustave Roussy Enstitüleri haklı olarak alarına geçtiler ve herkes durumu kınadı. Aksi şekilde tepki vermeleri de şaşırtıcı olurdu zaten, kanser alanında geniş bir yetkinliğe sahip kişiler olarak hakkında neredeyse hiçbir şey bilmedikleri, kendi kendini araştırmacı ilan etmiş ve daha da kötüsü tıp ahlâkının kurallarına karşı kayıtsız görünen bir kişi tarafından geliştirilmiş bir ürüne

geçit vermeleri beklenemezdi. Çaresiz durumdaki hastalara duyulan merhamet insanlar üzerinde deney yapılmasını haklı çıkaramazdı.

Bunun doğal bir sonucu olarak da Solomidès 1964 yılında “fizyatronlar”ı için bilirkişi değerlendirmesi istediğinde yetkililerin büyük bölümünün kuşkusunu daha baştan uyandırmış oluyordu. Bu kişiye yeniden başlama şansı tanımak, aralarında doktorların da bulunabileceği pek çok meczuba kendi kafalarına göre icat edecekleri ve kimilerinin tüyler ürpertici olacağına kuşku bulunmayan paralel tedaviler geliştirmeleri için cesaret verecekti. Örneğin bir doktor kanserli bir hastasını “akupunktur ve asit iğneleri” ile tedavi ediyordu.

Başlayan tartışmalar heyecanla büyüdü. Solomidès’in müritleri Solomidès kendi camialarına mensup olmadığı için “resmî tıp” tarafından kendilerine savaş açıldığını öne sürüyorlar, kanser uzmanı doktorlarsa hastalığın tedavisindeki bu “vahşi” ve kesinlikle tehlikeli yöntem karşısında nefret duyuyorlardı. Televizyon programı “Apostrophes”un 14 Ekim 1977 tarihli yayınında Profesör René-Gérard Schwartzenberg, Solomidès’i şarlatanlıkla suçladı. O ise tedavisini ısrarla sürdürerek “peroksidas” adını verdiği ilaçlarını Rhône bölgesindeki Messimy’de bulunan laboratuvarında üretip satmaya başladı. Çok geçmeden de yasadışı tıp ve ecza uygulamaktan hüküm giydi.

1979’daki ölümünden sonra oğlu çalışmalarını sürdürdü. Yine Messimy’de Solomidès’in iyileştirdiği hastalar Yaşamayı Seç adıyla bir dernek kurdular. Yetkililerin tepki vermekte gecikmesi ihmalden mi yoksa kuşkudan mı kaynaklanıyordu? Messimy’deki laboratuvar, 1985 yılında Sağlık Bakanlığı kapatılmasını emredinceye dek refah içinde çalıştı. Ulusal Denemeler Laboratuvarı’nın bir bilirkişi raporu ürünlerin bileşiminde değişkenlikler görüldüğünü ve ampullerin içlerinde toksik maddeler ve hatta mikrop hücreleri bulunduğunu saptadı. Bu saptamadan sonra Solomidès’in ürünlerinin ortadan kaldırılması için altı yıl beklenmiş olması daha çok bir ihmali andırmaktadır.

Buna karşın aynı ürünler başka ülkelerde Sovita, Vitoral, Vitasup, Vita gibi markalar tarafından, enjekte edilebilen çözeltiler, fitiller, kremler ve şuruplar biçiminde üretilmekte ve Fransa’da da yeraltından ithal edilip dağıtılmaktaydı. Üstelik laboratuvar da, yine Messimy’de, gizlice yeniden açılmıştı. Bir kere daha kapatılması ancak 4 Haziran 2008’de oldu. Yetkililerin müdahalesine ciddi bir kaza sebep olmuştu.

Solomidès'in ürünleriyle kendi kendini tedavi etmiş olan otuz üç yaşında bir kadın solunum yetmezliği ve her iki akciğerinde de enfeksiyon bulunması nedeniyle hastaneye yatırılmıştı.

Laboratuvarın sorumluları eczacılık mesleğinin yasadışı olarak yürütülmesi, izinsiz ilaç üretimi ve piyasaya sürümü ve başkalarının yaşamını tehlikeye atmak suçlarından 75,000 avroluk para cezası ve dört yıl hapis istemiyle yargılanıyorlardı.

Bu Solomidès'in ölümünden neredeyse otuz yıl sonra oluyordu.

*

Yetkililerin tepki vermesindeki yavaşlık keyfi miydi yoksa Solomidès'in ürünleriyle ilgili bir belirsizliğe mi dayanıyordu?

Solomidès'in kullanılmasına izin verilmemiş ürünleri hastaları üzerinde deneyerek hekim olarak görevini kötüye kullanmış olduğu açıktır. Takipçilerinin de yine ruhsatsız olan ilaçları üreterek, satarak ve uygulayarak insan yaşamlarını tehlikeye atmış olduklarında da kuşkulu bir yan bulunmamaktadır. Solomidès şüphesiz ki kendi kendinin en büyük düşmanı olmuştu.

Bütün bunlara karşın bugün Fransa'da hâlâ onun ürünlerini savunan, Largactil'in mucidi Henri Laborit gibi kişiler bulunmaktadır. "Fizyatronlar" ya da "peroksidaslar" gibi tuhaf ürünlerin bilinenlerden çok daha fazla kazaya yol açmış olmaları gerektiğiye bir gerçektir.

Solomidès'in ürünlerinde "belki de işe yarar bir şeyler bulunabileceği" varsayımının ortadan kalkabilmesi için bir soruşturma ve bir bilirkişi incelemesi yapılması şarttır.

Tartışmalar ve sessizlik yalnızca bir sis perdesi oluşturabilir, bir gizemi aydınlatabildikleri hiç görülmemiştir.

“Bunun bir insan hücresi olmadığı açıkça görülüyor!”

*(1979’da, devrim niteliğinde görülen deneysel hücreler kültürü
klişesini inceleyen bir biyolog)*

Dünya çapında otorite kabul edilen bir dergide bir çalışmasının yayınlanması her araştırmacı için onaylanma anlamına gelir. Gezegenin dört bir yanındaki laboratuvarlarda çalışan binlerce genç araştırmacının hedefi budur. ABD’deki *Proceedings of the National Academy of Sciences* da işte o dergilerden biridir. Bu nedenle Boston’daki Massachusetts Genel Hastanesi’nden John Long da kendi çalışmasını bu saygıdeğer derginin sayfalarına basılmış olarak gördüğünde bunu bir zafer olarak kutlamıştı. Yıl 1976’ydı.

Bu araştırmacı, lenf sisteminin kanseri olan Hodgkin hastalığının uzmanı Profesör Zamecnik’e uzun zaman asistanlık yapmıştı. O yıllarda bu kanserin de daha başka kanser çeşitleriyle birlikte virüs enfeksiyonundan kaynaklandığı sanılıyordu. Bundan emin olmak için virüsü belirleyebilmek adına kanserli hücrelerin bir kültürünün oluşturulması denenmişti. Bu başlarda olanaksız görülmüş, ancak sonunda Long tarafından başarılmıştı.

Elde ettiği sonuçların yayınlanmasıysa, çoğu zaman olduğu gibi çalışmalarını daha ileri taşıyabilmesi için kendisine ödenek verilmesine yol açmıştı. Hem de dikkate değer bir tutarda: Ulusal Sağlık Enstitüleri ona 1976’da 209,000, 1979’daysa 550,000 dolarlık ödenek ayırdılar. Sonra da Long profesör yardımcılığına terfi ettirildi.

Asistanlarından Steven Quay bu konuda kuşkuluydu. Patronundan kendisine şüpheli görünen bir deneyin özgün dosyasını istedi. Long ilk önce o dosyanın imha edildiğini söylediye de sonradan ağız değiştirerek dosyanın hâlâ elinde bulunduğunu bildirdi ve onu Quay’e

verdi. Titiz bir incelemenin sonunda Quay hayret içinde belgelerin üzerinde oynanmış ve fotoğrafların rötuşlanmış olduğunu fark etti.

Bir araştırmacının patronunu ihbar etmesi ahlaki bir sınavdır, çünkü bunu yapmamak suça ortak olmak anlamına gelir. Quay bu yüzden durumu hastane yetkililerine bildirdi ve onlar da asistanın tanısını doğrulayarak soruşturmalarını Long'un daha önceki çalışmalarına kadar uzattılar. Terfi ettirilmesini sağlamış olan kanserli hücrelerin kültürü de hileliydi ve bu hücrelerden bir tanesi de bir maymuna aitti.

Sahtekârlıktan hüküm giyen Long ortadan kayboldu. Ama nasıl olup da *Proceedings of the National Academy of Sciences*'ın saygıdeğer editörlerini kandırabilmişti? Bu kimseler hem deneyimli hem de açıkgozlu olarak bilinirlerdi. Oysa ilk yayının bir fotoğrafında görülen bir kromozoma şöyle bir göz atan bir uzman hemen haykırmıştı: "Bunun bir insan hücresi olmadığı açıkça görülüyor!"

Sahtekârlığın açıklaması uzmanların saygın bilim çevrelerine ait kişilere ilke olarak duydukları güvende yatıyor. Kurum anlayışı denen şey işte bu ve uzmanlar da ona karşı bağışıklık kazanmış değiller.

“Greyfurt yiyin, yağları eritir.”

(1980'lere doğru “zayıflatıcı Hollywood rejimi” taraftarları)

Günümüz dünyasında son derecede verimli ve görünüşe bakılırsa tükenmek bilmeyen bir aldatmaca çeşidi bulunuyor: gıda rejimleri. Özellikle de zayıflatıcı iddia edilenlerle...

Bunlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında, erzak karnelerinin sona erdiğinin etkileri belirgin hale gelmeye başladıktan sonra türediler. Kilo fazlası ilk başta görünüşüne önem veren kişileri rahatsız etti. Daha sonraysa hekimleri kaygılandırdı. Tıbbi adıyla söylersek obezite, şeker hastalığı ile kalp ve damar rahatsızlıklarının riskini artırıyor, ortalama ömrü azaltıyordu. Elli yaşında 100 kilo olan bir adamın, 77 kilo olana oranla yedi yıl daha az yaşaması bekleniyordu. Böylece yeni bir “savaş” başladı: Bu seferki yaşamı kısaltıcı etkenlerin en başta geleni olarak görülen kolesterolle dolu “yağ”lara, ya da daha bilgili olanların adlandırılmasıyla “lipit”lere karşı veriliyordu. Zayıflama rejimi çocuklar da dâhil herkes için alışıldık hale gelmişti.

Kimi zaman kendileri de yanlış bilgilendirilmiş ya da kârlı bir şöhrat edinmenin derdine düşmüş doktorlar tarafından da övülen, Sağlık Bakanlıkları ve konu hakkında çok da bilgili olmayan gazeteciler tarafından yaygınlaştırılan bu rejimler, alternatif biçimler altında yirmi birinci yüzyıla kadar ulaşmışlardır: “Yağlı, tuzlu, şekerli yiyeceklerden kaçının” formülü neredeyse bir ilke halini almıştır. Oysa ekmekten başka bu üçünden en az birini içermeyen pişmiş gıda yok gibi bir şeydir.

1960'lı yılların başlarında tıbbi incelemeler kolesterole karşı savaşın çılginca olduğunu ortaya koymuştur. Gerçekte lipidin yüksek (HDL - *High Density Lipide*) ve alçak (LDL - *Low Density Lipide*) yoğunluklu olmak üzere iki türü bulunmaktadır ve eskiden inanılanın aksine asıl zararlı olan ikincisidir, çünkü atardamar çeperle-

rinde birikerek ateroskleroz denilen damar sertliği hastalığına yol açabilmektedir. Her türlü yağlı besinin tamamen reddedilmesiye yanlış yola sapmak demektir çünkü bitkisel yağlar ve doymamış yağlar kalp-damar sistemi için yararlıdır.

Daha sonra yapılan başka incelemelerse tamamen yağsız bir rejimin kemik rahatsızlıklarına (eklemlerde hassaslaşma ve artrit), deri yetersizliklerine (yaraların geç kapanması ve cilt kuruluğu) ve psikolojik sorunlara (bunalım, ani mizaç değişiklikleri, bezginlik) yol açabildiğini göstermiştir. Zeytinyağı başta olmak üzere bitkisel yağları da içine alacak şekilde her çeşit yağlı gıda maddesini toptan reddetmek ayrıca adına “Girit rejimi” denen ve zeytinyağı bakımından zengin olan beslenme biçiminin kalp-damar sistemi için koruyucu etkiler gösterdiğini belirlemiş olan epidemiyolojik araştırmalara da ters düşer. Ayrıca kimi balıklarda ve tahıl ya da meyvelerde görülen Omega 3 yağ asitlerinin dokularda yağ birikimini önlediği de belirlenmiştir.

Üstelik, reklamları yapılan kilo kaybı yöntemlerinin çoğunlukla geçici sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu rejimler bireylere göre belirginliği değişiklik gösteren metabolizma dengesizliklerine yol açtıkları gibi sürekli olarak sürdürülmeleri de mümkün değildir. Onlarca yıldır sayıları giderek artmakta olan bu hayalci rejimler arasında sözde film yıldızlarının uyguladığı “Hollywood rejimi”ni örnek olarak ele alabiliriz. Bu rejimin sloganlarından biri de şuydu: “Greyfurt yiyin, yağları eritir.” Bu turuncgil çeşidinin sınırsızca tüketilmesinin sindirim sistemini nasıl etkileyebileceği tahmin edilebilir. Benzer bir erdem ananasa da atfedilmiş ve bu meyvenin tüketimi Avrupa’da 2000 yılından bu yana üç kat artmıştır ancak aynı süre içinde obezite oranındaki (Fransa’da yüzde 20) düzenli artışta herhangi bir yavaşlama görülmemiştir. Buna karşılık bu meyvenin yetiştirilme biçiminde posasında etefon¹¹⁵ adı verilen tehlikeli bir ürünün birikmesine yol açan paralel etkiler saptanmıştır.

Şu kadarını kesin olarak söyleyebiliriz ki hiçbir besin maddesi kesin olarak zayıflatıcı değildir. Tamamen yağsız bir rejimi övmekse bu veriler ışığında basit bir hatanın ötesinde bir aldatmacadır.

115 Asidi fosfor klorür ve etilen oksitle sentetize olan bitkilerin büyümesindeki etilen düzenleyicisi. “Ananas split”, *Le Canard enchaîné*, 9 Mayıs 2012.

Ancak halkın zihninde rejim konusunda neredeyse mistik nitelikte bir kavram oluşmuştu: “Kötü” olan birkaç gıda maddesinden uzak durursak ideal bir metabolizmaya kavuşabilir, sabit bir kiloyu ve dolayısıyla da sağlığımızı koruyabiliriz. Böyle bir yaklaşım bir anlamda Kötülüğe karşı savaş gibidir.

Bu kavram hiçbir kanıtlanmış veriyi temel almıyordu ve yalnızca rejimlerin çoğalmasını teşvik etmeye yarıyordu. Zayıflatıcı rejimler satmak, düşler satıp karşılığında kazanç elde etmek anlamına gelmişti. Örneğin Fransa’da kilo fazlası olan 20 milyon insan bulunuyor ve rejim piyasası yılda bir buçuk milyar avroyu temsil ediyor.

Düş tacirleri belli bir gerçeği özel olarak gizli tutmaktadırlar: Bütün insanlar aynı metabolizmaya sahip olmadıklarından, herkes için geçerli evrensel bir rejim de olamaz. Besinlerin özümlenme biçimleri hem genetik etkenlere, hem de yaşa, yaşam biçimine ve hatta günün saatine bağlı olmaktadır. Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler göstermiştir ki sınırlı saat dilimleri içinde beslenen kobaylar, kendilerine verilen yiyecek miktarı ne kadar olursa olsun, günün her saati yiyebilenlere kıyasla daha az kilo almışlardır.

Dahası, bu rejimlerden bir kısmı halkın zihninde normal bir kiloya ulaşabilmek için birkaç haftalık yoksunluğun yeterli olabileceği yanılsamasını yaratmaktadır. Oysa bunun için beslenme biçiminin kalıcı olarak değiştirilmesi gerekir.

*

“Yağsız” rejimlerden düş kırıklığına uğrayanlar daha sonra başka reçetelere yöneldiler. Her ne kadar Sağlık Güvenliği ve Beslenme Ulusal Ajansı (ANSSA), Dukan, Weight Watchers, Cohen, Fricker, Atkins, Montignac gibi kimi yöntemleri beslenme dengesizliklerine yol açtıkları gerekçesiyle yasaklamış olsa da bu türden rejimler hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler.

Ayrıca yağsız rejimlerin yerini almış olan karbonhidratsız rejimler, şekerli gıdalar gibi kan şekerini birden yükselten “hızlı” şekerlerden farklı olarak aynı işi daha yavaş olarak yaptıkları için “yavaş şekerler” olarak tanımlanan ekmek, nişastalı besinler, mercimek, bakla, bezelye gibi bir yığın gıdayı dışlıyorlardı. Adını, kendisini ilk ortaya

atmış olan Amerikalı doktordan alan Atkins rejimi de bunlardandı. Kendilerini yalnızca protein değeri yüksek gıdalarla sınırlayan bu rejimin takipçilerinde sindirim sorunları ile psikolojik bozukluklar görüldü. Bunlar karbonhidrat bakımından zengin olan gıdaların liflerinden yoksun kalmış olduklarından bağırsakları bunun sıkıntısını çekiyor; aşırı protein yüklemesiye karaciğer ve böbreklerine fazladan yük bindiriyordu. Üstelik bu kişiler bunalımlı ve gergin oluyorlardı.

Araştırmalar şekere atfedilen baş düşman zararlılığını yalanlamıştır. Vücut ağırlığının ancak yüzde ikisini oluşturan beyin normal olarak vücut enerjisinin yüzde 20'sini tüketmektedir ve bu oran özel çaba harcamasının gerekli olduğu durumlarda daha da artmaktadır¹¹⁶.

Bu nedenle de resmî bir tıbbi tavsiye bulunmadığı sürece bu türden reçetelerin özellikle çocuklar ve ergenler tarafından uygulanmaması önerilir, çünkü bunlar gelişmeye ve hatta okul başarılarına olumsuz etki yapabilir. Zihinsel olarak çalışan kişiler için de pek yararlı olamazlar.

Karbonhidratsız rejimler de diğerlerinden daha sağlam temellere dayanıyor değildir. Kendini diyetisyen ilan eden kişilerin danışmanlığına zaten gerek duymayan şeker hastaları dışında yalnızca rafine şekerle yetinilmesi kimi durumlarda zararlı olabilmektedir. Çok sayıda çalışma beyinde glikoz yetersizliğinin bilişsel yeterliliklerin azalmasına ve hatta sapkın davranışların görülmesine sebep olabildiğini göstermiştir¹¹⁷. Bu rejimleri uygulamakta inat eden kişilere bunu hatırlatmak yerinde olur, çünkü bunların reklamını yapanlar sorumsuzca davranmaktadırlar.

Halkın, tam olarak kaç kişi olduğu belirlenemeyecek bir kısmı kalori cetvelleri edinerek her gün tüketilmesi gereken kalori miktarını belirlemeye ve bunun toplamını kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu miktar erkekler için günde ortalama 2,500, kadınlar içinse 2,000 olarak hesaplanmaktadır, ancak fiziksel çabalar ve kadınlarda gebelik gibi özel durumlar bunu değiştirmektedir. Fakat bu aritmetik her zaman için yalnızca kuramsal düzeydedir, çünkü bütün kaloriler birbirine eşit değildir ve hepsi metabolizmada aynı

116 Bakınız sf. 355.

117 “Cerveau, les dangers du manque de sucre”, *Le Figaro*, 25 Nisan 2012.

tepkileri tetiklemez. Lipitler ve protidlerin tetiklediği insülin tepkisi rafine şekerlerinkinden farklıdır.

Kimileri gündelik kalori miktarını azaltarak kilo vermeye çalışmaktadır. Ancak böyle bir yetersiz beslenmenin genel sağlık durumunu riske atmadan sürdürülemeyeceği apaçıktır. Hem zaten bu yöntemin etkinliği de sınırlıdır. Örneğin her gün bin kalori daha az tüketecek olursak kendimizi bu kadar sıkı ve uzun vadede zayıf düşürücü bir rejimle sınırlandırmış olmamıza karşın haftada ancak bir kilo verebiliriz.

Kimileriye kendilerini fiziksel egzersizlere zorlayarak fazla kilolarından kurtulmaya çalışırlar. Böyle egzersizler elbette ki organik denge ve kalp sağlığı için bütün tıp kurumları tarafından tavsiye edilirler ama kilo kaybı için değil ve örneğin ABD’de hükümet kampanyaları bu işi ele almıştır. Haftada üç gün yarımşar saatlik kalp-damar egzersizleri yaklaşık 500 kalori yakmaktadır ve bu da uzun vadede ancak çok cüzi bir kilo kaybına yol açabilecektir. Oysa örneğin haftada yarım kilo verebilmek için haftanın yedi gününü 90’ar dakikadan egzersiz yapmak gerekecektir. Tam da kalp-damar koşulları nedeniyle bunu her birey kaldıramaz ve ayrıca böyle bir rejimin etkilerine karşı da direnmek gerekecektir. Fiziksel egzersiz aslında iştahı artırmaktadır ve böyle bir fiziksel çaba harcadıktan sonra aç kalmanın bedeli ağır olacaktır.

Geriyeysel çeşitli formüllere sahip (çoğu amfetamin içeren) “iştah kesici” haplar gibi ilaçlara dayalı yöntemler kalıyor. 2011 ve 2012 yıllarında bu türden kimi ilaçların zararlı etkileri Fransa’da gündeme oturmuştur. Bu yöntemler tamamen ve kesinlikle zehirlidir.

Kulaktan kulağa yayılan, günde birkaç fincan yeşil çay içilmesi gerekliliği gibi rastgele reçeteler de vardır. Oysa yeşil çayın “yağlar” karşısındaki etkisi hem tehlikeli olan LDL kolesterolü de, zararsız olan HDL’i de içerebileceği için muğlaktır, hem de henüz hiç kanıtlanamamıştır. En fazla, içerdiği kafein ve tein, dört fincandan fazla tüketildiği takdirde üreye karşı etkili olabilir ki bu kadar çok tüketimi de kontrendikasyon konusu olabilmektedir¹¹⁸.

118 “Le thé vert a-t-il de réelles vertus médicinales?”, *Science et Avenir*, Mayıs 2012. Ayrıca bakınız sf. 194.

Yağ emdirilmesi gibi cerrahi müdahalelerden ve “detoks” kürleri¹¹⁹ gibi geride kalmış rejim biçimlerinden adlarını anmaktan öte söz etmeye bile gerek yok.

Yirminci yüzyılın sonundan itibaren kimi tıp yetkilileri “muz-cize rejim”lerin yanıltıcı niteliğini vurgulamaktadırlar. Bu kuramlara az ya da çok karşı çıkılmıştır¹²⁰ ve bunlar aldatmacanın sınırında dolaşmakta kimi zamanda içine düşmektedirler. Kimi zamansa bu yöntemler karşısında gülmek ya da çileden çıkmamak elde değildir. Örneğin *forking* yani “çatallama” denen yöntem bunlardandır. Ayda bir buçuk kilo kaybettirecek olan yöntemin sırrı basittir: yalnızca *çatal*la yenebilecek yiyecekleri yemek. Bıçak doğal olarak besinin daha büyük bir parçasını kesmeyi sağlayacağı için bıçak yerine yalnızca çatal kullanılırsa daha az yenmiş olunacaktır. Örneğin bu durum bir yerine iki parça börek yenmesine izin verecektir.

*

Beslenme rejimlerinin obeziteye karşı etkili olmayışının yukarıda sıralanmış olan rejim çeşitlerine göre çok daha az çekici olan bir açıklaması vardır: Bu bir hormonal bozukluktur. Yağ doku hareketsiz bir tabaka değildir ve adiposit denen etkin yağ hücrelerinden oluşur. Bu hücreler bugün hâlâ hepsini tanıyamadığımız bir yığın hormon ve enzim salgılayan endokrin yeterliliklerine sahiptirler. Yağ doku da iç salgı bezleri gibi çalışmaktadır. Bu anlamda obez bir kişi bir dengesizlik sonucunda organizmanın bütününe gereksinimleri yerine kendi gereksinimleri doğrultusunda gelişebilen, hacmi çok büyük bir organa sahipmiş gibi düşünülebilir. 1994 yılında yağ hücrelerinin adına leptin denen ve “tokluk hormonu” olarak da bilinen bir hormon salgıladığı keşfedilmiştir. Bu hormon YY peptitiyle birlikte iştahı bastırırken, ghrelin hormonu ve GLP 1 peptiti

119 Bakınız sf. 195.

120 Yirmi birinci yüzyılda bu rejimlerin kınanması giderek artmaktadır. Yale Üniversitesi tıp fakültesinden Profesör Steven Novella’nunki en yakın tarihli olanlardan biridir: *Medical Myths Lies and Half-Turths*, bakınız kaynakça sf. 383.

iştadı artırmaktadır. Oysa bu hormonlar sindirim sisteminde de bulunmaktadır.

Bu nedenle bu hormonlar üzerinde oynanmadan obezitenin tedavisi imkânsızdır ve 2012 itibarıyla bu henüz mümkün olmamıştır¹²¹.

121 Midenin cerrahi olarak küçültülmesinin bu hormonlar üzerinde oynayarak iştadı belirgin biçimde azalttığı saptanmıştır (“The Subtle Knife”, *New Scientist*, 10 Mayıs 2012). Buna karşılık bu işlem besinlerin tadında köklü değişikliklere sebep olmaktadır. Sorun oldukça karmaşıktır, çünkü bu müdahale aynı zamanda cinsel hormonları, genetik yatkınlıkları ve endokrin bozucuları da harekete geçirmektedir. Bu son konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlar, yazarın Dr. Pierre Duterte ile birlikte kaleme aldığı *Le Krach de sperme* adlı kitaba danışabilirler, bakınız kaynakça sf. 383.

“Mutluluk haplarından öldü.”

(İngiliz tabloid basınından manşet, Ocak 1981)

“Mutluluk hapi” deyişinin ilk ne zaman ve hangi dilde doğmuş olduğunu tam olarak kestirmek kolay değil. 1960’lı yılların başlarında antidepresan ilaçların, önce psikiyatrinin daha sonraysa genel tıbbın günlük kullanımına girdiği dönemde olabiliymiş gibi görünüyor. İfade ediliş biçimi hiç de küçük olmayan bir inanışı yansıtıyor: Tıpkı fiziksel ağrıların ilaçla tedavi edildiği gibi bundan böyle “ruh halleri” de ecza molekülleriyle tedavi edilebilecek ve bundan sonra herkes sonsuza dek mutlu ve iyimser yaşayabilecekti.

Böylelikle halkın zihninde zamanla yozlaşarak aldatmacaya dönüşecek bir efsane doğmuş oluyordu. Gerçi psikiyatrlar bu türden iddialarda hiçbir zaman bulunmamışlardı ama halkın yanılgısını düzeltmekte de çok fazla acele etmediler. Mizacı düzenleyen nöroleptikler, anksiyolitikler, antidepresanlar ve diğer yeni moleküller, doktorların uygulamalarını kolaylaştırıyordu. Ecza laboratuvarlarının da onları bu aldatmacayı gidermeleri için sıkıştırmadıklarına kuşku yoktur. Özellikle Fransa’da bu ilaçlar ecza sanayi için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Yaşama sanatının ülkesi olarak bilinen Fransa bütün dünyanın en büyük sakinleştirici ve hipnotik yatıştırıcı ilaç tüketicisi haline gelmiştir. 1992 tarihli bir CREDES (Sağlık Ekonomisi Araştırma İnceleme ve Belgeleme Merkezi) araştırması sakinleştirici kullanımının Almanya’dakinin altı, Birleşik Krallık’takinin on katı, hipnotiklerinkininse Almanya’nın üç, Birleşik Krallık’ın yaklaşık iki katı olduğunu göstermiştir (ancak ertesi yıl İtalya sakinleştirici tüketiminde Fransa’yı az farkla geçmiştir).

Her şey 1950 yılında cerrah Henri Laborit’nin hastalarının anestesisini kendi reçetesine göre ürettiği kokteyller kullanarak geliştirmek istemesiyle başlamıştı. Klorpromazin adı verilen bir maddenin

hastada, müdahaleyi belirgin biçimde kolaylaştıran bir rahatlama haline yol açtığını saptamıştı. Sonra da bunun uygulama alanını psikiyatriye doğru genişletmeyi düşündü. 1952’de bu molekül Sainte-Anne ruh hastalıkları hastanesinde taşkın ve sayıklayan hastaları sakinleştirerek kendini kanıtladı. Bunun ilaç formundaki ilk örneği “geniş eylem” anlamında Largactil adı verilen ilk nöroleptik oldu. Bunuyrsa ruhsallık ya da psikotropalar üzerinde etkili olan koca bir dizi yeni ürün izledi.

*

Bu ürünlerin halk arasında yarattığı coşku hali de ruh hali üzerinde yarattığından farklı olmadı, çünkü bu “ruh ilaçları” gerçek bir gelişmenin göstergesiydi. Örneğin kaygının yarattığı nevroz ilk defa gerçekten giderilebiliyordu. O zamana dek kullanılan kloral ya da barbitürat gibi ürünler daha çok uyuşukluğa sebep oluyordu ve ayrıca yüksek dozda alındıklarında ölüme yol açtıkları ve bağımlılığa da sebep oldukları için tehlikeliydiler. Ancak, İsviçreli Leo Sternbach’ın Librium’u bulması her şeyi değiştirdi. Bu ilk “sakinleştirici” toplamda yedi olan anksiyete kategorilerinden en az ikisi üzerinde etkili oluyordu: kronik endişe ve panik. Başka bir anksiyolitik çeşidi olan benzodiyazepinler de benzer bir etkiye sahiptiler. Pratisyen hekimler de bunların reçetelerini yazabiliyorlardı. İnsanın her zaman adının çıkmasına sebep olan psikiyatra gitme zorunluluğu artık ortadan kalkıyordu.

Mutluluk hapları gerçekten de adlarını hak ediyorlardı! Neredeyse ruhun antibiyotikleriydiler.

Ancak gökyüzü bulutlanmaya başladı. Benzodiyazepinlerin de belli tehlikeler içerdiği anlaşıldı. Kimi zaman etkileri beklenenin tam tersi olabiliyordu. Örneğin 1980 ve 1989 arasında İngiltere’de aşırı doz ya da intihar nedeniyle 1,576 ölüm vakası görülmüştü. 1981’in ocak ayında İngiliz tabloid basınında giderek daha da olağan hale gelmekte olan manşetlerden biri “Mutluluk haplarından öldü” diyordu. Bu başlık o zamana kadar hiç kuşkuylanılmamış olan yan etkileri acımasızca özetliyordu.

Ayrıca kısa süreli belleğin zayıflaması durumuna da rastlanabiliyordu ki bu da kişinin yarım saat önce Valium almış olduğunu unutmasına yol açabildiği için can sıkıcıydı. Birkaç vakada depersonalizasyon bozukluğu görülmüştür. Örneğin bir kadın kendini süpermarkette oraya neden geldiğini ya da orada ne yapmakta olduğunu bilmez halde bulmuştur.

Gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinde çoğunlukla gösteri dünyasından insanların mesleki gerginlikler sonucu anksiyolitiklere başvurmalarıyla ortaya çıkan iç burkucu vakalar giderek çoğalırken, kimi zaman da yas, hastalık ya da mesleki kaygılar nedeniyle uykusuzluğa ya da bunalıma kapılan “madde kullanma geçmişi olmayan” kişiler de görülebilmekteydi.

Mutluluk haplarının yaldızı dökülmeye başlıyordu. Ancak bu ad artık kullanılmıyor olsa bile kullanımları alışkanlık haline gelmişti ve bu durumda da bir doktorun bunalımdan çıkmış, uykusuz, gözyaşları içindeki hastasından biraz huzur ve hatta belki yaşama sevinci bulabilmesini sağlayacak ilacı esirgemesi acımasızlık gerektirir olmuştu. Hem zaten başka bir şifa da yoktu.

*

1970’li yıllarda, eskiden vereme karşı kullanılmış olan bir molekülün yeniden keşfedilmesi umutları yeniden filizlendirdi. Veremden başka depresyona karşı da etkili olduğu anlaşılmış olan ipronyaziddi bu. Daha sonraysa benzer etkilere sahip olan imipramin keşfedildi. Bunun ardından aralarında en ünlüsü Prozac olan ve artık bilimsel terminolojiden günlük dile de geçmiş bulunan adıyla antidepresan olarak bilinen yeni bir ürün ailesi ortaya çıktı.

Bu sefer coşkuya bir de genel bir iyimser kafa karışıklığı eşlik ediyordu. Bunun kaynağıysa ruhsal bozuklukları tedavi edebilecek yeni ilaçların da var olduğu ve bunlar arka arkaya keşfedilmekte olduğuna göre yakında hiç kimsenin üzgün ya da deli olmayacağı fikriydi. Piromani hastalarında antidepresanların iyileştirebildiği bir nörokimyasal anormallik belirlenmiş olduğu gibi,¹²² kimi doktorlar

122 Burada söz konusu olan serotonin metabolizmasının özü olan 5HIAA’nın yetersiz düzeyde oluşudur.

da kendilerini bu iyimserliğe kaptırmaktaydı. Yakın bir gelecekte, arkadaşlarını durup dururken karabina atışlarıyla ıslatan okul öğrencilerinden birdenbire evlerini yakmaya ya da rehine almaya karar veren gözü dönmüşlere kadar davranışları bir çeşit patlama gösteren her türlü kimsenin tedavi edilebileceğine inanmaktaydılar. Böylece hiç tecavüz, çocuk kaçırma hatta belli terörizm bile kalmayacaktı... Aşırılığı nedeniyle tehlikeli ve hatta aldatıcı bir görüş bu. Her ne kadar antidepressanların etkili olduğu doğrulanmışsa da anti sosyal edimleri tamamen ortadan kaldıracabilmek için bütün bir nüfusa gözü kapalı olarak bunlardan verilmesi gerekecektir. Bu da başlı başına bir tehlikedir.

O sırada moda Prozac'tı. 1980'li ve 90'lı yılların (hatta daha sonrasının da) kültürel ortamında hayattaki en önemli şey üretkenliği dizginleyen, etkinliklerin yavaşlaması durumu ve melankoliyi giderebilmek olmuştur. "Pozitifleşmek", asalak ruh hallerinden "arınmak" gereklidir ve bunu da bir Prozac hapından daha kolay ne sağlayabilir¹²³? Oysa uzmanlara göre bütün bunalımlı kişiler birbirinin aynı değildir. Yalnızca kronik depresifler için uzun vadeli bir tedavi gerçekten gerekli görülmektedir. Yalnızca "performansta artış gerektiren bir toplumsal ya da mesleki baskı" ile karşılaşmış olan diğer kişiler bu türden ilaçları kullanırlarsa bir çeşit bağımlılık geliştirme tehlikesi altına girerler.¹²⁴ Uzun vadede bu kokain kullanmaları gibi bir şey olur.

*

Bu başarısızlıkların açıklaması fazla ayrıntılı değildir. Beynin ya da depresyondan şizofreniye kadar anormal sayılan durumları belirleyen dengesizliklerin nörokimyasal mekanizmaları hâlâ tam olarak bilinmemektedir. Kimyasal moleküllerin beyin işleyişi üzerindeki etkilerinin tamamını bilemediğimiz gibi beyin de genler tarafın-

123 Amerikalı psikiyatr Peter Kramer'in *Prozac: Le bonheur sur ordonnance* adlı kitabı antidepressanların gündelik alışkanlıklar arasına girişini çok iyi anlatmaktadır (bakınız kaynakça sf. 383).

124 Paris'teki Pitié-Salpêtrière'den psikiyatr Salomon Ammar ve Paris VII Üniversitesi psikobioloji ve psikopatoloji profesörü, CNRS araştırma müdürü Roland Jouvent ("Succès et paradoxes des antidépresseurs", *La Recherche*, Ekim 1995).

dan koşullandırılıp koşullandırılmadığını bilemiyoruz. Bu yüzden de kendiliğinden gelişmiş olan “mutluluk hapları” efsanesi safça, tehlikeli ve tüm efsaneler gibi de yalancıydı. Kimilerinin bedelini canlarıyla ödemiş oldukları aşırılıklarını önlemek için çok geniş bir pedagoji kampanyası gerekirdi. Böyle bir şey ya hiç olmadı ya da olduysa bile çok cılız kaldı.

Nöropsikiyatri geliştikçe beraberinde nörokimya da geliyor. Efsanelerin yol açmakta olduğu aldatmacalarsa yalnızca bunların ilerleyişini geciktirmeye yarıyor.

“Yale tıp fakültesinin saygıdeğer intihalcileri...”

(1981 Kasım ayında, Felig-Soman skandalının ardından
Amerikan basınından manşet)

1981 sonbaharında Amerika Birleşik devletlerinin bilim, akademi ve tıp dünyası özellikle nahoş bir skandalla sarsıldı: Cemaatinin en saygın üyelerinden biri, bir araştırmacıyla ilgili olarak intihal, sahtecilik, hile ve dürüstlük dışı hareketlerden hüküm giymişti. Yale tıp fakültesinde endokrinoloji araştırma şefi ve iki yüz civarında referans makalesi yazarı, bir düzine akademik ödül sahibi, National Institutes of Health, American Diabetes Association ve Foundation March of Dimes kuruluşlarından önemli araştırma fonları almış olan kırk üç yaşındaki Dr. Philip Felig'di bu.

Bu yüksek düzeyli bilim adamı ne yapmıştı peki? Çalışma arkadaşı Dr. Vijay R. Soman ile birlikte Dr. Helena Wachslicht-Robard adında tanınmamış bir araştırmacının bir çalışmasını intihal etmişti ve daha kötüsü de çalışmanın içine çarpıtılmış veriler koydukları gibi Felig, Wachslicht-Robard'ın çalışmasının saygın bir yayın kuruluşu olan *New England Journal of Medicine* tarafından da reddedilmesini sağlamıştı.

Olayın gelişimi üç yıl sürmüştü, sonunda patlak verdiğinde de işler sarpa sarmıştı. Amerika'nın birden fazla saygın araştırma yetkilisinin adları kirlenmiş, kariyerler tehlikeye girmiş ve kamuoyunun gözünde genel olarak bilimsel dürüstlüğe şüphe düşmüştü. *New York Times*, bu konuda uzun bir araştırma yayımladı¹²⁵ ve başlıca suçluların kocaman fotoğraflarını bastı. Bu şekilde tehlikeye girmiş

125 “A Fraud that Shook the World of Science”, *New York Times*'in resimli eki, 1 Kasım 1981.

olan bilim kodamanları için böyle bir reklam Patagonya'ya sürgün nedeni olabilirdi.

Araştırma şunu ortaya koyuyordu: Felig'e ödenek de vermekte olan National Institutes of Health kurumunda çalışan genç araştırmacı Wachslight-Robard, benzersiz bir olay konusundaki araştırmalarının sonuçlarının yayımlanması için *New England Journal of Medicine*'e göndermişti. Buna göre anoreksi hastalarında kan yuvarları normalden çok daha fazla sayıda insülin molekülüne bağlanma eğilimi gösteriyordu ve bu da onların metabolizmalarının şekeri normal insanlardan çok daha etkin biçimde özümledikleri anlamına geliyordu. Hastalar, davranış terapisiyle tedavi edildiklerindeyse yeniden iştahlarını buluyorlar ve bu durum sona eriyordu. Bu da şekerlerin metabolizması üzerinde psikiyatrinin rol oynadığını gösteriyordu. Rapor geri çevrildi. Araştırmanın ortaya çıkardığına göre bu kararı veren Felig olmuştu. Bundan kısa bir süre sonraysa Felig ve arkadaşı Soman benzer bir rapor yayımlamışlardı ve gazetenin araştırması bu raporda yaptıklarını anlattıkları incelemelerin tamamen uydurulmuş olduğunu ortaya çıkarıyordu. Bu durumda Felig otoritesinden yararlanarak kimseye belli etmeden Wachslight-Robard'ın çalışmasını çalmış ve onu üstlenebilmek için de araştırmacıyı yaptığı çalışmadan yararlanmaktan yoksun bırakmıştı. Düpedüz hırsızlıktı bu.

Bundan daha da ciddi olarak, National Institutes of Health'ten Dr. Jesse Roth bir kurnazlıkla skandalı önlemeye çalışmıştı. Çocukluk arkadaşı olan Felig'e çalışmasında Wachslight-Robard'dan söz ederek onun çalışmasının kendisininkinden önce olduğunu vurgulamasını önermişti. Böylece gururu okşanmış olacağından şikâyetçi olmaktan vazgeçebilirdi. Bu da Felig ve Soman'ın hırsızlığının üzerini örtmek anlamına geliyordu ve Roth da bunun bedelini ödedi. Onun saygınlığı da böylece lekelenmiş oluyordu.

Hiç kuşkusuz bu türden dalavereler yalnızca Amerikan kurumlarına özgü değildir. 2011 yılında Fransa da Mediator adlı ilaç ve hatalı meme protezleri davalarıyla benzer deneyimi iki kere yaşamıştır. Eğer kimi uzmanlar tıp etiği konusunda bu kadar rahat davranmasalardı bunlardan hiçbiri yaşanmazdı.

“Deli yerine konmak beni gerçekten şaşırttı!”

*(“Sıçrayan genler” buluşu için 1983 Nobel Tıp Ödülü’nü
kazanan Barbara McClintock)*

1951 yılında New York yakınlarındaki Long Island’da yapılan yıllık Cold Spring Harbor Sempozyumu, niceliksel genetik toplantısında elli yaşlarında, ufak tefek bir kadın söz aldı. Genetik daha o zamanlardan çok etkin bir alan haline geldiğinden gözlemlenen olayların sayısal incelenmesi için de ayrı bir sektör açılmıştı. Söz konusu elli yaşlarındaki kadın on yıldır Cold Spring Harbor laboratuvarına bağlı olarak çalışan, son derecede saygın bir genetikçi olan Barbara McClintock’tu. Mısırın genetik çeşitlenmelerini inceliyordu ve devrimci nitelikte olduğunun farkına vardığı bir keşifte bulunmuştu.

Çalışmasını okuduktan sonra çöken şaşkın sessizlikten ne olduğunu çıkardı. Kimse bir şey anlamamıştı. Sağdan soldan kimi ünlemler yükselmişti: “Ne anlatıyor bu kadın?”, “Nereye varmak istiyor böyle?” Hatta kimileri onun sayıkladığını bile düşünmüşlerdi. “Deli yerine konmak beni gerçekten şaşırttı!” diye anlatacaktı daha sonra.

Keşfinin ciddiye alınması yirmi yıl, adaletin yerine getirilmesiye otuz yıl sürdü. Bu vaka bilim tarihindeki en açık bilişsel uyumsuzluk örneklerinden biri olmuştur. Bu kadının anlattıkları genetikçilerin bildiklerine hiç uymuyordu, o halde yanlış olmalıydı. Bu yüzden de kimse bu konuyu konuşmaya yanaşmadı, oysa bu buluş genetiğin ilerleyişini hızlandırabilecekti. Şema okura tanıdık gelecektir: sansür yoluyla aldatmaca.

*

Bezelyeleri inceleyerek kalıtımın yasalarını keşfetmiş olan keşiş Gregor Mendel'in kuşaklar sonraki bir takipçisi olan Barbara McClintock mısır tanelerinin renklerine hükmeden yasalara ilgi duymuştur. Normalde bu renk sarıdır, renk pigmentlerinin sentezinin genetik bir mutasyonla askıya alınmış olduğu tanelerdeyse beyaz olmaktadır. Tanelerin üzerinde yer yer turuncu ve kırmızı renklerin de görülebildiği mısır çeşitleri de bulunmaktadır. O zamana kadar bunun nedeninin "dengesiz mutasyon" olduğu düşünülüyordu. Ama nasıl? Bilim adamları arasında bile kimileri için sözcükler kimi zaman gerçeklerin yerini tutabilir.

McClintock ilk başta mısır kromozomlarındaki genlerin yerleşimlerini inceledi. Geleneksel eğitim, genlerin her zaman aynı yerde kaldığını savunuyordu. Ancak o, durumun böyle olmadığını saptadı: Kimi genler yer değiştiriyor, bu da başaklarının renklenmesinde değişmelere sebep oluyordu. Bunu ilk duyurduğunda yıl 1951'di. Sanki söylediği şey insanda burnun oluşumunu sağlayan genin yer değiştirerek kulak geninin bulunduğu yere geçebileceği olmuştu. Ancak o zaman böyle bir dışlanmayla karşılaşabilirdi. "Sıçrayan genler" çoğu meslektaş için bir alay konusu haline gelmişti.

Ancak o inat etti. Sonra da şu mekanizmayı keşfetti: Kimi zaman kromozom çatlıyor ve bir gen ortadan yok oluyordu. Ancak sonraki kuşaklarda başka bir yerde yeniden ortaya çıkıyordu. Daha önce tanımlanmış olduğu durumun açıklaması da buydu işte. Bu süre içinde birkaç araştırmacı onun izinden gitmişlerdi. Hayır, McClintock deli değildi. 1983 yılında Baltimore'daki Carnegie Institution'dan başka bir kadın araştırmacı Nina V. Fedoroff mısırdaki renk değişimine sebep olan unsurlardan birini ayırt etti.

O yıl Barbara McClintock Nobel Ödülü'ne lâyık görüldü. Otuz yıllık dışlanmaya değmişti.

Yalnızca mısır tanelerinin renk çeşitliliği için Nobel Ödülü mü almıştı? Hayır, ödül "transpozon" olarak da bilinen "sıçrayan genler" in keşfi için verilmişti. Bu keşif Darwincilerin genetik sermayenin değişmez nitelikte olduğu ve her türlü çevresel değişikliklere karşı direnç göstereceği yönündeki dogmasını da çürütmüş oluyordu. Çünkü daha sonradan transpozonların yalnızca mısırdaki değil daha pek çok bitki ve hayvan türünde bulunduğu anlaşıldı. Herkesin alay

ettiği, ufak tefek, sessiz sakın kadın genetik alanında bir devrim gerçekleştirmişti ve bu da epigenetiğin doğumuyla sonuçlanacak olan daha geniş kapsamlı devrim hareketinin bir parçasını oluřturuyordu¹²⁶. Canlı türleri genetik olarak değişmez nitelikte değildirler: Genetik sermayeleri içinde dengesiz alanlar bulunur ve edinilmiş karakterleri aktarabilirler. Evrim de bu yolla mümkün olmaktadır.

126 Bakınız sf. 333.

“Fransız toprakları, uzaklığı nedeniyle Çernobil Santrali’ndeki kazanın radyonüklid atıklarından tamamen korunmuştur. ”

(Tarım Bakanı François Guillaume, 1986)

25 Nisan 1986 günü Greenwich ortalama zamanıyla saat 21.23’te, Ukrayna’da Kiev’e 120, Çernobil’e 22 kilometre mesafede bulunan Lenin Santrali’ndeki bir deney girişimi kötü sonuçlandı. Askeri plütonyum üreten 4 numaralı reaktörde arka arkaya iki patlama oldu. Atmosfere 50 milyon kürilik, beş ton ağırlığında yanıcı madde yayıldı. Sezyum 134 ve 137, iyot 131, molibden 99, lantan 140, rutenyum 103 gibi neredeyse hepsi tehlikeli elementlerle yüklü bir radyonüklid bulut yıkılan santralin üzerinde yükselerek bütün dünyayı dolaştı. Ukrayna ve Belarus üzerinde iyice yoğunlaştı ama sonradan Finlandiya ve İskandinavya üzerinden batıya doğru yöneldi ve Polonya, Almanya, Korsika dâhil Fransa, İtalya vs. üzerinde gezindi.

29 Nisan günü Fransa’da atmosferde bulunan radyoaktivite kabul edilen ortalamanın dört yüz katı kadardı. 2 ve 3 Mayıs’ta yağmurlarla birlikte Alsace, Lorraine, Côte d’Azur, Deniz Alpleri ve Korsika üzerine radyoaktif tozlar yağdı. Diğer bütün ülkeler de alarma geçmişlerdi. İsviçre, Avusturya, İtalya, Federal Almanya, İskandinavya ve Hollanda süt ve taze sebze tüketiminin durdurulmasını tavsiye etmişti. Avrupa Ekonomik Topluluğu, yedi Doğu Avrupa ülkesinden et ithalatını yasaklamıştı. 13 Mayıs’ta Fransa, Alsace bölgesinde ıspanak tüketimini yasakladı. Şaşılacak bir şeydi bu, çünkü Tarım Bakanı François Guillaume şu açıklamayı yapmamış mıydı: “Fransız toprakları, uzaklığı nedeniyle Çernobil Santrali’ndeki kazanın radyonüklid atıklarından tamamen korunmuştur.” Neden ıspanaklar istisna oluyordu? Görünüşe bakılırsa panik yaratmaktan kaçınmak

ve nükleer sanayiye zarar vermemek kaygısıyla kamuoyu yanlış yönlendiriliyordu.

Ne olursa olsun, lavanta ve defne gibi aromatik ve tıbbi bitkiler ile yenilebilir nitelikte olanlar iki yıl süresinde radyoaktif durumda kalmışlardır.

*

Bilgilerin birbirine danışmayan üç farklı kaynaktan geliyor oluşu da işleri daha da zorlaştırıyordu. O zamanlar henüz internet yoktu gerçi ama çeşitli Avrupa ülkeleri ellerindeki verileri birbirleriyle paylaşıyorlardı ve bu verilerin bir bölümü medyaya da sızıyordu.

SCPRI'nin (İyonlaştırıcı Radyasyona Karşı Koruma Merkezi Servisi) açıklamaları tamamen rahatlatıcıydı: Müdürü Pierre Pellerin radyoaktif bulutun Fransa'nın sınırında durmuş olduğunu söylüyordu. Hatta Pellerin insanları, halk arasında yayılmakta olan "gülünç psikoza karşı" mücadeleye çağırıyordu.

IPSN (Nükleer Güvenlik ve Koruma Enstitüsü) tam tersini açıklıyor ve yukarıda sayılmış olan bölgelerin en yoğun etki altında bulunduklarını bildiriyordu.

CRIIARD (Radyoaktivite Bağımsız Bilgi ve Araştırma Komisyonu) ise rakamları daha geç açıkladı: 1997'de, olaydan on bir yıl sonra, en çok etkilenmiş olan bölgelerdeki mantarlar kabul edilen dozların iki ila beş katı kadar sezyum 137 içeriyordu. Kabul edilmiş ortalamaların üzerindeki dozlarda radyonüklid unsur taşıma olasılığı bulunan bütün bitkilerin dökümü burada konudan sapmayı gerektirecektir. Yalnızca bütün yeşil yapraklı bitkilerin yarılanma süresi üç yüz yıl olan sezyum 137'yi hâlâ içeriyor olabileceğini söylemekle yetinelim.

Biz burada halkın duygusunu dile getirmeye çalışmıyoruz. Bu bize yeterince açık görünüyor: Halk "yanlış bilgilendirilmiş"tir. 2005 yılında olaydan tam on dokuz yıl sonra bir uzmanlar komitesi SCPRI'nin verdiği bilgilerin "yeterince değerlendirilmemiş" olduğunu doğrulamıştır. Buradaki arıksayı kınamadan çok belagatin ifadesidir.

Az çok ortaya çıkmış olan üstü örtülü hissiyat, nükleer enerji uzmanlarının özgür olmadıkları ve verilerin kamuoyundan gizlen-

mesi yoluyla aldatmacaya zaman zaman dolaylı yoldan suç ortağı oldukları yönündedir.

Kamu sağılığını ilgilendiren bilgiler konusunda sessiz kalınması bir talimatla dikte mi edilmişti? 17 Ekim 1969'da, Loir-et-Cher'de bulunan Saint-Laurent-des-Eaux'da uluslararası ölçeğe göre 4 düzeyinde ciddi bir kaza meydana gelmişti: 1 numaralı reaktörün içindeki hatalı bir yükleme 50 kiloluk bir uranyum füzyonuna yol açmıştı. Halk, bu olaydan ancak kırk yıl sonra *Le Point* dergisinde çıkan bir haberle haberdar olmuştur. Santralin onarımı yirmi dokuz ay sürmüş, bu arada merkez üç buçuk yıl kapalı kalmıştır. Ancak Profesör Pellerin o zaman da seçilmiş yetkililere "kazanının ciddi olmadığı" bilgisini vermiştir.

27 Aralık 1999'da Gironde'daki, Blayais Santrali'nde fırtına ve büyük bir deniz kabarmasının yol açtığı sel üç reaktörün bozulmasına sebep olmuş ve santralin dışarıyla iletişimini on üç saat süresince kesmiştir. Vali, belediye başkanı Alain Juppé'yi uyandırarak Bordeaux kentini boşaltmayı düşünmeye başlamasını önermiştir. Gerçi bu yalnızca 2 düzeyinde bir kazaydı ama halkın bundan da hiç haberi olmadı.

Belki de nükleer sanayi, işçileri arasında gerçeklik duygusunu ortadan kaldırıyor olabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 28 Mart 1979'daki çok ses getiren Three Mile Island kazasından sonra santrali işleten Metropolitan Edison Company'den bir basın sözcüsü Pennsylvania'daki komşu kasaba Middletown'un belediye başkanı Robert Reid'in içini rahatlatmıştı: "Hiçbir radyoaktif kaçak olmadı, endişelenmenizi gerektirecek bir durum yok." Aynı gün Metropolitan Edison şöyle bir bildiri yayınlıyordu: "Belirgin düzeyde bir radyasyon izine rastlanmıyor ve merkezin dışında da görülebileceğini tahmin etmiyoruz. Reaktör öngörüldüğü şekilde reaktör soğutma sistemi tarafından soğutulmaktadır ve günün sonunda soğumuş olacaktır."

Bunların hiçbirisi doğru değildi: Pennsylvania yönetiminden bir helikopter santralin üzerinde uçarken atmosferde kirlenme fark etmiştir. O akşam Nükleer Düzenlemeler Federal Komisyonu, santrale 25 kilometre mesafede radyoaktivite saptandığını ve santralin içindeki radyoaktivitenin de her zamankinin bin katı kadar yüksek

olduğunu duyurmuştur. Bu vakada da rahatlatıcı açıklamalar aslında suç niteliğindeki aldatmacalardan ibaretti.

2013 yılında Çernobil'den alınan ders çoktan unutulmuştu. 21 Ocak'ı 22'sine bağlayan gece Paris'e mide bulandırıcı bir şehir gazı kokusu yayılmıştır. Bunun Rouen banliyösündeki bir fabrikanın kaçağından geldiği açıklandı. İçişleri Bakanı, "Sağlık açısından bir tehlike yok," açıklamasında bulundu. Oysa söz konusu gaz, yani merkaptan son derecede yanıcı, patlayıcı ve yüksek dozda zararlı olarak sınıflandırılmıştı. Peki ya alçak dozlarda?

“Soğuk füzyon gerçekten geleceğin enerji kaynağıdır.”

(1989’da ilk “soğuk füzyon” deneylerinin duyurulmasından sonra Wall Street ve daha başka borsaların gözlemcileri)

23 Mart 1989 günü hem Wall Street ve diğer borsa merkezlerinde hem de dünyanın fizik çevrelerinde aynı anda büyük bir heyecan yaşandı. Stanley Pons ve Martin Fleischmann adlı iki fizikçi ağır suyun elektrolizi yoluyla, ortam ısısında iki hidrojen atomunun füzyonunu gerçekleştirdiklerini açıklamışlardı. Olağanüstü bir haberdi bu, çünkü o zamana dek gerçekleştirilen bütün füzyon denemeleri yalnızca çok yüksek basınçlar altında ve yüksek sıcaklıklarda yapılmış, sonuç da verememişti.

Füzyon, atom enerjisinin kullanılabilmesi için fizikçiler tarafından fisyonu alternatif olarak görülüyordu. Fisyon, ağır bir çekirdeğin kırılarak daha hafif iki çekirdeğe ayrılmasıydı ve bunu yaparken de ortaya büyük bir enerji çıkarıyordu. Füzyondaysa iki hafif çekirdek birleşerek tek bir ağır çekirdek oluşturuyor ve bu da yine ortaya büyük bir enerjinin çıkmasını sağlıyordu.

Paladyumun fiyatı hızla artmıştı ve kimileri bu madenin gelecekte çok güçlü bir talep göreceğini tahmin ediyordu.

Ancak bilim çevrelerindeki kuşkuculuk her zamanki gibi yerli yerindeydi. Füzyonun normal atmosfer basıncında ve ortam sıcaklığında oluşması mümkün değildi. Bu neredeyse kendiliğinden füzyon gibi bir şey olurdu ki evrende yalnızca yıldızların içinde meydana gelebilen bir şeydi. Paladyumun katalizör olarak erdemleri de bu konuyu aydınlatmak için tek başına yeterli olamıyordu.

Deneyin yinelenmesi girişimleri kuşkucuları doğruladı: Pons ve Fleischmann’ın döşemeleri ve ölçüm aygıtları alelacele tasarlanmıştı

ve sonunda Fleischmann duyurmuş oldukları füzyonun “hatalı yorumlama ve rastlantıların korkunç bir silsilesi” sonucu gerçekleşmiş olabileceğini kabul etmek zorunda kaldı. Yirmi üç yıl sonra bu itiraf saptama yerine geçti: İki fizikçi kendilerini bir spekülasyonlar, ticari kaygılar ve yanlış yorumlanmış sonuçlar girdabına kaptırmışlardı. Sonra bu girdap kolektif bir yanılsamayı doğurmuştu. Masum bir aldatmacaydı bu. Ortaya çıktığındaysa milyonlarca dolar havaya uçtu ve kişisel itibarlar mahvoldu.

*

Ancak kimi aldatmacaların gizli bir bölmesi daha olabiliyor, bu da o durumlardan biriydi işte. 2001 yılında bir Amerikan devlet kuruluşu olan Oakridge National Laboratory'den Rusi Taleyarkhan adında bir araştırmacı yeni bir soğuk füzyon denemesi yaptı ve bu sefer bütün atomları birer nötron eklenmesiyle döteryum atomlarına dönüştürülmüş olan bir damacana aseton kullanmıştı. Sonra da bu sıvının üzerine bir nötron demeti fışkırtmıştı. Nötronlar çıplak gözle görülebilecek büyüklükte kabarcıklar oluşturmuştu, içlerindeki basınçsa döteryum çekirdeklerinin füzyona uğrayabileceği kadar yükselmişti.

Bu deney bir öncekine kıyasla çok daha az ilgi uyandırdı. Ancak on iki yıl sonra hâlâ geçerliliği konusunda sağlam bir fikir oluşturabilmek mümkün değildir. Fazla başarılı olmuş aldatmacaların böyle bir sakıncası vardır: İlgiye değer olduğu zamanlarda bile bir konu üzerindeki ilgiyi soğutmuş olurlar. Atasözünde dendiği gibi süttan ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yiyebilmektedir

Sonuçta geriye kalan can sıkıcı bir sis bulutundan ibarettir

“Suyun belleği, keşke gerçek olsa, çok şiirsel bir şey.”

(François Mitterrand, 1989)

30 Haziran 1988 tarihli sayısında, okurları arasında bilim insanı olmayanların sayısı çok az olan *Nature* dergisi, altında on üç araştırmacının imzası bulunan, anlaşılması zor başlıklı, Fransızca bir makale yayımladı: “İnsan bazofillerinin yoğunluğu çok azaltılmış bir antiserum-anti-IGE yoluyla degranülasyonu”. Bu dergi bilim konusunda otorite kabul edilen dergilerden biridir. Bu yüzden de yıllarca sürecek, hem Fransız hem de yabancı bilim çevrelerini sarsacak ve hiç kimseyi tam olarak tatmin edemeden de sona erecek bir fırtına koptu. Konusuysa “suyun belleği” diye adlandırılan şeydi.

Bu destanın başkahrmanı Hauts-de-Seine bölgesindeki Clamart’daki INSERM’in (Tıbbi Araştırma ve Sağlık Ulusal Enstitüsü) bağışıklık, alerji ve iltihap konularında uzmanlaşmış olan 200 numaralı birimini yöneten Dr. Jacques Benveniste idi. *Nature*’de yayımlanan makaleyi imzalamış olan ekibin de başıydı. Bu makalede bazofil diye adlandırılan kan hücrelerinin Avogadro sayısının üzerinde yani sonsuzca sulandırılmış bir antikor içeren suyla etkin hale getirilebildiklerini öne sürüyordu. Daha açık bir ifadeyle içinde hiçbir şey bulunmayan su, daha önce kendisine batırılmış olan antikoru “belleğinde” koruyarak bazofili harekete geçirebiliyordu. Bu varsayım bilinen her türlü fizik ve kimya kuralına meydan okuyordu: Su artık içinde bulunmayan bir molekülün hatırasını nasıl koruyabilirdi? Bu hatıra ne olabilir, neye dayanabilirdi? Ayrıca su neden yalnızca bu molekülün hatıra-

sını koruyabiliyordu? Daha önce kuşkusuz yüzlerce başka molekülle temasa geçmiş olmalıydı.

Bu makale dergiye, yayımlanmasından iki yıl önce gönderilmiş, yazı işleri müdürü John Maddox yayımlanması için onay vermekte uzun süre duraksamıştı. Ancak Milano, Toronto ve Rehovoth'taki (İsrail) üç laboratuvar bu deneyi yinelemiş ve Benvenist'le aynı sonuçları elde etmiş olduklarını öne sürüyorlardı.

*

Dava kısa süre içinde büyük heyecan uyandırdı ve polemğin alanına doğru kayd. Bilinen hiçbir bilimsel veri suyun seçici bir belleği bulunabileceğini düşündürmediğinden iddia edilen durum hakkında kökten bir tartışma yapabilmek de mümkün olamıyordu. Homeopatik ilaç şirketi Boiron'un Benveniste'ye ödenek sağlıyor olması hem bilimsel çevrelerde hem de medyada, araştırmacı hakkında birbirinden küçük düşürücü iki ayrı varsayımın havada dolaşmasına yol açmıştı. İlkine göre bu Boiron için bir reklam malzemesi olarak tezgâhlanmıştı ve sonuçlar hileliydi, ikinciye göreyse Benveniste dengesizdi.

Bütün olayı tetiklemiş olan dergi hilenin izini bizzat sürmeyi istedi ve Benveniste'in laboratuvarına sahtekârlık uzmanı Walter Stewart ile yine hileli yanlış yönlendirmeleri ortaya çıkarma sanatında usta olan ünlü bir illüzyonistten oluşan bir ekip gönderdi. 1988 yazında kimi zaman gece yarılarna kadar günler boyunca süren yoğun emekler sonucunda ekip sahtekârlığa rastlayamadı, ancak Dr. Elisabeth Davernas tarafından tutulmuş deney notlarını gözden geçirirken sonuçların doğrulanabilmesi için ortada çok fazla değişken olduğunu fark etti. Dr. Davernas deney defterlerinde "rakamları biraz yuvarlamak"la kınandı ve ayrıca deneyleri bizzat o gerçekleştirdiğinde sonuçların daha iyi çıkmış olması şaşkınlıkla karşılandı. Gerçi onu sonuçları uydurmuş olmakla suçlayamadılar ama ramak kalmıştı.

Zihinler hâlâ bulanıktı. Collège de France'tan Pierre Joliot, Benveniste'i araştırmamanın onurunu çiğnemekle suçladı. INSERM, Benveniste'in çalışmalarının "Enstitü'ye ve genel olarak Fransız bilim camiasına zarar verdiği" sonucuna vardı, ancak araştırmacı 1992'nin temmuz ayında sözleşmesi sona erene dek görevinde kaldı. Bu arada Boiron laboratuvarlarıysa ona verdikleri araştırma kredilerini durdurdu. Şirketin bilim sorumlusu bizzat Benveniste'in metodolojisini eleştirdi: "Başarılı olmuş tek bir deneye dayanmıştır. Eğer aynı şeyi bin kere tekrarlasaydı sorun olmazdı. Ancak *Nature*'da yayımladıklarını kendi laboratuvarında bile yineleyemiyordu." Başka araştırmacılar da belli bir ciddiyet eksikliğinden söz etmişlerse de kimse sahtecilik kuşkusuna rastlayamamıştı.

*

Polemik ve "suyun belleği"ni savunanlarla karşıtlarının gitgide daha da keskin hale gelen taraf tutuşları nedeniyle iyice dumanlanmış olan dava Benveniste başka deneyler yapmaya geçince soğudu. Bu seferki deneyleri daha da şaşırtıcıydı: İyonlarından arındırılmış bir deneykabi dolusu su (ki buna "saf" su diyordu) üzerine ovalbümin, asetilkolin, Valium gibi çeşitli moleküllerin önceden bir hard diske kaydedilmiş elektromanyetik dalgalarının "bastırılması" şeklinde bir deneydi bu. Benveniste moleküllerin elektromanyetik sinyallerle kilohertzler tonunda kendi aralarında iletişim kurduklarını öne sürüyordu. Bu yolla üzerine "baskı" yapılmış olan "saf" su birkaç dakika sonra bir kobayın yalıtılmış kalbine enjekte ediliyordu. Bunun sonucunda kalp damarındaki akış ortalama yüzde 25 ve kimi zaman da yüzde 100 artıyordu. Bu ilk deneyler dizisinin resmî bir doğrulanışı oluyordu. Su, temas kurmuş olduğu ve kendisi artık içinde olmadığı zaman da elektromanyetik dalgalar biçiminde orada kalmaya devam eden molekülleri "belleği"nde tutabiliyordu. "Saf" suyun yalnızca hiç temas kurmamış olduğu bir molekülden yayılan elektromanyetik dalgaların baskısına uğramış olması bunun kanıtıydı.

Nobel Fizik Ödülü sahibi Profesör Georges Charpak bu deneylerden haberdar edildi. Kendi de tanıklık ettiğinde hayrete düştü¹²⁷. Açık zihinle, meraklı ve dengeli olan şu açıklamayı yaptı: “Eğer bütün bunlar gerçekse, bu Newton’dan bu yana en büyük keşiftir.” Ancak açıkça taraf tutmayı reddetti ve çalışma arkadaşlarından fizikçi Claude Hennion’u ikinci bir deney dizisini izlemeye gönderdi. Hennion yorumlama hatalarına ve hatta belki de belirgin sahtekârlıklara kapı açabilecek bir metodoloji yetersizliğinden söz etti.

Bunun üzerine Charpak ve Hennion, Benveniste’e deneylerini Paris’teki Vauquelin Caddesi’nde bulunan fizik ve kimya okulunda kendilerine transfer etmesini ve tüplerini kodlamasını önerdiler. Benveniste bunu kabul etti ve Clamart’daki kendi laboratuvarından kodları gönderdi. 7 Mart ve 22 Temmuz 1994 arasında tam on sekiz dizi deney yapıldı. Üç tanesi başarılı oldu ancak on sekizde üç istatistiksel olarak olumsuzdu. Bu arada Benveniste’in Charpak ve Hennion’la arası bozuldu. Sabote edildiğinden kuşkulananarak taşıma sırasında bir tüpten diğerine “vahşi aktarmalar” yapılmış olabileceğini iddia etti ki böyle bir varsayım en hafif deyişle çılgıncaydı. Saygın fizikçi Charpak’ı “sınırsızca sayıklamak”la suçlayarak taciz etti, hakaretler havada uçuştı...

Benveniste’in göstermiş olduğu uzlaşmazlık ve hiddet elbette ki umulan bilimsel tartışmanın olağan ölçütlerine uymuyordu ve ayrıca konunun aydınlatılmasına da katkı sağlamıyordu. Araştırmacı, kendi varsayımlarını benimsemeyen herkesi azarlıyor hatta aşağılıyordu. Bize yazdığı mektupları sakladık:

“Şimdiye kadar sizi en ilkel mantığın çılgıncasına gerici bir dogmatik savunucusu olan, zekâ özürsüz, sonsuz bir vasatlık ve bayağılıktaki yazıları (Léman gölüne kaka yapan ördekler) ortaya çıkaran ya da buna izin veren, en aşağılık düzeyde bir ahmaklığın arketipi olarak görüyordum...”

127 “La mémoire de l’eau. Un roman-feuilleton chez les scientifiques”, *Le Monde*, Eric Fottorino’nun dosyası, 21, 22, 23 Ocak 1997.

Ancak bize “çalışır durumda birçok gri hücremizin de bulunduğu”nun hakkını veriyordu... Bize, “saf su”yu harekete geçiren elektromanyetik sinyallerin telefonla transferinin de olası olabileceğini bildiriyordu ve bu Atlantik’in bir yakasından diğerine olacaktı¹²⁸. Bu olayı Lindbergh’in Atlantik üzerinden ilk uçuşu gerçekleştirmesinden daha da önemliymiş gibi sunarak, Cumhurbaşkanı François Mitterrand’a bile haber vermişti. Suyun belleğini telefonla aktarmak gerçekten de fantastiğin sınırlarını zorluyordu.

Mantığın “ilkel” doğası karşısında hayrete düşmüş olan bu satırların “en aşağılık düzeyde ahmaklığın arketipi” yazarı, hiç kin tutmadan fırtınanın en güçlü estiği günlerde Benveniste’le bir akşam yemeği yemeyi kabul etti. Gerçek bir fırtına esmekteydi çünkü: Çalışmalarını incelemeyi kabul etmiş olan bilginlerden çoğu Benveniste’i bilim alanının dışında ne dediğini bilmeyen bir megaloman olarak görüyordu artık. O da bunlara küçümseyici ve kışkırtıcı sözlerle karşılık veriyordu. Ancak akşam yemeğimiz herhangi bir sonuç vermedi, çünkü Benveniste bize suyun bir “belleği” olsa bile bunda daha önceki maddelerin “hatıra”sını nasıl tutabildiğini açıklayamadı. “Suyun bu işi nasıl yapabildiğini ben de bilmiyorum” diyordu bize.

Aslında o da, daha önce “anormal su” davasında da sözü edildiği gibi, suyun öznelilikleri konusundaki bilgilerin yetersizliğinin kurbanı olmuştu.

Benveniste’in çalışmaları bu noktadan itibaren artık bilim camiasının gözünde bir aldatmacanın niteliklerini taşıyordu. Bu konuda konuşmaya yanaşan bilim insanlarının sayısı giderek azalmaktaydı. “Suyun belleği”, “ciddi” bilimin buzdağına çarpmış bir *Titanik* gibi batmaktaydı. Bu araştırmaların geçerli olduğunu destekleyen çok az sayıdaki tanınmış bilim insanlarının başında “bilim camiası denen kitlenin buz gibi ve düşmanca tavrı karşısında utanç duyduğunu” açıklamış olan biyolog Jacques Testard geliyordu.

128 J. Benveniste, J. Aïssa, P. Jurgens ve W. Hsueh, *Transatlantic Transfer of Digitized Antigen Signal by Telephone Link*, Digital Biology Laboratory, 32 Carnets Caddesi, 92140 Clamart.

İki olay davayı bir süre için canlandırdı. İlki Belçika'daki Louvain Üniversitesinden biyokimyacı ve toksikoloji uzmanı olan ve İtalya, Hollanda, Kuzey İrlanda ve Fransa'daki dört laboratuvarın yüksek düzeyde yoğunluk azaltma konusundaki deneylerini koordine eden Marcel Roberfroid'nun bir buluşuydu. Bazofillerin harekete geçirilmesini ölçmek yerine o bunların bastırılmalarını ölçmüştü ve bu da kendisine Benveniste'in kendi çalışmaları üzerinde herhangi bir manevi hak iddia etmesini reddetmek için gerekçe sağlıyordu. Fottorino'nun yazdığı gibi o, "Benveniste'siz Benveniste"ti. Roberfroid'nun raporu açıklıkla dile getirilmişti:

"Birkaç yıl içinde toplam üç bin altı yüz sonuç biriktirdik. Hiçbir sahtekârlık mümkün değildir. Dünya çapındaki bilimsel çözümlerler yoğunluğu azaltılmış histaminin bir etkisini tartışmasız olarak ortaya koymuştur. Yine de laboratuvarlardan laboratuvara sonuçlarda büyük bir değişkenlik görülebilmektedir. Fizikten farklı olarak bizim deneylerimiz standartlaştırılmış biyolojik malzeme üzerinden yapılmamaktadır."

Bu "suyun belleği"nin doğrulanmasıydı ancak Roberfroid durumu böyle görmüyordu ve konudan kaçınarak, taraf tutmak istemediğini belli ediyordu. Elbette ki Roberfroid ile Benveniste ve onun kullandığı yöntemleri değiştirmiş olan eski çalışma arkadaşı Dr. Sainte-Laudy arasında bir tartışma çıktı.

İkinci olay da aynı derecede can sıkıcıydı: Chicago Medical School'dan gizemli bir profesör, Charpak ve Hennion'un fazla bir başarı elde edemeden yaptıkları deneyleri bizzat Benveniste'le birlikte yeniden yapmış olduklarını bildiriyordu. O internet aracılığıyla Chicago'dan Benveniste'e elektromanyetik dalga kayıtlarını gönderiyor ve bunların kobay kalpleri üzerindeki etkilerini denetliyordu. Benveniste ise ona her seferinde bunun "saf su" mu yoksa "bilgili su" mu olduğunu söylüyordu. Benveniste bir kere bile yanılmamıştı.

Bu profesör kimdi? Adını vermek istemediği için resmî olarak bilemiyoruz. Şöyle açıklıyordu:

“Verileri doğrudur. Ancak ben onları ne yorumlayabilirim ne de önemini değerlendirebilirim. Aslında bu benim yetkinlik alanıma girmediğinden ona yardım etmek için uygun kişi ben değilim. Onun bir su fizikçisiyle karşılaşması gerekiyor.”

Övgüye değer bir alçakgönüllülük... Ancak her ne kadar Benveniste, “Gerçek bir yargı süreci elde edebilmek için nereye başvurmam gerekiyor?” diye sorsa da, “suyun belleği” Roberfroid ile “maskeli profesör”ün çalışmalarına karşın kayıtsızlık ve unutuluşun içine gömülmekteydi. “Suyun belleği, keşke gerçek olsa, çok şiirsel bir şey,” diye açıklıyordu François Mitterrand.

Peki bu bir aldatmaca mıydı? Anladığımız anlamda olmayabilirdi.

*

1990’lı yıllarda suyun doğasıyla ilgili yapılan kimi çalışmalar Benveniste’in belki de bu tuhaf sıvı içinde nasıl yorumlayacağını bilemediği ve karşıtlarının da dikkat etmemiş oldukları bir öznel bulmuş olabileceğini göstermiştir. Polimer su davasının da tanıklık ettiği üzere¹²⁹, su dünya üzerinde hakkında en az bilgiye sahip olunan maddelerden biridir. Fizikçi Philip Ball, 9 Nisan 1999 tarihinde *Le Monde* gazetesinde şunları yazmıştır:

“Su diğer sıvılar için geçerli olan yasaların dışında gibi görünmektedir. Diğerlerinden farklı olarak sıkıştırıldığında daha hareketli hale gelmekte ve donarken yoğunluğunu yitirmektedir. En tuhaf özelliklerinden biriye diğer bütün sıvı maddeler dondukça yoğunluk kazanırlarken onun sıfırın altında 4 derecede en yoğun haline ulaşıyor olmasıdır...”

Arizona Üniversitesi’nden fizikçi Austen Angeli, suyun öznel özelliklerinin anlaşılabilmesi için onu mutlaka iki sıvının karışımı olarak düşünmemiz gerektiğini söylüyor. Kimi koşullar altında musluk suyu iki ayrı unsura ayrılabilir. Son derecede sakın görünen bir bardak su aslında fizikçilerin anlamak için çaba harcadıkları yoğun

129 Bakınız sf. 234.

bir moleküler hareketliliği içinde taşımaktadır¹³⁰. Ayrıca tamamen akışkan görünen su yapılar halinde de örgütlenebilmektedir. Eğer iki molekül birbirine yakınsa birinin hidrojeninin pozitif atomu, diğerinin oksijeninin negatif atomuna bağlanabilmektedir. Üstelik bir kabın çeperine göre de örgütlenebilmektedir.

Benveniste'in ihtiyatsızlıkla bellek atfettiği bu sınırın kendine özgü niteliklerini anlatmaya koca bir kitap ancak yeter. Ancak Kamerrer ile Priore davalarında ve "anormal su" konusunda olduğu gibi burada da aldatmaca, bir aldatmacaya inanmaktan ve başkalarını da inandırmaktan ibarettir. Yani alışlagelmişin dışında ve rahatsız edici bir araştırmacıyı dışlayarak karanlığa gömmenin ve bu yolla kendi cehaletini örtmenin bir yoluydu.

130 Sydney Perkowitz, "The Rarest Element", *The Sciences*, Ocak-Şubat 1999.

“2000 yılında Güneş öfkeden kıpkırmızı olacak...”

(1990’da, dünyanın sonunun yaklaştığını
tahmin eden kıyamet habercisi astronomlar)

İnsanlığın paçasını bu kadar çok defa kurtarmış olması mucizevidir. Havari Yuhanna bunu daha birinci yüzyılda duyurmuştu: Beyaz, kırmızı, yeşil ve siyah (bu renkleri taşıyan bir bayrak aramak yarar getirmez) renkli Dört Atlı dünyanın sonunun geldiğini haber verecekti. Daha sonraysa Bin Yılının büyük korkusu geldi ve iklimin gerçekten bozuluyor olması da bu korkuyu güçlendirmişti: 988’den başlayarak yaz sıcakları sertleşti, ardından şaganak yağışlar ekinleri mahvetti, kış soğuğu Akdeniz’i bile kıyıya yakın yerlerinden dondurdu¹³¹. Ancak bin yılı geldiğinde sükûnet de geri geldi. Bunun üzerine ilk binyılın sonunun İsa’nın doğumundan değil, çarmıha gerilişinden itibaren hesaplanması gerektiği öne sürüldü. Gerçekten de 1033 yılı yine kötü havalara ve ardından da depremlerle korkunç bir yıl oldu. Ancak dünya sona ermedi.

1492’de, daha önce de sözü edilmiş olan¹³² *Pseudodoxia Epidemica*’nın yazarı Sir Thomas Browne dünyanın milattan önce 5509 yılında yaratılmış olduğunu ve yedi bin yıl ayakta kalacağını hesapladı. Buna göre dünya bir yıl önce sona ermiş olmalıydı. Browne tahminlerini geri almak zorunda kaldı. Bu durumda o yanlışlığına göre, dünyanın sonu 1496’ya ertelendi ve o yıl Tibet’te dünya dışı bir hayvanın bulunmuş olması da bunun içkin bir kanıtı olarak görüldü. Başı eşeğe, vücudu bir genç kıza benzeyen, sağ ayağında bir geyik toynağı, sol

131 Bakınız sf. 361.

132 Bakınız sf. 61.

baçağında bir akbaba pençesi bulunan, sağrısının üzerindeyse kırısk bir yüz görünen bir yaratıktı bu.

Aradan otuz yıla yakın zaman geçti ve astrolog Stoffler 1524'ün şubat ayında Satürn, Mars ve Jüpiter'in Balık burcunda toplanacağını ve bunun da dünya çapında bir tufanın kanıtı olduğunu savundu. Ona inananlar bir gemi inşa ettiler ancak bütün deniz ve akarsulardan çok uzaktaki bu gemi hiçbir zaman denize açılmadı.

Şeytan'ın rakamı olan 666 yılı sorunsuzca atlatılmıştı ama 1666 korkuları yeniden canlandırdı. İngilizler için korku haksız da değildi, çünkü o yıl bütün dünya değilse bile Londra yandı.

1833 yılında, nümerolojiyle ilgilenen ve adına millerizm denen –ve milenarizmden farklı olan– bir hareketi yürüten William Miller dünyanın sonunun 1843 yılının 21 Mart günü gece yarısında geleceğini duyurdu. Saat geldiğinde bir şey olmadı. Miller hesaplarında yanlışmış olduğunu itiraf ederek tarihi 22 Ekim 1844'e erteledi. İsa babasının yaratisına son vermek için geri gelecekti. Ancak Mesih bu sefer de gelmedi. Bunun üzerine Yedinci Gün Adventist Kilisesi kuruldu.

1874'te Charles Taze Russell, İsa'nın o yıl geri gelmiş olduğunu ancak kendisinden başka kimsenin bunun farkına varmadığını haber verdi. Sonra da kendi tarikatı olan Yehova Şahitleri'ne katılmayan herkesin mahvolacağı uyarısında bulundu.

*

Bu iddialarda bulunanlardan hiçbiri bilim adamı değildi. Artık olmasının zamanı da gelmiş olacaktı ki, Mısırbilim'in beklenmedik bir türevi olan "piramidoloji" tutkunu, İskoç kraliyet astronomu Charles Piazz Smyth, 1882 yılında İsa Mesih'in 1911'de geri geleceğini duyurdu. Bunu Büyük Piramit olarak bilinen Keops'un büyük galerisinin uzunluğunun "piramit inçleriyle" ölçümünün (İngiliz inçiyile 1,011) şaibeli bazı hesaplamalara göre tercihe bağılı olarak ya 1,882 ya da 1,911'e karşılık geliyor olmasına dayandırılıyordu.

Bunu azımsanmayacak sayıda benzer tahminler izledi. 1914, 1917, 1924, 1925, 1928, 1931 ve 1936 sonun tarihleri olarak işaret edildiler. *Büyük Piramit, Tanrı'nın Varlığının Kanıtı* adlı eserin yazarı

piramidolog Georges Riffert 1936'yı Büyük Piramit'ten çıkarmıştı. Bütün bu yanlışlar tahmincilerin şevkini kırmaya yetmiyordu. 1953, 1969, 1972, 1973, 1991 birbirini izlediler. Daha sonra ise 1898'de astronom Camille Flammarion tarafından öngörülmüş olan 1999 geldi: "11 Ağustos 1999 günü, saat 10.28'de Beauvais, Compiègne, Amiens, Saint-Quentin yolu boyunca tam bir güneş tutulması olacak." Güneş tutulmasının felaket habercisi olduğu zaten biliniyordu. Medyada bu olay ancak birkaç satırla anıldı.

1989 yılının Ocak ayında, Fransız astronomlar bir kilometre çapındaki bir meteorun yörüngesinin 26 Eylül 2000 günü tehlikeli biçimde Dünya'ya yaklaşacağını fark ettiler ve bu cisme Toutatis adını verdiler. Birkaç kıyamet habercisi endişeye kapılmaya hazır halkı ayaklandırdı. Sonraki haftalarda korku buhar olup uçtu. Bugün Toutatis'i anımsayan pek kimse kalmadı.

Elbette ki 2000 yılı da felaket kehanetlerinden payına düşeni almıştır. Sayısal (ama nümerolojik olmayan) nitelikte bir karışıklık sanki inanışın gücünü biraz azaltmıştı. Kimi kıyamet habercileri "yirmi birinci yüzyıla kaderci giriş"i temsil eden ikinci binyılın sonunu 1 Ocak 2000'e yerleştirmişlerdi. Oysa binyıl 31 Aralık 2000 günü sona erecekti. Bu karışıklık kehanetlerin etkisini azaltmıştı.

Son olarak 2011 ve 2012 yıllarında da bir Maya takviminin 21 Aralık 2012'de kaya kristalinden on iki Aztek kafatası bir araya getirilmezse dünyanın sonunun geleceğini ilan etmiş olmasından endişeye kapılan birkaç kişi büyük bir olay yaratmıştır. Aztek kafatasları mı? Oysa Aztekler ile Mayalar arasındaki ilişki son derecede tartışmalıdır. Bu iki uygarlık aynı topraklarda yaşamamış ve aynı kültürü paylaşmamışlardır.

Jean Paul Cl  bert, *Bin yıldan 2000'e Dünyanın Sonunun   yk  s  *¹³³ adlı kitabında yirminci yüzyılın sonu yaklaşırken aynı yılda, 1992'de, çıkan iki kitabın, Jean Baudrillard'ın *Son Yanılsaması* ve Amerikalı Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* ve *Son İnsan* eserlerinin aynı alacakaranlık duygusuna   n  kl  k ettiğini tam zamanında hatırlatıyor.

Kısacası dünyanın sonu daha en başından başlamıştır! Ve hiç bitmeyecektir.

133 Bakınız kaynakça sf. 383.

“Bu arkeoloğun elleri gerçekten ilahidir!”

(1990'lı yıllarda Shinichi Fujimura'nın çalışma arkadaşları)

Başka alanlarda olduğu gibi bilimde de sezginin yeri vardır, arkeolojideki yeriye özellikle değerlidir. Gözlem duygusuna da bağlı olarak başkalarının gözünden kaçan ayrıntıların yakalanmasını sağlar. Profesör Shinichi Fujimura bu bakımdan ender görülür derecede yetenekliydi. Meslektaşlarının kazarak hiçbir sonuç elde edemediği yerlerde kalıntılar bulmayı başarıyordu. Hem de ne kalıntılar! Stratigrafik bulgulara göre bu kalıntılardan bir kısmı *Homo Sapiens*'in Japonya'da o zamana kadar bilinenden 35 bin yıl daha öncesine kadar gitmekte olduğunu göstermekteydi. Arkeolojide, biyolojik olmayan ok başları gibi nesnelerin yaşlarının bulunmuş oldukları toprak tabakasının eskiliğine göre belirlendiğini biliyoruz. Bu buluş elbette Japonların çok eski çağlardan beri şimdiki topraklarında yaşamakta olduklarını gösteriyordu ama insanın kökeniyle ilgili bilinenlere hiç uymuyordu. Deneyimli bir paleontolog olmasa bile Shinichi Fujimura'nın Neandertal insanının 100 bin, Cro-Magnon insanının ise 35 ila 30 bin yıldan daha eskiye dayanmadığını biliyor olması gerekirdi. Bunu herhangi bir ansiklopediden öğrenebilirdi. Dahası bu durum gezegendeki insan yerleşimiyle ilgili bütün kuramlara da ters düşüyordu.

Buna karşın, Profesör Shinichi Fujimura'nın keşiflerinin duyurulmasının taşıdığı önem ona meslektaşları ve yetkililerin gözündeki değerin ötesinde Tohoku'daki Paleolitik Enstitüsü'nde yöneticilik makamını da kazandırdı. Ne var ki sezgi tutarlı bir yetenek değildi ve günlük, ulusal *Mainichi Shimbun* gazetesinden birkaç muhabir bu arkeoloğun sürekli talihinden de buluşlarının çelişkili doğasından da hayrete düşmüşlerdi. Kamitakomori'deki arkeoloji kazılarında çalışmaktayken onun peşine düştüler. 22 Ekim 2000 günü de onu

orada sahtecilik yaparken suçüstü görüntülediler. Kazı yerine kesilmiş taşlar gömmekteydi. Beş gün sonra Shinichi Fujimura bu taşların, çok eski stratigrafik tabakalarda bulunmuş olduğunu açıkladı.

5 Kasım 2000 günüyse sahtekâr suçunu bir basın toplantısı sırasında itiraf etmek zorunda kaldı. Çalışmış olduğu yüz altmış sekiz kazının hepsinde hile yapmıştı. Göz önünden kayboldu ve söylentilere göre hapse atıldı. Bütün sahtekârların ortak gerekçesi olarak o da üstünde bulunan mesleki ve medyatik basılgı göstermişti. Skandalın dolaylı kurbanı olan Tohoku Enstitüsü de 2004 yılında kapılarını kapadı. Shinichi Fujimura cezasını çektikten sonra adını değiştirdi ve arkeolojiyle bir daha ilgilenmedi.

Dava insani açıdan olduğu kadar bilimsel açıdan da acıklıydı, çünkü aynı zamanda gerçek keşiflerde bulunmuş bilinçli araştırmacıların üzerine de bir kuşku gölgesi düşürerek elde edilen verilerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmişti.

Ne yazık ki bu türden sahtecilikler çok yaygındır, hepsinin dökümünü yapmak için koca bir cilt gerekir. 2012’de İspanyol basınının bildirdiği ancak diğer Avrupa ülkelerinde medyanın konu etmeye değer bile bulmadığı bir dava da bunu kanıtlamaktadır: Vahşi hayvan türlerinin incelenmesine kendini adanmış gibi görünen bir açığız var olmayan bilimsel incelemeleriyle övünüyor, bunlara belirgin atıflarda bulunuyordu. Ancak örneğin *Journal of Wildlife and Zoo Medicine* dergisinde belli bir timsah cinsiyle ilgili, sayfasını ve referansını verdiği bir makaleyi aradığınız zaman karşınıza bambaşka bir konuda başka kişilerce imzalanmış bir makale çıkıyordu. Jesus Angel Lemus Loarte 2006 ve 2008 yılları arasında bu şekilde bulunması mümkün olmayan altı tane makale biriktirmişti. Elbette ki, semenderlerin iç organları ya da yakalı bir kertenkele cinsiyle ilgili konuları işleyen bu vaka dünyanın kaderini tehlikeye atıyor değildi ama yine de bir hastalık belirtisiydi. Yetkin otoriteler tarafından da bıkkın bir hayretle karşılanmıştı.

“Jung’un öğretisi insan bilimlerinde görölmüş olanların en parlağıdır.”

(İsviçreli psikanalist C.G. Jung’un takipçilerinin fikri)

1995 yılında psikanaliz dünyası bir skandalla sarsıldı. ABD’deki Harvard Üniversitesinden bir araştırmacı olan Richard Noll, *Myseria: Jung and the Ancient Myseries* (“Misteri: Jung ve Kadim Gizemler”) adlı bir kitapta ünlü psikanaliz kuramcısı Carl Gustav Jung’u (1875-1961) Jung sisteminde temel bir kavram olan kolektif bilinçdışını keşfi sırasında verileri çarpıtmış olmakla suçluyordu. Jung’un ailesi ve takipçileri, Freud’la birlikte psikanalizin en ünlü kuramcısının imajına yönelik bu saldırıyı nefretle kınadılar. Noll, yine Jung’a adanmış *Jung Kültü* adlı daha önceki bir çalışması dolayısıyla bir ödülle de taçlandırılmış, saygın bir araştırmacı olduğundan dava büyük yankı uyandırdı. Aile kitabın yayımlanmasına ve Noll’un yararlanmış olduğu Washington’daki Kongre Kütüphanesi’nde bulunan Jung arşivlerinin kullanılmasına hukuki olarak karşı çıkmak isteyince skandalın boyutları bir kat daha arttı. Bu sefer ailenin psikanalizin kurucularından birinin fikirlerinin doğuşunun özgürce araştırılması hakkına karşı çıkması ortalığı karıştırmıştı. Hatta *Jung Kültü* kitabının da kitapçılardan toplatılmasını ve bir daha basılmamasını istiyorlardı.

Noll’un kitabını yayımlayacak olan Princeton Üniversitesi yayınları Jung ailesine karşı “kibarlık göstergesi” olarak kitabın yayımlanmasını askıya aldı.

Jung’un çalışmalarını referans olarak kabul eden ve onu kendi istedikleri doğrultuda geliştirerek bu yolla Noll’un sözünü etmiş olduğu kültü kuran kimi kurumlarda büyük bir infial doğmuştu.

Bu disiplinin karşıtları kendilerine Freud, Adler, Jung ya da Lacan’ın öğretileri arasındaki çelişkili noktalar hakkında bir soru sorulduğunda, “Psikanalizin sorunları yalnızca psikanalistleri ilgilendirir,” diyordu.

Hem farklı ekollerin tuttıkları taraflar, hem de bu kuramcılarının son derecede uzmanlaşmış ve çoğu zaman anlaşılması zor olan dilleri, konuya uzak olan kişilerin sorunlar hakkında aşağı yukarı bir fikir edinmesine bile olanak tanımıyordu¹³⁴.

Konuyla ilgili bilgi edinmek isteyen halk tarafından biraz daha iyi bilinense yalnızca bu kuramcılarının başlıca temalarıydı. Kolektif bilinçdışı kuramının yaratıcısı olan Jung'a göre halkların davranışları çok eski çağlardan bu yana insanoğlunun umut ve endişelerini temsil eden ve hem düşünce, hem duygu, hem de davranışlarını yönlendiren arketiplerin egemenliği altındaydı. Zaten 1913 yılında Freud ile Jung'un arasının bozulmasına da bu sebep olmuştu, çünkü Jung davranışın cinsellikle açıklanmasının fazlasıyla akılcılığa dayalı olduğuna hükmetmişti!

Jung'un arketiplerinden biri fallik güneş adamıydı. Jung bunun esinini 1909 yılında o sıralar kendisinin de çalıştığı Zürih'teki Bughölzli psikiyatri hastanesine kabul edilen bir hastadan aldığını söylüyor. Bu hasta Güneş'in kendisine bir fallusla birlikte görüldüğünü iddia ediyordu. Jung bu arketipin Mithra kültünün eski Yunan'a özgü kadim gizemlerinden (gizli dinî törenler) türediğini ileri sürüyordu. Ancak Veda kökenli güneş tanrısı Mithra'nın kültü ile eski Yunan gizemleri arasında herhangi bir ilişki bulunmuyordu. Mithracılığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmış olduğunu biliyoruz ama görüleceği üzere bu yalnızca yaklaşık bir benzeriydi.

Noll'un Jung arşivlerinde bulunduğu ise söz konusu hastanın onun değil, asistanı Honegger'in bir hastası olduğudur. Bu doktor 1911'de intihar ettikten sonra Jung onun yerine bu hastanın dosyasını devralmıştı. Yıllar içinde bu adamın Mithra efsanesini biliyor olmasının mümkün olmayacağından emin olunca kendisine görünmüş olan arketipin kolektif bilinçdışından türediği sonucuna varmıştı.

*

Bütün bunlar iyi hoştu da üç somut gerçek işleri karıştırıyordu.

İlki hiçbir eski mitolojide bir fallik güneş insanının bulunmuyor olmasıydı. Bütün antik dinlerin panteonlarında Priapos tarzı bereket

134 Bakınız sf. 324.

tanrıları ve güneş tanrıları mevcuttu ama bu iki simge hiçbir yerde birleştirilmemişti. Fakat bu kendilerini Jungcu olarak tanımlayan kimi kurumun, varlığın özünü yüceltmek adına bir “güneş kültü”nü övmelerini engellememişti.

İkinci gerçek ise aynı karışıklığın 1910’lu yıllarda Almanca konuşulan pazarlarda çok yaygın olan bir Almanca mistik-acayip edebiyat tarafından da yapılmış olmasıydı. Henüz New Age adının konmadığı dönemde bu türden bir üsluba sahip olan bu yayınlarda Mithra’ya, fallusa, doğa ve güneşin “yaşam veren güçleri”ne kısacası “aptallar için paganizm” başlığı altında toplanabilecek bir yığın unsura tonlarca atıf yapılmaktaydı. Fallik güneş insanı kendisine görünmüş olan hastanın bu fikri nereden almış olabileceği kolaylıkla tahmin edilebiliyordu.

Noll ayrıca Jung’un hastasının söz konusu görüntüyü bu yayınlardan çıkarmış olabileceği iddiasını çürütmek için yayınların tarihini değiştirmiş olduğunu da göstermiştir. Bunun kanıtınıysa Honegger’in notlarında bulmuştur

Kısacası Jung, nörotik bir hastanın sayıklamalarından binyıllık bir arketip üretmiştir. Tarihleri değiştirmiş olmasaydı bu, kendi kendini aldatma olarak görülebilirdi.

Üçüncü somut veriyse en can sıkıcı olanıydı: Jung’un paganizm hakkındaki fikirleri ile üyeleri 1994 yılında İsviçre’de toplu olarak intihar etmiş olan Güneş Tapınağı tarikatının aşılacağı inanışlar arasında benzerlikler bulunmaktaydı. Jung’un kuramlarını uygulamaya koymanın sayıklamaya ve hatta intihara yol açabildiğini iddia etmek Jungcuların sabrını taşırma anlamına geliyordu.

Mysteria’nın basımı gecikmeli oldu ancak yargı *Jung Kültü*’nün dağıtımdan kaldırılması istemini geri çevirdi. Ayrıca Editörler Birliği bu eseri yılın en iyi psikoloji kitabı seçmişti.

*

Bu davanın çarpıcı bir yönü de Freud’la ilgili olan başka bir skandala benzerliğiydi. Bu olaydan birkaç yıl önce Londra’daki Freud Arşivleri proje müdürü Jeffrey Mason yayımlanmamış belgelerden

yararlanarak Freud'un bilinçdişı kuramının doğuşuyla ilgili yalan söylemiş olduğunu göstermiş ve benzer şekilde bir itirazlar fırtınasına yol açmıştı.

Kimi aldatmacaları açığa çıkarmanın sakıncası da budur: Çok fazla derinlere kök salmış olan düşünme alışkanlıklarını rahatsız ederler.

“Kaşık bükücüler soğuk savaş sırasında birbirleriyle savaştılar.”

(Amerikan haftalık dergisi Newsweek, 11 Aralık 1995)

Parapsikoloji, on dokuzuncu yüzyılın sonundan bu yana bilim tarafından keşfedilmekte olan bir alandır. Charles Richet, William Crookes, Camille Flammarion gibi bilimin büyük isimleri kâh ruh-sallık bakımından, kâh fizik açısından, kâh her ikisinden birden bu konuyla etkin biçimde ilgilenmişlerdir. Konu üzerindeki kaynakça oldukça geniştir; içeriği ise en iyi durumlarda spekülatifdir. Örnek olsun diye 1939 yılında altında Dr. Albert Leprince’in imzasıyla yayımlanmış olan *Düşüncenin Dalgaları. Kışkırtılmış Telepatinin Pratik El Kitabı*¹³⁵ adlı bir kitaptan şu satırları alıntılıyalım:

“Düşünce aktarımı aynı uzunluktaki dalgalar üzerinde sıralanmış iki beynin arasında gizemli bir salınım uyumuyla açıklanabilir. Böyle bir uyumun gerek uzaktan gerekse yakından nasıl olup da anında kurulabildiğini ise bilemiyoruz.”

Kısacası bu yalnızca bir varsayımdı, çünkü nedenini bilmediğimiz bu durumu açıklayabilmemiz de elbette mümkün olamazdı. Varsayım uzun ömürlüydü. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından bütün dünyada çalışmalar ve yayınlar kaldığı yerden devam etmeye başlamıştı. Kuzey Carolina’daki Duke Üniversitesi en tanınmış araştırma merkezlerinden biri oldu. 1930 yılından beri telepati ya da ESP (*Extra-Sensory Perception*) ve psikokinezi gibi bağlantılı konular üzerine deneyler yapmakta olan Joseph Banks Rhine’in laboratuvarıydı burası. Rhine dünyanın başında daha büyük dertlerin bulunduğu 1942 yılında düşüncenin madde üzerinde eylem gücü bulunduğunu duyuracak kadar tutkulu biçimde çalışmaktaydı. Kurumunun adınıysa,

135 Bakınız kaynakça sf. 383.

İnsan Doğası Üzerine Araştırmalar Vakfı koymuştu, daha aşağısı kurtarmıyordu.

Bu türden araştırmalarda sıkça görüldüğü üzere açıklanması mümkün olmayan sonuçlar ilgiyi hiç durmadan artırıyor, meraklıların sayısı çoğaldıkça verilen mali ödenekler de yenileniyor hatta artırılıyordu. En cüretkâr savlardan bir kısmı siyasi çevrelerin dik-katini bile çekebilmişti.

İşte, modern çağın en uzun süreli ve en olağanüstü kendini aldatma vakalarından biri böyle başlıyordu. Bu kadar şaşkıncı olmasının bir nedeni de bu aldatmacayı ciddiye alan bilim insanları arasında Nobel Ödüllü Brian Josephson, ünlü fizikçiler Eugene Wigner ve David Bohm, büyük matematikçi John G. Taylor gibi isimlerin de bulunmasıydı. National Science Foundation ve Stanford Research Institute gibi ciddi kuruluşlar da bu işe karışmışlardı.

Çünkü bu psikologları, elektronikçileri, nörologları, istatistikçileri bir araya getiren bilimsel bir davaydı. Halk ise ayrıntılarını yavaş yavaş ve gecikmeli olarak öğrendi.¹³⁶

*

1970’li yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde Pentagon ve CIA Stargate Operasyonu’nu başlattılar. Bu operasyon yirmi yıldan fazla süre devam edecekti. Ancak 1995 yılının Kasım ayında CIA’nin emriyle sona ermişti.

Aralarında askerlerin de bulunduğu telepatiyile geleceği görebilen on altı kişiden oluşan bir ekip bütün zihinsel çabalarını Kremlin’de neler olup bittiğini “görselleştirme”ye, Amerikan topraklarında bulunan KGB ajanlarını “belirleme”ye, son derecede gizli Sovyet deni-

136 Bildiğimiz kadarıyla bu konudan söz eden ilk kitap 1977’de yayımlanmış olan *Future Science* (bakınız kaynakça sf. 383) olmuştu ve bu eser Stanley Krippner ve Richard Davidson imzalı “A first hand look at psychotronic generators” adlı bir makaleyi içeriyordu. Bundan sonra Martin Ebon’un (bakınız kaynakça sf. 383) 1983’te çıkan kitabı *Psychic Warfare: Threat or Illusion* (“Psişik Savaş: Tehdit ya da Yanılsama”) geldi. Daha sonraysa Ron McRae’nin (bakınız kaynakça sf. 383) *Mind Wars – The True Government Research into the Military Potential of Psychic Weapons* (“Akıl Savaşları – Psişik Silahların Askeri Potansiyeli Üzerine Gerçek Hükümet Araştırmaları”) eseri izledi.

zaltılarının karakteristik özelliklerini tanımlamaya ve buna benzer görevlere yoğunlaştıracaklardı. “Doğallar” olarak adlandırılmış olan bu görülmemiş türden casuslar Maryland’de bulunan Fort Meade’de konaklıyorlardı. Titizlikle seçilmişler, Kaliforniya’daki Menlo Park’ta bulunan Stanford Research Institute tarafından bir dizi testten geçirilmişlerdi. “Telepati yoluyla görücü” oldukları belgelendirilmişti.

İçlerinden biri olan Ajan 518’in itirafına göre çok sıkı çalışıyorlardı. Bu kişi, yatağına uzanıp telepatiye en elverişli olan delta beyin dalgalarını takarak Güney Afrika’daki bir KGB ajanının bilgilerini nasıl aktardığını öğrenmeye çabaladığını anlatıyor. Ajan istihbaratını elindeki küçük hesap makinesi üzerinden şifreli mesajlarla iletiyor-muş (ne de olsa henüz bilgisayarlar şimdiki kadar küçülmemişti).

Kimi “görev”lerde bir araya toplanmış olan Doğallardan dik-katlerini Kremlin üzerine yoğunlaştırmaları ve oradaki insanlara negatif dalgalar göndermeleri isteniyormuş. Başka görevlerdeyse bir masanın başına oturtulan bir Doğal’a coğrafi bir harita gösterilerek ne gördüğünü söylemesi isteniyormuş. O da, örneğin bir bina gördüğünü söylerse içine girmesi isteniyormuş. Çünkü Doğalların binlerce kilometre mesafedeki bir binayı tabandan tavana inceleyebilmeleri ve hatta asansörlere binerek düşmanın sırlarını açığa çıkarmaları bekleniyormuş.¹³⁷

Televizyondaki bilimkurgu dizilerinin bile yazmaya güçlükle cesaret edebileceği bu türden çalışmalar askeriye’nin desteğiyle yirmi yıldan uzun zaman sürmüştü. Askerler arasında konuya kuşkuyla yaklaşanlar da bulunuyordu, Pentagon’un yüksek rütbelilerinden Noel Koch da bunların arasındaydı. Ancak Stargate Operasyonu’nun sahiplerinin ikna yöntemleri mevcuttu. Bir akşam bir çalışma arkadaşını şehre götürmekte olan Koch, direksiyonun başındayken yanındaki yolcunun cebinden çıkardığı bir çatalı kontrol panelinin üzerine bıraktığını gördü. Sonra da adam hiç dokunmadan, yalnızca düşünce gücüyle çatalı büktü. Koch ikna olmuştu.

*

137 James Adams. “Day of the Pentagon mindbenders”, *The Sunday Times*, 3 Aralık 1995.

Doğalların başarıları her zaman umulan düzeyde olmayabiliyordu. Örneğin 1979 yılında Tahran'daki Amerikan elçiliğinin kuşatılması sırasında rehinelere yerlerini belirleyememişlerdi. Ancak şaşırtıcı derecede başarılı sonuçlar elde ettikleri de oluyordu. Medyumlardan birinin gördüğü bir gizli Sovyet yerleşme alanıyla ilgili ayrıntılı betimlemesi, ertesi gün bir casus uydunun aldığı görüntülerle doğrulanmıştı. Semipalatinsk nükleer denemeler alanıydı burası. 1986'da Libya'ya yapılan misilleme öncesinde Doğallar Albay Kaddafi'nin yerini belirlemekle görevlendirilmişlerdi. Başarılı olmuş olabilirlerdi, çünkü Albay kendisi için atılan bombadan az farkla kurtulmuştu. 1994 yılında eski Başkan Jimmy Carter, Beyaz Saray'da bulunduğu dönemde Doğallardan birinin onun yanında bir Zaire haritasının karşısında transa geçtiğini ve Amerikan uydularının bulamamış oldukları bir uçağın nerede düşmüş olduğunu kesin olarak belirlediğini anlatmıştı.

Stargate Operasyonu bütün hızıyla sürüyordu. Teknisyenler "psikotronik" nitelikte silah ve donanımlar geliştirmeye başlamışlardı. Uçak üreticisi McDonnell 500,000 dolarlık bir bütçeyle bir psikik araştırmalar laboratuvarı kurmuş, Westinghouse Electric Corporation düşünce aktarımı deneylerini gerçekleştirmek için aygıtlar tasarlamıştı. 2 Aralık 1978'de *New York Times* gazetesi "çok düşük frekanslı telepati dalgaları yayan" bir aygıtın fotoğrafını yayımladı. 1980'in aralık ayında Amerikan silahlı kuvvetlerinin aylık dergisi *Military Review* "The new mental battlefield: Beam me up, Spock" ("Yeni zihinsel savaş alanı: Işınla beni, Spock") başlıklı bir makale yayımladı. İçinde, yazarı Yarbay John B. Alexander, en hafif deyişle şaşırtıcı nitelikte olan açıklamalar yapıyordu:

*

Zihin gücüyle çalıştırılan ve öldürücü nitelikleri kanıtlanmış olan silah sistemleri mevcuttur.

İyileştirme ya da hasta etme kapasitesi uzaktan uygulanabildiğinden hastalığa ya da nedeni görünürde belli olmayan ölüme yol açması da mümkündür, ancak bu kapasite şimdilik sinekler ve kurbağalar gibi daha aşağı organizmalarda kanıtlanabilmiştir ve insan üzerinde ölüme sebep olabilme kapasitesi halen inceleme halindedir.

Telepatik hipnozun kullanımı büyük bir [askerî] potansiyel taşımaktadır. Bu yolla insanların kendileri farkına varmadan programlanabilmesi mümkün olabilecektir.

Psikotronik silahlar halihazırda mevcuttur, yalnızca kapasiteleri tartışılmaktadır.

Military Review ne bir bilimkurgu dergisiydi, ne de bir Büyücülük Gönüllüleri Yardımlaşma Derneği bülteni. Düşünce dalgalarını odaklayacak parabollerin şemalarını ve benzer türden daha başka şeyler yayımlamıştı. Benzer şekilde Langley Porter Nöropsikiyatri Enstitüsü'nün bir üyesi de 1980 yılında bir beynin çalışmasını durdurabilecek ve bin kilometre mesafe ve 200 kilometrekarelik bir alanda bulunan bütün canlı yaşamlarını sona erdirebilecek güçte, çok alçak frekanslı radyasyon (RFB) silahı üretmenin mümkün olduğunu bildirmiştir. En hafif deyişle ürpertici olan bu bilgi yeryüzündeki bütün genelkurmayları alarına geçirmiş olmalıydı. Ama daha 1967 yılında Stanford Research Institute'ten iki fizikçi Harold Puthoff ve Russell Targ'ın *Proceedings of the National Academy of Sciences* dergisinde aynı derecede şaşkınlık verici olan, "A perceptual channel for informations transfer over kilometer distances" ("Kilometrelik mesafelerde bilgi aktarımı için algısal bir yol") başlıklı bir makale yayımlamış oldukları da bir gerçektir. Yazarlar burada yayıcı ile insan desteği arasında hiçbir ilişki kurulmadan belge aktarımının mümkün olabildiğini savunuyorlardı.

*

Yirmi yıldan fazla zaman boyunca bu türden açıklamalar giderek artan bir sıklıkla birbirini izledi. Bütün bunlar masrafları büyük ölçüde vergi mükellefleri tarafından karşılanan araştırmaların sonuçlarıydı. 1980 yılında Amerikalı Senatör Bob Kastenmaier Pentagon'a Stanford Institute'te yapılan psikik araştırmalarının masraflarının onlar tarafından karşılandığının doğru olup olmadığını sorduğunda aldığı yanıt bir parça muğlaktı: Bu enstitünün araştırmalarının verimli olmadığı kabul ediliyordu ama National Science Foundation ya da Savunma Bakanlığı gibi başka kurumlar tarafından da giri-

şilmiş araştırmaların mevcut olması olasıydı. Ancak bu girişimler büyük olasılıkla “gizli” olarak sınıflandırılmışlardı. Başka bir deyişle: Dağılın, burada görülecek bir şey yok. Bu araştırmalar için ayrılan bütçenin yılda altı milyon dolar olduğundan söz ediliyordu ki bu, enflasyon hesaba katılacak olursa bugünkü değerinin iki katından fazlaydı. Belki de bütçe bundan da yüksekti ama güvenilir rakamlara ulaşamıyor. Yirmi yıl içinde bu masrafların toplamı bugünkü 250 milyon dolara yakın olmalıdır. Azımsanmayacak bu rakam yine de koklayıcı uçakların Fransız devletine çok daha kısa bir sürede mal olduğundan çok daha azdır.¹³⁸

Bu saçmalama destanı nasıl başlamıştır peki? Amerika tarafında konuyu araştıran yazarlar şu kökende birleşiyor gibidir. 1960'lı yılların sonlarında Amerikan casusları, yani CIA, Sovyetlerin “psişik silahlar” konusundaki araştırmalarının ileri bir aşamaya ulaşmış olduğu konusunda hükümeti uyarmış olacaklar. 1958'den beri Kremlin'in başında bulunan Nikita Kruşçev'in, “parmaklarıyla gören” Nina Kulagina'ya “psişik” servislerin başına getirmesi bunda etkili olmuş olabilir. Bu kadının, 1963 yılında atom denizaltısı *Thresher*'i içindeki yüz yirmi dokuz kişilik mürettebatıyla birlikte telepati dalgaları kullanarak batırdığından kuşkulandırılmış, hatta bundan emin olunmuştu. Bugün bile bu facianın nedenleri aydınlatılamamıştır. Olay bu düşman medyumun psişik güçlerine atfedilmiştir.

Elbette ki psişik araştırmalar Marksist öğretiyile uyuşmuyordu ama öğretiyi konuyu şeytanından arındırmıştı: Sovyet bilim dünyasına göre psişik olaylar tamamen biyoelektronik materyalist alanından kaynaklanmaktaydı. CIA uzmanları, Ukrayna Bilimler Akademisi'nin 1962'de yayımladığı bir eseri kuşkuyla birbirlerine işaret ettiler. Elektrik mühendisi Bernard Kazinski'nin imzasını taşıyan bu kitap askeri bir iletişim yolu olarak “radyobiyolojik iletişim”i ele alıyordu. Bu da Sovyetlerin bu alandaki ilerlemelerini gösteren yeni bir kanıt değil miydi?

Sovyetlerse, 1954 yılında denize açılmış olan Amerikan denizaltısı *Nautilus*'un Kuzey Kutbu buzullarının altından geçerken Groton üssüyle iletişime geçmeleri için telepati gücüne sahip kişiler taşıdığı

138 Bakınız sf. 264.

söylentilerinden hareketle araştırmalarını hızlandırmıştı. Konuyu öylesine ciddiye almışlardı ki verilerini koruyabilmek uğruna diplomatik sorunlara yol açmaktan bile kaçınmıyorlardı. Örneğin 1977'de KGB, Leningrad'dan yeni gelmiş olan ve telepatinin biyolojik temeli bulmuş olduğuna inanan biyolog Valeri Petukov'la görüşmek üzere Moskova'ya gelen *Los Angeles Times* muhabiri Robert C. Toth'u randevudan hemen önce kaçırmıştır. Dört gün tutuklu kalan Toth, Petukov'la hiç buluşamamıştır.

Zihinler fiziksel ve siyasi sınırların ötesinden iletişim kurabildiklerine göre belki de bu şart değildi zaten. Aynı şekilde 1964 yılında da, eski bir CIA ajanı olan Victor Marchetti'nin bildirdiğine göre bu ajansın bilim adamları bir yıl önce SSCB'de idam edilmiş olan çifte ajan Oleg Penkovsky ile telepatik temas kurmaya çalışmışlardır.¹³⁹

Yine de geleneksel casusluk her ne kadar artık geçerliliğini yitirmiş gibi görünse bile bütün haklarını da yitirmiş değildi. SSCB ve ABD'nin parapsişik etkinliklerinden haberdar olunca Çin de konuya ilgi duymaya başladı. Mao egemenliği altında ülkede bu etkinlikler "haçsız din"i geri getirme girişimi olarak görülmekteydi. Ancak Büyük Dümenci'nin ölümünden beş yıl sonra 1981'de, Pekin'deki Sinica Akademisi'ne bağlı Yüksek Enerjiler Fiziği Enstitüsü'nün "parafizik" grubundan Hsu Hung-Chang adlı bir kişi şöyle diyordu: "Ülkemizde psikokinezi ve ESP'nin bütün biçimleri de dâhil olmak üzere yoğun bir psişik işleyiş yeteneğine sahip kişilerin giderek artmakta olduğu kanıtlanmıştır."

Bu herhalde, bu türden yetenekleri olan iki milyon kişiye sahip olduğunu iddia eden SSCB ile aşık atmayı amaçlıyordu.

Soğuk savaşın bitişi ve gerçekten bilimsel nitelikli olan sonuçların azlığı telepatinin askerî uygulamalarına duyulan ilgiyi azalttı. Genelkurmaylar, "psikotronik" silahların gücüyle geniş alanların tamamını sessizce yok etme olasılığı konusunda kimi "uzmanlar"ın yapmış oldukları gümbür gümbür açıklamaları hızla unuttular.

Soğuk savaş sırasında askerî amaçlı psişik araştırmaların mace-ralarının izini sürmek için koca bir kitap gerekir ve üstelik hâlâ bu konuda her şeyi de biliyor değiliz. Bu çalışmanın çerçevesi içinde

139 Ebon, *Psychic Warfare*.

yalnızca bilim insanı ve teknisyenlerden oluşan ekiplerin tarihte görülmemiş bir sıçrama yaratabilmek adına, inandırıcılığın ve kendi kendini ikna etmenin sınırlarını zorlamış olduklarını vurgulamamız yeterlidir. Ne de olsa düşünceyi maddi bir eyleme dönüştürmek neredeyse tanrısal bir edim olacaktır. Oysa daha telepatinin anlaşılmasında bile ilerlenebilmiş değildir.

Çünkü böyle bir şey gerçekten varsa da şu an için bilinen hiçbir yasaya boyun eğmemektedir. Kimi deneklerin buna diğerlerinden daha yatkın olduğu görülmektedir ama hiçbiri yanılmaz değildir ve karakteristik özelliklerinin ne olduğu da hâlâ bilinmemektedir.

Bilimkurgu masalları uydurmak için yeterli bir malzeme yoktu. Ancak bilim adamları da içinden çıktıkları insanlığın geri kalanı gibi kimi zaman kendi kendini ikna etmeye yatkın olabilmekte ve kendini aldatmak yoluyla başkalarını da aldatabilmektedir.

“Gerçeklik yoktur.”

(Amerikalı fizikçi Alan Sokal, 1996'da Fransız ve uluslararası aydınları sarsan bir yergi yazısından)

“Sınırları çiğnemek: Kuantum çekiminin yorumbilimsel dönüştürücüsüne doğru”, 1996 yılında Kuzey Carolina'daki Duke Üniversitesi tarafından yayımlanan ve çok ileri seviyede bir okur kitlesine hitap eden *Social Text* dergisinde çıkan bir metnin anlaşılması son derecede güç başlığıydı. Söz konusu üniversite solcu toplumsal çalışmaların kalesiydi. Metnin altında New York Üniversitesinde fizik profesörü olan, matematik fiziği, istatistik fiziği ve kuantum teorisi uzmanı Alan Sokal'ın imzası bulunuyordu. Bu kadar az sayıda sayfanın bu kadar çok ses getirdiği az görülmüştür. Makale Atlantik'in her iki yakasındaki günlük gazetelerin manşetlerine çıktı ve aylar boyunca her yerde tartışma ve yorumlara sebep oldu.

Bir hicivdi bu aslında. Ölçüsüz övgüler örtüsü altında Sokal, insan bilimlerinin başta Amerikan üniversitelerinde çok ciddiye alınan Jacques Lacan, Félix Guattari, Gilles Deleuze, Jean Baudrillard, Jacques Derrida gibi Fransızlar olmak üzere en büyük isimlerinin içine girilmesi zor ve sonuçta anlaşılmasız olan dillerini yeriyordu. Makalesinde bu yazarların ve onların takipçilerinin en çok kullandıkları terimlerden, “süreksizlik”, “akış”, “çizgisel olmayış”, “bağlaşıklık” gibi birçoğunu bolca kullanıyor ve şu örnekteki gibi baş döndüren bölümler yaratıyordu:

“Lacan'ın konusunun tipolojisi sinematografik eleştiriye ve AIDS psikanalizine verimli olarak uygulanmıştır.”

Konudan haberdar olmayan bir okur, psikanalist Lacan'ın “konusunun tipolojisi”nin ne olduğunu ve sinema eleştirisine nasıl uygulanmış olabileceğini merak edebilirdi. Oysa anlamaya çalışmanın

yararı yoktu: Buradaki aldatmaca aslında bir aldatmacayı ortaya çıkarmak içindi. Sokal, düşüncenin en incelikli farklarını ifade edebilmek için sözcük türetme yoluyla, çoğunlukla kişisel biçimde dili dönüştürmeye dayalı, “post-modern” denilen eğilime saldırıyordu. Bunun ilk tehlikesi okurun okuduklarını kendi işine geldiği gibi anlaması ya da hiç anlamaması olurken ikinci tehlikesi de çoğu yazarın terminolojilerini egemen olmadıkları disiplinlerden ödünç almış oldukları için anlamını aslında tam olarak bilmedikleri sözcükleri kullanmalarıydı. Örneğin bir psikanalist, kuantum fiziğinin terimlerini kullanıyor, bir sosyolog imgelerini matematikten ödünç alıyordu. Anlaşılabilme kaygısıyla mı? Orası kesin değildi: Ödünç alan çoğunlukla ödünç aldığı kavramın anlamını bilmiyordu. Sokal aslında kimi saygın yazarların metinlerindeki saçmalığı ortaya koyuyordu.

Daha sonradan Belçikalı fizikçi Jean Bricmont ile birlikte yazdığı bir eserde¹⁴⁰ Sokal “çoklu kırılmalı hiper-uzam” ya da “bir yasanın ters çevrilebilirliği” (Baudrillard) türünden mecazların hiçbir matematiksel ya da fiziksel anlam taşımadıkları gibi dili de kötüye kullandıklarını savunmuştur. Bunlar soyut sözcüklerin keyfi biçimde bir araya getirilişinden ibarettirler ve okuyanları bilgilendirmekten çok yetkinlik ve derinlik yanılsamaları vermeyi hedeflerler. Günlük dilde ifade edilirse gösterişli birer uydurmacadırlar. Dahası, iki fizikçi “en küçük bir deneysel ya da kavramsal gerekçe göstermeden, fen bilimlerinden insan bilimlerine kavram ithali”ni de kınamaktadırlar.

Özetle, hedeflerindeki yazarları derin görünmek için anlaşılabilir bir dil kullanmakla suçlamaktadırlar. Bu “entelektüel yaşamın bir bölümü”nü zehirleyen ve “halk arasında zaten yaygın olan, kolay entelektüel düşmanlığı”ni güçlendiren bir aldatmacadır.

*

Bu olayın yarattığı ciddi skandal sonuçta verimli olmuş, üç sorunu gün ışığına çıkarmıştır:

– İlki, son yüz yıldır bilimsel dilin aşırıya varan ölçüde uzmanlaştırılmasıdır. Yirminci yüzyıl başında ortalama kültüre sahip herhangi bir kişi bir bilimsel metni anlayabiliyorken, günümüzde bir bilimsel

140 *Impostures intellectuelles*, bakınız kaynakça sf. 383.

yazıyı kavrayabilmek alana yabancı olan okurlar için son derecede zahmetli hale gelmiştir.

- İkinci olarak, insan bilimlerinde aynı zamanda fen bilimlerinde de geleneksel, akılcı dille giderek “edebi” ve “post-modern” (çok sık kullanılan ama tanımlanması mümkün olmayan bir niteleyici) hale gelmekte olan çağdaş dil arasındaki fark giderek açılmaktadır. Bu fark kısmen de olsa, akılcılığa meydan okur gibi görünen aşırı yoğun su ya da suyun belleği örneklerindeki gibi olgular karşısında ihtiyatlı olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Sokal somut gerçekler ile bizim bunlar hakkındaki bilgilerimiz arasında ayırım yapmanın güçlüğüne yukarıda görülen “gerçeklik yoktur” formülüyle dile getirmiştir.

- Son olaraksa en spekülatif düşünce akımlarının solun siyasi hareketleri tarafından benimsenmesi ve akılcı dilin yürürlükten kalkmış ve “otoriter” olduğu gerekçesiyle “sağ”a bırakılmış olduğuna dair yaygın ve gerçek bir duygudur. Bu tavrın uç noktada ancak aydınlatıcı bir örneği, bir feministin akılcılığın erkeksi olduğunu açıklamış olmasıdır. Bir diğer örnek de Aydınlanma Çağı’nın katılığına dönüşün “bilimsel olarak doğru” bir düşünme biçiminin yerleştirilmesine eşdeğer olacağı görüşüdür, bu da “siyasi olarak doğru”ya paraleldir. Kısacası Sokal’ın saldırmış olduğu hareketin övdüğü bulanıklık, bilimin kutsallığını azaltmakta, onu nihai gerçek olma saygınlığından yoksun bırakmaktadır.

Belki bu da boşuna değildi.

Fransız aydınlar camiası lanetleyici Sokal ve Bricmont’a karşı dayanışma içine girdiler. Bir aldatmacayı kınamayı hedefleyen bir başka aldatmaca kısa sürdü. Tek bir lanetleyicinin insan bilimlerinde yaklaşık otuz yıldır süregelmekte olan düşünme ve yazma biçimlerini değiştirebileceğini ummak da bir o kadar kendini beğenmişlik olurdu. Ancak yarattığı tepkinin bu kadar büyük olması her ne olursa olsun hassas bir noktaya dokunmuş olduğunu gösteriyordu.

“Acele sonuçlar çıkarmak yok!”

(Otizm benzeri bir hastalığın genetik nedenlerinin keşfinden sonra, 1997’de, ünlü bir Fransız genetikçi)

Otizm, çocuğun ruhsal ve sinirsel gelişimindeki bir sorundan kaynaklanan ve toplumsal gelişiminde bir yetersizliğe yol açan psikiyatrik bir hastalıktır. Çocuk kendi dünyasında yalıtılmış durumdadır; ailesi de dâhil olmak üzere çevresindeki insanlarla ilişki kuramaz. Gerçeklikle bağları kopuktur. Ölçülebildiği kadarıyla zekâ katsayısı her zaman yüzün altında gibidir. Engelleyici psikoz olarak tanımladığımız bozukluklardandır.

İsviçreli psikiyatr Eugen Bleuler tarafından yüzyıl başında tanımlanmış ve 1911’de yine aynı kişi tarafından “otizm” adı verilmiş olan bu anormallik onlarca yıl boyunca ender görüldükten sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında sıklığı artınca adı halk arasında daha yaygın olarak duyulur olmuştur. Yirminci yüzyılın sonlarına doğruysa yaygınlığı tehlikeli boyutlara varmaya başlamıştır.

Nedenleri başlangıçta annenin gebelik sırasında gribe yakalanmasına bağlanmıştır. Bu varsayımın bugün terk edilmiş olmasının pek çok nedeni vardır, ancak bunların başında beş otistikten dördünün erkek olması gelir, çünkü erkek bebek bekleyen gebelerin gribe karşı daha duyarlı olmaları için herhangi bir neden yoktur. Daha sonra aşılardan şüphe edilmiştir ve kimilerinin onlara karşı var olan geleneksel güvensizlik dışında bir temele dayanmadığı halde bu şüphe henüz tam olarak giderilebilmiş değildir. Oysa her iki efsane de 2012’de iki somut gerçekle kesin olarak çürütülmüş durumdadır. İlk beyinde sese özgü olan alanın otistiklerin beyninde etkin olmayışı. İkincisiyse kromozom 13 içinde otizmle ilişkili en az bir tane genin belirlenmiş olmasıdır. 2003 yılından bu yana geçerli olan bir varsayıma göre de bu sebepten beyin temporal loblarında kötü bir kanama meydana gelmektedir ve bunun için tedavi yön-

temleri geliştirilmektedir. Giderek yayılmakta olan bu bozukluğun nedenlerinin çevrede bulunabileceğini düşündüren çok sayıda belirti de mevcuttur ve bunların bisfenol A ve ftalatlar gibi “endokrin bozucular” olarak tanımlanan maddeler olabileceği düşünülmektedir. 2012 yılında Danimarkalı ve İzlandalı araştırmacılar babanın yaşıyla otizm riskleri arasında da bir ilişki saptamışlardır: Babanın yaşı yükseldikçe hastalık riskleri artmaktadır.

Bütün bunlar otizmin organik bir sorundan kaynaklanan ve birtakım genetik bileşenler taşıyan bir ruh hastalığı olduğunu ancak nedenlerinin ruhsal olmadığını göstermektedir:

*

Bu, genetiğin gelişiminden öncesine kadar yani 1960’lardan 80’lere dek bilinmiyordu. Ancak 1970’li yıllarda Anglosakson kökenli olan bir akım zekânın gelişimi ile fiziksel nedenler arasında bir ilişki ortaya koymayı denemiştir.¹⁴¹ Yine de resmî olarak kanıtlanabilen bir şey olmadı ve otizm onlara bir ruh hastalığı olarak görüldü. Kimi psikanalistler bu bozukluğun tedavisine müdahale etmek için kendilerini yetkin saydılar. Böylece sistemin mantığıyla karakterize edebileceğimiz bir hata tetiklenmiş oluyordu.

Olayın kahramanı ise, *Boş Kale* gibi başarılı eserler yazmış olan saygın bir psikanalist, Bruno Bettelheim idi. Ona göre otizm, çocukla ebeveynler arasındaki sevgi eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Kurmuş olduğu kuramsal yapı psikanalizin bakış açısından inanılırdı ama hepsi o kadar. Otistik bir çocuğa sahip olmak, anne ve babalar için zaten yeterince zorlu bir sınavdı. Buna bir de onu yeterince sevmeyerek hastalığına sebep olmuş olabilecekleri sorumluluğunu yüklemek sınavı iyice zorlaştırıyordu. Rakamlar açıklanmış olmadığı için burada veremiyoruz ancak çok sayıda ebeveyn çocuklarını otizmden kurtaramamanın yanında bir de bu hastalığa sebep olmaktan ötürü kendilerini çaresiz hissetmişlerdir. Bettelheim yıllar boyunca merkezi sinir sistemin bozukluklarına psikanalitik terapi uygulamaya çalışmıştır. Her ne kadar o sırada henüz otizmin fizyo-

141 Örneğin John W. Money’in Baltimore’daki John Hopkins School of Medicine and Hospital’da 1970 yılında yaptığı çalışmalar annenin gebelik dönemindeki hormon oranlarıyla çocuğun zekâsı arasındaki ilişkileri gösteriyordu.

lojik doğası bilinmiyorduydu da, elde edilen sonuçların yetersizliği onun kuramlarına duyulan güveni giderek azaltmıştır.

Yıllar sonra, 1990'lı yıllarda Bettelheim kendini öldürdü. İnsanın içinden onun, örneğini daha önce defalarca gördüğümüz ve bilim alanında hüküm sürmekte olan sistem ruhunun başarısızlığının son kurbanı olduğunu düşünmek geliyor.

Bu katılık, en azından sinir sistemi patolojileri alanında sonsuza dek sürecektir. 1999'un haziranında çocuk psikiyatri Profesör David H. Skuse ve genetikçi Dr. R. S. James *Nature* dergisinde genç kızlarda görülen ruhsal bir sorunla bir cinsel kromozom arasında bağ bulunduğunu kanıtlayan bir inceleme yayınladılar. Buradaki ruhsal sorun otizmi andırıyordu: Normal bir zekâ düzeyine sahip olan genç kızlar topluma uyum sağlamakta güçlük çekiyorlardı. Oysa aslında sorunun kaynağı iki tane olması gereken X cinsel kromozomlarından bir tanesinin eksik oluşuydu. Buna Turner Sendromu deniyordu. Bunun üzerine çeşitli Anglosakson bilim insanları otizm, depresyon, alkolizm türünden bağımlılık davranışları gibi kimi hastalıkların moleküler temellerinin bulunabileceği fikrine kapıldılar.

Bu sayfalarla polemik yaratmayı hedeflemediğimiz için adını vermeyeceğimiz ünlü bir Fransız genetikçi, kendisine bu konuyla ilgili görüşleri sorulduğunda İngiliz araştırmacıların yürüttükleri çalışmaların "Anglosakson deneysel psikolojisinin determinist akımının iyi bir örneği" olduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle, buna göre Skuse ve James'in keşfini başka şekillerde yorumlamakta özgür olunmalı.

Ama otizmi hâlâ psikanalizle ilgili bir hastalık olarak yorumlamakta da özgür olunmalı mı?

*

Sayıları hiç de az olmayan her bir dogmatik açıklamanın ebeveynleri yanlış yönlendirme, boş umutlara sebep olarak sonuçta düş kırıklıkları yaratma tehlikesi taşıdığı böylesine sancılı bir alanda aldatmacaları kınamak fazla kolaycılık olur. En yeni bilgilerin günışığına çıkarılmasını sağlamak gereklidir.

"Otizm" adının bile bir tuzak olabileceği, anlatılması gereken şeylerin başında gelir. Bu adlandırma son yirmi yıl içinde genişlemiş

olan çeşitli rahatsızlıkların bir hayaleti gibidir. İki yaşında otistik tanısı konmuş olan ve durumları sekiz yaşına kadar büyük ölçüde hafifletilebilmiş çocuklar görülmüştür¹⁴².

Demek ki kimi tanılar hatalı olabilmektedir. Epidemiyolojik bir incelemeye göre iki yaşındayken otistik tanısı konmuş çocukların yüzde 20'sinde iki yıl sonra tanının gözden geçirilmesi gerekmiştir¹⁴³.

Bilinmesi gereken ikinci bir konuysa otizmin nedenleri hakkında doğrulanmış tek bir kuramın bulunmadığıdır. Ortada yalnızca çeşitli varsayımlar vardır ve fetüsün, oluşumu sırasında karşılaştığı genetik sorunlar da bunlardan biridir. Ancak bu başka varsayımları dışlamaz.

Üçüncü olarak otizmin nedenlerinin fizyolojik oluşundan yola çıkarak psikoterapinin hiçbir işe yaramayacağı sonucuna varılmamalıdır. Bu yolla, otistik olduğu düşünülen çocukların kimi engellerinin hafifletilebilmesi mümkün olmaktadır.

Bilgilerin eksik olduğu bir alanda her türlü dogmatizm bir aldatmacadır.

142 Jim Giles, "The lure of a cure", *New Scientist*, 26 Haziran 2010. Bu incelemede Amerikalı Leo Milik adlı bir çocuğun durumundan söz edilir. Annesi süt ürünlerinden tamamen arındırılmış bir rejimle onu "iyileştirmiş" olduğuna inanmıştır, oysa böyle bir rejimin hiçbir bilimsel değerinin ve dolayısıyla da bir etkisinin olmadığı kanıtlanmamıştı. Ama sekiz yaşına geldiğinde Leo okula başlayabilmiştir.

143 *Journal of Autism and Developmental Disorders*, sayı 38, sf. 606.

“Mide ülseri yalnızca asit fazlalığından kaynaklanmaktadır, o kadar.”

(Yirminci yüzyıl sonuna kadar bütün dünyada geçerli olan bir tıp dogması)

“Dispeptik” kavramı yüzyıllardan beridir mide ekşimeleriyle; ekşimelerse kızgın, kaygılı, kavgacı bir karakterle ilişkilendirilmekteydi. Hatta sorun ülsere ya da daha kötüsü mide kanserine dönüşürse hastanın tek suçlayacağı kişinin kendi olması gerektiği bile düşünülürdü.

İlke olarak durum böyle değildi ancak doktorların, literatürde yaygın olan ve ülserin asit fazlalığından kaynaklandığının doğrulanmasıyla birlikte daha da güç kazanan duyguları bu yöneydi.

1981 yılında Avustralyalı genç bir doktor olan Barry Marshall bu asırlık kavrama karşı gelme küstahlığını gösterdi. Çalışma arkadaşlarından Robin Warren ona bütün ülser vakalarında midede ve sindirim borusunun içinde *Helicobacter pylori* adında bir bakterinin bulunduğunu öğretmişti. Marshall ve Warren bu çalışmadan, ülserden bu bakterinin sorumlu olduğu sonucunu çıkardılar Yüz yıl önce iki Alman araştırmacının da aynı saptamada bulunup sonradan unutulmuş olduklarından habersizdiler.

Avustralyalıların bu varsayımına karşı bir itirazlar barajı yükseldi. Bütün tıp dünyası bu fikre karşı geliyor, öne sürülen kanıtların hiçbirisi kimseyi ikna edemiyordu. Ağız birliği edilmiş gibiydi: “Mide ülseri yalnızca asit fazlalığından kaynaklanmaktadır, o kadar. Onu antibiyotiklerle tedavi etmeye kalkışmak gülünçlüktür. Hem zaten midede de bakteri bulunmaz.” Ülserlerin dörtte üçünün midenin üzerindeki onikiparmak bağırsağında bulunduğu da itiraz ediliyordu. Bu nedenle bu hastalıktan muzdarip olan binlerce hasta yıllar boyunca hızlı ve kökten bir tedaviden yoksun kaldı ve her gün antiasit içeren ilaçlar içmeyi sürdürdüler.

Her zamanki gibi bilmediğini iddia etmek aldatmaktı.

Daha fazla dayanamayan Marshall, sonunda 1984 yılında en hafif deyişle cüretkâr bir deneye girişti ve söz konusu bakterilerin bir kültürünü yuttu. Hızlıca hastalandı ve keskin bir mide yanmasıyla birlikte kusmaya başladı. Antibiyotik tedavisiyle de kendi kendini iyileştirdi.

Tıp camiası bu sefer o kadar şiddetli bir tepki veremedi. Hatta sonunda mide ülserinin bir enfeksiyon olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.

“İnsan (hâlâ) babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”

(Edinilmiş karakterlerin kalıtsal olabileceğinin ilk kanıtlarıyla yüzleşen Neo-Darwinciler)

Yirminci yüzyılın sonuna kadar, bir insanının ebeveynlerinden birinin edinilmiş karakterlerini kalıtım yoluyla miras alması olasılığı ya da riski dünya biyologlarının büyük çoğunluğu tarafından cehaletten ve/veya somut verilerin hatalı yorumlanmasından doğmuş bir kurgu olarak görülmekteydi. Böyle bir varsayım Lamarckist bir küfür anlamına geliyordu ve Fransız, Amerikalı ya da başka ulustan herhangi bir biyoloğun yanında ağza bile alınmamalıydı. Onlara göre fizyolojik ve hatta psikolojik kalıtımı yalnızca genler yönetiyordu ve genler değişmez nitelikteydi. Bir insanın kaderi doğuştan gelen ve sonradan edinilen arasında paylaşılıyordu ve genler doğuştan geleni oluştururken, doğumdan itibaren edinilenler sonucu değiştiriyordu. Bu gerçeklere karşı her türlü itiraz yüz yıldır hep aynı yanıtla karşılaşıyordu: “İnsan babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmaz!”

Bu tavrın altında söylenmeyen bir felsefi ima da vardı: İnsan özgür doğar.

Ancak kimi olgular birkaç genetikçinin dikkatini çekti. Hollanda’da 1944 kışı, hüküm süren kıtlık nedeniyle sonraki yıllarda Açlığın Kışı olarak adlandırılmıştır. Anneleri gebeliklerinin son döneminde yetersiz beslenmiş olan çoğu çocuk ufak tefek doğmuş ve yaşamları boyunca da öyle kalmışlardır. Öte yandan anneleri gebeliklerinin başlarında yetersiz beslenmiş olanlarsa büyüdüklerinde şişmanlama eğilimi göstermişlerdir. Tuhaf bir şekilde ve üstelik artık kıtlık sorununu kalmadığı halde bir sonraki kuşakta da benzer eğilimler görülmüştür¹⁴⁴. Açlık Kışı sırasında anne karnında bulunan kuşağın

144 Nessa Carey, *The Epigenetics Revolution*, bakınız kaynakça sf. 383.

anormal bir gelişim süreci göstermesi anlaşılabilir bir şeydi; çünkü cenin annenin durumunun sonuçlarından etkileniyordu. Peki ama bir sonraki kuşak?

1980'li yıllarda Stockholm'deki ünlü Karolinska Enstitüsü'nden önleyici hijyen uzmanı Lars Olof Bygren, Overkalix mahallesinde yaşayanların yaşam sürelerinin ortalamanın altında olduğunu fark edince şaşırılmıştır. Burada ortalama ömür otuz iki yıl daha kısadır ki bu hiç de az sayılmaz. Ayrıca yine bu çevrede kalp-damar hastalıklarının oranı da anormal derecede yüksektir. Durumu açıklığa kavuşturabilmek için bu mahallede 1905 yılında doğmuş rastgele doksan dokuz kişi seçmiş ve üç kuşak boyunca Overkalix'teki yaşam koşullarının ayrıntılı bir incelemesi için kolları sıvamıştır. Bunun sonucunda ilk kuşağın ziyafetlerle beslenip yıllar boyunca bol alkol kullanmış olduğunu görmüştür. Görünüşe bakılırsa deyimde söylendiği gibi¹⁴⁵ "kadeh tokuşturan" sonraki kuşaklar olmuştur. Bygren'in araştırmaları dedelerin yaşam biçimi yoluyla sebep oldukları fiziksel hasarların torunlarda ortaya çıktığını kanıtlıyor gibiydi.

İngiliz Marcus Pembrey gibi kuramcıların etkisiyle başka araştırmacılar da bu muammayı aydınlatmaya giriştiler. Yirmi yıl sonra, 2000'lerin başlarında epigenez kavramı oluşmaya başladı. Yunancada "ötesi" anlamına gelen *epi* önekiyle türetilmiş olan terim markörlerin belli genlere bağlandığı ve onları ya etkisiz hale getirdiği ya da etkisizlerse etkinleştirdiği bir sistemi anlatır. Bu markörler metil grupları olarak adlandırılırlar ve DNA'nın yapısını değil yalnızca dışavurumunu değiştirirler. Bunlar bizzat organizma tarafından bulimia, hastalık, stres, alkolizm, bağımlılık, kirlilik gibi belli koşullara tepki olarak üretilirler. Kimi zaman bütün bir kromozomu bile etkisiz hale getirebilmektedirler.

Bu olayı daha iyi anlayabilmek için elektrik dağıtım paneli ile genom arasında bir benzetmeye başvurabiliriz: Organizma, koşullara bağlı olarak belli sigortaları yukan kaldırabilir ya da aşağı indirebilir. Kimi değişiklikler aktarılabilir olur, kimileri olmaz. Öyle ki kimileri babadan geliyorsa iptal edilir, kimileriye anneden geliyorsa.

145 "Anne baba içer, çocuklar kadeh tokuşturur", Fransızcada yeni kuşakların kendilerinin öncekilerin hatalarının bedelini ödediğini anlatan bir deyiştir. (ç. n.)

Sperm üretimi yetersizliği anlamına gelen oligosperminin aktarılabilir olduğu bulunmuş ve bundan sorumlu olan gen de saptanabilmiştir. Ancak her ne kadar genel mekanizma belirginleşmeye başlamışsa da ayrıntıları hâlâ bilinmemektedir. Genetikçilerin bundan sonraki görevleri yaşam süresince genetik değişmelerin ne sıklıkla gerçekleştiğini, cinsel kromozomlarda ne şekilde çalıştıklarını ve aktarım mekanizmalarının ne olduğunu ortaya çıkarabilmektir.

*

Epigenezin keşfi gerçek bir devrimdi. Edinilmiş karakter aktarımını kabul etmeyen Neo-Darwinci dogmayı çürütüyordu. İnsanın babası alkolik olduğu için alkolik olarak doğmayacağını savunan bitmek tükenmek bilmez itiraz resmî olarak geri çevrilmiş oluyordu. Bu keşif, genetiğe ve evrime şimdiye kadar yasaklanmış olan yepyeni bir bakış açısıyla yaklaşılabildiğini sağlıyor ve şu sorulara yanıt bulunmasını gerekli kılıyordu: Edinilmiş karakterler sabit midirler? Bunlardan hangileri aktarılabilir niteliktedir? Bu adımlardan ilki, 2010 yılında Fransız, İngiliz ve İsviçrelilerden oluşan bir ekibin kromozom 16'nın küçücük bir parçasını etkileyerek obezite riskini elli kat artıran bir etken bulmasıyla atılmıştır. Daha atılacak çok adım vardır.

Onlarca yıldır edinilmiş kimi karakterlerin aktarımını düşündürebilecek pek çok belirti gözlenmiştir; örneğin boy ortalamasının kimi toplumlarda yükselmesi (Japonya ve Fransa'da) ya da başka toplumlarda sabitlenmesi (Amerika'da ve daha başka yerlerde) gibi. Yükseliş neredeyse otomatik olarak yaşam koşullarındaki hijyenin iyileşmesine ve beslenmenin daha bilinçli hale gelmesine bağlanmıştı ve bunlar da akla yatkındı. Peki ya sabitlenme? Aynı şekilde, aynı toplumlarda obezitenin artışı da beslenme biçimlerine bağlanmıştı. Ancak bu hem boy ortalamasının hem de obezitenin aynı zamanda artmış olmasını açıklamaya yetiyor muydu?

Lamarckizmin başlıca savı olan edinilmiş karakterlerin kalıtımı üzerindeki üstü örtülü yasa, kariyerine değer veren hiçbir araştırmacının bu türden bir varsayım üzerinde çalışma macerasına atılmasına izin vermiyordu. Atılsa bile ne destek ne de kredi bulabilirdi. Kraldan çok kralcı olan Neo-Darwinciler bizzat Darwin'in yaşamının sonunda kapıldığı kuşkuları inatla unutuyorlardı. Mektuplarının da tanıklık

ettiği gibi çevreye uyum sağlamanın edinilmiş karakter aktarımı dışında bir yolu olamayacağını görmüştü. Bu alanda hüküm süren dogmatizmin, aşılmış olan bir öğretiyi uzun süre koruduğu ve bu yolla da araştırmaları geciktirdiği sonucuna varmamız yanlış olmaz.

Bilgi saklama sonunda bir aldatmacaya benzemişti.

“İnek osuruğundaki metan, sera gazlarının yüzde 2 oranında çoğalmasına katkı sağlamaktadır”

(2000’li yılların başından bu yana ekolojistler)

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren dünya genelinde kamuoyu, küresel ısınmanın sorumlusu olan sera gazlarının tehlikelerine karşı uyarılmaktadır. Çok sayıdaki ekolojik incelemeler arasında görünürde çok küçük ama matrak yorumlamalara çok elverişli olan bir ayrıntı dikkat çekmeyi başarmıştır: İnek osuruğunda bulunan metan, bu türden gazların hacminin yüzde 2 oranında artmasına katkı sağlamaktadır. Kuramsal çareler hemen üretilmiştir: Hayvanların yemine biraz toz halde köri ya da mercanköşk katalım. Bakalım inekler bundan hoşlanacaklar mı?

Burada en küçük bir aldatmaca yok: Bu değerlendirme gezegenimizin fiziksel özellikleriyle ilgili inandırıcı bir kuramı ortaya koyuyor. Ancak 2012 yılında yayınlanmış olan başka değerlendirmeler insanı hayret içinde bırakıyor. Aralarında Liverpool’daki John Moors Üniversitesinden David Wilkinson, Glasgow ve Londra Üniversitelerinden meslektaşlarıyla birlikte Londra’daki Doğal Tarih Müzesinden Paul Barrett’in de bulunduğu kimi çevre bilimlari uzmanları dinazorların –tam olarak eğlence parklarındaki replikaları büyük rağbet gören, upuzun boyunlu pullu hayvanlar olan zorofidyenler– ineklerden çok daha kötü olduklarını gösteren bir çalışma yayınlamışlardır.

İneklerden çok daha büyük boyutlu otoburlar oldukları düşünülürse bu hayvanların çıkardıkları gazın hacmi de çok daha tehlikeli boyutlara varabilmektedir. Örneğin bir brontozor, yani *Apataurus louisae*, günde 2,675 litre metan açığa çıkaracaktır¹⁴⁶. Tek bir bireyin

146 “A Mighty Wind”, *Newsweek*, 21 Mayıs 2012.

bir yıllık metan üretimi bin ton civarında olacaktır. O çağda yeryüzünde bulunan bütün dinazor çeşitleri bir arada düşünüldüğünde araştırmacılar çıkarılacak gazın yılda toplam 500 ila 600 milyon ton metan gazına denk geldiğini hesaplıyorlar. Daha küçük boyutlardaki hayvanların çıkarttıkları gazı hesaba katmıyoruz bile. Yukarıda sözü edilen Barrett'ın varsayımına göre "Kretase çağında hadrozor ve seratposiyenler gibi daha başka otoburlar da metan gazı çıkarıyor olmalıydılar." "Bunlar yalnızca tahmin", diyerek yumuşatıyor Wilkinson. Ancak Kanada'daki Britanya Kolumbiyası Üniversitesinden John Whitlock dinozorların çağının yaklaşık 200 milyon yıl sürmüş olduğunu hatırlatıyor.

Böyle bakıldığında bu süre boyunca atmosfere salınmış olan sera gazı toplamı astronomik hale geliyor. En hafif tahminle yüzyıl başına 50 milyar ton metan demek oluyor. 200 milyon yıl boyunca birikmiş olan bu metanın tamamı emilmiş olamayacağına göre çoğunun nereye gitmiş olabileceğini insan merak ediyor. İngiltere'deki Sheffield Üniversitesinden iklimbilimci David Beerling'in tahminine göreyse, "Eğer rakamlar doğruysa zorofidenler gezegenin sıcaklığını yaklaşık bir derece kadar düşürmüş olmalılar. Sıcaklığın o çağlarda bugünkünden çok daha yüksek olduğunu biliyoruz. Örneğin o zamanlar henüz kutup buzulları yoktu¹⁴⁷."

*

Bütün bunlar akılcı görünüyor ve eğer konunun edepsiz doğasını bir tarafa bırakacak olursak ortada hiçbir aldatmaca izi kalmıyor. Ancak bu saptama yarattığı yankılar nedeniyle şaşırtıcı olmayı sürdürüyor.

Öncelikle mezozoik çağda hayvan topluluğunun sindirim sisteminin biyosfer üzerinde yanardağ patlamaları ve göktaşı düşmeleri kadar etkili olduğunu öğreniyoruz. Bu ortada bir kışkırtma olabileceğini düşündürüyor.

Aynı akıl yürütme sonucunda ortaya şu soru çıkıyor: İneklerin gazı havadaki sera gazlarını tek başına yüzde 2 arttırabiliyorsa, öküz ve domuzların gazı ne oluyor?

147 "When dinosaurs warmed the World", *New Scientist*, 12 Mayıs 2012.

Son olarak, bu iş sonuçta yeryüzü atmosferinin ısınmasını ilgilendirdiğine göre insanın yeryüzündeki varlığı bile başlı başına temel bir ısınma nedeni olarak görülmeli mi diye sormak işten değildir. Kabul edilen ortalamalara göre bir insan kendi yüzeyinin metrekaresi başına yirmi dört saatte 40 kilokalori yaymaktadır¹⁴⁸ ve bu da, bir insanın yüzeyi ortalama iki metrekaresi olduğuna göre havaya 80 kilokalori karışıyor demektir. Bu durumda dünyanın 7 milyar nüfusu her gün yaklaşık 550 milyar kilokalori üretmektedir. Ayrıca, yeryüzü sıcaklığı ortalaması artışının nüfus artışıyla orantılı olduğu da görülmektedir.

Bu durumda gezegenimizin tarihi boyunca üzerinde yaşamış olan canlı türlerinin biyosfer için zararlı bir etkiye yol açtıklarını düşünmek çok doğaldır. Aynı akıl yürütmeyi sürdürecektir olursak zavallı toprak kurtlarının sera gazı üretimindeki rollerinin unutulmuş olduğu sonucuna da varabiliriz. Çünkü toprağın verimliliği için gerekli olan bu yaratıklar da eskiden “güldüren” gaz olarak bilinen ve anesteziye kullanılmış ilk gaz olan azot oksidi üretmektedirler. Kurtların bulunduğu topraklarda bu gazın üretimi, bulunmadığı topraklara oranla beş kat daha fazladır¹⁴⁹. Kurtların topraktaki nitrat ve nitritleri sindirerek bu gazı ürettikleri varsayılmaktadır. Sıradan bir kır bahçesi de azot oksidi üretir ve bunun kurtlardan kaynaklanan kısmının oranı yüzde 25 ile 44 arasında değişmektedir. Ama çayır ve otlaklar da azot oksidi üretirler (Şehirliyle huzur vermeleri belki de bu yüzdendir...).

Bu bir aldatmaca değildir ama çoğunlukla şiddetle savunulmakta olan kimi mantıksal akıl yürütmelerin sonuçlarının nerelere varılabileceğini düşünmeye bir kışkırtmadır.

*

Belki de insan etkinlikleri sonucunda üretilmiş olan sera gazlarının suçlanmasında fazla acele edilmiş olabilir. Bu konuyla ilgili incelemelerde sözü edildiğine çok ender rastladığımız bir nokta gözden kaçılmaktadır. Su yosunlarının sera gazı artışındaki etkileri. Okyanus

148 “Animal Heat”, *Encyclopaedia Britannica*.

149 *Nature Geoscience*, 10.1038/ngeo1477.

kirlenmeleri nedeniyle her yıl dünya çapındaki tahminî kütlelerinden yüzde 1,5 oranında yitirmekte olan bu bitkiler atmosfere yılda 300 milyon ton civarında karbondioksit yaymaktadırlar¹⁵⁰. Okyanus yosunlarının 20 milyar tona yakın karbon içerdikleri ve bunun da 2010 yılında yakalanan fosil yakıtların çıkardığı karbon toplamının¹⁵¹ iki katı kadar olduğu düşünülürse ortaya şu sonuç çıkıyor: Okyanusları kirlenmeye ve özellikle de plastiklere karşı korumak en az kara alanlarının üzerindeki atmosferi korumak kadar acil ve önemlidir.

Sera gazları dogması mutlak nitelikte değildir. Son birkaç yıldır iklimbilimciler karşılarında şu itirazı bulmaktadırlar: Yeryüzü tarihi boyunca karbondioksit düzeyinin çok yüksek olduğu buzul çağları da, düşük olduğu sıcak çağlar da görülmüştür¹⁵². İklimle sera gazları arasındaki ilişki değişmez değildir ve ayrıca Kuaterner Çağ'ın iklim çeşitliliklerinin küresel bir açıklaması henüz bulunabilmiş değildir.

Çok hızlı ve çok yüksek sesle konuşmamakta fayda vardır. Halkı eksiksiz olarak bilgilendirmekte de...

150 "Tearing seagrass could release vast carbon stores", *New Scientist*, 26 Mayıs 2012.

151 Atlanta'daki American Society of Microbiology'nin Mayıs 1998'deki yıllık toplantısında sunulan raporlar ("Laughing worms", *New Scientist*, 30 Mayıs 1998).

152 Anil Ananthaswamy, "Climate conundrum", *New Scientist*, 26 Haziran 2010.

“En güçlü olanın gerekçesi her zaman en iyisidir”

(Yirminci yüzyılın başından bu yana Neo-Darwincilerin savı)

Kendilerine türlerin evrimi kuramı öğretilmiş olan ilk ya da ortaokul öğrencilerinden çok azı akıllarında, yaşam alanlarını savunmaya daha yatkın olan türlerin kendilerinden daha zayıf olanları ortadan kaldırmalarına dayanan doğal elenme kavramından daha fazlasını tutacaklardır. Darwin'in açıklamaları geçerli kabul edildiğinden bu yana bu konuda geniş bir uzlaşma oluşmuştur: En güçlü olanın gerekçesi her zaman en iyisidir. Bu, tür için de böyledir: Yalnızca en güçlü olanlar hayatta kalır.

Bu uzlaşma Darwin'in düşüncelerine sadıktır. Ünlü bilgin, özgeciliği doğal elenme kuramına ölümcül bir meydan okuma olarak görüyordu. *İnsanın Türeyişi* adlı eserinde şöyle yazıyor:

“Vahşilerden birçoğunun yaptıkları gibi arkadaşlarını ele vermektense kendi canını feda etmeye hazır olan kişi, çoğu zaman ardında soylu doğasını aktarabilecek bir soy bırakmamaktadır.”

Özgeciliğin başka bir biçimi olan kendini türün bekasına adanmanın tür için zararlı olduğu bundan iyi ifade edilemezdi. Ancak evrimciliğin babası tamamen dogmatik değildi; aynı eserde şunları da yazmıştır:

“Aralarında yardımlaşmaya ve ortak çıkar için kendilerini feda etmeye her zaman hazır olan birkaç üyesi bulunan bir kabilenin, diğer kabilelerin çoğu üzerinde bir zafer kazanacağında kuşkuya yer yoktur.”

Ortadaki çelişki ne olursa olsun, burada özgeciliğin zararlı olmayabileceğini kabul etmiş oluyordu. Sorun akademikmiş gibi görünebilir ama yakıcı bir güncelliğe sahiptir. Darwinciliğin çoğu zaman

siyasileştirilen ideolojik bir türevi buradan en zayıf olanlara yardım etmenin bir halkın çıkarına ters düşeceği sonucunu çıkarmakta ve çıkarımlarını uç noktalara taşıdığı durumlardaysa sosyal güvenliğin, doğal elenmeye ve *struggle for life*¹⁵³ sırasında en güçlü olanın hayatta kalacağı ilkesine ters düştüğünü öne süren siyasi partiler görülmüştür. Özgecilik “doğadışı” bir duygu olarak sunulmuştur

Eğer bundan kuşkusuz olan varsa, hayvan davranışlarını inceleyen bilim olan etolojinin uzmanları yirminci yüzyılın sonlarına doğru çeşitli hayvan türlerinde özgeci davranış biçimleri belirlediklerini duyurduklarında etolojiyle uzaktan yakından ilişkisi olmayan bazı kişilerin buna verdikleri tepkinin incelenmesi yeterli olacaktır. 1920’li yıllarda biyolojik sosyoloji adı altında başlamış olan hayvan topluluklarının incelenmesi, sosyobiyojoloji adı altında bir yenilenmeden geçmiştir. Bu disiplinin amacı sosyal örgütlenmeyi biyojinin bakış açısından incelemektir. 1998’de bir araştırmacı, günlük bir Fransız gazetesinde şunları yazıyor:¹⁵⁴

“Savaşta sonra bu fikirler moleküler genetiğin gölgesinde kalarak seyrekleşmeye başladılar. Daha sonra sosyobiyojoloji, peşindeki saçmalıklar geçidiyle birlikte yeniden ortaya çıktı. Özgecilik de peşinden gelecekti.”

Sonra hayali bile mümkün olmayan şey gerçek oldu: Hayvan türlerinde özgeci bulgular yakaladıklarını bildiren etoloji uzmanları Marksist damgası yediler! Sadık Darwincilerse kendilerini gerçek demokrat olarak görüyorlardı, ya da tam tersi. Bilimsel araştırmanın içine en saçma şekilde siyaset bulaşmıştı.

Önce yanlış bilgilendirmenin ardından da aldatmacanın çürük toprağıydı bu.

*

Etoloji uzmanları bu kadar rahatsız edici olan ne bulmuşlardı?

Sözgelimi kuşların çeşitli türlerinde, Avrupa anlarında, Amerikan alakargasında, boz ibikli ağaçkakanda henüz olgunlaşmamış olan

153 (İng.) Yaşam mücadelesi. (ç. n.)

154 Bu kitabın amacı polemiği yaratmak olmadığından hem araştırmacının, hem de gazetecinin adını saklı tutuyoruz. Onlar kendilerini biliyorlar.

gençler, çiftlerin yavrularını beslemelerine ve hatta yumurtalarını örtmelerine yardım ediyorlardı. Korkunç vampirin bile aslında yüreği yufkaydı: Bir ineğin memesinden ya da bir atın boynundan kan emip de karnını doyururken yiyecek bulamamış olan türdeşiyle yemeğini paylaşıyordu. Sanki öpüşür gibi görünüyorlardı ama aslında şanslı yırtıcı yemeğinin bir kısmını aç olan türdeşine vermek için geri çıkarıyordu.

Kırmızı ibikli ağaçkakanın davranışı etoloji uzmanlarını uzun süre merakta bırakmıştı: Yuvasını kabuğu rahatlıkla delinebilecek olan ölü ağaçların gövdesine kurmak yerine, başka cinslerden olan türdeşlerinden farklı olarak ömrünün üç yılını canlı çamları gagalayarak geçiriyordu. Oysa bu işin “Darwinci” anlamda hiçbir yararı yoktu. Yanıtı etolojinin en ünlü uzmanlarından biri olan E.O. Wilson buldu: Gaga darbeleriyle ağacın özsuğunu akıtıyordu. Birkaç gün içinde onlarca delik açıldıktan sonra akan öz suları, ağacın dibinde ağaçkakanın düşmanı olan yılanlara karşı yapışkan bir tuzak oluşturuyordu. Daha da iyisi ağaçkakan bütün bu çalışmayı ağacın zirvesinde yuva yapmış olan çift için yapıyordu. Bu şekilde, doğada yaşamının kirasını ödüyordu.

Şempanzelerle laboratuvarında yapılan çok sayıda deney, bu hayvanlarda da özgeci davranışların bulunduğunu göstermiştir. Parmaklıklarından dışarıyı görebildikleri kafeslere dizilmiş bir halde kendilerine yiyecek dağıtılıyordu. Ama eğer bir hayvana bisküvi verilirken yanındakine verilmiyorsa ilki bunu geri çeviriyordu. Ancak bütün türdeşlerine eşit şekilde davranıldığında yiyeceği kabul ediyordu.

Başta karınca ve arılar olmak üzere belli hayvanların toplumsal duyuları ve örgütlenmelerindeki karmaşıklık, Maurice Maeterlinck ve entomolojist Jean-Henri Fabre’den beridir araştırmacıları merak ve hayranlık içinde bırakmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında etoloji uzmanları az bulunur bir zekâyâ sahip olan (sayısı iki yüze varacak kadar sözcüğü akıllarında tutabilen) Kongo maymunları olan bonobolar gibi daha az tanınan hayvan türlerine eğilmişlerdir. Bunlarda da yalnızca özgeciliğe çok benzemekle kalmayıp, tamamen insanlara özgü olduğu düşünülen merhamet duygusuna yakın olan davranışlar gözlemişlerdir. Örneğin bir bonobo kendine yiyecek bulamayacak kadar yaşlandığında erkek türdeşleri ona yiyecek taşımakta,

hasta olursa başında bekleyerek ona bakmaktadırlar. Ölümündeyse yasını tutarlar.

Yas tutma yalnızca bonobolarla da sınırlı değildir. Yıllardan beri Kenya başta olmak üzere Orta Afrika'nın vahşi hayvan toplulukları üzerine çalışmakta olan doğabilimci Daphne Sheldrick fillerin ölmüş bir türdeşlerinin kalıntılarının yanına gitmeyi yıllar boyunca sürdürdüklerini ve bir cenaze törenine benzer şekilde üstünü dallarla örttüklerini bildirmiştir.

*

Gözlem ve araştırmalar, on dokuzuncu yüzyılda ve Darwin'in zamanında hayvanlar âlemiyle ilgili bilinenlerin ilkel ve yanlış olduğunu onlarca yıldır kanıtlamaktadır. En güçlülerin en zayıfları boyundurukları altında tuttukları istisnasızca acımasız bir evren görüşü, yerini gitgide yardımlaşmanın da bir hayatta kalma yolu olarak görüldüğü bir toplumsal sistemler bütününe keşfine bırakmaktadır.

Yine de en güçlünün gerekçesinin en iyi olduğundan yana olanlar henüz ikna olmuş değildir. Yukarıda sözü edilmiş olan Darwincinin şu satırlarına bir göz atalım:

“Gerçekten de altürizmin kalıtımı ve iyi duyguların biyolojisinin suç kromozomu ya da eşcinsellik geninden daha kolay kabul edilebileceğini düşünüyor muyuz? Hiç kuşkusuz birinci gruptakiler ikincilere kıyasla “siyasi olarak daha doğru”durlar, ancak onlar da en az bir o kadar aptalca ve bilimsellik dışıdır. Çünkü aksi kanıtlanana dek kalıtım, proteinlerin ilkel yapısında durur.”

İnat edildikçe aldatıcı hale gelmekte olan bu hatayı düzeltmek için gerçekler kendiliğinden harekete geçmektedir. En güçlü olanın gerekçesi çoğu zaman zafer kazanabilir ama özgecilik de öyle. Kalıtımsa “proteinlerin ilkel yapısında” durmaz, davranışları da aktarabilir.

“Elektromanyetik alanların sağlık üzerinde hiçbir etkisi yoktur.”

*(2000 yılından bu yana cep telefonu operatörleri ve yüksek
gerilimli elektrik hattı ağlarının savunucuları)*

Yirminci yüzyılın son otuz yılı boyunca elektromanyetik alanların zararlı etkileriyle ilgili sorular medyada giderek artan bir sıklıkla gündeme gelmiştir. Böyle bir konuya hazırlıksız olan halk bu alanları üretmekte olan yüksek gerilimli elektrik taşıma hatlarının sağlığa zararlı olabileceğini öğrendiğinde şaşırmıştır. O zamana dek insanlar elektromanyetik alanlarla gayet iyi yaşayıp gidiyorlardı. En azından öyle sanıyorlardı. Ancak ısrarcı şikâyetler ve girişilen araştırmaların sonucunda az miktarda ölçülmüş olsa bile, yüksek gerilim hatlarına yakın olmanın sinir sistemi üzerinde uykusuzluk ve migren gibi kimi istenmeyen etkilere yol açabilmesinin mümkün olduğu kabul edilmek zorunda kaldı.

Ancak zaman, bu etkilerden söz açmak için elverişli değildi. Yetkililer sorunun çözülmüş olduğunu ve bu konuda ısrar etmenin modernliğe düşmanlık olarak algılanacağını savunuyorlardı. Kimi tartışmalarda kuşkucular, karakolları doldurarak komşularının X ışınları taşıyan gizemli aygıtlarıyla sinir sistemlerini mahvetmekte olduğundan şikâyetçi olan huysuz ihtiyarlara benzetiliyorlardı.

Cep telefonları başarılı olup da içinde yaşanan binaların çatılarına yerleştirilen baz istasyonlarının sayısı arttıkça konu yeniden gündeme gelmeye başladı. Komşular şikâyet ediyorlardı. Önce kimse onları ciddiye almadı. Sonra onlar da seslerini daha çok duyurmaya, resmî şikâyetlerde bulunarak kamuoyunu harekete geçirmeye çalıştılar. Uzmanlar devreye girerek bu istasyonların elektromanyetik alanlarının insan sağlığı üzerinde hiçbir etkisi bulunmadığını açıkladılar. Bunu kanıtlayan hiçbir bilimsel araştırmaysa yoktu.

Ancak, 2009 yılında Fransız Sağlık Güvenliği Çevre ve Çalışma Ajansı (AFFSET), radyo frekanslarının etkilerini incelemeye karar verdi. O yılın 15 Ekim günü 226 araştırma ve çalışmayı temel alan bir rapor açıklandı. 97 inceleme yapılmıştı ve bunlardan 11'i radyo frekanslarının gerçek etkilerini tanımlıyordu. Buna göre bu frekanslar hücrelerin işleyişini değiştiriyorlardı.

Sürpriz! Tıp, Bilim ve Teknoloji Akademileri AFFSET'in çalışmasına saygılarını sunmakla birlikte raporuna karşı çıktılar. Onlara göre "bu sonuçlar baz istasyonlarının sayılarının azaltılması için yeterli değil"di.

Böylece hayvanlar üzerine yapılmış çok sayıda çalışma da elenmiş oluyordu. Biz burada bunlardan yalnızca en ilgi çekici olanlarından iki örneği ele alacağız:

Sürü hayvanlarında, baz istasyonlarının 0,1 W/cm değerindeki en yüksek yoğunluklarına maruz bırakılan ineklerin kromozomlarındaki bozulmaların altı kat arttığı saptanmıştı. Buna ek olarak süt üretimi önemli ölçüde azalıyor, zayıflama, ani düşük yapma ve ölü doğurma gibi etkiler görülüyordu.¹⁵⁵

Cep telefonlarınınkiyle aynı güç ve frekansta bir elektromanyetik alana on sekiz ay boyunca maruz bırakılan farelerde, bağışıklık direncinde yarı yarıya azalma ve lenf sistemi kanseri olan lenfomanın geliştiği kaydedilmişti.¹⁵⁶

Gerçekliğin kendisi kadar kati bir reddediş, kanıtların hesaba katılmaması hataya yönelinmesine olanak vermiştir. Bu da bir aldatmaca çeşididir.

*

Bütün biyologların bildiği gibi bizleri hayatta tutan ve hiç durmayan şey hücrelerin iyon değiş tokuşudur ve bunlar bir elektriksel etki, dolayısıyla da aslında elektromanyetik bir alan oluştururlar. Sinir ve kas uyarımlarını aktaran da bu elektriktir. Bu doğal elektrik alanları ceninin gelişmesine ve yetişkinlerde de yaraların onarılmasına yar-

155 W.Löschner ve G.Käs, *Practical Veterinary Surgeon*, 1999 79(5) 437-444.

156 M.H. Repacholi ve arkadaşları, *Radiation Research*, 147, 631-640.

dımcı olur. 2012 yılında, insan dokularında daha önceden bilinmeyen bir elektrik türü, daha doğrusu biyoelektrik türü keşfedilmiştir: Bilgisayarlarda da bulunan ferroelektrik¹⁵⁷ organizmadaki dokuların neredeyse tamamında mevcuttur.

Bu önemli bir keşiftir. Şimdiden sözgelimi, atardamar çeperlerine yapışmış olan kolesterol parçacıklarını sökebilecek ilaçlar geliştirmek için çalışmaların yapılmasını düşündürmüştür. Ancak daha önce Priore makinesinde gördüğümüz gibi¹⁵⁸, elektromanyetik alanlar migrene ya da yorgunluk duygusuna yol açmaktan çok daha derin ve çeşitli etkiler de gösterebilirler.

Elektromanyetik bir alanın içinde bulunan elektrikli bir sistemin buna karşı duyarsız kalacağını savunmak için çok fazla cehalet ya da en az bir o kadar kötü niyet gerekir. Buna karşın, otoritelerinin silahlarını kuşanmış olan sanayi savunucusu uzmanlar elektromanyetik alanların insan vücudu üzerinde hiçbir etkisi bulunmadığını söylerken kendilerine inanılmasını beklemektedirler. Eğer samimi iseler ne dediklerini ve insan vücudunun yapısında elektrik bulunduğunu bilmiyorlar demektir. Eğer samimi değilseler, apaçık gerçeği kasıtlı olarak yadsıyorlar. Her iki durumda da aldatmaca kuşkusu yerini koruyor.

157 Maggie McKee, "Revelations from the body electric", *New Scientist*, 10 Mart 2012.

158 Bakınız sf. 201.

“İnsanoğlunun bütün bilgisi yüzyıllar boyunca yukarıda kalacak...”

(2001’de fırlatılması planlanmış olan “ansiklopedik uydu” projesini savunanların gerekçesi)

“Bugün bütün bildiklerimden ancak yüzde 5’i elli yıl sonraya kalacak” diye haykırmış günün birinde Michael Faraday (1791-1867). Benzini keşfetmiş, bilinen gazların neredeyse tamamını sıvılaştırmış, elektrik motorunu icat etmiş bir kimyacı ve fizikçi, özetle modern dünyanın gördüğü en büyük bilginlerden biri olarak bilginin geçiciliğinin bilincine de varmıştı. Yeni veriler eskiden sarsılmaz olduğuna inandığımız kavramları hiç durmadan geliştirmekte ve çoğu zaman değiştirmektedir. Örneğin, 1610 yılında Galileo tarafından keşfedildiklerinden bu yana Jüpiter’in dört uydusu, Io, Avrupa, Ganimede ve Callisto astronomlar tarafından son derecede düzenli birer uydu olarak düşünülmüşlerdir. Ancak yirminci yüzyılda Avrupa ile Ganimede’nin yörüngelerinin içlerinde meydana gelen yanardağ patlamalarının kaotik olduğu fark edilmiştir. Bu yalnızca tek bir örnektir.

Bu yüzden, 1998’de, içlerinde “insanoğlunun bütün bilgisi”ni taşıyacak seksen CD’nin bir uydu içinde 2001 yılında uzaya fırlatılacağı duyurulduğunda çoğu gözlemci şaşırmıştır. Bu göksel deponun yeryüzüne ancak 52001 yılında geri döneceği belirtilmiştir. Hangi ay, hafta ya da gün olacağı açıklanmamıştır. Bu girişimin savunucuları o zamana kadar “İnsanoğlunun bütün bilgisi yüzyıllar boyunca yukarıda kalacak...” diye şiirsel bir havayla eklemişlerdir. Ama kimin için?

Bu haber üç bakımdan şaşırtıcıydı. Öncelikle bu seksen CD’nin yeryüzüne geri dönmelerinden çok daha önce yararlarının tamamını yitireceklerine bahse girilebilirdi. Sözlük ve ansiklopedilerin yirmi yıl aralıklı basımalarını karşılaştırmak bu girişimi savunanların bilimle pek de içli dışlı olmadıkları sonucuna varmak için yeterliydi.

Ayrıca, eğer uzaylılar varsa ve bu uydunun içini karıştırmaya ilgi duyarlarsa ya da elli bin yıl sonra yeryüzünde hâlâ Dünyalılar bulunuyorsa 2001 yılındaki insan bilgisini inceleyebilmeleri için bu CD'leri okuyabilecek bir okuyucuya gereksinimleri olacaktı. 1998 tarihli CD okuyucularının yirmi yıl sonra yerlerine gelenlerle karşılaştırıldıklarında çevirmeli gramofonlar gibi kalacağını tahmin etmek büyük bir risk almak olmaz. Tabii bu arada kozmik ışınların da bu süre boyunca CD'lere zarar vermemiş olacağını ummak da gerekecektir.

Son olaraksa geri dönüş tarihindeki olağanüstü kesinlik hayret vericidir. Uyduların yaşam sürelerinin en iyi ihtimalle rastgele olduğunu ve tam elli bin yıllık mesafeden bu süreyi kesin olarak tayin etmenin saçmalık olduğunu bilmek için astronot olmaya gerek yoktur.

Sonuçta bu derecede saflık merakı yol açıyor. Özellikle de bir uydunun fırlatılması gibi hatırı sayılır bir bütçe gerektiren bir girişimde...

Bu uydu bugün hâlâ fırlatılmış değildir.

“Elektronik fizikçiler için ağır bir darbe.”

(Jan Hendrik Schön'ün sahtekârlıklarının keşfedilmesinden
sonra bilim basınında, 2002)

Bütün bir elektronik sanayii yıllardan beridir transistörlerin yapımında kullanılan silisyumdan daha ucuz ve daha hafif bir malzemenin ve bununla birlikte de yeni yapısal niteliklere sahip başka malzemelerin arayışındadır. Almanya'daki Constance Üniversitesi mezunu olan Jan Hendrik Schön'ün kariyerinin yolu da daha en başından çizilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Lucent Technology'nin araştırma laboratuvarları olan Bell Labs tarafından işe alınmıştır. Fiziğin bu sektörü konusunda keskin bir bilgi sahibi olmanın ötesinde aynı zamanda yorulmak bilmeden de çalışıyordu. Örneğin 2001 yılında neredeyse her hafta bir makalesi yayınlanıyordu, üstelik yalnızca özel bültenlerde değil, *Nature&Science* gibi prestijli dergilerde de. Bütün elektronik fizikçilerin tanıdığı biriydi.

Schön'ün alçakgönüllülüğü günün birinde sınava tabi tutulacak, bir buluş yapıp Nobel Ödülü kazanacaktı. Herkes onu yakından izliyordu yani.

Sonra bir şey oldu. Bir araştırmacı onun, transistörlerle ilgili bir makalesinde daha önceki bir makalede kullanmış olduğu bir eğrinin aynısını kullandığını fark etti. Tuhaf şeydi bu. Daha tuhafı ise çeşitli araştırmacıların, Schön'ün tarif ettiği deneyleri yineleyemediklerini açıklamaları oldu. Bir araştırmacı için bu en çok korkulan eleştiriydi. Schön'ün yayınlanmış çalışmalarını değerlendirmek üzere Bell Labs bir komite oluşturdu. Varılan sonuç şaşırtıcıydı: Bu belgelerin yirmi dört tanesinden on altısı hileli, altı tanesi ise şaibeliydi. İstenen sonuçlara ulaşabilmek için verilerle oynuyordu ki bu da düpedüz hilecilik anlamına geliyordu.

Özürlerini dile getirdiği mektubun içeriği, suçüstü yakalanmış olan pek çok başka araştırmacınıninkilerden farklı değildi: Kendini çalışmalarının ateşine kaptırmış olduğunu iddia ediyordu. 2002 yılında, otuz bir yaşında Bell Labs'ten uzaklaştırıldı.

Bu aldatmacadan en çok zarar görense ona güvenerek bütün çalışmalarını onun sahte sonuçları üzerine dayandırmış olan çalışma arkadaşları oldu. Bu onlar için ağır bir darbeydi.

“Piano Man bir simülatördür.”

(Medyum Yaguel Didier, 2005’te, bir plajda başıboş dolaşırken bulunan ve kim olduğunu bilmediğini iddia eden bir adam hakkında)

Kimi sahtekârlıklar aldatmacalara yol açan efsaneler yüzünden uzun ömürlü olurlar. Bunlardan biri de fiziksel ya da ruhsal bir travmanın yol açtığı tam bellek kaybı efsanesidir. Sinema bu konuyu popülerleştirmiştir ve en yakın tarihli örneklerinden biri de adına Piano Man denen kişinin vakasıdır.

7 Nisan 2005 tarihinde İngiltere’nin Kent şehrinde bir polis devriyesi, üzerinde son moda bir takım elbise, deniz sularından sırlıklam bir halde, bir plajda başıboş dolaşmakta olan sarışın bir genç adam bulur. Yaşı otuz civarında tahmin edilen adamın üzerinde hiçbir kimlik belgesi yoktur ve bu kişi dilsiz gibi görünmektedir. Hastaneye götürüldüğünde bir hastabakıcı ona kâğıt ve kalem verir ve o da bir konser piyanosu resmi çizer. Hastanenin şapeline götürülünceyse buradaki klavyenin başına oturur. Hastane personelinin ifadesine göre dikkat çekici derecede iyi piyano çalmaktadır. Piano Man efsanesi doğmuştur.

Durumun ilginç taraflarından biri de bütün giysilerinin etiketlerinin özenle çıkarılmış olmasıdır. Adamın nereli olabileceği üzerine tahminler yürütülür. Bir söylentiye göre Nice’lidir, ama bu yanlış ipucu çıkar. Başka bir söylenti Kanadalı olduğunu iddia eder ama bu da yanlıştır. Çek müzisyenler Thomas adındaki bir meslektaşlarının kaybolduğundan şüphelidirler, üçüncü yanlış ipucu. Televizyona çıkar, kimse onu tanımaz. İngiltere’ye iltica etmek isteyen kaçak bir göçmen midir yoksa? Gizem halkın ilgisini gıcıklatmaktadır.

Mayıs ayı sonunda, Fransız medyum Yaguel Didier açıklar: “Piano Man bir simülatördür.” Bu açıklamayı paranormal yeteneklerine da-

yanarak değil, bu kimliği belirsiz adamın öyküsünün bizzat medyum tarafından yazılmış olan bir romanın kahramanının öyküsüne çok benzemesinden dolayı yapmıştır. Onun kadın kahramanı da Brötönya'daki bir plajda, gece elbisesi içinde, sırlıklam bulunmuştur. O da belleğini kaybetmiştir.

Profesör Steven Novella kafatasında, bilinç yitimine sebep olabilecek güçte bir sarsıntının bellek kaybına da yol açabileceğini belirtiyor.¹⁵⁹ Ancak kişi uyandığında bilinci yerindeyse bellek kaybına karşın kim olduğunu bilir. Eğer bilmiyorsa ortada nörolojik değil psikiyatrik bir sorun var demektir. Oysa Piano Man piyano çalmayı unutmamıştı. Demek ki belleğinin merkezi zarar görmemişti. Giysilerinin etiketlerinin çıkarılmış olması bunun bir mizansen olabileceğini düşündürüyordu: romanesk bir alana ait olan, tam bellek kaybı dramı. Psikiyatriyi ilgilendiren bir simülatör, bir yalancı hastaydı bu.

On dokuzuncu yüzyılda benzer bir olay, Almanya'da ve bütün Avrupa'da günün konusu olmuştu. Mayıs 1828'de Nürnberg kentinde, köylü giysileri içindeki, boş bakışlı bir genç adam dikkatleri çekmişti. Üzerinden iki mektup çıktı. Bunlardan birinin bir köylü tarafından yazılmış olduğu anlaşıyordu ve yazan kişi çocuğun 7 Ekim 1812 tarihinde kendisine emanet edildiğini, kendisinin de ona okuma ve yazma öğrettiğini, onu bir Hıristiyan olarak yetiştirdiğini ama dünyadan uzak tuttuğunu yazıyordu. İkinci mektup kimliği bilinmeyen gencin annesi tarafından yazılmış olduğu iddiasındaydı ve çocuğun 30 Nisan 1812 günü doğduğunu, adının Kaspar olduğunu, babasının Nüremberg'deki 6. Süvari Birliği'nden Hauser adında ölmüş bir subay olduğunu yazıyordu. Çocuk belleğini tamamen yitirmiş görünüyordu. Kaspar Hauser efsanesi de böyle doğmuştu.

Altı aylıkken esrarengiz bir şekilde bir köylüye emanet edilmiş olan bu çocuğun öyküsü bütün Avrupa'nın ilgisini çekti ve çok geçmeden elbette ki romanesk içerikli varsayımlar kızılmaya başladı. En yaygın olarak kabul görenine göre bu çocuk Baden Grandükü Charles'ın gayrimeşru oğluydu ve onun kendisinden daha aşağı tabakadan olan eşi Hochberg Kontesi tarafından kendi çocuklarının veraset haklarını koruma altına almak için kaçırılmıştı. Bu durumda

159 Steven Novella, *Medical Myths, Lies and Half Truths*, The Great Courses, Chantilly, Virginia, 2010.

Kaspar Hauser, Baden'in veliaht prensi oluyordu ve bu mevki o dönemde büyük bir siyasi önem taşıyordu.

Kâhinler aralarında bunları tartışırken gizemli yabancı 1833 yılında yine bir o kadar gizemli olan ve bizzat kendi tarafından açılmış olmasından kuşkulanan bir yara sonucunda öldü. Ancak 1875 yılında soylu bir aileye mensup olabileceğine ilişkin iddialar yalanlandı ve çürütüldü: Kaspar Hauser hiçbir zaman Baden prensi olmamıştı ve büyük olasılıkla kendisinin sahneye koyduğu bir efsanenin oyuncusuydu yalnızca. Yalan söyleme hastalığına sahip bunalımlı bir ruh olmalıydı ve yukarıda alıntılanmış olan tıbbi görüş doğrultusunda psikiyatrinin konusuna giriyordu.

Bu aldatmacanın ortaya çıkarılışı da vakaya duyulan ilgiyi yok edemedi. Alman romancı Jakob Wassermann 1908'de başarılı bir romanını ona ayırdı ve bu roman 1974'te Werner Herzog tarafından sinemaya da uyarlandı. Piano Man henüz bu ayrıcalığa erişemedi. Ancak konu hiç eskimiyordu. Belki de şu ünlü nükte her şeyi özetliyordur: "Victor Hugo aslında kendini Victor Hugo sanan bir deliydi." Şöyle de ifade edilebilir: Kendini aşmaya ya da başka biri olmaya çabalayan bir kişi nereye kadar bir mitoman, nereye kadar bir idealisttir?

Yanıt şöyle: Seyircileri nöroloji konusunda kendilerini kandırmasına izin verecek kadar cahil oldukları sürece.

“Beynimizin ancak yüzde onunu kullanabiliyoruz.”

(Kamuya mal olmuş yaygın yargı)

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren medyada ve sohbetlerde bir gelincik gibi hızla koşuşturarak yayılan ve kimi zaman entelektüel otoriteye sahip kişilerin de ağızlarından ya da kalemlerinden döken bir yargı: “Beynimizin ancak yüzde onunu kullanabiliyoruz.”

Bu yargının kaynağı bilinmemekte ve bir PET (pozitron emisyon tomografisi) incelemesinin yanlış yorumlanmasından türemiş olması muhtemeldir. Yapılan PET incelemesi sırasında aktif görünen beyin bölgelerinin az sayıda olması gözleminin yanlış yorumlanmasına neden olmuş olabilir. Ancak bu bir tündengelimdir ve iki nedenle yüzeysel ve yanıltıcı:

- PET görüntüleri beynin yalnızca inceleme sırasında etkin olan ve geri kalanlardan daha canlı renklerle gösterilen kuşaklarını göstermektedir, ama bu kuşaklar da beynin geri kalanına bağlıdır.

- Sayısız gözlem, beynin herhangi bir yerindeki küçük bir lezyonun bile mizaçtan motor kapasitelere, bellekten görüğe, duyuşal yeterliliklerden hormon düzenlenmesine kadar bütün üst sinir sisteminde işlev bozukluklarına yol açtığını ortaya koymuştur. Evrende hâlâ tanımadığımız en karmaşık şey olan beynimizin yüzde yüzünü sürekli olarak kullanmaktayız.

Dolayısıyla beynimizin yalnızca küçük bir parçasından yararlanabiliyor olduğumuzu düşünmek ya da söylemek tamamen yanıltıcı. Görünürde bilimsel olarak ifade ediliyorsa bu yargıyı sahtekârlık ve aldatmaca sınıfına sokar.

“İnsanın klonlanması yolundayız.”

(Araştırmacı Hwang Woo-Suk'un biyolojik bir başarısını duyurmasının ardından, 2005'te uluslararası medya)

Koyun Dolly'nin 1996 yılında başarıyla klonlanmasının ardından bir insanın klonlanması üzerine spekülasyon ve gevezelikler hem medyayı hem de bilim çevrelerini oyalamaktadır. *Science* dergisinin Mayıs 2005'te yayınladığı bir makalenin medyadaki yankıları düşgüçlerini bir kere daha kamçulamıştır: Seul Üniversitesinden Güney Koreli biyolog Hwang Woo-Suk, çekirdeği çıkarılmış yumurta hücrelerine nakledilen deri hücrelerinden on bir dizi embriyonik kök hücre üretmeyi başarmıştı.

Bu elbette bir insanın klonlanması anlamına gelmiyordu. En azından şimdilik... Ama belirli hücrelerin atardamarlar, kaslar, karaciğer gibi herhangi bir organın dokularını üretebilecek şekilde “dediferansiye” edebilmenin başarmış olması anlamı taşıyordu. Bu yolla ceninlerin dokuları da üretilebilecekti. Böylece ilk başta hasta organların aynı organizmadan geldikleri için reddedilme riski olmaksızın yeniden üretilmesi konusunda sonsuz yeni bakış açıları sağlanıyordu. Bu yolla sözgelimi bir kalp ya da böbrek yeniden oluşturulabilecekti. Daha sonraysa, bu vücudun herhangi bir hücresinden elde edilmiş bir cenin hücresinin bir yumurtalığın içine yerleştirilebileceği ve belki de bu şekilde yeni bir insan elde edilebileceği anlamına geliyordu.

Olayın Güney Kore'de yarattığı ulusal heyecan kadar uluslararası heyecanı da büyük oldu. Hwang Woo-Suk, geleceğinde Nobel Ödülü görülen bir kahraman haline geldi. Kasım ayında makalede onunla birlikte imzası bulunan Amerikalı Patatras'ın meslektaşıyla arası bozuldu. Güney Koreli araştırmacının etiğinde yetersizlikler bulunduğunu iddia ediyordu: Yumurtalar genç araştırma görevlisi kadınlardan baskı altında alınmıştı ve eğer böyle bir iş için başka

vericiler kullanılmış olsa onlara ödeme yapılması gerekecekti. Elde edilen başarının önemi yanında bu konu küçük kalıyordu. Ancak olay üniversite aleyhinde kimi kuşkuların doğmasına yol açtı ve bir araştırma komisyonu Hwang-Woo-Suk'un çalışmalarını ele aldı. Sonuçta üretilen hücre dizilerinin sıradan döllenenlerden kaynaklandığı ve bunların DNA'larında hile yapılmış olduğu bulundu.

Bir kere daha biyolog, kendini büyük bir mesleki baskı altında hissettiğini ve üstlerinin Güney Kore'yi insan klonlanmasının öncü ülkesi düzeyine yükseltmekte sabırsızlandıklarını açıkladı. O da bu yüzden işleri "hızlandırmıştı" ve kimi meslektaşları da duyurulan protokol ve sonuçların kesinliği konusunda çok da fazla titiz davranmamışlardı. Üniversiteden uzaklaştırıldı ve insan klonlanması üzerinde çalışması resmî olarak yasaklandı.

Değerli bir biyolog olduğu için başka bir laboratuvar onu işe aldı ve o da burada araştırmalarını sürdürdü. Hayvan klonlanması üzerine...

“Tutankamon’un bir ayağı sakat mıydı?”

(2010 yılında Mısırbilimcilere sorulan ve bir dizi şaşırtıcı bilirkşi rapor ve karşı raporlarına yol açan soru)

25 Kasım 1922 tarihinde mezarı Howard Carter ve Lord Carnarvon tarafından bulunduğundan bu yana Tutankamon, Mona Lisa ve Marie-Antoinette’in yanı sıra bütün dünyanın düşgücünün en önemli şöretlerinden biri halini almıştır. Yaşamına ilişkin her şey anında ilgi uyandırmakta ve hatta meşhur “lanet”inde olduğu gibi hararetili ve çoğu zaman karanlık tartışmalara yol açmaktadır.

Çok az sayıda mumya onunki kadar titizlikle incelenmiştir. Ancak, yüz yıla yakın bir zamanın sonunda, 2010 yılında Mısır Antikalarının şefi Zahi Hawass bütün dünyanın Mısırbilim uzmanlarını mumyanın sol ayağının ciddi olarak deforme olduğu konusunda bilgilendirmiştir. Tutankamon’un bir ayağı sakatmış, şekli bozulmuş iki ayak tarağı bunu göstermekteydi. Bir önceki yıl mumyayı taramadan geçirmiş olan ekip bu tanıya varmıştı. Olay, saygın *JAMA (Journal of the American Medical Association)* dergisinde bir makaleye konu oldu.

Genç yaşta ölmüş olan firavunun sağlığının “narın” olduğu zaten biliniyordu. Ayrıca mumyanın boynunda bir kırılma da gözleendiğinden sarayında ölümünü hızlandırmış düşmanlarının da bulunabileceğinden kuşkululanılmıştı. Bu kadar talihsizlik yetmezmiş gibi, mezarın keşfedilişi sırasında orada bulunan Kahire Müzesi eski müdürü Mohamed Saleh’in 2005’te anlattığına göre kendiliğinden Mısırbilimci olan, sakar Carter lahdi açarken mumyanın başını gövdesinden ayırmış, organlara zarar vermiş ve sonra da her şeyi fazla titizlik göstermeden eski haline getirip bırakmıştır.

Bu süre içinde mumya, 1968’de Liverpool Üniversitesinden Ronald Harrison yönetimindeki bir İngiliz ekip tarafından radyografiden geçirilmişti. Bu ekibin bir üyesi olan Robert Connolly yeni

habere itiraz etti: O sırada her iki ayak da normal görünüyordu. Eğer şimdi iki ayaktan biri hasarlıysa, bu mutlaka 1968'den sonra olmuş bir kaza sonucu olmalıydı. Sol ayağın radyografik filmini de kanıt olarak gösteriyordu.

Ne var ki, sol ayağa ait olduğu öne sürülen film aslında sağ ayağının ters basılmış haliydi. Yanlışlık da buradan kaynaklanıyordu.

Kahire Üniversitesinden radyolog Eşref Selim, sol ayağın sakat olduğuna ilişkin raporun temelsiz olmadığını açıkladı.

Sol ayağın taramasını inceleyen Kaliforniya'daki Stanford tıp fakültesi ortopedisti James Gamble, ayak taraklarının kendisine normal görüldüğünü ve bu ayağın sakat olmadığını resmî olarak bildirdi.

Bunun üzerine 2009 yılındaki taramaya katılmış olan, Zürih Üniversitesinden Frank Rühli araya girerek tarakların normal olmadığını ve parmak kemiklerinden birinin eksik olmasının yakın zamanda mumyanın başına bir kaza gelmiş olduğunu düşündürdüğünü söyledi.

Eşref Selim buna, eğer mumya yakın zamanda hasar görmüş olsaydı kemiklerde görülen zararın daha yaygın ve belirgin olacağı yanıtını verdi.

2012 yılında biz bu satırları yazarken dava bu noktadaydı. Tartışma hâlâ sürüyor.¹⁶⁰

*

Bu davada herhangi bir aldatmaca olmamıştır. Bütün uzmanlar bundan yaklaşık otuz dört yüzyıl önce ölmüş bir Mısır hükümdarının ayak tarakları konusunda kendi yetkinlikleri doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Ancak insan kendilerinin bu tartışmanın aldığı karikatüre yakın görünümün farkında olup olmadıklarını merak ediyor. Söz konusu tarakların normal olup olmadığı konusunda bile birleşebilmiş değiller. Herhangi bir modern hastanede bu durum bir skandal olarak adlandırılırdı. Sanki Molière'in yazdığı ve hiç bulunmamış bir sahne gibi: "Akciğer diyorum size!"

Doktor olmadığımız ve bu konuda herhangi bir yetkinlik taşımadığımız için bizim fikrimizin bu alanda herhangi bir geçerliliği

¹⁶⁰ "Twist in tale of King Tut's club foot", *New Scientist*, 8 Ekim 2011.

bulunmuyor. Ancak doktor olmayan insanların pek çoğu gibi daha önce çeşitli ayak röntgenleri görmüş olarak bize de meşhur sol ayağın dıştaki üç tarağı biraz çarpık görünüyor.

Mısırbilim uzmanı da olmadığımız için fikrimizin herhangi bir değeri yoktur. Ancak Tutankamon'un mezar dairesinde bulunan değerli sandıklardan birinin kapağını açıp bakmış her fani gibi biz de genç firavunu eşi Ankhensenamen'in karşısında ayakta resmedende belli ve bu dava için belki de önemli bir ayrıntıyı gözlemlemiştik: Firavun bir bastona tutunuyordu. Mısırbilimin önde gelen uzmanlarından Christian Desroches-Noblecourt'un yorumu da böyleydi zaten. Carter ve Carnarvon'un mezarın içinde çok sayıda baston bulmuş olmaları da bunu desteleyecek bir unsur olarak görülebilir (ve görülmelidir). Oysa bu bir hükümdarı bastona dayanmış olarak betimleyen tek firavun sanatı örneğidir¹⁶¹. Başka bir sandığın kapağındaysa Tutankamon'u yanında eşiyle birlikte avlanırken görürüz ve işin ilginç tarafı firavunun oturarak avlanıyor oluşudur. Bütün Eski Mısır sanatında oturmuş halde yay geren tek firavun tasviri budur. Fiziksel zayıflığının başka bir kanıtı olarak genç firavunun ayakta durmakta güçlük çekecek derecede güçsüz, neredeyse sakat olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Konu hakkında temel düzeyde bilgi edinmek belki de uzmanlarımızı en hafif deyişle aksak sayılabilecek böyle bir tartışmayla kendilerini seyirlik hale getirmekten kurtarabilecekleri.

161 Konunun uzmanı olmayan bir kişi, şimdiye kadar açıklaması hiç yapılmamış olan başka bir ayrıntıyı daha fark edebilir: Tutankamon yalnızca sol ayağına, Ankhensenenamen ise yalnızca sağ ayağına olmak üzere yalnızca birer sandalet giymiştirler. Belki de bu tek bir sandalet çiftini paylaşmakta olan bir çift görüntüsü vermek içindi.

“Buzul eriyecek ve binlerce kilometrelik toprak sular altında kalacak...”

(Yeryüzü atmosferinin sürekli ısınmasının sonuçlarından söz eden ekolojistler)

Yeryüzü atmosferinin yüz yıldır sürekli ısınmakta olduğu yadsınmaz bir gerçektir. 2010 yılı bu konuda bir rekor kırmıştır. Sera gazlarının ve özellikle karbon ve metanın da buna katkıda bulundukları kanıtlanmıştır. Ama aynı zamanda ısınanın atmosferin alt tabakası olan troposfer olduğu da kesindir. Stratosfer, mezosfer ve termosferden oluşan yüksek atmosfer ise son otuz yıldır her yıl bir derece soğumaktadır ve bu önceden tahmin edilenin on katı hızlıdır. 2007 yılında uluslararası bir klimatologlar konseyi bu soğumanın 1979’da başladığını bulmuştur.

Cambridge Üniversitesinden atmosfer kimyacısı Neil Harris’e göre “iklim değişiklikleri yeryüzünü ısıtırken stratosferi de soğutmaktadır¹⁶².”

Bu durum ısınmayla ilgili sahip olduğumuz görüşe uymuyor olsa da somut bir gerçektir. Ayrıca sorunun bu yönü neredeyse her zaman tartışmaların dışında bırakılmaktadır. Herhalde bunun nedeni de durumun kafaları karıştırıp küresel ısınmanın insan etkinliklerinden kaynaklanmadığı fikriyle kimi kuşkucuları rahatlatma tehlikesi taşıyor olmasıdır. Bu, ekolojistlerin ısınmayı yavaşlatmak için bilinçlendirmeye ve pratik önlemler aldirmaya yönelik haklı kampanyalarına zarar verebilir. Ekolojistlerin öne sürdüklerine göre “zaten alçak atmosfer soluduğumuz havanın dörtte üçünü oluşturmaktadır ve insanlık için asıl önemli olan budur”.

162 Michael Marshall, “2011 Arctic ozone hole was larger than ever”, *New Scientist*, 8 Ekim 2011.

Sonra da “Buzul eriyecek ve binlerce kilometrelik toprak sular altında kalacak” diyerek bunu engelleyecek önlemler alınmasını talep ediyorlar. 80’li yıllarda her yerde karşımıza çıkan ve yüzlerce metre derinlikte Zafer Takı’nın altından geçen yunusları ya da Özgürlük heykelinin suların içinden yükselen kolunu gösteren afişleri hatırlayanlar mutlaka çıkacaktır.

Bununla birlikte ısınmanın 1860 yılına doğru yani insan etkinliğiyle açığa çıkan sera gazları ciddi bir hacim kazamadan çok önce başlamış olduğunun belirtilmesi çoğu zaman atlanır. Unutulmamalıdır ki bu olay ekolojistleri endişelendiren meşhur “hokey sopası” eğrisine göre yaygınlaşmaya yirminci yüzyılın sonlarında başlamıştır. Sorunun iki önemli yönü olan yüksek atmosferdeki soğuma ve ısınmanın uzun süredir devam ediyor oluşunun neredeyse tamamen gizli tutuluyor olması da yanlış bilgilendirmeye eşdeğer niteliktedir. İklim mekanizmasının tutarlı bir modeli kimsenin elinde bulunmadığına göre, küresel ısınmadan tek başına bir olaymış ve yalnızca insan iradesine bağlıymış gibi söz etmek kamuoyunu hataya yöneltmek anlamına gelir.

Yüksek atmosfer neden bu kadar hızlı soğuyor? Meteorologlar üzerinde çalıştıkları bu soruya henüz bir yanıt bulamamışlardır. Çünkü atmosferin bu kısmı o kadar az tanınmaktadır ki kimileri buraya “bilinmezozfer” adını takmışlardır. Gerçekten de bu bölge incelenmeye elverişli değildir. Uçaklar 20 kilometrenin üzerinde uçamazlar ve hava balonları da 45 kilometrenin üzerine çıkamazlar. Uydularsa 140 kilometrenin altında yörüngeye giremezler. Bu nedenle bu bölgenin evrimine ilişkin bilgilerimiz noktasal niteliktedir. Bunlar son otuz yıl içinde füzelerin üzerine yerleştirilen alıcılar sayesinde toplanabilmektedir. Ancak soğumanın daha önceden başlamış olması da mümkündür.

Tek bildiğimizse atmosferin bütün tabakalarını kocaman bir değişikliğin etkilemekte olduğudur. Yalnızca bizim içinde yaşadığımız alt tabaka olan troposfer ısınmakla kalmamakta, onun üzerinde bulunan stratosfer ve mezosfer ise soğumaktadır.

Sorunu daha iyi anlayabilmek için atmosferin katmanlarına bakmak gerekir.

- Troposfer bizim içinde yaşadığımız ve iklimimizi yöneten tabakadır. Yüksekliği 12 kilometreden 15 kilometreye kadar uzanır. Isınma burada olmaktadır.
- Bunun üstünde 50 kilometreye kadar stratosfer bulunur. Bizi güneşin radyasyonuna karşı koruyan ve troposferin ısınmasıyla tehdit altında kalan ozon tabakası burada yer alır. Soğumakta olan tabaka budur.
- Üçüncü tabaka olan mezosfer, 50 kilometreden 90 kilometreye kadar uzanır ve o da soğumaktadır.
- Dördüncü ve son tabaka, termosfer 90 kilometreden 700 kilometreye dek yükselir. Burada hava molekülleri güneş ışınlarının etkisiyle parçalanmaktadır.
- 60 ila 500 kilometre arasında mezosfer ve termosferle üst üste binmiş olan iyonosfer vardır ve bu tabakaların iyonize olmuş kısımlarını içerir.

Bu tabakaların arasında kalınlığı az olan sınır kuşakları, tropopoz, stratopoz ve mezopoz bulunmaktadır. Tahmin edilebileceğinin aksine tabakalar arasında alışveriş çok azdır. Kimi zaman yaz aylarında kutuplarda burgaç rüzgârlar oluşur ve tropopozu aşarak stratosferi ısıtırlar. Ne yazık ki bu rüzgârlar eski buzdolaplarının donanımında kullanılan ve ozona zarar veren kloroflorokarbon gazını taşırlar ve bu yolla stratosferin alçak bölgelerinde yer alan ozon tabakasının delinmesine katkıda bulunurlar.

Atmosferde sürmekte olan iklim değişikliğinin karmaşıklığını ortaya koyan kimi ayrıntılar da mevcuttur. Troposfer, stratosfer ile mezosferin soğumanı nedeniyle üzerindeki baskılarını artırmalarının sonucu olarak küçülme eğilimindedir. Örneğin, Antarktika üzerinde mezosfer 1960'tan 2000'e dek 8 kilometre alçalmıştır. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde de benzer gözlemler yapılmaktadır. Dolaylı olarak bu değişiklik yörüngede bulunan uyduların yaşam sürelerini ve yörüngelerini de etkileyecektir.

Atmosferin yüksek tabakalarındaki soğumanın nedenlerinden biri kutupların burgaç rüzgârlarının üst tabakalara hava taşıması ve bu havanın soğudukça mezosferin soğuk kütlesini artırmasıdır. Üstelik

mezosferdeki sıcaklık güneşin yaydığı morötesi ışınların miktarına bağlıdır ve bunlar da çok önemli dalgalanmalar göstermektedirler. Örneğin 1981 ve 87 arasında sayıları yüzde 50 azalmıştır.

İngiltere'nin Norwich kentindeki East Anglia Üniversitesinden John Plane'in öne sürmüş olduğu başka bir varsayıma göreyse, mezosferde gitgide soğuyan hava sonunda kutup bölgelerinin üzerinde stratosferi işgal edebilecek ve bu tabakadaki bulut oluşumlarını hızlandırabilecektir.

Bu varsayımı güçlendiren bir durum: 2011'de, Kuzey Kutbu üzerinde ozon tabakasındaki delik, klimatoloji tarihinde bilinen en büyük boyuta ulaşmıştır. Yerden 18 ila 20 kilometre yükseklikte ozon tabakasının yüzde 80'i yok olmuştur. Bunun nedeni stratosferdeki havanın birkaç ay boyunca geçmişte görüldüğünden çok daha soğuk olmuş olmasıdır. Bu da atmosferdeki su buharının nitrik asitle birleşerek yoğunlaşmasına ve stratosferde bulutlar oluşmasına sebep olmuştur. Unutmamak gerekir ki nitrik asit (HNO_3) atmosferin doğal bileşenleri olan oksijen ve azotun bir türevidir. Bu bulutlar ozon tabakasına zarar veren klorik asidin (HClO_3) oluşmasını hızlandırmışlardır.

Burada devreye giren unsurların çoğu yeterince tanınmamakta, kimisiyse hiç bilinmemektedir. Güneş etkinliğinin, yeryüzü manyetizmasının ve iyonosferin oynadığı roller de buna dâhildir ve bu rollerin çeşitliliğinin troposferin ısınmasından bağımsız olduğu görülmektedir.

Kısacası, bilgilerimizin bugünkü durumunda ve tutarlı bir senaryonun yokluğu içinde atmosferin katmanlarında görülen çalkantıların tek nedeninin küresel ısınma mı olduğunu yoksa bunun yalnızca bileşenlerden birini mi oluşturduğunu bilebilmek mümkün değildir. Şu olasılık yüksek gibi görünüyor: Troposfer ile üst tabakalar arasındaki farkların hızlı artışı termodinamik yasaları gereğince belli bir sınırın üzerinde olamaz. Bir yer değiştirme meydana gelebilir, hem de ani ve sert olarak.

Isınmanın etkenleri olarak, atmosfer, yeryüzü ve deniz kirlenmesine ve okyanusların asitlenmesine karşı savaşmak yararlıdır. Ancak

yine de bunların çalışmakta olan mekanizmaların yalnızca ikincil yanları olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır.¹⁶³

*

Klimatoloji, sahtekârlık suçlamalarının en kolayca yapıldığı bilimlerden biridir. 2006 yılında kuşkucular, yukarıda sözü edilmiş olan “hokey sopası” ısınma eğrisine itiraz ettiler. Kimilerinin gizli tuttukları nedenleri, ekolojistlerin talep ettikleri sınırlamaların sanayi etkinliklerini ciddi biçimde dizginleyecek olmasıydı. ABD Kongresi, görülmemiş biçimde bu eğrinin mucidi olan ünlü klimatolog Michael Mann’ın çalışmaları hakkında uzmanlık raporu istedi. Bilim adamının hiçbir hile yapmamış olduğu bu yolla kanıtlanmış oldu.

Ancak kuşkucuların arasında bilim adamları da vardı. İçlerinden biri, Yerküre Fiziği Enstitüsü müdürü (ve aynı zamanda Claude Allègre’in de kayınbiraderi) olan Vincent Courtillot, Paris’te ısınmaya yol açanın güneş ışınlarındaki dalgalanmalar olduğunu söylediğinde verileri çarpıtmakla suçlandı.

İklim, öylesine hararetli bir tartışma konusuna dönüşmüştü ki yalnızca somut gerçeklerin hatırlatılması bile eleştirilere ve çarpıtma suçlamalarına, kötü niyet ve aldatmaca iddialarına yol açabilmekteydi. Aynı şekilde Grönland’ın onuncu yüzyılda sömürgeleştirilmiş olduğunu ve o zamanlar adından da anlaşılacağı şekilde “yeşil bir ülke” olduğunu hatırlatmak da “yanlış” ya da “önemsiz” sayılıyordu. Oysa eskiden bu adada portakal ağaçları bile yetiştirilir, ilk meyveleri de Danimarka tahtına ayrılırdı. Ancak on ikinci yüzyıldan itibaren iklim bozulmaya başladı ve on dördüncü yüzyılda da sömürgecinin ortadan kaybolacağı derecede soğudu.

Ayrıca on sekizinci yüzyıl başında bütün dünyada görülen buzul ilerlemesinde de insan etkinliğinin hiçbir payı olmadığı unutulmaktadır. 1640 ile 1710 yılları arasında bu ilerleme Kuaterner Çağ’ın buzul döneminin sonundan beri görülmediği kadar hızlı olmuştur. Bunun ardındansa küçük buzul çağı adı verilen dönem gelmiştir. Örneğin Fransa’da Seine Nehri her kış donuyor ve mağaralarda şarap baltayla kırılıbiliyordu, Venedik’te ise göl donuyordu. Daha sonradan, yakla-

163 Fred Pearce, “Chill in the air”, *New Scientist*, 1 Mayıs 1999.

şık yetmiş yıl süren bu döneme adına Maunder minimumu denen, güneşin olağanüstü derecede sakinleştiği bir zaman aralığının sebep olmuş olduğu anlaşılmıştır. Güneşin yüzeyindeki lekeler kaybolmuş, manyetik etkisi de en alçak düzeyine inmiştir. 1850 yılına doğru buzullarda yeniden bir ilerleme kaydedilmiş ancak bu seferki kısa sürmüş ve hemen ardından sıcaklıklar yeniden yükselişe geçmiştir.

Tucson'daki Arizona Üniversitesinden Paul E. Damon ve John L. Jirikovic adlı jeofizikçiler, Antarktika'dan alınmış buz sarkıtlarını ve ağaçların on bin yıllık büyüme halkalarını inceleyerek günümüzdeki ısınmanın, Ortaçağ'da görülmüş olanla benzer olduğu varsayımını ileri sürmüşlerdir¹⁶⁴

Bununla birlikte, sözgelimi 1940 ve 1980 arasında kuzey yarım-kürede sıcaklıkların neden düşmüş olduğunu da hâlâ bilmiyoruz.

*

Güneşin etkinliğinin iklim üzerindeki etkisinden artık hiç kimse kuşku duyamaz ancak döngüleri bilinmeden bu etkinin ölçülebilmesi çok zordur. Uzun zaman boyunca yüzeydeki etkinliğin, yani lekelerin etkinliğinin, yoğunluğuna bakılarak on bir yıl süren tek bir döngüsü olduğuna inanıldı. Bugün dört çeşit döngü bulunduğunu biliyoruz: Biri 2120 yıllık, biri 212 yıllık, biri 88 yıllık ve biri de 11 yıllık, ama bunların birbiriyle ne şekilde kesiştiğini de şu anda bu döngülerden hangisinin hangi noktasında bulunduğumuzu da bilmiyoruz¹⁶⁵.

Bu bölüm pörçük veriler, ısınma sorununun bütün unsurlarıyla birlikte biliniyor olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu soruna zamanından önce bir yanıt bulmak, yanıt bulmuş olmak anlamına gelmeyecektir. Isınmanın insan etkinliğinden kaynaklandığını iddia etmek en iyi olasılıkla ötüşüyle güneşi uyandırdığına inanan horoz Chantecler'in kibrini çağrıştıracak, en kötü olasılıkla bir aldatmaca olacaktır.

*

164 Robert Zimmerman, "The Sun Factor", *The Sciences*, Ağustos 1994.

165 *Earth Systems Dynamics*, DOI 5194/esd – 3-63-2012.

Kimi hayalperestlerin önerdikleri güneş ışığını yansıtıp iklimi soğutmak için uzaya aynalar yerleştirmek türünden iklim mühendisliği çözümlerine gelince, bunlara hiç kalkışmamak daha iyidir. Hamburg'daki Max Planck Meteoroloji Enstitüsü klimatologlarından Hauke Schmidt bu türden aygıtların etkilerini test etmek için modeller geliştirmiştir. Bu durumda iklim, sanayi öncesindeki 13 derecelik ortalamasına geri dönecek kadar soğuyacak ancak bu arada kutuplar ısınacak ve tropikler ise soğuyacaktır. Genel yağış miktarları azalacak ve Amerika ile Avrasya'daki kimi bölgeler yüzde 10 ila 20 daha az yağış alacaklardır. Bu da aynaların kuraklık sorununa hiçbir şekilde çözüm olamayacaklarını göstermektedir. Başka bir deyişle bu da yeni bir aldatmaca olacaktır. Üstelik de pahalısından...

“Hayvanlar yalan söyleyemez.”

(Etoloji uzmanları tarafından yalanlanmış halk inanışı)

Hayvanlar da aldatıcı olabilirler mi? Hayvan mimetizmi olaylarının ortaya koyduğu bu soruya yanıt verebilen bir kuramda henüz birleşilebilmiş değildir. Örneğin Guyana'daki beş zararsız karayılan türünün, zehirli bir tür olan tehlikeli mercan yılanının derisini taklit edebildiğini biliyoruz. Birbirlerinden ancak siyah, sarı ve mercan rengindeki şeritlerinin genişliğiyle ayırt edilebilmektedirler. Sadece deneyimli bir göz bu farkı seçebilir.

Yakın tarihli gözlem ve deneyler de bu durumu doğrulamaktadır. Çeşitli deniz hayvanları yutucularla karşılaşırken tehlikeli hayvanlara benzemeye çalışmaktadır¹⁶⁶ Ahtapot, düşmanını korkutup kaçırmak için zehirli aslan balığını, hatta müren balığını taklit etmektedir.

Daha da ilginç olansa, tabanı damalı ya da başka motiflerle süslü akvaryumlara konan dilbalıkları derilerinin rengini fark edilmeyecekleri biçimde değiştirmektedirler. Beyaz üzerine benekli tabanı olan bir akvaryumun içine konan bir morina birden solgunlaşmakta ve sonra da derisinde siyah benekler çıkmaktadır ve şaşılacak şekilde beneklerin birbirlerine göre yerleri tabandaki beneklere uyum sağlayacak biçimdedir.

Karmaşıklığı bukalemununkini bile aşan bu çevreye uyum, çok hızlı refleksler sayesinde gerçekleşiyor gibidir. Öte yandan bukalemunun renk değiştirmesi, uyum sağlama ve gizlenmeden farklı nedenlere bağlıdır. Amacı yaşam alanını korumak ya da bir dişiye kendine çekmektir. Oysa yukarıda anlatılan mimetizm örneklerinde amaç ya ortada bir tehlike görünmediği halde gizlenmek ya da başka bir hayvana benzemeye çalışmaktır.

166 Vilayanur S. Ramachandran ve Diane Rogers-Ramachandran, “Hidden in plain sight”, *Scientific American Mind*, 4, 2005.

Guyana yılanlarının durumu bunlardan en karmaşık olanıdır ve genetiğin işleyişini tehlikeye atıyor gibi görünmektedir.

Bu henüz keşfedilmemiş, çok geniş bir alandır ve dolaylı yoldan insan aldatmacalarını araştıranları da aydınlatması mümkündür. O zamana dek hayvanların yalan söyleyemeyeceğine dair bir halk inancını çürütmekle yetinebilir.

“Bu, insanları sömüren sahte bir klinik deneydi!”

*(Büyük bir Amerikan hastanesinde hayali bir kanser tedavisine
maruz kalmış bir hastanın eşi olan Walter Jacobs, 2012’de
televizyonda konuşurken)*

Kimi zaman medyada yanlışlıkla bir hastanın göğüs kafesi içinde bir alet unutmış olan ya da sağ yerine sol organı alan cerrahların ihmalleriyle ilgili haberler yapılır. Bu talihsiz dalgınlıklar aşırı yorgunluğa verilerek çabuk unutulur. 2012 yılında Amerikan CBS kanalının sevilen programı “60 Minutes”a konu olan vakada durum farklıdır. Bu program, beşi sonradan ölen yedi hasta üzerinde deneysel bir kanser tedavisi uygulamış bir sahtekârı ortaya çıkarıyordu. Üstelik bu iş saygın bir üniversite hastanesinde olmuştu.

Kuzey Carolina eyaletinin Durham kentindeki Duke Üniversitesinin hastanesiydi bu. Kanser tedavisinde bir yıldız olarak görülen doktorun adı da Anil Potti’ydi. Tedaviyse, ileri aşamalarındaki vakalarda bile mucizevi bir şifa olarak tanımlanan ve hastaların genomlarına göre ayarlanan ölçülü ve deneysel bir kemoterapi biçimiydi.

Hastalardan biri olan Juliet Jacobs, ileri aşamada akciğer kanseri hastasıydı ve bu tedaviye tabi tutuldu. Üç ay sonra öldü. Daha sonra dört hasta daha onu izledi. Kanser uzmanları tedaviyle ilgilendiler. Verilen ilaçların kanserliler için son derecede zararlı olduğunu fark ettiler. Meşhur tedaviyi kontrol altına aldılar. Elde ettikleri veriler Dr. Potti’nin öne sürdüklerine uymuyordu. Doktorun iddia ettiği verilerin çarpıtılmış olup olmadığını araştırdılar. Avangart nitelikteki tedavileri durdurdular. Sonra da doktorla ilgilenmeye başladılar. Rhodes Üniversitesi mezunu olduğunu iddia ediyordu ama bu doğru değildi. Hastaneden kovuldu.

Veriler bir araya getirildiğinde ortaya bir mizansen çıkıyordu. Davalar açıldı ve bir soruşturma başlatıldı. Ancak olan olmuştu artık, Juliet Jacobs'un eşinin ekrandan söylediği gibi, "Bu, insanları sömüren sahte bir klinik deneydi!" Aynı zamanda da dünyanın en güvenilir hastanelerini çepeçevre kuşatan sıkı idari protokollere karşın bir sahtekâr, canlılar üzerinde yararlı olacağına inandığı ya da bunu umduğu deneylerini özgürce yapabiliyordu.

Bu aldatmacaların itici gücü, daha pek çok örneğini de görmüş olduğumuz gibi sorumluluk duygusunu ortadan kaldırabilen hırsı. Aldatmacanın en aşağılık yanı da budur: Patolojik boyutta bir ben-merkezcilik, kendi üstünlüğünü kanıtlamak için başkalarının canını feda etmekte duraksamaz.

“Titanik’in batmasına sebep olan gezegenlerin sıralanışydı.”

(2012’de iki Amerikalı astronom)

Kimi bilimsel kuramlar tamamen bir şakayı andırsalar da aslında değildir. İlginçlikleri de buradan gelir: Aldatmaca ile gerçeği birbirinden ayıran ince sınırı ölçmemize yararlar

Titanik gemisinin 15 Nisan 1912 günü batışını açıklamak üzere 2012’nin mart ayında ortaya atılan iddia da başarılı bir saçmalığın bütün malzemelerine sahipti: Gezegenlerin sıralanışı gibi felaket haberlerinin en klasik unsuru ve yüz yıldır kolektif düşgücünü meşgul eden (en az on filme konu olmuş) bir olay, rüya gibi lüks bir yolcu gemisinin 1,490 kişinin ölümüne sebep olarak batması.

Kuramlarını, ciddi bir dergi olan *Sky&Telescope*’un mart sayısında duyuran San Marcos’taki Texas Üniversitesi’nden iki Amerikalı fizikçi Donald Olsen ve Russell Doescher ile gazeteci Roger Sinnott’a göre her şey o korkunç 4 Ocak gününde başlamıştı. O gün Güneş, Dünya ve Ay kusursuz bir hizaya girmişlerdi. Bu da her birinin yerçekimi etkilerinin birleşerek olağanüstü deniz kabarmalarına sebep olmasına yol açmıştı.

Buna bir de o gün Ay’ın Dünya’ya bin dört yüz yıldır hiç yaklaşmadığı kadar yaklaşmış olmasını ve bunun bir daha ancak 3312 yılında tekrarlanacağını da ekleyelim. Bu durumda kabarmalar daha da şiddetli olacaktı. Ve talihsizliğin son noktası da 3 Ocak’ta, her yıl aynı tarihte olduğu gibi Dünya’nın Güneş’e en yakın konumuna gelmiş olmasıydı. Bu durumda deniz kabarmaları yüzyıllardır görülmediği kadar yüksek, neredeyse tsunamiler kadar olacaktı.

Bizim fizikçilere göre bu kabarmalar Grönland buzulunu sarsarak her zamankinden daha büyük boyutta buzdağları koparmışlardı.

Normal olarak bu kütlelerin deniz akıntılarıyla kuzeye doğru, *Titanik*'in güzergâhından uzağa sürüklenmeleri ve Labrador ile Newfoundland açıklarındaki derinliği az olan sularda karaya oturmuş olmaları gerekirdi. Ancak güçlü kabarmalar onları suyun yüzeyinde tutmuş ve güneye doğru yönlendirmişti.

White Star'ın cevherini Ay batırmıştı. Saf bilimdi bu.

“Akıl hastalıkları: Dalavere.”

(Bilim dergisi *La Recherche*’in manşeti, Haziran 2012)

Bir zen masalında usta öğrencisine sorar: “Dünya beyaz mıdır siyah mı?” Öğrenci dünyadaki beyaz ve siyahları saymak üzere yola çıkar. Yedi yıl sonra geri gelerek ustasına dünyanın çok küçük olduğu yanıtını verir; çünkü gördüğü tek beyaz kar, tek siyahsa kargalardır.

Fransız aylık bilim dergisi *La Recherche*’in Haziran 2012 sayısında yayımladığı geniş araştırmanın başlığı da bu masalı hatırlatacak derecede kışkırtıcıdır: “Akıl hastalıkları: Dalavere.” Çeşitli Avrupa ülkelerinde yürütülen resmî istatistiklere göre her üç Avrupalıdan biri akıl hastasıdır ve Eski Kıta’da tam 165 milyon akıl hastası yaşamaktadır. Rakamlar (aralarında İsviçre, İzlanda ve Norveç’in de bulunduğu) otuz ülkeden 514 milyon kişi üzerinde yapılmış epidemiyolojik araştırmaların değerlendirilmesiyle elde edilmiştir.

Bundan daha fazla telaşlandırıcı bir haber düşünmekte insan güçlük çekiyor. Direksiyon başında kaç deli vardı? Uçakların ve trenlerin komutasında? Ya hükümetlerde? Ancak rakamlar ayrıntılıydı: 2,500 çocuk üzerinde yapılmış bir inceleme bunlardan yüzde 21 ila 23’ünün gaip ten sesler duyduğunu göstermişti.

Yirmi yedi akıl hastalığından oluşan bir çizelge hazırlanmıştır. Bunlardan en sık görüleni yüzde 14 ile anksiyete, en az yaygın olanıysa OCD olarak da kısaltılan obsesif-kompulsif davranış bozukluğudur. *La Recherche* buna isyan ediyordu.

Birkaç gün sonra haberlerde Kanada’daki bir yamyamlık vakasıyla ilgili haberler yayılmaya başladı. Ama *La Recherche* neden “dalavere” sözcüğünü kullanmıştı?

Yanıtın iki boyutu vardı. İlk duygusal sorunların çözümünde ilaçlara aşırı yüklenilmesiyle, ikincisiyse “akıl hastalıkları” listesine eklenen bozuklukların bir kısmının doğasıyla ilgiliydi. Örneğin burada uykusuzluk, demansla aynı kefeye konmaktaydı. Bu iki etken bir araya gelince ortaya çıkan sonuçsa ikincil rahatsızlıkları büyük hastalıklarla bir tutup buna göre araştırmalar yaptıkça insanın baktığı her yerde deliler görmeye başlıyor olmasıydı. 514 milyon nüfus içinde 165 milyon “akıl hastası” deli saçmasıydı.

Dalavere suçlaması öncelikli olarak, bu araştırmaları yürüten kişilerin çoğunlukla, “ruhun hastalıkları”na karşı çare arayanların başında gelen ecza sanayiiyle bağlantılı olmalarına dayanıyordu. Örnek olarak, *New York Times* gazetesi, 20 Mart 2009’da DSM’in (Tanı ve İstatistik Elkitabı) yazarlarından biri olan Massachusetts Genel Hastanesi pediatrik psiko-farmakoloji araştırma programı müdürünün 2000 ve 2007 arasında ecza sanayinden vergilendirilmemiş 1,6 milyon dolar almış olduğunu açıklamıştır. Çocuklar için antipsikotik ilaçlar piyasasındaki eylemleri verimli olduğuna göre biraz ödüllendirilmeyi de hak etmişti...

Bu iki etkene bir üçüncüyü daha ekleyelim: akıl hastalığının tanımı. Yukarıdaki sapıtmayla sonuçlanan araştırmayı yürütmüş olan, Dresden Teknik Üniversitesinden Hans-Ulrich Wittchen ve çalışma arkadaşları, American Psychiatric Association tarafından yayımlanan ve yukarıda sözü edilen DSM’i psikiyatrinin evrensel kutsal kitabı olarak kabul etmişler ve çalışmalarında onu temel almışlardır. Yeşil ve turuncu kapaklı, dokuz yüz sayfalık bu kitap Amerikan psikiyatrlarının görüşlerini titizlikle yansıtmaktadır. Mutlak bir otoriteye sahiptir. Beşinci baskısı 2012 yılında sabırsızlıkla beklenmektedir. 1952’deki ilk baskısında yalnızca yüze yakın hastalık tanımlanırken, yeni çıkacak olanda bu sayı beş yüze yaklaşmaktadır... Batılı bir psikiyatr ya da doktor, bir hastada tam olarak hangi hastalık tipiyle karşı karşıya olduğunu anlayabilmek için ona danışmaktadır.

Bu kadar hastalık çok fazla. Mutlaka pek çok insan bunlardan birine ya da diğerine veya bir üçüncüsüne sahiptir. Bu durum da akla Jules Romain’s’in aynı adlı oyununun kahramanı Dr. Knock’un ünlü cümlesini getiriyor: “Sağlığı yerinde her insan durumunu bilmeyen bir hastadır.”

Akıl hastalığını tanımlamak zorlu iştir. Tıpkı beyin gibi bu da karmaşık bir süreçtir. Çoğu zaman “Fransız psikiyatrisinin babası” olarak görülen Philippe Pinel (1745-1826) fenomenolojik bir biçimde hareket ederek akıl hastalarını dört gruba ayırmıştır: çılgınlar, budalalar, manyaklar, melankolikler. Bu indirgemeci olabilir ama Pinel hiç olmazsa o zamana kadar insanlık dışı muamele görmekte olan akıl hastalarının akıbetini biraz yumuşatabilmiştir.

Burada bütün bir psikiyatri tarihinin izini sürmeyeceğiz ama Charcot, Meyer ve Kraepelin’den bu yana her bir ekolün kendi kataloğunu ve kendi yöntemlerini getirmiş olduğunu hatırlatmakla yetinelim. Freud’la birlikte psikanalizin doğuşundan sonra kimileri akıl hastalıklarını psikolojik kökenli görürlerken kimileri de bunların fizyolojik ya da nörokimyasal anomalilerden ya da lezyonlardan türediklerini savundu. Bu son akım, beyin etkinliğini keşfeden yeni araçlar sayesinde daha yakın zamanlarda gelişmiştir.

DSM’nin başarısının nedenlerinden biri de kuşkusuz bu farklı yaklaşım çokluğudur. Artık uzun gözlemlere gerek kalmamıştır, elkitabına bakmak şu ya da bu hastanın muzdarip olduğu hastalığın adını koymaya yetmektedir.

O kadar ki, Batılı psikiyatrlar topluluğunun DSM’in yazarlarının fikirleri tarafından yönetildiğini, hatta sözleşmeye bağlandığını söylemek yanlış olmaz.

Oysa bu yazarlar, sıklıkla şaşırtıcı kararlar almaktadır. Örneğin 1980’de histeriyi akıl hastalıkları listesinden çıkarmışlardır. Charcot’nun çalışmalarının en büyük bölümünü adanmış olduğu ve Freud’a ünlü Anna O. ve Dora vakalarıyla ilgili incelemelerinin esinini vermiş hastalık artık yoktu. En az yirmi yüzyıldır tanımlanan bir hastalık bir kalem darbesiyle tarihe mal olmuş bir tuhaflik durumuna indirgenmiş oluyordu. Oysa bir örnek olarak, 2004 yılında Norveç kökenli Amerikalı romancı Siri Hustvedt’in, babasının cenazesinde onun arkadaşları ve profesörler huzurunda bir anma konuşması yapması gerekiyordu. Topluluk önünde konuşma yapmak konusunda köklü bir deneyimi olduğu halde o gün ensesinden ayaklarına kadar titremeye başlamıştı, elleri ve kolları kontrol altına alamadığı kasıl-

malarla sallanmaktaydı. Konuşmayı yapmaktan vazgeçmek zorunda kaldı ve bacaklarının morarmış olduğunu fark etti.¹⁶⁷ Yaşadığı kriz histerinin klinik tanımlamalarına harfiyen uyuyordu.

Ancak artık DSM'ye göre Siri Hustvedt'in bir sorunu yoktu. Herhalde elkitabı kendini günün modasına uydurmayı istemişti. Aynı 1980 baskısında, daha önceki baskılarda yer alan eşcinselliğe de artık yer verilmiyordu. Gerçekten de 1980 yılında gey olmayı hâlâ hastalık olarak görenler yalnızca bir avuç huysuz ihtiyardan ibaretti.

Buna karşılık, 1994 tarihli dördüncü baskı kadınların âdet dönemi öncesinde keyifsiz olma eğilimi göstermelerini içermekteydi. Bu duruma "âdet öncesi disfori sendromu" adı verilmişti. Belki beşinci baskı pazartesi sabahı sendromunu da içerecektir.

Depresyona gelince, bu hastalığın belirtileri arasında sayılan uykusuzluk ve anksiyetenin işsiz birinde ya da boşanmış kişilerde normal olabileceği ve bulunmamasının anormal sayılması gerektiği anlaşılan redaktörlerin aklına hiç gelmemiştir.

Elbette ki hastalıklar kataloğunu zenginleştirmenin amacı hasta yerine konacak kişilerin sayısını artırarak onları da tıbbi reçete yazdırmaya yönlendirmektir. Aldatmaca bu durumda hafif bir terim gibi duruyor, burada yapılan şey gerçekten de dalavereye daha çok uyuyordu.

Belki de ABD Anayasa Mahkemesi ile İngiliz, Çin ve Güney Kore kanun koyucularının psikiyatri konusundaki görüşlerinin de dile getirilmesinde fayda olabilir. Bu otoriteler, video oyunlarının halkın akıl sağlığına yönelik bir sorun oluşturduğuna karar vererek son iki ülkede olduğu gibi reşit olmayan kişilere satışını yasaklamayı düşünmüşlerdir. 2012 yılında yapılan bir araştırma internetin aşırı kullanımının yarattığı akıl sağlığı sorunlarının kataloğunu zenginleştirmiştir. Video oyunlarının yarattığı stres, hassas zihinlerde demans belirtilerine sebep olabilmektedir. Buradaki tehdit "âdet öncesi disfori sendromu"ndan çok daha ciddidir.

167 Bu deneyimini *The Shaking Woman* adlı kitabında anlatmıştır, bakınız kaynakça sf. 383.

“GDO’lu mısır insan sağığına karşı hiçbir tehlike oluşturmaz.”

(Avrupa Besin Güvenliğı Ajansı’ndan uzmanlar, 2012’de, Profesör Gilles-Eric S  ralini’nin bu mısırın zararlarını kanıtlayan çalışmaları hakkında)

2012 yılının Eylül ayında Amerikan dergisi *Food and Chemical Toxicology* Profesör Gilles-Eric S  ralini ve ekibinin GDO’lu mısırların laboratuvar hayvanları üzerindeki etkileriyle ilgili çalışmalarını içeren bir makale yayımladı. Dergi kendi alanında otorite kabul edilen yayınlardan biridir. Bu nedenle de makalenin yayımlanışı bir bomba etkisi yarattı: İki yıl boyunca GDO’lu denilen türde mısırla beslenen iki yüz sıçan üzerinde gerçekleştirilen çalışma adına NK 603 denilen ve Amerikan firması Monsanto tarafından patenti alınmış bu mısırın yüksek derecede toksik özellik taşıdığını ve bunun da sıçanlarda kansere yol a  tığını kanıtlamıştır.

Kendi ağırlıklarının   eyreğıne kadar varan büyüklüklerde tümörler taşıyan hayvanların fotoğrafları korku yarattı ve şiddetli tepkilere yol açtı. Aslında genetiğı değıştirilmiş organizmalar dünya besin piyasasına s  r  ld  klerinden beri çekincelere ve güçlü karşı koymalara sebep olmuşlardır. Bu haber ulusal ve uluslararası basında uzun süre yankılandı. Birkaç gün sonraysa S  ralini çalışmasıyla ilgili bir kitap yayımladı, *Herkes Kobay!*¹⁶⁸ Gerçekler karşı konulmaz nitelikteydi: GDO’larla beslenen sıçanlar diğ  erlerine kıyasla iki ya da üç kat daha fazla tümör geliştiriyorlardı.

Ekim ayında karşı ateş açıldı: Biyoteknik Yüksek Konseyi (HCB) ve Sağılık Güvenliğı Ajansı, S  ralini’nin çalışmasını “yetersizlikler”le su  uyorlardı. Altı ulusal akademi (tarım, tıp, eczacılık, bilim, tekno-

168 Bakınız kaynakça sf. 383.

loji ve veterinerlik) raporu “bilim açısından olay bile değil” şeklinde değerlendiriyor ve onlar da “çok sayıda yetersizlik”ten söz ediyorlardı.

Böylece modern kamu sağlığı tarihinin en rahatsız edici fasıllarından biri açılmış oluyordu.

Akademi yetkililerine göre Séralini’nin çalışmaları, uzun sözün kısası, çöpe atılacak değerdeydi. Caen Üniversitesine bağlı bir moleküler biyoloji uzmanının iki yıllık emeği hiçbir değer taşımıyordu. Bu yetkililerin gerekçeleri şu noktalara indirgenebiliyordu:

- Yürürlükte olan bilimsel protokollere göre GDO’ların toksik nitelikleriyle ilgili çalışmaların elli sıçanlık gruplar üzerinden yapılması gerekiyordu, oysa Séralini on sıçanlık gruplarla çalışmıştı. Kimilerine göre bu çalışmalarının “her türlü istatistik önemi”ni yok ediyordu.
- Seçilen hayvanların kendi kendilerine tümör geliştirmeye elverişli olmayan bir soydan olması gerekirdi. Séralini’nin çalıştığı ve adına Sprague Dawley denen soy bu ölçüte uygun değildi.

Medyada adını vermeyeceğimiz kimileri, bundan “GDO’lu mısırlarının ne sıçanlar ne de insanlar için hiçbir toksik özellik taşımadıkları” sonucunu çıkarmışlardı. Kimilerinin yargısıysa daha da kesindi: “Beş para etmez.” Séralini “korku taciri” olmakla suçlandı. Giderek büyüyen medya fırtınası ve oluşan iki kutbun karşılıklı ortaya attığı iddialar yavaş yavaş Séralini’nin karşıtlarının asıl niyetini açığa çıkardı: Asıl karar mercii olan kamuoyunu rahatlatmak. Oysa halkı gözle görülen gerçekleri yadsıyarak otoritenin gücüyle rahatlatmak aslında onu kandırmak anlamına geliyordu. Böylece karşı savunma atışa başladı:

- NK 603 mısırı üreticilerinin GDO’ların zararsızlığını kanıtlamak için yaptırdıkları bu incelemeler 90 gün sürmüştü, Séralini’ninkiler iki yıla yayılmıştı (karşıtları bu süreyi fazla uzun buluyorlardı)...
- Test edilen sıçanların sayısı önceki çalışmalardan daha fazla değildi.
- Asıl önemli soruysa Séralini’nin karşıtları tarafından gizleniyordu: Eğer insanlar için bulunan riskler bu araştırmacının çalışmalarıyla

rının gösterdiğinden daha az olsa bile, gerçekten mevcuttu ve hâlâ üzerlerinde daha derin incelemeler yapılması gerekiyordu.

– Son olaraksa, bütün bilimler için mutlak olan bir ilke, tek bir olaymış gibi görünse ya da sıklığı bilinen hiçbir yasaya bağlı olmasa bile bir fenomen incelenmeyi hak edecek kadar önemli sayılmalıydı. Hangi soydan geliyor olurlarsa olsunlar sıçanlar, normal olarak Séralini ve ekibinin gözlemlemiş oldukları sıklıkta tümör geliştirmezlerdi. Dolayısıyla bu çalışmaların bilim açısından “olay bile değil” şeklinde değerlendirilmesi geçerli olamazdı.

Tehlikeye giren çıkarların büyüklüğü ve uzmanların tarafsızlığından duyulan kuşkular sonuçta kamuoyunu tartışmaların tarafsız olarak yapılmadığı ve zararın hileli olduğuna inandırmıştı. Ancak çekincelerin amacı hâlâ yerli yerinde duruyordu. Fransız hükümeti de bu yüzden 2001 ile 2007 arasında serbest olan MON 810 mısırının ekimini durdurmuştu.

*

Bundan sonra gelen sahte tartışma GDO’ların toksik olduğu savının taraftarları ve karşıtları arasında bir yüzleşmeye dönüştü ve bu da sorunun özellikle bilimsel olan yönünü gölgede bıraktı. İşin içine karışan bayağılaştrıcılar, halkın temel sorularına yanıt vermektense kendi konumlarını savunmaya daha fazla eğilim gösterdiler.

Bu sorulardan ilki şuydu: Genetik manipülasyon, geleneksel bir gıdayı nasıl toksik hale getirebiliyordu? Yanıtı basitti: Genomunun (ya da daha doğrusu biyomunun) değiştirilmesi organizmada normal olarak üretmediği kimi maddelerin üretimine yol açabiliyordu. Biyologlar bu şekilde genetik değiştirme yoluyla, lüsiferin denilen fosforlu bir maddeyi üretebilen genleri ekleyerek, fosforlu fareler üretebilmekteydi. Bitki alanındaysa, kimi sebzelerin genleri başka sebzelere aktarılarak birinin nitelikleri diğerine taşınabilmektedir.

Monsanto’daki genetikçiler NK 603 mısırını hangi amaçla üretmişlerdir? Aynı firmanın ürünü olan Roundup marka böcek ilacına karşı dirençli hale getirebilmek için. Bu da Fransız Sağlık Güvenliği Ajansı’nı “fitofarmasötik” (böcek ilaçlarını tanımlamak için kullanılan ve artık kaygı verici olan bir terim) karışımlarla ilişkili GDO’ların

uzun vadedeki etkilerini incelemeye itmiştir. Séralini'nin savunduğuna göre bu şekilde kazandırılan direnme mekanizması mısırın içinde sıçanlar için toksik olan bir maddenin oluşumuna sebep olmuştur. Söz konusu madde sıçanların kanında ve idrarında gözlemlenmiş olan kırk sekiz değişik molekülden biri değildir. Yine de bu suçlanan mısırın toksik olduğu varsayımını çürütmez.

Nasıl olup da mısır içeren besinler yiyen diğer hayvanlar Séralini'nin sıçanlarında görülen cinsten tümörler geliştirmiyorlar? Çünkü hayvanların tepkileri türlerine göre değişir. Vücut kütlesi, yaşam süresi, sistemler ve metabolizma bir türden diğerine büyük farklılıklar gösterebilir ve ortalama ömrü olan iki yıl boyunca bir sıçan için ölümcül olan bir madde insanlar üzerinde daha farklı ve daha yavaş etkiler gösterebilir. Bu etkiler hem alınan dozlara hem de alınma sürelerine bağlıdır.

Séralini'ye göre GDO mısırlarının etkileri, plastik türevleri gibi endokrin bozucularınkilere benzerdir.

Séralini'nin çalışmalarına karşı bu kadar çok sayıda resmî kurumun ayaklanmış olması nasıl açıklanabilir? Bunun iki nedeni olabilir. İlki bu çalışmaların onların GDO'ların zararsızlığını doğrularken işlerini doğru yapmadıklarını kanıtlayarak bu kurumların varlık nedenlerini sorgulamaya açmış olmasıdır. İkincisiyse onların, gerek Fransız, gerekse uluslararası sanayi büyüklerinin tarafında olmaları ve Fransız Araştırmalar Bakanlığının laboratuvar yöneticilerini sanayicilerle işbirliği yapmaya teşvik etmesidir. Söz konusu kurumların uzmanları hem hakem hem de taraftırlar.

Irène Fachon adında bir uzmanın Mediator adlı ilacın zararlarını uzman ve yetkililere kabul ettirebilmek için vermek zorunda kaldığı çetin savaşı içeren Mediator davası bundan birkaç ay önce aynı şeyi gün ışığına çıkarmıştı. Tıpkı amyant, radyoaktif kaçaklar ve plastik türevleri ftalat ve bisfenol A'nın çevreye yayılması konularında olduğu gibi devlet sanayi ile çıkar ilişkisi içindeki ajansları aracılığıyla önceliği kamu sağlığındansa ekonomiye vermeyi tercih etmiştir.

BIBLIYOGRAFYA

- BADER Jean-Pierre, *Le Cas Priore. Prix Nobel ou imposture?*, Lattès, 1984.
- BERGLER Edmund, *Psychopathologie sexuelle*, Payot, 1958.
- BLISS Michael, *La Découverte de l'insuline*, Payot, 1989.
- BRUMBAUGH Robert S., *The World's Most Mysterious Manuscript, The Voynich "Roger Bacon" Cipher Manuscript*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1977.
- CAREY Nessa, *The Epigenetics Revolution - How modern biology is rewriting our understanding of genetics, disease and inheritance*, Icon, Londra, 2012.
- CERF Christopher, NAVASKY Victor, *Paroles d'experts. Les perles des spécialistes*, Acropole, 1989.
- CHURCHWARD James, *Mu, le continent perdu, L'Univers secret de Mu et Le Monde occulte de Mu, J'ai Lu/Flammarion*, 1970.
- CLARIDGE Gordon, *Les Drogues et le comportement humain*, Payot, 1972.
- CLÉBERT Jean-Paul, *Histoire de la fin du monde, de l'an mil à l'an 2000*, Belfond, 1994.
- CORLISS William R. (ed.), *Ancient Man: A Handbook of Puzzling Artifacts*, The Sourcebook Project, Glen Arm, Maryland, 1978.
- DICKIE John, *Cosa Nostra. La mafia sicilienne de 1860 à nos jours*, Perrin, 2008.
- DILLEHAY Tom D., *Monte Verde - A Late Pleistocene Settlement in Chile*, Smithsonian Institution Press, 1997.
- DUTERTE Pierre, MESSADIÉ Gerald, *Le Krach du sperme*, L'Archipel, 2010.
- EBON Martin, *Psychic Warfare: Threat or Illusion*, McGraw Hill, New York, 1983.
- ELLIS Havelock, *Études de psychologie sexuelle*, cilt IX, *Les Caractères sexuels psychiques secondaires et tertiaires*, Tchou, 2003.
- FIRESTONE Shulamith, *La Dialectique du sexe*, Stock, 1972.
- FRANKS Felix, *Polywater*, The MIT Press, Cambridge, Mass&Londra, 1981.
- FREUD Sigmund, "L'Inconscient", in *Métapsychologie* (1915), Gallimard, "Folio essais", 1986.
- FRIEDLÄNDER Saul, *L'Allemagne nazie et les Juifs*, vol. I, *Les Années de persécution 1933-1939*, Seuil, "L'univers historique", 2008.
- GALLAGHER Carole, *American Ground Zero: The Secret Nuclear War*, Random House, New York, 1994.
- GLYNN Jenifer, *My Sister Rosalind Franklin*, Oxford University Press, Oxford&Londra, 2012.
- Graille Jean-Michel, *Dossier Priore. Une nouvelle affaire Pasteur?*, Denoël, 1984.
- HITLER Adolf, *Libres propos sur la guerre et sur la paix*, recueillis sur l'ordre de Martin Bormann, Flammarion, 1952.
- KAHN Herman, WIENER Anthony J., *L'An 2000*, Robert Laffont, 1968.
- HUSTVEDT Siri, *La femme qui tremble. Une histoire de mes nerfs*, Actes Sud, 2010.
- KENNEDY Gerry, CHURCHILL Rob, *The Voynich Manuscript*, Orion, Londra, 2004.
- KILBOURNE MATOSSIAN Mary, "The Tie of the Great Fear", *The Sciences*, Mart/Nisan 1984.

- KOESTLER Arthur, *L'Étreinte du crapaud*, Calmann-Lévy, 1972.
- KRAMER Peter, *Prozac: le bonheur sur ordonnance*, First Documents, 1984.
- KRIPPNER Stanley, Davidson Richard, "A first-hand look at psycho-tronic generators", in *Future Science*, Doubleday Anchor, Garden City, 1977.
- LACAN Jacques, *Écrits*, Seuil, 1966.
- LANOUILLE William, SILARD Bella, *Genius in the Shadows*, C. Scribner's Sons, 1992.
- LEE Richard. B., *The !Kung San: Men, Women, and Work in a Foraging Society*, Cambridge University Press, 1979.
- LEPRINCE Albert, *Les Ondes de la pensée – Manuel pratique de télépathie provoquée*, Dangles, 1939.
- LEVENSTEIN Harvey, *Fear of Food. A History of Why We Worry about What We Eat*, University of Chicago Press, 2012.
- LÉVI-STRAUSS Claude, ÉRIBON Didier, *De près et de loin*, Odile Jacob, 1988.
- MCRAE Ron, *Mind Wars – The True Government Research into the Military Potential of Psychic Weapons*, St. Martin's Press, New York, 1984.
- MALINOWSKI Bronislaw, *Journal d'ethnologue*, Seuil, 1967.
- , *Trois essais sur la vie sociale des primitifs*, Payot, 2001.
- , *La Vie sexuelle des sauvages du nord-ouest de la Mélanésie*, Payot, 1930.
- MONEY John, *The Destroying Angel*, Prometheus Books, Buffalo&New York, 1985.
- MONTBAS Hugues de, *La Police parisienne sous Louis XVI*, Hachette, 1949.
- MORGAN Chris, LANGFORD David, *Facts and Fallacies*, John Wiley&Sons Canada Limited, Toronto, New York, Chichester, Brisbane, 1981.
- NOVELLA Steven, *Medical Myths, Lies, and Half-Truths*, The Great Courses, Chantilly, Virginia, 2010.
- PRINGLE Peter, *Experiment Eleven: Dark secrets behind the discovery of a wonder drug*, Walker & Company, Bloomsbury, 2012.
- REICH Wilhelm, *La Biopathie du cancer*, Payot, 1975.
- RILEY Carroll L., KELLEY J. Charles, PENNINGTON Campbell W., RANDS Robert L., *Man across the sea – Problems of Pre-Columbian Contacts*, University of Texas Press, Austin ve Londra, 1971.
- SECHER Reynald, *La Vendée-Vengé. Le génocide franco-français*, Perrin, 2006.
- SÉRALINI Gilles-Éric, *Tous cobayes!*, Flammarion, 2012.
- SOKAL Alan, BRICMONT Jean, *Impostures intellectuelles*, Odile Jacob, 1997.
- STANFORD Dennis J., BRADLEY Bruce A., *Across Atlantic Ice: The Origin of America's Clovis Culture*, University of California Press, 2012.
- STENGERS Jean, VAN NECK Anne, *Histoire d'une grande peur, la masturbation*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1984.
- SZASZ Thomas, *Sexe sur ordonnance*, Hachette, 1981.
- THUILLIER Pierre, *Le Petit Savant illustré*, Seuil, 1980.
- , *Les Savoirs ventriloques*, Seuil, 1983.
- WESTFALL Richard, *Newton*, Flammarion, 1994.

Fyodor Kuzmiç adında bir sahtekârın Rus Çarı I. Aleksandr'ın yerine geçtiği şüphe götürmezdi. Demir maskeli adamın varlığına dair kanıt yoktu. Birinci Dünya Savaşı 1917'de bitebilirdi. Roosevelt, Japonların Pearl Harbor'a saldıracağını önceden haber almıştı. 11 Eylül 2001 saldırıları ABD'deki herkesi şaşırtmadı.

Bu gerçekler uzun süredir biliniyordu. Buna rağmen, kültür ve eğitimin yüzyıllardır dayattığı ve müşterek mirasın tamamlayıcı parçası olarak kutsalmışçasına varlığını sürdüren efsanelere hâlâ mahkûmuz. Tarihi gerçekler yeterince çekici değil mi?

II. Ramses'in sahte Kadeş zaferinden, Direniş'te havaya uçan milyarlar ve Marko Polo'nun Çin'deki düzmece maceralarına kadar, Gerald Messadié en göz önündeki aldatmacalara değiniyor. Oysa dört bin yıl süren efsaneler, sahtekârlıklar, yok saymalar ve başka yalanlar hâlâ okullarda öğretiliyor.

